III. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI GENÇ AKADEMİSYENLER KONGRESİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE İKTİSAT BİLDİRİLERİ

10-13 MAYIS 2026

BAKÜ, AZERBAYCAN

SATIR YAYINLARI

SATIR
YAYINLARI

III. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI GENÇ AKADEMİSYENLER KONGRESİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE İKTİSAT BİLDİRİLERİ

Editörler

Dr. Ömer Faruk KARAMAN
Cihad İslam YILMAZ

III. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI
GENÇ AKADEMİSYENLER KONGRESİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ve İKTİSAT BİLDİRİLERİ

Editörler: Dr. Ömer Faruk KARAMAN
Cihad İslam YILMAZ

Satır Yayınları : 015

© Satır Yayınları.
Bu kitabın tüm hakları saklıdır. Yayın Hakları Satır Yayınlarına aittir. Kitabın hiçbirbölümü yayıncının izni olmadan fotokopi ve bilgisayar ortamında yeniden üretilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

1. Baskı, 2026

Genel Yayın Yönetmeni: Dr. Mustafa Murat BATMAN
Yayın Yönetmeni: Dr. Necmettin AYAN
Kapak ve İç Tasarım: Genç Akademisyenler Birliği

Sertifika No: 52518

KÜTÜPHANE KARTI
Editör: Karama, Ömer Faruk, Yılmaz, Cihad İslam.
III. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI GENÇ AKADEMİSYENLER KONGRESİ ULUSLARARASI İLİŞKİLER ve İKTİSAT BİLDİRİLERİ
1. Baskı, 17x24 cm 224 sayfa.
ISBN: 978-625-91300-4-0
1. Türk Dünyası 2. Kongre 3. Genç Akademisyenler

SATIR YAYINLARI
Şenyuva Mahallesi Şeyhan Caddesi, No:11-C/13 Keçiören/Ankara

Satır Yayınları, Genç Akademisyenler Birliği Derneği kuruluşudur.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER 4

KONGRE BİLGİLERİ 7

KONSTRÜKTİVİZM VE TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI (TDT): KİMLİK İNŞASI SÜREÇLERİ VE BÖLGESEL ENTEGRASYON
Gabriel Enrique Sanchez Ramirez
İsmihan Topdağ 31

EURASIA AND THE HEARTLAND THEORY: RETHINKING MACKINDER'S GEOPOLITICS IN THE 21ST CENTURY
Indira Suleymenovna Dzhubatkanova
Maratova Khurliman Bakhtiyarovna 47

GÜNÜMÜZDE BÖLGESEL İSTİKRARA YÖNELİK YENİ NESİL TEHDİTLER: HİBRİT SAVAŞLAR VE ULUSÖTESİ MEYDAN OKUMALAR
Lamiyyə Bağırzadə 59

TÜRK DÜNYASINI AVROPA İLƏ BİRLƏŞDİRƏN AZƏRBAYCANIN NEFT STRATEGİYASI
Naziyə Məmmədova 67

SURİYE DEVRİMİ SONRASI AZERBAYCAN-SURİYE İLİŞKİLERİ: STRATEJİK YENİDEN İNŞA VE ENERJİ JEOPOLİTİĞİ
Sümeyye Yıldırım Büyükarslan
Mehmet Ali Bolat 77

FROM GROWTH TO CONTRACTION: AZERBAIJAN'S DEMOGRAPHIC FUTURE AND ITS ECONOMIC IMPLICATIONS
Can Bekaroğlu 93

KAMU İHALE KANUNU KAPSAMINDAKİ PERSONEL SERVİS HİZMETİ ALIM İHALELERİNDE SÜRELERİN TESPİTİNE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME
Fatih Çakmak.....113

RELATIONSHIP BETWEEN PSYCHOLOGY AND ECONOMICS: NEW PERSPECTIVES OF BEHAVIORAL ECONOMICS
Nail Mammadov
Laman Guliyeva
Gunay Huseynzade.....131

DAVRANIŞSAL İKTİSAT ÇERÇEVESİNDE SOSYAL MEDYANIN TÜKETİCİ KARAR ALMA SÜREÇLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ANALİZİ
Zabita Mammadzada
Ali Çimat.....169

AZERBAYCAN'DA GÖZLEMLENEMEYEN EKONOMİNİN TAHMİNİ
Rizvan İbrahimov.....199

KONGRE YÜRÜTÜCÜSÜ

Genç Akademisyenler Birliği

DESTEKLEYEN KURUMLAR

T. C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)

Türkiye Maarif Vakfı

Yunus Emre Enstitüsü

Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY)

PAYDAŞ ÜNİVERSİTE VE KURUMLAR

Amasya Üniversitesi

Ankara Üniversitesi

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Azerbaycan Hazar Üniversitesi

Azerbaycan İlahiyat İnstitutu

Azerbaycan Milli Aviasiya Akademiyası

Bartın Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Erzurum Teknik Üniversitesi

Gazi Üniversitesi

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi

İbn Haldun Üniversitesi

İslam Ülkeleri Akademisyenler ve Yazarlar Birliği

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

İzmir Bakırçay Üniversitesi

Kayseri Üniversitesi

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ)

Sakarya Üniversitesi

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Somali Plasma Üniversitesi

Taşkent Devlet Doğu Araştırmaları Üniversitesi

Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi

Türk Dünyası Parlamenterler Vakfı

Uluslararası Balkan Üniversitesi

Uluslararası Vizyon Üniversitesi

Yalova Üniversitesi

Yıldız Teknik Üniversitesi

KONGRE ONUR KURULU

Dr. Abdullah ÇALIŞKAN, Türk Dünyası Parlamenterler Vakfı Başkanı

Abdullah EREN, TİKA Başkanı

Prof. Dr. Abdurrahman ALİY, Yunus Emre Enstitüsü Başkanı

Doç. Dr. Agil ŞİRİNOV, Azerbaycan İlahiyat İnstitutu Rektörü

Prof. Dr. Ahmet AKKAYA, Bartın Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN, Uluslararası Vizyon Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Ali Cengiz KÖSEOĞLU, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Ahmet YOZGATLIGİL, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Rektörü

Prof. Dr. Arif PAŞAYEV, Azerbaycan Milli Aviasiya Akademiyası Rektörü

Prof. Dr. Atilla ARKAN, İbn Haldun Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Bakhshillo K. KHOJAEV, Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Birol AKGÜN, Türkiye Cumhuriyeti Azerbaycan Büyükelçisi

Prof. Dr. Bülent ÇAKMAK, Erzurum Teknik Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Jafar M. Jafarov, Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Ebubekir CEYLAN, AYBİR Başkanı

Prof. Dr. Eyüp DEBİK, Yıldız Teknik Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Hamlet ISAXANLİ, Azerbaycan Hazar Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı

Prof. Dr. Hamza AL, Sakarya Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Hassan Mohamed HASSAN, Plasma Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. İsmail KÜÇÜK, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Kayseri Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Lütfi SUNAR, Uluslararası Balkan Üniversitesi Rektörü

Mahmut M. ÖZDİL, Türkiye Maarif Vakfı Başkanı

Prof. Dr. Mehmet BAHÇEKAPILI, Yalova Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Mehmet SARIBIYIK, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Muhittin ŞİMŞEK, Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı

Prof. Dr. Mustafa Kasım KARAHOCAGİL, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Necdet ÜNÜVAR, Ankara Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Rasim AKPINAR, İzmir Bakırçay Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. R. Gulchehra Shavkatovna, Taşkent Devlet Doğu Araştırmaları Üni. Rektörü

Prof. Dr. R. Cüneyt ERENOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörü

Selim Cerrah, Cihannüma Genel Başkanı

Sultan RAEV, Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı Genel Sekreteri

Prof. Dr. Uğur ÜNAL, Gazi Üniversitesi Rektörü

KONGRE BİLİM KURULU

Prof. Dr. Abdulkerim YILDIRIM (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet ÜNSAL (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet Saim KILAVUZ (Mudanya Üniversitesi)

Prof. Dr. Almir FATIC (Sarajevo Üniversitesi-Bosna Hersek)

Prof. Dr. Anvarbek MOKEYEV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi-Kırgızistan)

Prof. Dr. Arshi KHAN (Aligarh Muslim Üniversitesi-Hindistan)

Prof. Dr. Ayşen APAYDIN (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Azra ZAIMOVIC (Sarajevo Üniversitesi-Bosna Hersek)

Prof. Dr. Bakhtiyor RASULOV (Andijon Devlet Pedagoji Enstitüsü Rektörü)

Prof. Dr. B. Shahnez SOUMAYA (E. Abdülkadir İslami İlimler Üniversitesi- Cezayir)

Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Cengiz BUYAR (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi-Kırgızistan)

Prof. Dr. Dildora UMARKHANOVA (Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi – Özbekistan)

Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Eldar ASLANOV (Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi-Azerbaycan)

Prof. Dr. Elman QULIYEV (Azerbaycan Pedagoji Üniversitesi-Azerbaycan)

Prof. Dr. Elnur Hasan MİKAİL (Kars Kafkas Üniversitesi)
Prof. Dr. Eyüp BAŞ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih KOCA (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ferruh TUZCUOĞLU (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Gaybulla BABAYAR (Özbekistan Bilimler Akademisi)
Prof. Dr. Habibullaev Davlatjon YULCHİBOYEVİCH (Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Hamid LAHMAR (Sidi Mohamed Ben Abdellah Üniversitesi-Fas)
Prof. Dr. Hasan Ali ÇELİK (Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Hazratqulov Odilbek TURSUNOVICH (Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Hülya TERZİOĞLU (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim AYDINLI (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim ERMENEK (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İhsan ERDOĞAN (Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İldor TULYAKOV (Özbekistan Devlet Gelişim ve Strateji Merkezi)
Prof. Dr. Inom MAJIDOV Urishevich (Özbekistan Milli Üniversitesi)
Prof. Dr. İrfan ASLAN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli Elimler Akademisi)
Prof. Dr. İslam HASSANİ (Priştine İslami İlimler Fakültesi – Kosova)
Prof. Dr. İslambek RUSTAMBEKOV (Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi-Özbekistan)
Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV (Silk Road International Üniversitesi-Özbekistan)
Prof. Dr. Jusup PIRIMBAEV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi-Kırgızistan)
Prof. Dr. Kamalia MEHTİYEVA (Paris 1 Panthéon Sorbonne Üniversitesi-Fransa)
Doç. Dr. Kamile TÜRKOĞLU ÜSTÜN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Katerina TOSHEVSKA (SS. Cyril And Methodius-Kuzey Makedonya)
Prof. Dr. Kürşat GÖKTÜRK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal ŞAMLIOĞLU (Samsun Üniversitesi)
Prof. Dr. Marufjon YULDASHEV (State Institute of Arts and Culture-Özbekistan)
Prof. Dr. Mehmet ÖZDAMAR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa SARIBIYIK (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Münire Kevser BAŞ (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Narziev Otabek SADİEVİCH (Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Neslihan KARATAŞ DURMUŞ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Oğuz GÖKSU (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan UZUN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman EMİN (Üsküp Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramakrushna PRADHAN (Hindistan Guru Ghasidas Vishwavidyalaya Ün.)
Prof. Dr. Rodziah Binti ATAN (Putra Üniversitesi-Malezya)
Prof. Dr. Said GULYAMOV (Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi-Özbekistan)
Prof. Dr. Selçuk COŞKUN (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Shuhrat SİROJİDDİNOV (Devlet Özbek Dili ve Edebiyatı Üni. – Özbekistan)
Prof. Dr. Şafak NARBAY (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Sönmez KUTLU (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Şahin AHMETOĞLU (Kilis Üniversitesi)
Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Yaşar SARI (İbn Haldun Üniversitesi)
Doç. Dr. Adem YILDIRIM (Kırıkkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Arsan Hashım MAHMMOOD (Erbil Salahaddin Üniversitesi – Irak)
Doç. Dr. Azizullah Aral (Taşkent Devlet Özbek Dili ve Edebiyatı Üniversitesi-Özbekistan)
Doç. Dr. Damira JAPAROVA (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi-Kırgızistan)
Doç. Dr. Denis KUZNETSOV (Moskova Devlet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü-Rusya)
Doç. Dr. Dilfuza JORAKULOVA (Semerkant Devlet Üniversitesi-Özbekistan)
Doç. Dr. Francirosy CAMPOS BARBOSA (São Paulo Üniversitesi-Brezilya)
Doç. Dr. Mehtap YÜCEL BODUR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Obidjon SHOFİYEV (Termiz Üniversitesi-Özbekistan)
Doç. Dr. Telman NUSRETOĞLU (Hazar Üniversitesi – Azerbaycan)
Doç. Dr. Tezcan ABASIZ (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)
Doç. Dr. Tuba TOMBULOĞLU (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Zaur GASIMOV (Bonn Üniversitesi – Almanya)
Dr. Ergash JUMAEV (İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Dr. Hamid SLİMİ (Kanada Dini Araştırmalar Merkezi-Kanada)
Dr. Raziyahan ABDİEVA (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi)

KONGRE DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Dr. Yunus KOCABIYIK

KONGRE DÜZENLEME KURULU

Doç. Dr. Hasan SÖZEN

Doç. Dr. Telman NUSRETOĞLU

Dr. Mustafa Alper ENER

Dr. Mustafa Murat BATMAN

Dr. Necmettin AYAN

Dr. Ömer Faruk KARAMAN

Dr. Emre Emrullah BOĞAZLIYAN

Dr. Volkan KUTLUCA

Dr. Mesut ARSLAN

Dr. Talha TURHAN

Dr. Abdullah ÇELİK

Öğr. Gör. Nurşen ÇAĞLAK

Öğr. Gör. Cihad İslam YILMAZ

Öğr. Gör. Baycan ATEŞ

Arş. Gör. Tuğba TÜRKAN

Arş. Gör. Ali KOÇ

Arş. Gör. Merve Nur ASLAN

Arş. Gör. Esra KARACA

Arş. Gör. Gökçehan AKTÜRK

Ramazan Furkan TÜRKAN

Hülya ASLAN

KATILIMCILAR

Prof. Dr. Abderrahmane Younes	Cezayir Endüstriyel Teknolojiler Araştırma Merkezi
Prof. Dr. Ali Cımbız	İstanbul Rumeli Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Çımat	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Alparslan Okur	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Aslı Büyükokutan Töret	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Aziza Kuldasheva	Semerkant Uluslararası Teknoloji Üniversitesi
Prof. Dr. Bekzhan Torobekov	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Dilşad Güzel	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Erdal Aday	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Esra Banu Sipahi	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ferhat Mehtiyev	Bakü Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. Gasim Hajiyev	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Hamza Çakır	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice Anıl Değermen	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ilham Rustamov	Azerbaycan Devlet Petrol ve Sanayi Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal Şamlıoğlu	Samsun Üniversitesi
Prof. Dr. Kurbanova Aziza	Özbekistan Devlet Sanat ve Kültür Enstitüsü
Prof. Dr. Mehmet Arslan	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Yüce	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammet Caner Ilgaroglu	Londra SOAS Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Akdağ	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Muradov	Bakü Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. Mohamed Amine	Cezayir Mascara Üniversitesi
Prof. Dr. Pelin Ö. Göçmen	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Said S. Gulyamov	Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi
Prof. Dr. Shener Bilalli	Uluslararası Balkan Üniversitesi
Prof. Dr. Sübhan Əliyev	Bakü Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. Şerife Yurdagül Kumcu	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Vahit Göktaş	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Yücel Gelişli	Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Adem Yıldırım	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. A. Filiz Çalışkan Keçe	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Agil Asadov	Center for Analysis of Economic Reforms and Communication
Doç. Dr. Ahmet Gani	Kayseri Üniversitesi
Doç. Dr. Ayten Qurbanova	ANAS, University of Literature
Doç. Dr. Bahar Özsoy	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Berat Barış Buldum	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Emel Sherif Miftar	Üsküp Milli Tarih Enstitüsü
Doç. Dr. Evita Yuliatul Wahidah	Yogyakarta Muhammadiyah Üniversitesi, Endonezya
Doç. Dr. Eyüp Kurt	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Gulnar Yunusova	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Doç. Dr. Gulnara Rizakhojayeva	Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi
Doç. Dr. Gülay Yazıcı	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Gülfem Kurt	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Gülşen Yağır	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Halil Akkurt	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Doç. Dr. Hammad Badar	Faysalabad Tarım Üniversitesi, Pakistan
Doç. Dr. Hasan Sözen	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr. İlyas Uçar	Amasya Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail Dönmez	Muş Alparslan Üniversitesi
Doç. Dr. Lala Aliyeva	Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi
Doç. Dr. Masuma Obidjonova	Alisher Navo'i Taşkent Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Nurlana Mustafayeva	Bakü Slavyan Üniversitesi
Doç. Dr. Öncel Demirdaş	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Sevda Abdullayeva	Azerbaycan Devlet Ziraat Üniversitesi
Doç. Dr. Sevil Hümmətova	Bakü Slavyan Üniversitesi
Doç. Dr. Şeref İba	TBMM ve Ufuk Üniversitesi
Doç. Dr. Tarık Demir	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Telman Nusretoğlu	Hazar Üniversitesi
Doç. Dr. Vəfa Allahverdiyeva	Bakü Slav Üniversitesi
Doç. Dr. Yusuf Uzun	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Zahra Gasimzade	Özyeğin Üniversitesi

Doç. Dr. Zulfiya Marufova	Özbekistan Devlet Sanat ve Kültür Enstitüsü
Doç. Dr. Qasımlı İnci Təvəkgül qızı	AMEA Z.M.Bünyadov Adına Doğu Araştırmaları Enstitüsü
Dr. Öğr. Üyesi Ahmad Dhiyaul Haq	Makassar Muhammadiyah Üniversitesi, Endonezya
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Bedri Yavuz	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Gümüştop	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Almaz Erbay	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arife Eray	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Baybarshan Ali Kazancı	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Beyza Çakır	Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Burak Doğan	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Can Bekaroğlu	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Can Sakar	Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Dr. Öğr. Üyesi Dılrabo Abdazımova	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dilnoza Rahmatillaeva	Kırgızistan–Türkiye Manas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emrullah Tanır	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erdal Elmas	Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Cüre	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Ekici	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Esenyel Hanaz	Kıbrıs Uluslararası Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Goncha Eyvazova	Bakü Devlet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Goshgar Baylarov	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halim Alperen Çıtak	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Harun Alkan	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Kaya	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Eren	Girne Amerikan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Türk	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İlahə Dadaşova	Azerbaycan Spor Akademisi
Dr. Öğr. Üyesi İntikam Mammadov	Azerbaycan Diller Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Jülide Erken	Fenerbahçe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kenan Özmen	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Khaiitmirza Sotvoldiev	Kırgızistan–Türkiye Manas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kürşad Gölgeli	Erciyes Üniversitesi

Dr. Öğr. Ü. Makhsuda Tillyashaykhova	Özbekistan Devlet Sanat ve Kültür Enstitüsü
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Bolat	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Metin Uzun	Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Dr. Öğr. Üyesi Miray Hallak	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Alper Ener	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Murat Batman	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Salih Edis	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Necip Fazıl Şenarslan	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Necmettin Ayan	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan Güzel	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk Karaman	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özden Baskan	İstanbul Rumeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Recep Çolak	Trabzon Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Rümeysa Nur Doğan	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sadia Khanum	Bahria Üniversitesi, İslamabad
Dr. Öğr. Üyesi Serhat Keskin	Erzurum Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sinan Akseki	Iğdır Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şafak Güleç	Ankara Bilim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şehriban Aygün	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tabriz Jafarov	ADA Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Talha Turhan	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tekin Aycan Taşçı	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ulvu Rahimli	Batı Hazar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Yenginar	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Kocabıyık	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Yıldırım	Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr. Abdulhan Taşbaşı	Bağımsız Araştırmacı
Dr. Afat Farzullayeva	Milli Aviasiya Akademiyasi
Dr. Agil Abdur Rohim	Airlangga Üniversitesi, Endonezya
Dr. Ahmet Erkam Selvi	Gazi Üniversitesi
Dr. Aigul Turikpenova	Shakarim Üniversitesi
Dr. Aladdin Sultanov	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi

Dr. Ali Can Gözcü	Hakkari Üniversitesi
Dr. Arzu Mammadkhanly	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Dr. Aydın Talışinski	UID Azerbaycan
Dr. Aynur Babayeva	Bakü Devlet Üniversitesi
Dr. Ayşegül Baykan	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Aytac Bayramova	Azerbaycan Milli Edebiyatı Müzesi
Dr. Beyza Alparslan Kaba	Alanya Üniversitesi
Dr. Bürhan Mustafa Büyükarslan	Bağımsız Araştırmacı
Dr. Büşra Gök	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Büşra Üzehan	İstanbul Üniversitesi
Dr. Ebru Değe Güven	Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Dr. Ebru Kaya	Ankara Üniversitesi
Dr. Elçin Zamanov	Aliabad İslam Koleji
Dr. Eldar Kərimov	Bakü, Azerbaycan
Dr. Elmas Burcu Karataş	Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. Enes Mert Demir	Gazi Üniversitesi
Dr. Esin Altun	Atatürk Üniversitesi
Dr. Fatih Çakmak	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü
Dr. Fatma Betül Damar Çıtak	Ankara Üniversitesi
Dr. Festim Rizanaj	Priştina Üniversitesi
Dr. Güler Abdullayeva	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Dr. Gülşen Yaylı	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Günel Ahmedova	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Dr. Hakan Ülker	T.C. Ticaret Bakanlığı
Dr. Hakim Aziz	Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Gümrük Komitesi Akademisi
Dr. Hande Gündüz	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Hanife Gül Bozkurt	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Hasan Altawil	Gazze İslam Üniversitesi
Dr. Humay Usubbaylı	Bakü, Azerbaycan
Dr. Hüsameddin Mehmet Tüzün	T.C. Cumhurbaşkanlığı
Dr. Hüseyin Çakır	Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. İbrahim İslah	Milli Eğitim Bakanlığı

Dr. Ilyas Huseynov	Center for Analysis of Economic Reforms and Communication
Dr. Kamal Salimov	Bakü, Azerbaycan
Dr. Khairil Anwar	Muhammadiyah Üniversitesi, Endonezya
Dr. Komilova Gavharoy	Alisher Navo'i Tashkent Devlet Üniversitesi
Dr. Kübra Kamer Ekici	Diyanet İşleri Başkanlığı
Dr. Lamiyə Nəsirova	Azerbaycan Millî İlimler Akademisi
Dr. Leyla Hasanzade	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Dr. Leyla Ramazanova Mirzə qızı	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Dr. Manabayeva Saltanat	Darul Huda İslam Üniversitesi
Dr. Mukadder Güneri	Bağımsız Araştırmacı
Dr. Nawal Bouchentouf	Tlemcen Üniversitesi, Cezayir
Dr. Necati Bükecik	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Nigar Abdullayeva	Ankara Üniversitesi
Dr. Nigora Rakhimdjanova	Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi
Dr. Nilüfer Karadavut	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Onur Güven	Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Dr. Ömer Faruk Güngör	Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. Özkul Haraç	Kuzey Kıbrıs Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Dr. Özlem Utku Bilici	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Saadoon Obaid Eyada	Al Maarif Üniversitesi, Irak
Dr. Salman Shahzad	Institute of Clinical Psychology, University of Karachi
Dr. Samet Balta	Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Dr. Samira Dadashova	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Dr. Sidra Abbas	Pakistan Virtual Üniversitesi
Dr. Sümeyye Akpınar	Diyanet İşleri Başkanlığı
Dr. Sümeyye Kılınç	Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. Şahin Hancanov	Şeki İslam Koleji
Dr. Şohimardan Orunbekov	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Dr. Tolkun Bekturgan kyzy	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Dr. Tuğçe Yaşa Toprak	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Volkan Kutluca	Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. Yusuf Altun	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dr. Yusuf Duygu	Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. Zeki Okyay	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Dr. Zenfira Aslan	Gence Şehir Okulu
Dr. Zeynep Atılgan	Atatürk Üniversitesi
Dr. Zumrud Huseynova	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Öğr. Gör. Ayşegül Aydınlı	Trabzon Üniversitesi
Öğr. Gör. Baycan Ateş	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Öğr. Gör. Cihad İslam Yılmaz	Milli Savunma Üniversitesi
Öğr. Gör. Dilorom Sogukpinar	Özbekistan Devlet Dünya Dilleri Üniversitesi
Öğr. Gör. Edip Özkan	Mardin Artuklu Üniversitesi
Öğr. Gör. Ergas. Zilola Saydulloevna	Özbekistan Devlet Sanat ve Kültür Enstitüsü
Öğr. Gör. Elif Yaren Özcan	Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi
Öğr. Gör. Esin Ekşi	Sakarya Üniversitesi
Öğr. Gör. Esma Nur Batur	İstanbul Medipol Üniversitesi
Öğr. Gör. Eyyublu Zərqələm	Bakü Devlet Üniversitesi
Öğr. Gör. Fidan Doğru	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Öğr. Gör. Gulgun Elc. gizi Baghirova	Azerbaycan Devlet Kültür ve Sanat Üniversitesi
Öğr. Gör. Gulnar Nazarova	Azerbaycan Üniversitesi
Öğr. Gör. Gunay Bayr.Mirza-zade	Bakü Devlet Üniversitesi
Öğr. Gör. Gunel Jabbarli	Milli Havacılık Akademisi
Öğr. Gör. Gültəkin Knyazova	Mingəçevir Devlet Üniversitesi
Öğr. Gör. Günay Mecidova	Azerbaycan Üniversitesi
Öğr. Gör. İlaha Sadigova	Nahçıvan Devlet Üniversitesi
Öğr. Gör. İrem Güçlü	Polis Akademisi
Öğr. Gör. Kamilla Gamzatova	Sankt Petersburg Devlet Üniversitesi
Öğr. Gör. Kamola Nosirova	Özbekistan Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi
Öğr. Gör. Khansa Nabila	Darussalam Gontor Üniversitesi
Öğr. Gör. Laman Guliyeva	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Öğr. Gör. Lamiye Orucova	Azerbaycan Mingeçevir Devlet Üniversitesi
Öğr. Gör. Matanat Mammadzada	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Öğr. Gör. Meerim Erkinbek kyzy	Kyrgyz Devlet Üniversitesi
Öğr. Gör. Mehmet Latif Candemir	Muş Alparslan Üniversitesi

Öğr. Gör. Mesut Şara	Ankara Üniversitesi
Öğr. Gör. Musayeva Sahibe	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Öğr. Gör. Nail Mammadov	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Öğr. Gör. Narmina Mirzaliyeva	Bakü Devlet Üniversitesi
Öğr. Gör. Nəzrin Nağıyeva	Azerbaycan Milli Havacılık Akademisi
Öğr. Gör. Nurana Aliyeva	Bakü Devlet Üniversitesi
Öğr. Gör. Nureddin İzbasar	Bağımsız Araştırmacı
Öğr. Gör. Nurhoca Akbulayev	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Öğr. Gör. Nurşen Çağlak Emiroğlu	Yüksek İhtisas Üniversitesi
Öğr. Gör. Osman Bostancı	Ege Üniversitesi
Öğr. Gör. Oynisa Hojiyeva	Taşkent Devlet Özbek Dili ve Edebiyatı Üniversitesi
Öğr. Gör. Parvana Karimova	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Öğr. Gör. Ramiz Abisov	Azerbaycan Spor Akademisi
Öğr. Gör. Rasim Hasanzade	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Öğr. Gör. Sabır Murataliev	Kırgızistan–Türkiye Manas Üniversitesi
Öğr. Gör. Sabina Mammadova	Sabah Group
Öğr. Gör. Sani Hammad	Türkiye Maarif Vakfı Kırgızistan
Öğr. Gör. Sebahat Çakırlar	İstanbul Üniversitesi - Cerrahpaşa
Öğr. Gör. Selda Alkan	Kayseri Üniversitesi
Öğr. Gör. Səma Süleymanova	Mingachevir Devlet Üniversitesi
Öğr. Gör. Seval Bozkurt	İstanbul Gedik Üniversitesi
Öğr. Gör. Shafag Mustafayeva	Azerbaycan Dil Üniversitesi
Öğr. Gör. Sümeyye Anıl	İstanbul Kent Üniversitesi
Öğr. Gör. Seyidnisa Aliyeva	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Öğr. Gör. Şəbnəm Quliyeva	Mingəçevir Devlet Üniversitesi
Öğr. Gör. Şule Dirilen	İstanbul Medipol Üniversitesi
Öğr. Gör. Tuğçe Coşkun	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Öğr. Gör. Zeynep Arıcı	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Öğr. Gör. Zhanyl Barpybaeva	Kyrgyz Devlet Üniversitesi
Öğr. Gör. Zulfiya Aghayeva	Azerbaycan Mimarlık ve İnşaat Üniversitesi
Arş. Gör. Abdurrahman Enes Bozkurt	Kırıkkale Üniversitesi
Arş. Gör. Abrar Abdallatif Aldebsawi	El-İsra Üniversitesi, Amman

Arş. Gör. Ahmet Yasin Aydın	Atatürk Üniversitesi
Arş. Gör. Anıl Yasin Oğuz	İbn Haldun Üniversitesi
Arş. Gör. Büşra Öçal	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Arş. Gör. Chountagi Bekir	İbn Haldun Üniversitesi
Arş. Gör. Cinara Rzayeva	Lankaran Meyve Yetiştiriciliği ve Çay Yetiştiriciliği Enstitüsü
Arş. Gör. Dinara Sazanova	Yesevi Araştırma Merkezi, Kazakistan
Arş. Gör. Djilali Allou	Endüstriyel Teknolojiler Araştırma Merkezi, Cezayir
Arş. Gör. Enes Doğanalp	Dokuz Eylül Üniversitesi
Arş. Gör. Eren Akkoç	Ege Üniversitesi
Arş. Gör. Fatima Asadova	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Arş. Gör. Fidan Rzazadeh	Lankaran Meyve Yetiştiriciliği ve Çay Yetiştiriciliği Enstitüsü
Arş. Gör. Gizem Korkut	Munzur Üniversitesi
Arş. Gör. Gulnisa Samedova	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Arş. Gör. Günay Aliyeva	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Arş. Gör. Hafsa Mobarek	Cezayir 2 Üniversitesi
Arş. Gör. Hayriye Gencel Sözen	Erciyes Üniversitesi
Arş. Gör. Ibtisam Shhob Alahmar	Libya Mühendislik Teknolojisi Fakültesi
Arş. Gör. Javohir Azimkulov	Özbekistan Bilimler Akademisi
Arş. Gör. Javohir Zafarzoda	Özbekistan Bilimler Akademisi
Arş. Gör. Khuraman Hajiyeva	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Arş. Gör. Kuldasheva Nafisa	Navoi Specialized School of Culture
Arş. Gör. Lamiyye Bagirzade	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Arş. Gör. Mesut Arslan	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Arş. Gör. Mahammadali Ayralov	Bakü Mühendislik Üniversitesi
Arş. Gör. Mehmet Tarık Copur	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Arş. Gör. Merve Nur Helvacı	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Arş. Gör. Mevlüt Sami Ergül	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Arş. Gör. Muhammed Furkan Arık	İbn Haldun Üniversitesi
Arş. Gör. Narmina Mustafaeva	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Arş. Gör. Naziya Mammadova	The Institute of Philosophy and Sociology of ANAS
Arş. Gör. Nebi Coşkun	İstanbul Arel Üniversitesi
Arş. Gör. Nurhayat Bekir	İbn Haldun Üniversitesi

Arş. Gör. Nushaba Yagubova	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Arş. Gör. Pelin Nur Çağlayan	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Arş. Gör. Ramila Jafarli	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Arş. Gör. Reshad Abilzade	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Arş. Gör. Samira Naghiyeva	Lankaran Meyve Yetiştiriciliği ve Çay Yetiştiriciliği Enstitüsü
Arş. Gör. Şəhanə Hümmətli	Sumgayit Devlet Üniversitesi
Arş. Gör. Shams Shirinova	Sumgayit Devlet Üniversitesi
Arş. Gör. Tuğba Çelik	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Arş. Gör. Tuğba Türkan	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Arş. Gör. Vəsilə Salmanova	Bakü Avrasya Üniversitesi
Arş. Gör. Vildan Doğanay	Atatürk Üniversitesi
Arş. Gör. Yeldos Toktarbay	Şakarim Üniversitesi
Doktora Öğr. Adrian Sadowski	Adam Mickiewicz University, Pozna
Doktora Öğr. Ahmed Aladini	Azerbaycan Devlet Petrol ve Sanayi Üniversitesi
Doktora Öğr. Aigerim Zhanatkyzy	Astana, Kazakistan
Doktora Öğr. Akegozhayeva Raya	Kazakistan Ulusal Kadın Öğretmen Yetiştirme Üniversitesi
Doktora Öğr. Ali Mammadzada	Varşova Üniversitesi
Doktora Öğr. Alibek Baibol	Abai Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi
Doktora Öğr. Asiye Işık	Artvin Çoruh Üniversitesi
Doktora Öğr. Assel Yessenbayeva	Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi
Doktora Öğr. Ayan Mirzayeva	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Doktora Öğr. Aybike Karahan Gökdere	İnönü Üniversitesi
Doktora Öğr. Aygun Samadzada	Batı Hazar Üniversitesi
Doktora Öğr. Aynur Nəzərova	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Doktora Öğr. Aytaç Anak	Milli Eğitim Bakanlığı
Doktora Öğr. Bendjelloul Abdelhak	Mascara Üniversitesi, Cezayir
Doktora Öğr. Berna Cantekin	Ege Üniversitesi
Doktora Öğr. Büşra Ari	Fırat Üniversitesi
Doktora Öğr. Chandra Dwi. Widodo	University of Darussalam Gontor, Indonesia
Doktora Öğr. Cihat Ulu	Marmara Üniversitesi
Doktora Öğr. Dana Ruslankyzy	Marmara Üniversitesi
Doktora Öğr. Demet Erken Taşoğlan	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Doktora Öğr. Dilek Uysal	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Doktora Öğr. Elat Abdulrəhmanov	Şeki, Azerbaycan
Doktora Öğr. Elif Yıldız Yüce	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doktora Öğr. Elgiz Jamalzade	Bakü, Azerbaycan
Doktora Öğr. Elifnur Bahşi	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doktora Öğr. Elshad Guliyev	Bakü, Azerbaycan
Doktora Öğr. Emir Attokurov	İbn Haldun İslam Enstitüsü, Bişkek
Doktora Öğr. Eshraq A. M. A. Al-Olofi	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doktora Öğr. Fatıma Koç	Uludağ Üniversitesi
Doktora Öğr. Fatma Ismayilova	Bakü Devlet Üniversitesi
Doktora Öğr. Fatma Zehra Dost	İstanbul Üniversitesi
Doktora Öğr. Fariz Hasanov	İstanbul Üniversitesi
Doktora Öğr. Ferhad Rüstemzade	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Doktora Öğr. F. Elshod Tadhikhuzhaeva	Taşkent Devlet Doğu Bilimleri Üniversitesi
Doktora Öğr. G. E. Sánchez Ramírez	Ankara Üniversitesi
Doktora Öğr. Gul Jamal Jahid	Afganistan
Doktora Öğr. Guzal Najmidinova	Buhara Devlet Üniversitesi
Doktora Öğr. Hande Saraçoğlu	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doktora Öğr. Hulusi Gölpınar	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doktora Öğr. Huseyn Guliyev	Katowice Ekonomi Üniversitesi
Doktora Öğr. Hüseyin Furkan Çolak	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doktora Öğr. Hülya Aslan	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doktora Öğr. Isa Kasum	Uluslararası Balkan Üniversitesi
Doktora Öğr. İlaha Ahmedova	Bakü Devlet Üniversitesi
Doktora Öğr. İlahe Seferzade	Bakü Devlet Üniversitesi
Doktora Öğr. İpek Senem Gedikoğlu	Bahçeşehir Üniversitesi
Doktora Öğr. İsmihan Topdağ	Ankara Üniversitesi
Doktora Öğr. Javid Zeynalov	Selçuk Üniversitesi
Doktora Öğr. Khadija Ahuilat	Ibnou Zohr Üniversitesi, Agadir, Fas
Doktora Öğr. Kübra Şahin Ceren	Mersin Üniversitesi
Doktora Öğr. Laghouati Youcef	Cezayir Mascara Üniversitesi
Doktora Öğr. Lale Memmedli	Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Gümrük Komitesi Akademisi

Doktora Öğr. Lale Şabanova	Halkbilim Enstitüsü, Azerbaycan
Doktora Öğr. Lalə Qurbanova	Sumgayit Devlet Üniversitesi
Doktora Öğr. Ləman Hüseynova	AMEA Tarix və Etnologiya İnstitutu
Doktora Öğr. Leyla Pirimova	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Doktora Öğr. Malik Atar	Kocaeli Üniversitesi
Doktora Öğr. Mehin Mehdiyeva	Ankara Üniversitesi
Doktora Öğr. Mirza Mubarez	Atatürk Üniversitesi
Doktora Öğr. Mirzo Zokirov	Taşkent Devlet Ekonomi Üniversitesi
Doktora Öğr. Muhammad Yasir Khan	Pakistan
Doktora Öğr. Muratcan Işıldak	Uluslararası Balkan Üniversitesi
Doktora Öğr. Muxhahid Ismaili	Tiran Avrupa Üniversitesi
Doktora Öğr. Mürsade Meryem Kılıç	İstanbul Üniversitesi
Doktora Öğr. Nargiza Zhusueva	Kırgız Devlet Teknik Üniversitesi
Doktora Öğr. Narmin Alizade	Bakü Mühendislik Üniversitesi
Doktora Öğr. Nurcan Çevik	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doktora Öğr. Olena Kronina	İstanbul Üniversitesi
Doktora Öğr. Osman Sevim	Sakarya Üniversitesi
Doktora Öğr. Özge Akkoç Tüzün	TED Üniversitesi
Doktora Öğr. Pınar Çiftci	Sakarya Üniversitesi
Doktora Öğr. Ramazan Furkan Türkan	Ankara Üniversitesi
Doktora Öğr. Ramazanova Shoira	Özbekistan Devlet Sanat ve Kültür Enstitüsü
Doktora Öğr. Ramiz Orujaliyev	SGH Varşova Ekonomi Üniversitesi
Doktora Öğr. Rashad Mammadov	Gazi Üniversitesi
Doktora Öğr. Ravi Raj	Jawaharlal Nehru Üniversitesi, Yeni Delhi
Doktora Öğr. Rovhsan Gulmammadov	Akdeniz Üniversitesi
Doktora Öğr. Saida Aliyeva	The State University of Management
Doktora Öğr. Saleha Irfan Khan	Pakistan
Doktora Öğr. Səbuhi Quliyev	Bakü Devlet Üniversitesi
Doktora Öğr. Səkinə Əliyeva	Azerbaycan Tıp Üniversitesi
Doktora Öğr. Sherali Shavkatov	Taşkent Devlet Doğu Bilimleri Üniversitesi
Doktora Öğr. Suela Kocibellinj	Tarım Üniversitesi, Tiran
Doktora Öğr. Surayyo Khodjoeva	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doktora Öğr. Syifa Firdausi Putri	Sunan Kalijaga İslam Devlet Üniversitesi, Endonezya
Doktora Öğr. Taleh Mirzayev	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Doktora Öğr. Tazabekqyzy Moldir	Kazakistan Ulusal Kadın Öğretmen Yetiştirme Üniversitesi
Doktora Öğr. Telzhan Myrzabekov	Zhanibekov Güney Kazakistan Pedagoji Üniversitesi
Doktora Öğr. Tuğçe Vural	Hacettepe Üniversitesi
Doktora Öğr. Tural Ahmadli	Hazar Üniversitesi
Doktora Öğr. Turan Karimli	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Doktora Öğr. Umid E. Arabboy Ogli	Taşkent Devlet Doğu Bilimleri Üniversitesi
Doktora Öğr. Umud Orujov	Bakü, Azerbaycan
Doktora Öğr. U. Khum. Ahmadjanovna	Özbekistan Devlet Sanat ve Kültür Enstitüsü
Doktora Öğr. Ümit Bağatur	İstanbul Üniversitesi
Doktora Öğr. Vaibhavi Gupta	Jawaharlal Nehru Üniversitesi, Hindistan
Doktora Öğr. Vüsalə Cəmilzadə	Bakü Devlet Üniversitesi
Doktora Öğr. Yenglik Zhamansariyeva	Kazakistan Ulusal Kadın Öğretmen Yetiştirme Üniversitesi
Doktora Öğr. Yessengazy Turalin	Abai Kazakh National Pedagogical University
Doktora Öğr. Yusuf Yılmaz	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doktora Öğr. Zabita Mammadzada	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doktora Öğr. Zaur Şüküroğlu	Ankara Üniversitesi
Doktora Öğr. Zeynab Hajamova	Office of the Presidium of the ANAS
Doktora Öğr. Zhanerke Amangeldi	Çukurova Üniversitesi
Doktora Öğr. Zibeydə Quliyeva	Azerbaycan Mimarlık ve İnşaat Üniversitesi
Doktora Öğr. Zülal Söğüt	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
YL Öğr. Aday Albada	Tulkarem, Filistin
YL Öğr. Afra Betül Daşdan	Kırıkkale Üniversitesi
YL Öğr. Ahmad Farhan Rif'an Najib	Darussalam Gontor Üniversitesi
YL Öğr. Ahmet Can Yavuz	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
YL Öğr. Aigerim Toktobekova	Uluslararası Orta Asya Üniversitesi
YL Öğr. Alime Büşra Hamzayev	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
YL Öğr. Aliyə Allahverdiyeva	Bakü Devlet Üniversitesi
YL Öğr. Alma Bogenbay	L. N. Gumilyov Avrasya Ulusal Üniversitesi
YL Öğr. Aray Yedilbayeva	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
YL Öğr. Ayaz Mammadov	ADA Üniversitesi

YL Öğr. Aysel Huseynova	ADA Üniversitesi
YL Öğr. Ayşegül Turan	Atatürk Üniversitesi
YL Öğr. Ayşenur Güney	Uludağ Üniversitesi
YL Öğr. Babayeva Nəzrin	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
YL Öğr. Badam Mammadova	Azerbaycan Millî İlimler Akademisi
YL Öğr. Betül Sude Batman	Düzce Üniversitesi
YL Öğr. Canberk Şahin	Gazi Üniversitesi
YL Öğr. Ece Oruçhan	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
YL Öğr. Elif Kara	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
YL Öğr. Elif Zengin Çelik	Anadolu Üniversitesi
YL Öğr. Erva Aydın	Gent Üniversitesi
YL Öğr. Esra Söylemez	İstanbul Üniversitesi
YL Öğr. Ezgi Soylu	Erciyes Üniversitesi
YL Öğr. Fatma Betül Alıcılar	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
YL Öğr. Fatma Melike Kocabıyık	Necmettin Erbakan Üniversitesi
YL Öğr. Ferhat Can Ozar	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
YL Öğr. Fidan Vahid	Bakü Devlet Üniversitesi
YL Öğr. Gunel Allahverdiyeva	Hazar Üniversitesi
YL Öğr. Gül Kuş	Mersin Üniversitesi
YL Öğr. Gülsüm Karimova	Bakü, Azerbaycan
YL Öğr. Hasan Satılmışoğlu	Amasya Üniversitesi
YL Öğr. Həzizadə Cavidan	UNEC Zagatals
YL Öğr. Hilal Tekeoğlu	Erciyes Üniversitesi
YL Öğr. Hilmi Karcı	Kayseri Üniversitesi
YL Öğr. Hüsna Talu	Fırat Üniversitesi
YL Öğr. Islomkulova Iroda	Özbekistan Zarmed Üniversitesi
YL Öğr. İbrahim Furkan Çal	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
YL Öğr. İrem Sude Macit	Düzce Üniversitesi
YL Öğr. İsmail Ülger	Kırıkkale Üniversitesi
YL Öğr. Kamala Hasanova	Azerbaycan Tıp Üniversitesi
YL Öğr. Kristina Grigoreva	Ankara Üniversitesi
YL Öğr. Lütfiye İrem Özgeriş	Moskova iktisat Yüksekokulu

YL Öğr. Malika Nurlanova	Bişkek, Kırgızistan
YL Öğr. Marta Hirsz	SGH Varşova Ekonomi Üniversitesi
YL Öğr. Martin Putra Perdana	Darussalam Üniversitesi (UNIDA) Gontor, Endonezya
YL Öğr. Melis Yıldız	Gedik Üniversitesi
YL Öğr. Merve Atış	Bursa Uludağ Üniversitesi
YL Öğr. Merve Ekinci	Bartın Üniversitesi
YL Öğr. Merve Şahin	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
YL Öğr. Muhammed Çalış	Iğdır Üniversitesi
YL Öğr. Muhammet Yasir Çolak	Nevşehir Haci Bektaş Veli Üniversitesi
YL Öğr. Musa Chiragli	Anadolu Üniversitesi
YL Öğr. Nigar Muradlı	Bakü Devlet Üniversitesi
YL Öğr. Nijat Huseynov	Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Kamu Yönetimi Akademisi
YL Öğr. Nurbanu Tınas	Gaziantep Üniversitesi
YL Öğr. Omneya Elkafafy	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
YL Öğr. Orkhan Ahmad	Bakü Devlet Üniversitesi
YL Öğr. Pelin Elmalı	Giresun Üniversitesi
YL Öğr. Pervin Hazar	Mudanya Üniversitesi
YL Öğr. Ramazan Asgarkhanov	Ankara Üniversitesi
YL Öğr. Ramazan Sarıkaya	Yalova Üniversitesi
YL Öğr. Renato Mirze	Ecole Conte Üniversitesi, Lyon
YL Öğr. Rizvan İbrahimov	Bakü, Azerbaycan
YL Öğr. Robina Ali Ahmed	Faysalabad Tarım Üniversitesi, Pakistan
YL Öğr. Romaisa Munawar	Institute of Clinical Psychology, University of Karachi
YL Öğr. Rufina Rahimli	ADA Üniversitesi
YL Öğr. Sabrina Med Krachai	Cezayir
YL Öğr. Safarov Saddan	Bakü, Azerbaycan
YL Öğr. Sefa Çiçek	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
YL Öğr. Sefa Gündoğdu	Yalova Üniversitesi
YL Öğr. Semiha Dede Erel	Milli Eğitim Bakanlığı
YL Öğr. Semiha Dilber	Nevşehir Haci Bektaş Veli Üniversitesi
YL Öğr. Sevda Akkan	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
YL Öğr. Shirinoy Davlyatova	Özbekistan Angren Üniversitesi

YL Öğr. Shynar Abiir	L. N. Gumilyov Avrasya Ulusal Üniversitesi
YL Öğr. Sinem Sena Keser	Adnan Menderes Üniversitesi
YL Öğr. Südabə Eyubova	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
YL Öğr. Sümeyye Küpüç	Marmara Üniversitesi
YL Öğr. Tologon Sabyrbekov	Kırgızistan-Turkey Manas Üniversitesi
YL Öğr. Tuba Kılıç	Bursa Uludağ Üniversitesi
YL Öğr. Tuğba Çiftci	İstanbul Rumeli Üniversitesi
YL Öğr. Tuğba Nur Tomakin	Sakarya Üniversitesi
YL Öğr. Tural Gafarlı	Ankara Üniversitesi
YL Öğr. Turgınbay Ayjan Sabitkızı	L. N. Gumilyov Avrasya Ulusal Üniversitesi
YL Öğr. Türkan Ahmedzade	Anadolu Üniversitesi
YL Öğr. Ulduz Uralay Bəkirova	Bakü Devlet Üniversitesi
YL Öğr. Vusal Khalilli	Azerbaycan Spor Akademisi
YL Öğr. Vusal Suleymanli	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
YL Öğr. Yusuf Çeliktaş	Akdeniz Üniversitesi
YL Öğr. Zübeyde Korkmaz	Marmara Üniversitesi
Abderahim Abada	University of Saad Dahleb Blida, Cezayir
Abdur Rohman Hizbullah	Kahire El-Ezher Üniversitesi
Arif Susanto	Yogyakarta Muhammadiyah Üniversitesi, Endonezya
Damla Karadeniz	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Gunay Azizova	Bakü Uluslararası Tıp Merkezi
Manal Najdawi	Orta Doğu Üniversitesi, Amman, Ürdün
Muammer Özbebit	Milli Eğitim Bakanlığı
Mustopa, M.Ag	Uin Siber Syekh Nurjati Cirebon, Endonezya
Nuray Abbasova	Bağımsız Araştırmacı, Azerbaycan
Otabek Omonkulov	Bağımsız Araştırmacı, Özbekistan
Rachid Amraoui	Endüstriyel Teknolojiler Araştırma Merkezi, Cezayir
Rəmzi Həsənquliyev	Bağımsız Araştırmacı, Azerbaycan
Rezo Gasanov	Bağımsız Araştırmacı, Azerbaycan
Silda Ghazi Mohammed Doori	Al-Qalam Üniversitesi, Kerkük
Sohaib Safique	GIFT Gujranwala Üniversitesi Pakistan
Sümeyye Yıldırım Büyükarslan	Bağımsız Araştırmacı, Türkiye
Thamer Y. Ahmed	Anbar Üniversitesi, Irak

KONSTRÜKTİVİZM VE TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI (TDT): KİMLİK İNŞASI SÜREÇLERİ VE BÖLGESEL ENTEGRASYON

Gabriel Enrique Sanchez Ramirez*
İsmihan Topdağ***

Özet

Avrasya'daki Türkçe konuşan devletler, ortak tarih, dil ve kültür temelinde gelişen iş birliği süreçlerini son otuz yıl içerisinde giderek daha kurumsal bir yapıya dönüştürmüştür. Bu sürecin en gelişmiş ve kurumsallaşmış örneği Türk Devletleri Teşkilatıdır (TDT). Bu çalışma, TDT'nin gelişimini Uluslararası İlişkiler disiplinindeki İnşacı yaklaşım çerçevesinde incelemekte ve örgütün kurumsal yapısının Türk Dünyasında kolektif kimliğin oluşumu ve güçlenmesine nasıl katkı sağladığını analiz etmektedir. Çalışmanın temel hareket noktası, bölgesel entegrasyonun yalnızca ortak stratejik çıkarlar veya jeopolitik hesaplamalar üzerinden açıklanamayacağı; aynı zamanda normlar, kimlikler ve paylaşılan anlamlar aracılığıyla şekillenen toplumsal etkileşim süreçlerinin de belirleyici olduğu varsayımıdır.

Bu doğrultuda çalışma, "Türk Dünyası" kavramının siyasal söylemler, çok taraflı diplomatik girişimler, kurumsal belgeler ve bölgesel iş birliği mekanizmaları aracılığıyla nasıl inşa edildiğini ve kurumsallaştırıldığını incelemektedir. Ayrıca Türk Devletleri Teşkilatının yalnızca devletler arasında iş birliğini kolaylaştıran bir örgüt olmadığı, aynı zamanda ortak aidiyet, dayanışma ve siyasal topluluk anlayışının üretildiği ve yeniden üretildiği bir sosyalleşme alanı olduğu ileri sürülmektedir.

Araştırma, resmî belgeler, zirve bildirileri, kurumsal açıklamalar ve güncel akademik literatürün doküman analizine dayanan nitel bir yöntem benimsemektedir. Analiz kapsamında, Türk Devletleri Teşkilatının kurumsal gelişim süreci, uzman kuruluşları, ortak projeleri ve kimlik oluşturma mekanizmaları değerlendirilmiştir. Bunun yanında çalışmada, bölgesel entegrasyonun yapısal sınırlarını açıklamak amacıyla neorealist perspektiften yararlanılmış ve ortak kimliğin güçlenmesine rağmen devlet egemenliği, ulusal çıkarlar ve uluslararası sistemin yapısal özelliklerinin bölgesel bütünleşmenin derinleşmesini sınırlandırmaya devam ettiği gösterilmiştir.

Çalışmanın bulguları, Türk Devletleri Teşkilatının ortak normların, değerlerin ve kolektif kimliğin kurumsal düzeyde güçlendirilmesine önemli katkılar sağladığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, örgütün hükûmetlerarası niteliği ve üye devletlerin egemenlik anlayışı, bölgesel entegrasyonun mevcut sınırlarını belirlemektedir. Sonuç olarak çalışma,

* Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Adayı. E-posta: sanche@ankara.edu.tr. ORCID: 0009-0009-1061-4392

** Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Adayı, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Siyaset Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi. E-posta: ismihantopdag@nevsehir.edu.tr ORCID: 0009-0002-9633-6643

TDT›nin gelişiminin ortak kimlik inşası ile uluslararası sistemin yapısal dinamikleri arasındaki etkileşim çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Entegrasyon, Konstrüktivizm, Normatif Sosyalleşme, Paylaşılan Kimlik, Türk Dünyası, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)

Constructivism And The Organization Of Turkic States (OTS): Processes Of Identity Construction And Regional Integration

Abstract

The Turkic-speaking states of Eurasia have gradually transformed their cooperation based on shared historical, linguistic, and cultural ties into an increasingly institutionalized regional framework over the past three decades. The Organization of Turkic States (OTS) represents the most advanced stage of this process. This article examines the development of the OTS from a constructivist perspective in International Relations and analyzes how the organization's institutional framework contributes to the construction and consolidation of a collective identity within the Turkic World. The study is based on the assumption that regional integration cannot be explained solely by strategic interests or geopolitical considerations but should also be understood through the social construction of norms, identities, and shared meanings.

Accordingly, the article explores how the concept of the "Turkic World" has been constructed and institutionalized through political discourse, multilateral diplomatic initiatives, official documents, and mechanisms of regional cooperation. It argues that the OTS should be understood not only as an intergovernmental organization facilitating cooperation among its member states but also as a socialization framework in which narratives of common identity, solidarity, and political community are continuously produced and reproduced.

Methodologically, the study adopts a qualitative research design based on document analysis of official documents, summit declarations, institutional reports, and recent academic literature. Particular attention is devoted to examining the institutional evolution of the OTS, its affiliated organizations, cooperative initiatives, and mechanisms of identity construction. In addition, the article incorporates a complementary neorealist perspective to explain the structural limits of regional integration, arguing that despite the strengthening of a collective identity, state sovereignty, national interests, and the structural characteristics of the international system continue to constrain deeper regional integration.

The findings indicate that the OTS has made significant contributions to strengthening common norms, shared values, and a collective Turkic identity at the institutional level. Nevertheless, the organization's intergovernmental character and the member states' commitment to sovereignty continue to define the limits of regional integration. The article concludes that the evolution of the OTS should be understood through the interaction between processes of collective identity construction and the structural constraints imposed by the international system.

Keywords: Constructivism, Collective Identity, Organization of Turkic States (OTS), Regional Integration, Turkic World.

Giriş

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem, güvenlik ve ekonomi gibi geleneksel alanların ötesine geçen yeni bölgesel iş birliği biçimlerinin ortaya çıkışına tanıklık etmiştir. Son yıllarda bölgesel örgütler, üye devletler arasında kolektif kimliklerin inşa edildiği, ortak normların yayıldığı ve müşterek değerlerin kurumsallaştırıldığı platformlar hâline gelerek giderek daha önemli bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), ortak Türk tarihî, dilsel ve kültürel mirasını paylaşan ülkeler arasında siyasi, ekonomik, kültürel, eğitimsel ve toplumsal iş birliğini teşvik eden Avrasya coğrafyasının en önemli bölgesel iş birliği mekanizmalarından biri olarak güç kazanmıştır.

2009 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi adıyla kurulan ve 2021 yılında Türk Devletleri Teşkilatına dönüştürülen bu kurum; kurumsal yapısının genişlemesi, iş birliği alanlarının çeşitlenmesi ve uluslararası görünürlüğünün artmasıyla karakterize edilen kayda değer bir örgütsel güçlenme süreci geçirmiştir. Bununla birlikte, akademik literatürün önemli bir bölümü söz konusu gelişimi jeopolitik, ekonomik veya stratejik yaklaşımlar üzerinden açıklamış; ortak kimliğin, normların ve paylaşılan değerlerin örgütün güçlenmesinde oynadığı role görece daha sınırlı ölçüde odaklanmıştır.

Bu sınırlılık karşısında inşacılık, TDT'nin gelişimini anlamak için uygun bir analitik çerçeve sunmaktadır. Bu perspektife göre uluslararası ve bölgesel örgütler yalnızca devletler arasındaki iş birliğinin araçları değil, aynı zamanda kimliklerin ve normların toplumsal etkileşim yoluyla inşa edildiği ve dönüşüme uğradığı alanlardır. Dolayısıyla TDT bünyesindeki iş birliği, yalnızca önceden var olan bir Türk kimliğinin sonucu olarak değil, aynı zamanda söz konusu kimliğin pekişmesine katkıda bulunan bir süreç olarak da değerlendirilebilir.

Bu çalışmanın amacı, TDT'nin gelişimini inşacı bir perspektiften analiz ederek teşkilatın kurumlarının, girişimlerinin ve iş birliği mekanizmalarının Türk dünyasında kolektif kimliğin inşasına nasıl katkıda bulunduğunu incelemektir. Bu doğrultuda akademik literatürün, resmî belgelerin ve kurumsal açıklamaların doküman analizine dayanan nitel bir yöntem kullanılmaktadır. Çalışmada, TDT'nin kurumsal olarak güçlenmesinin yalnızca paylaşılan stratejik çıkarlardan kaynaklanmadığı; aynı zamanda üye devletler arasındaki kimliği, ortak normları ve aidiyet duygusunu güçlendiren süreklilik arz eden bir toplumsal inşa sürecine dayandığı ileri sürülmektedir.

Teorik Çerçeve: Uluslararası İlişkilerde İnşacılık

İnşacılık Ve Temel Unsurları

Bu çalışmanın teorik çerçevesini, Uluslararası İlişkiler disiplinindeki teorik yaklaşımlardan biri olan İnşacılık oluşturmaktadır. İnşacılığın ortaya çıkışı, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından uluslararası sistemde yaşanan dönüşümlerle yakından bağlantılıdır. Başta neorealizm ve neoliberal kurumsalcılık olmak üzere hâkim teorilerin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması gibi gelişmeleri öngörme ve açıklama konusundaki yetersizlikleri, uluslararası siyasette fikirlerin, normların ve kimliklerin rolünü analize dâhil edebilecek yaklaşımlara duyulan ihtiyacı açıkça ortaya koymuştur. Bu bağlamda, "inşacı dönüş" (constructivist turn) olarak adlandırılan süreç, uluslararası gerçekliğin nesnel ve değişmez bir olgu olmadığını; aksine, aktörler arasındaki toplumsal etkileşim süreçleri sonucunda inşa edildiğini ileri sürerek disiplinde önemli bir dönüşümü temsil etmiştir. (Dunne, 2024, ss. 187–188)

Aynı düşünsel çerçeve doğrultusunda İnşacılık, devletlerin çıkar ve kimliklerinin değişmez ve verili olmadığını; aksine etkileşim, öğrenme ve sosyalleşme süreçleri aracılığıyla inşa edildiğini ve dönüşüme uğradığını savunmaktadır. Bu nedenle uluslararası kurumlar, yalnızca rasyonel aktörler arasındaki iş birliğini sağlayan mekanizmalar olarak değerlendirilmekten çıkarak aynı zamanda ortak normların, kolektif anlamların ve müşterek kimliklerin üretildiği toplumsal alanlar olarak kavramsallaştırılmaktadır. (Ibid., s. 188).

Söz konusu yaklaşım, bütünleşme süreçleri yalnızca maddi çıkarlara değil, aynı zamanda tarihsel, kültürel ve normatif unsurlara dayanan bölgesel örgütlerin analizinde özellikle işlevsel bir teorik çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda, akademik literatürde kapsamlı biçimde incelenen örneklerden biri Avrupa Birliği'dir (AB)*. Avrupa bütünleşmesinin gelişimi, çok sayıda inşacı yazar tarafından, üye devletlerin salt ekonomik iş birliğinin ötesine geçen ortak normlar, değerler ve kimlikler geliştirdikleri bir sosyalleşme ve kurumsallaşma sürecinin sonucu olarak açıklanmıştır. Bu yaklaşım çerçevesinde Avrupa kurumları, yalnızca devletler arasındaki ilişkileri düzenlemekle kalmamakta; aynı zamanda kolektif bir kimliğin oluşumuna ve ortak ilkelere dayanan siyasal bir topluluğun pekişmesine de katkıda bulunmaktadır. (Arkan, 2014, s. 21).

* Bölgesel örgütlerde kimlik inşa süreçlerinin konstrüktivist perspektiften incelenmesine ilişkin temsilî çalışmalardan biri, Türkiye Cumhuriyeti Hacettepe Üniversitesi öğretim üyesi Zeynep Arkan tarafından kaleme alınmıştır. Arkan, Avrupa Birliği kimliğinin oluşumunu geleneksel (Conventional) ve eleştirel (Critical) konstrüktivizm ayrımı çerçevesinde analiz etmektedir. Söz konusu çalışma, bölgesel kurumların kolektif kimliklerin üretimi ve yeniden üretimindeki rolünün anlaşılması açısından önemli bir başvuru kaynağı niteliğindedir. Bkz.: https://dergipark.org.tr/en/pub/allazimuth/article/167325

Benzer şekilde Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), siyasi, kültürel ve eğitsel iş birliğinin üye devletler arasında ortak bir kimliğin inşasını ve güçlendirilmesini teşvik ettiği bir etkileşim alanı olarak analiz edilebilir.

Uluslararası İlişkiler literatüründe İnşacılığın önde gelen temsilcilerinden biri, çalışmaları çağdaş inşacı yaklaşımın temel dayanaklarından birini oluşturan Alexander Wendt'tir. Wendt, Uluslararası İlişkilerde İnşacılığın kurucu metinlerinden biri olarak kabul edilen "Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics" (1992) başlıklı makalesiyle geniş ölçüde tanınmaktadır. Wendt, daha sonra yayımladığı "Social Theory of International Politics" (1999) adlı eserinde, uluslararası sistemin esas itibarıyla toplumsal bir yapıya sahip olduğunu ve devletlerin kimlikleri ile çıkarlarının etkileşim ve öznelerarasılık süreçleri sonucunda oluştuğunu ileri sürerek bu yaklaşımı sistematik biçimde geliştirmiştir.

Bu doğrultuda Wendt, disiplinde hâkim olan materyalist ve bireyci yaklaşımları sorgulamakta; söz konusu yaklaşımların uluslararası siyasetin toplumsal boyutuna yeterince önem vermedikleri ve bu nedenle "yetersiz toplumsallaştırılmış" (undersocialized) bir nitelik taşıdıkları eleştirisini yöneltmektedir. Dolayısıyla devletlerin davranışları yalnızca güç dağılımı veya maddi çıkarlar üzerinden açıklanamaz; devletler arasındaki karşılıklı ilişkilerden doğan ortak anlamların, normların ve kimliklerin de analize dâhil edilmesi gerekmektedir. (Wendt, 1999, ss. 1–4)

Wendt (1999), bu argümanı somutlaştırmak amacıyla İnşacılığın en bilinen örneklerinden birini sunmaktadır: Birleşik Krallık'a ait beş yüz nükleer silah, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) açısından Kuzey Kore'ye ait beş nükleer silahtan çok daha düşük düzeyde bir tehdit oluşturmaktadır. Materyalist bir perspektiften bakıldığında, Birleşik Krallık'ın askerî kapasitesi nesnel olarak daha üstün olduğu için bu farklılığı açıklamak güçtür. Buna karşılık İnşacılık açısından açıklama, devletlerin söz konusu kapasitelere atfettikleri toplumsal anlamlarda yatmaktadır (Ibid, ss. 255–256).

ABD ile Birleşik Krallık arasındaki tarihsel iş birliği, güven ve paylaşılan kimliğe dayalı ilişki; ABD ile Kuzey Kore arasındaki rekabet, güvensizlik ve antagonizmaya dayalı ilişkiyle belirgin bir karşıtlık oluşturmaktadır. Dolayısıyla tehdit algısı yalnızca maddi kapasitelere değil, bu kapasitelerin anlam kazandığı toplumsal bağlama da bağlıdır. Bu örnek, devlet davranışlarının açıklanmasında algıların, kimliklerin ve toplumsal ilişkilerin maddi kapasiteler kadar belirleyici olabileceğini göstermektedir. Söz konusu ilke, Türk Devletleri Teşkilatı üzerine yürütülen bu çalışmanın da

temel teorik dayanaklarından birini oluşturmaktadır.

Bu yaklaşımlardan hareketle İnşacılık, uluslararası gerçekliği normlar, fikirler, söylemler ve paylaşılan anlamlar aracılığıyla şekillenen toplumsal ve öznelerarası bir inşa olarak kavraması bakımından geleneksel Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarından ayrılmaktadır. İnşacılık, güç ile maddi unsurların önemini reddetmemekle birlikte, bunların ancak belirli toplumsal ve tarihsel bağlamlar içerisinde anlam kazandığını ileri sürmektedir. Bunun yanı sıra, devletlerin çıkarlarının, kimliklerinin ve algılarının sabit unsurlar olmadığını; aktörler arasındaki süreklilik arz eden etkileşimler aracılığıyla oluştuğunu ve dönüşüme uğradığını savunmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında değişim, uluslararası sistemin içkin bir özelliğini teşkil etmektedir; zira normlar ve devletler arasındaki ilişkiler, yeni pratiklerin ve yorumların ortaya çıkması sonucunda evrilebilmektedir. (Dunne, 2024, s. 189) Bu temel varsayım, Wendt'in (1992) "Anarşi, devletlerin onu nasıl inşa ettikleridir" şeklindeki tanınmış ifadesinde özlü biçimde ortaya konulmaktadır. Söz konusu ifade, anarşinin tek ve değişmez bir anlama sahip olmadığını; aksine uluslararası aktörlerin ortak pratiklerine, karşılıklı beklentilerine ve paylaşılan yorumlarına bağlı olarak anlam kazandığını vurgulamaktadır. (Wendt, 1992)

Yukarıda açıklanan ilkeler, yalnızca devlet davranışlarının analizinde değil, uluslararası örgütlerin ve bölgesel bütünleşme süreçlerinin incelenmesinde de uygulanmaktadır. Bu perspektiften İnşacılık, uluslararası kurumların ortak kimliklerin, normların ve değerlerin inşa edilmesinde nasıl rol oynadığını anlamak bakımından özellikle işlevsel analitik araçlar sunmaktadır.

Uluslararası Ve Bölgesel Örgütlerin İncelenmesinde İnşacılık

İnşacılığın uluslararası örgütlerin incelenmesine uygulanması, bu kurumların devletler arasındaki iş birliği ve eşgüdümü sağlayan mekanizmalar olma işlevlerinin ötesinde kavranmasına imkân tanımıştır. Bu perspektif, uluslararası örgütleri aktörlerin önceden belirlenmiş çıkarlarını takip ettikleri alanlar olarak değerlendirmek yerine, söz konusu çıkarların tanımlanma biçimini dahi etkileyebilen toplumsal etkileşim alanları olarak ele almaktadır. Bu doğrultuda uluslararası örgütler; ortak normların, fikirlerin, kimliklerin ve bilgi birikiminin inşası ve yayılmasında etkin rol oynayarak uluslararası aktörlerin algılarının ve davranışlarının şekillendirilmesine katkıda bulunmaktadır. (OTS, 2026; Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 2026)

Bunun yanı sıra, çeşitli çalışmalar söz konusu örgütlerin epistemik topluluk-

ların oluşumunda önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir. Epistemik topluluklar; ortak bilgi, değer ve yorumlama çerçevelerini paylaşan uzman ağları olarak tanımlanmakta ve belirli uluslararası gündemler etrafında fikirlerin yayılmasına ve uzlaşıların inşa edilmesine katkıda bulunmaktadır. (Haas, 1992, ss. 2–3) Dolayısıyla uluslararası örgütler, aktörler arasındaki etkileşim aracılığıyla normların, fikirlerin ve kimliklerin sürekli olarak üretildiği, yeniden üretildiği ve dönüştürüldüğü alanlar oluşturmaktadır.

İnşacılık, bölgesel süreçleri Uluslararası İlişkiler disiplininin temel tartışmalarına dâhil ederek bölgeselcilik çalışmalarına da önemli katkılarda bulunmuştur. Bu bağlamda bölgeler, yalnızca uluslararası sistemin yapısı tarafından belirlenen mekânlar değildir; aynı zamanda sürekli etkileşim, sosyalleşme ve kolektif kimlik oluşturma süreçleri aracılığıyla bu yapının inşasına etkin biçimde katılmaktadır. Dolayısıyla bölgesel örgütler, sadece iş birliğini sağlayan işlevsel mekanizmalar olarak değerlendirilmekten çıkarak üye devletlerin algılarını, çıkarlarını ve kimliklerini dönüştürebilen ve aynı zamanda uluslararası düzenin şekillenmesine katkıda bulunan kurumlar olarak kavramsallaştırılmaktadır. (Rumelili, 2015, ss. 178–179)

Bu bağlamda İnşacılık, bölgesel bütünleşmeye ilişkin diğer teorilere kıyasla önemli bir analitik avantaj sunmaktadır; zira Avrupa deneyiminden türetilen evrensel bir bölgesel bütünleşme modelinin varlığını varsaymamaktadır. Aksine her bütünleşme sürecinin kendine özgü tarihsel, kültürel ve siyasal bağlamlara dayandığını kabul etmekte; böylece bölgesel örgütlerin, kendi toplumsal inşa dinamikleri ve kolektif kimlik oluşturma süreçleri temelinde analiz edilmesine imkân tanımaktadır.

Bu perspektiften bakıldığında TDT kurumsallaşma sürecine eğitim, kültür, gençlik, bilimsel araştırma ve kamu diplomasisi alanlarında iş birliğini geliştirmeye yönelik girişimlerin eşlik etmesi nedeniyle inşacı analiz açısından özellikle önemli bir örnek teşkil etmektedir. Söz konusu girişimler, Türk dünyasına ait ortak bir kimliğin güçlendirilmesini amaçlamaktadır. Dolayısıyla TDT, yalnızca devletler arası bir iş birliği mekanizması olarak değil, aynı zamanda üye devletler arasında ortak normların, değerlerin ve kimliklerin inşa edildiği ve yayıldığı bir sosyalleşme alanı olarak da değerlendirilebilir.

Bulgular Ve Tartışma

TDT'nin Tanımı Ve Tarihsel Arka Planı

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türk devletleri arasında başlatılan siyasi iş birliği sürecini kurumsallaştırmak amacıy-

la Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'nin Nahçıvan Anlaşması'nı imzalamasıyla 3 Ekim 2009 tarihinde resmen kurulmuş hükûmetler arası bir örgüttür. Teşkilat, 12 Kasım 2021 tarihinde İstanbul'da düzenlenen VIII. Zirve sırasında mevcut adını benimsemiş ve önceki adı olan Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyini (Türk Konseyi) Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olarak değiştirmiştir. Bu değişiklik, örgütün daha ileri bir kurumsallaşma aşamasına geçişini ve amaçlarının kapsam bakımından genişlemesini yansıtmaktadır. (OTS, 2026)

Teşkilat, ortak tarih, dil ve kültür temelinde şekillenen çok taraflı bir çerçeve aracılığıyla Türk devletleri arasındaki iş birliği ve dayanışmayı derinleştirmeyi ve genişletmeyi amaçlamaktadır. Günümüzde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye ve Özbekistan teşkilatın üye devletlerini oluştururken Macaristan, Türkmenistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gözlemci devlet statüsüyle teşkilatta yer almaktadır. Merkezi İstanbul'da bulunan Genel Sekreterliğe, Kasım 2022'den bu yana Büyükelçi Kubanıçbek Ömüraliyev başkanlık etmektedir (Ibid., 2026).

Teşkilatın tarihsel kökenleri, Türkiye'nin girişimiyle, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan yeni bağımsız cumhuriyetler arasında bir diyalog platformu olarak tasarlanan Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvelerinin başlatıldığı 1992 yılına kadar uzanmaktadır. 1992–2009 yılları arasında gerçekleştirilen on zirve, siyasi iş birliğine yönelik bir çerçevenin pekiştirilmesine imkân sağlamış ve bölgesel bütünleşme sürecinin daha sonra kurumsallaşmasının temellerini atmıştır (Ibid., 2026).

TDT kuruluşundan itibaren kesintisiz bir kurumsal genişleme süreci yaşamıştır. Özbekistan Cumhuriyeti'nin 2019 yılında tam üye olarak teşkilata katılması, Türkmenistan ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin gözlemci devlet statüsü kazanması, Budapeşte'de (Macaristan) Avrupa Temsilcilik Ofisinin açılması ve Türk Yatırım Fonunun kurulması, teşkilatın daha kapsamlı ve yapılandırılmış bir iş birliği modeline doğru evrildiğini göstermektedir. Benzer şekilde, 2021 İstanbul Zirvesi'nde "Türk Dünyası 2040 Vizyonu"nun kabul edilmesi, üye devletler arasındaki siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal iş birliğine ilişkin uzun vadeli bir yol haritası ortaya koyması bakımından kurumsallaşma sürecinin en önemli dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir (Ibid., 2026).*

* Türk Dünyası 2040 Vizyonu, Türk Devletleri Teşkilatı tarafından 2021 İstanbul Zirvesi'nde kabul edilen ve teşkilatın uzun vadeli stratejik hedeflerini belirleyen temel politika belgesidir. Söz konusu belge, üye devletler arasında siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal iş birliğinin derinleştirilmesini öngörmekte; aynı zamanda ortak kimlik, dayanışma ve bölgesel entegrasyonun güçlendirilmesine yönelik temel ilkeleri ortaya koymaktadır.

Kurumsal açıdan TDT, Türk dünyasında iş birliğini güçlendirmeyi amaçlayan çeşitli uzman kuruluşları bünyesinde bir araya getiren ve koordine eden çatı örgüt niteliği taşımaktadır. Bunların başlıcaları şunlardır:

Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY)

Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA)

Uluslararası Türk Akademisi

Türk Kültür ve Miras Vakfı

Türk Ticaret ve Sanayi Odası

Türk Yatırım Fonu

Bu kurumsal mimarinin varlığı, TDT bünyesinde yürütülen iş birliğinin siyasi ve ekonomik alanların ötesine geçtiğini; kültürel, eğitsel, bilimsel ve toplumsal boyutları da kapsadığını göstermektedir. (Ibid., 2026).

TDT'nin yukarıda özetlenen kurumsal gelişim süreci, inşacı perspektiften değerlendirildiğinde, teşkilatın yalnızca devletler arasındaki iş birliğini güçlendiren bir örgüt olmadığını; aynı zamanda ortak normların, anlamların ve kolektif kimliğin üretildiği ve yeniden üretildiği bir sosyalleşme alanı olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Türk Devletleri Teşkilatında Kolektif Kimliğin İnşası

Bu doğrultuda, TDT'nin kurumsal mimarisi yalnızca üye devletler arasındaki iş birliğini koordine eden idari mekanizmalar bütünü olarak değerlendirilmemelidir. Söz konusu yapı aynı zamanda aidiyet, dayanışma ve ortak gelecek anlatılarının üretildiği ve kurumsallaştırıldığı bir etkileşim ve sosyalleşme alanı oluşturmaktadır. TDT, bünyesindeki uzman kuruluşlar ve düzenli iş birliği mekanizmaları aracılığıyla Türk dünyasının tarihsel, dilsel ve kültürel bağlarını somut kurumsal pratiklere dönüştürmekte; böylece kolektif bir bölgesel kimliğin aşamalı olarak güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Bu çerçevede, TDT bünyesinde gelişen kurumsal etkileşimler, ortak kimliğin oluşumunu ve yeniden üretimini anlamak açısından inşacı yaklaşımın temel varsayımlarını somut biçimde yansıtmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması Türkçe konuşan devletlerin uluslararası sistemde bağımsız aktörler olarak ortaya çıkmasını sağlarken beraberinde söz konusu

devletler arasında yeni bir etkileşim sürecinin başlamasına zemin hazırlamıştır. Bağımsızlıklarını kazanan Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Özbekistan gibi devletler bir yandan ulus-devlet kimliklerini pekiştirmeye çalışırken diğer yandan söz konusu etkileşim ortak dil, tarih ve kültür üzerinden Türk Dünyası kolektif kimliğinin gelişmesine imkân vermiştir. Türk Dünyası kimliği, ulusal kimlikleri ortadan kaldıran ya da onların yerini alan bir üst kimlikten ziyade, egemen devletlerin ulusal kimlikleriyle birlikte var olabilen tamamlayıcı ve kapsayıcı bir kimlik niteliği kazanmıştır.

Ulusal kimlik ve Türk Dünyası kimliklerinin birlikte gelişimi özellikle devletlerin bağımsızlık sonrası benimsedikleri dil politikasında gözükmektedir. Söz konusu devletlerin dil konusunda yürüttükleri politikalara bakıldığında Rusça'nın siyasal ve toplumsal yapıdaki hakim konumunun kırılması ve ulusal dil yoluyla ulusal kimlik oluşturma politikası ile bağımsız devlet kimliği inşa edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu kapsamda uzun yıllar boyunca Rusça'nın konuşulduğu devletlerde Kiril alfabesi yerine Latin alfabesine geçilmesi, yer isimlerinin millileştirilmesi ve milli isimlerin yeniden kullanılması söz konusu devletlerin bağımsız devlet kimliğinin inşasında kullanılan araçlar olmuştur. (Akın & Polat, 2024, p. 4). Söz konusu politikalar ise bir yandan Sovyet geçmişinden farklılaşan bir ulusal kimlik inşasını sağlarken diğer yandan dil, tarih ve kültürel mirasın yeniden keşfedilmesi yoluyla ortak Türk Dünyası kimliğinin güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Böylece ulusal kimlik devletlerin bağımsızlıklarını ve özgünlüklerini vurgulayan bir kimlik katmanı oluştururken Türk Dünyası kimliği bu farklılıklar üzerinde ortaklık ve dayanışma alanı sağlayan tamamlayıcı bir kimlik olarak gelişmiştir.

Devletlerin tarihsel bağlar, ortak dil, kültür ve gelenekler temelinde etkileşime girmesiyle başlayan Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri süreci, zamanla daha düzenli ve kurumsallaşmış bir iş birliği mekanizmasına dönüşmüştür. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyinin kurulması, ortak kimliğin kurumsal bir çerçeve kazanmasını sağlamıştır. Konsey, düzenli toplantılar ve ortak karar alma süreçleri gibi kurumsal pratikler aracılığıyla üye devletler arasındaki etkileşimi artırmış ve ortak kimliğin yeniden üretildiği bir alan oluşturmuştur. Bu kurumsallaşma süreci sonucunda örgüt, üye devletler arasında karşılıklı anlamların, beklentilerin ve ortak davranış biçimlerinin gelişmesini sağlayan bir sosyalleşme alanı hâline gelmiştir. (Finnemore & Sikkink, 1998)

2021 yılında Konsey Türk Devletleri Teşkilatı'na evrilmiş ve örgütün kimlik

çerçevesi "Türkçe konuşan ülkeler" tanımlanmasının ötesine geçerek "Türk Dünyası" ve "Türk Devletleri" isimlendirmesi ile kapsayıcı kimliğe kavuşmuştur. (TDT, 2021a) Böylece ortak kimlik yalnızca ortak dil üzerinden tanımlanan dar çerçeveden çıkarılarak tarih, kültür, ortak değerler, dayanışma ve ortak gelecek tasavvuru gibi daha geniş unsurları içeren kapsayıcı bir kimliğe dönüştürülmüştür. Bu bağlamda, TDT ortak tarih, ortak dil, ortak kimlik ve ortak kültürü teşkilatın temel sütunları olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte, bu unsurlarla sınırlı kalmayacağını ve dışlayıcı bir yaklaşım benimsemediğini de açıkça vurgulamaktadır. (TDT, 2026)

Bu gelişme, örgütün yalnızca kurumsal yapısındaki değişimi değil, aynı zamanda ortak kimlik anlayışının kapsamının genişlediğini ve "Türk Dünyası" söyleminin kurumsal düzeyde merkezî bir konuma yerleştiğini göstermektedir.

Türk Dünyası kimliği, devlet başkanları, bakanlıklar ve toplumsal aktörler düzeyinde gerçekleştirilen etkileşimler aracılığıyla yeniden üretilmektedir. Bu bağlamda TDT, eğitim, kültür, bilim, ulaşım, ekonomi, dijitalleşme ve güvenlik gibi farklı alanlarda geliştirdiği iş birliği mekanizmaları ve projeler yoluyla ortak kimliği liderler düzeyinden toplumsal tabana kadar farklı katmanlarda güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu etkileşimler, ortak bir geçmiş anlatısı üzerine inşa edilen ortak bir gelecek vizyonunun oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Türk Dünyası 2040 Vizyonu ile dil, tarih, kültür ve gelenek temelinde şekillenen ortaklık söylemi, geleceğe yönelik ekonomik, siyasi ve stratejik bir iş birliği anlayışına dönüşmüştür. (TDT, 2021b)

Türk Devletleri Teşkilatı bünyesindeki kolektif kimlik, üye devletler arasındaki dilsel, tarihsel veya kültürel yakınlıktan doğan sabit bir durum olarak değerlendirilmemelidir. İnşacı perspektiften bakıldığında bu kimlik, süreklilik arz eden etkileşim, sosyalleşme ve kurumsallaşma süreçleri aracılığıyla şekillenmekte ve güçlenmektedir. Bu bağlamda TDT tarafından teşvik edilen kimlik inşası, Orta Asya'nın salt coğrafi sınırlarını aşmaktadır. Orta Asya'daki iş birliği süreçleri büyük ölçüde coğrafi yakınlığa, ortak sorunlara ve bölgesel eşgüdüm gereksinimine dayanırken TDT, paylaşılan tarihsel, dilsel ve kültürel referanslar temelinde daha geniş kapsamlı bir siyasal topluluk tasavvuru ortaya koymaktadır. Orta Asya bütünleşmesi bölge içi iş birliğini güçlendirirken TDT, bu iş birliğini bölgeler arası nitelik taşıyan Türk kimliği temelli bir çerçeveye taşımaktadır. Teşkilat; resmî bildiriler, zirveler ve iş birliği programları aracılığıyla Türk dünyasına aidiyet, kardeş halklar arasındaki dayanışma ve ortak gelecek anlatılarını yaygınlaştırarak bölgesel topluluk algısının pekişmesine katkıda bulunmaktadır. (Makhmudova, 2026).

Bu değerlendirmeler ışığında, TDT bünyesinde şekillenen kolektif kimliğin yalnızca tarihsel, dilsel ve kültürel yakınlığın doğal bir sonucu olmadığı; aksine düzenli kurumsal etkileşimler, ortak bildiriler, kurumsal yapılar, kültürel ve eğitsel girişimler ile çok boyutlu iş birliği mekanizmaları aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretildiği ve kurumsallaştırıldığı görülmektedir. Bu süreç, inşacı yaklaşımın temel varsayımlarıyla uyumlu olarak, ortak normların, değerlerin ve aidiyet duygusunun kurumsal etkileşimler aracılığıyla zaman içerisinde inşa edildiğini göstermektedir. Bu yönüyle TDT, yalnızca devletler arasındaki iş birliğini kolaylaştıran bölgesel bir örgüt değil; aynı zamanda ortak normların, anlamların ve aidiyet duygusunun üretildiği ve yeniden üretildiği bir sosyalleşme alanı olarak işlev görmekte, böylece Türk Dünyası kimliğinin güçlenmesine ve bölgesel entegrasyon sürecinin derinleşmesine katkıda bulunmaktadır.

Bölgesel Entegrasyonun Yapısal Kısıtlamaları: Neorealist Bir Perspektif

Bununla birlikte, TDT bünyesinde yürütülen kolektif kimlik inşa süreci, uluslararası sistemin yapısal dinamiklerinden bağımsız değildir. Neorealist yaklaşıma göre uluslararası politika, merkezi bir otoritenin bulunmadığı anarşik bir sistem içerisinde şekillenmektedir. Bu nedenle devletler, her şeyden önce egemenliklerini korumayı, güvenliklerini sağlamayı ve ulusal çıkarlarını sürdürmeyi temel öncelikleri olarak görmektedir (Waltz, 1979). Bu bağlamda, TDT üyesi devletler ortak tarihsel, kültürel ve dilsel bağlara dayanarak iş birliğini geliştirmeye istekli olsalar da, stratejik özerkliklerini sınırlandırabilecek veya bölgesel güç dengelerini etkileyebilecek kurumsal düzenlemelere karşı temkinli bir yaklaşım sergilemektedirler.

Bu durum, çalışmanın temel kuramsal çerçevesini oluşturan inşacı yaklaşımın bulgularını tamamlayıcı nitelikte değerlendirilmelidir. TDT, kurumsal etkileşim, sosyalleşme süreçleri ve ortak normların yaygınlaştırılması yoluyla ortak bir Türk Dünyası kimliğinin güçlendirilmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Bununla birlikte, üye devletlerin dış politika tercihleri büyük ölçüde ulusal çıkarlar ve stratejik hesaplamalar doğrultusunda şekillenmeye devam etmektedir. Grieco'nun (1988) ortaya koyduğu nispi kazançlar (Relative Gains) yaklaşımı bu durumu açıklamak açısından önem taşımaktadır. Devletler yalnızca iş birliğinden elde edecekleri mutlak faydaları değil, aynı zamanda bu faydaların diğer aktörler arasında nasıl dağıldığını da dikkate almaktadırlar. Dolayısıyla ortak kimlik, karşılıklı güveni artırarak iş birliğini kolaylaştırabilmekte ve meşrulaştırabilmektedir; ancak uluslararası sistemin kendi kendine yardım (Self-Help) mantığını ve devletlerin stratejik çıkar hesaplarını tamamen orta-

dan kaldırmamaktadır (Grieco, 1988; Mearsheimer, 2001).

Bu yapısal sınırlamalar, TDT'nin kurumsal tasarımında da açık biçimde görülmektedir. Avrupa Birliği'nde olduğu gibi ulusüstü (supranational) yetkilere sahip kurumlar yerine, TDT esas itibarıyla hükümetlerarası (intergovernmental) bir işleyiş modeline dayanmaktadır. Üye devletler siyasi, güvenlik ve dış politika alanlarındaki karar alma yetkilerini ulusal düzeyde muhafaza etmekte; egemenlik devrini gerektirecek bağlayıcı mekanizmalardan kaçınmaktadırlar. Bu kurumsal yapı, farklı jeopolitik önceliklere ve dış politika yönelimlerine sahip devletlerin iş birliği yapabilmesini kolaylaştırırken, aynı zamanda bölgesel entegrasyonun kurumsal derinliğini de sınırlandırmaktadır. Söz konusu kurumsal yapı, bölgesel örgütlerde devlet egemenliğinin korunması ile kurumsal bütünleşme arasındaki denge ve gerilimin bir yansıması olarak değerlendirilebilir (Fawcett, 2005).

Sonuç olarak, neorealist perspektif ile inşacı yaklaşım birbirini dışlamaktan ziyade analitik bir bütünlük oluşturmaktadır. Neorealizm, bölgesel iş birliğinin karşı karşıya kaldığı maddi ve yapısal sınırlamaları açıklarken; inşacılık, bu sınırların içinde ortak normların, kolektif anlamların ve ortak bir "Türk Dünyası" kimliğinin nasıl inşa edildiğini ve bu maddi dünyaya nasıl anlam kazandırdığını açıklamaktadır (Adler, 1997; Wendt, 1999). Dolayısıyla ortak kimlik, bölgesel iş birliğini teşvik eden önemli bir unsur olmakla birlikte, devlet egemenliği, ulusal çıkarlar ve uluslararası güç dağılımı gibi yapısal faktörler, bu iş birliğinin daha derin siyasi ve güvenlik temelli bir bütünleşmeye dönüşmesini sınırlandırmaya devam etmektedir. Bu nedenle TDT'nin bölgesel entegrasyon süreci, ortak kimliğin inşa dinamikleri ile uluslararası sistemin yapısal kısıtlamaları arasındaki etkileşim çerçevesinde şekillenmeye devam etmektedir.

Sonuç Ve Öneriler

Bu çalışma, TDT gelişimini inşacı bir perspektiften ele alarak, teşkilatın kurumsal yapısı, iş birliği mekanizmaları ve çok taraflı girişimleri aracılığıyla Türk Dünyasında kolektif kimliğin nasıl şekillendiğini incelemiştir. Resmî belgeler, kurumsal açıklamalar ve ilgili akademik literatürün incelenmesi sonucunda, TDT'nin gelişiminin yalnızca jeopolitik veya stratejik çıkarlarla açıklanamayacağı; ortak normlar, paylaşılan değerler ve kurumsal etkileşim süreçlerinin de bu gelişimde önemli bir rol oynadığı görülmüştür.

Araştırmanın bulguları, çalışmanın temel hipotezini desteklemektedir. Buna

göre, TDT bünyesinde gelişen kolektif kimlik tarihsel ve kültürel bağların doğal bir sonucu olmaktan ziyade, düzenli kurumsal etkileşimler, ortak söylemler, kültürel ve eğitim alanındaki iş birlikleri ile çok taraflı diplomatik süreçler aracılığıyla zaman içerisinde güçlenmektedir. Bu çerçevede TDT, yalnızca devletler arasındaki iş birliğini koordine eden hükûmetlerarası bir örgüt olarak değil, aynı zamanda ortak normların, değerlerin ve aidiyet duygusunun üretildiği ve yeniden üretildiği bir kurumsal etkileşim alanı olarak da değerlendirilebilir.

Kuramsal açıdan çalışma, İnşacılığın Türk Devletleri Teşkilatı'nın gelişimini açıklamada önemli bir analitik çerçeve sunduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, çalışmaya tamamlayıcı olarak dâhil edilen neorealist perspektif, ortak kimliğin güçlenmesine rağmen devlet egemenliği, ulusal çıkarlar ve uluslararası sistemin yapısal özelliklerinin bölgesel entegrasyon sürecini etkilemeye devam ettiğini göstermektedir. Bu nedenle, iki yaklaşımın birbirine alternatif olmaktan çok, farklı analiz düzeylerinde birbirini tamamlayan açıklamalar sunduğu söylenebilir.

Çalışmanın en önemli akademik katkılarından biri, Türk Devletleri Teşkilatı›nı kolektif kimlik inşası ve normatif sosyalleşme süreçleri üzerinden inceleyerek mevcut literatüre farklı bir bakış açısı kazandırmasıdır. Literatürde TDT çoğunlukla jeopolitik, güvenlik veya ekonomik boyutlarıyla ele alınırken, bu çalışma kimlik ve normların bölgesel iş birliğinin gelişimindeki rolünü ön plana çıkarmaktadır. Bunun yanında, araştırma bölgesel entegrasyon süreçlerinin yalnızca maddi çıkarlar üzerinden değerlendirilmemesi gerektiğini; ortak kimlik, normlar ve paylaşılan anlamların da bu süreçlerde belirleyici olduğunu göstermektedir. Uygulama açısından ise eğitim, kültür, akademik değişim programları ve kamu diplomasisi faaliyetlerinin Türk Dünyası kimliğinin güçlendirilmesine ve bölgesel iş birliğinin daha sürdürülebilir hâle gelmesine katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte, çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma büyük ölçüde resmî belgeler, kurumsal açıklamalar ve akademik literatüre dayanmaktadır. Bu nedenle, karar alıcılar, akademisyenler veya toplumların kimlik algılarını doğrudan ortaya koyabilecek mülakatlar ya da saha araştırmaları çalışmaya dâhil edilmemiştir. Ayrıca araştırmada TDT'nin kurumsal ve kimlik boyutu ön plana çıkarılmış; üye devletlerin iç siyasi dinamikleri ile dış aktörlerin bölgesel entegrasyon süreci üzerindeki etkileri ayrıntılı biçimde ele alınmamıştır.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda, TDT bünyesinde yürütülen sosyalleşme

süreçlerinin saha araştırmaları, mülakatlar ve karşılaştırmalı çalışmalarla desteklenmesi faydalı olacaktır. Bunun yanı sıra, TDT'nin Avrupa Birliği, ASEAN veya Körfez İşbirliği Konseyi gibi diğer bölgesel örgütlerle karşılaştırmalı olarak incelenmesi, farklı bölgesel entegrasyon modellerinin benzerliklerini ve farklılıklarını daha iyi ortaya koyabilir. Ayrıca ortak kimliğin dış politika, güvenlik, ekonomi ve kamuoyu üzerindeki etkisini inceleyen ampirik çalışmaların, Türk Dünyası üzerine yürütülen literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Adler, E. (1997). Seizing the middle ground: Constructivism in world politics. European Journal of International Relations, 3(3), 319–363.

Akın, C., & Polat, Z. (2024). Türk Devletleri Teşkilatinin Dil Politikasi. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 12(40), 1–15. https://doi.org/10.33692/avrasyad.1394954 (Erişim Tarihi 28 Temmuz 2026)

Arkan, Z. (2014). 'Via Media'vs. the Critical Path: Constructivism (s) and the Case of EU Identity. All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace, 3(2), 21–36.

Barnett, M., & Finnemore, M. (2004). Rules for the world: International organizations in global politics. Cornell University Press.

Dunne, T. (2024). International relations theories: Discipline and diversity. Oxford University Press.

Fawcett, L. (2005). Regionalism in Historical Perspective. In M. Farrell, B. Hettne, & L. Van Langenhove (Eds.), Global Politics of Regionalism: Theory and Practice (pp. 21–37). Pluto Press.

Finnemore, M., & Sikkink, K. (1998). International Norm Dynamics and Political Change. International Organization, 52(4), 887–917. http://www.jstor.org/stable/2601361 (Erişim Tarihi 28 Temmuz 2026)

Grieco, J. M. (1988). Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism. International Organization, 42(3), 485–507. http://www.jstor.org/stable/2706787 (Erişim Tarihi 30 Temmuz 2026)

Haas, P. M. (1992). Knowledge, Power, and International Policy Coordination (Winter, 1992). Source: International Organization, 46(1), 1–35.

Makhmudova, Z. (2026, June 24). The Organization of Turkic States and Central Asian Integration: Competition or Complementary Cooperation? https://iais.uz/en/outputnew/the-organization-of-turkic-states-and-central-asian-integration-competition-or-complementary-cooperation (Erişim Tarihi 25 Haziran 2026)

Mearsheimer, J. J. (2001). The Tragedy of Great Power Politics. W. W. Norton.

Türk Devletleri Teşkilatı (2021a) https://turkicstates.org/u/d/basic-documents-tr/8-zirve-bildirisi-15-tr.pdf (Erişim Tarihi 28 Temmuz 2026)

Türk Devletleri Teşkilatı (2021b) https://avim.org.tr/public/images/uploads/files/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf (Erişim Tarihi 28 Temmuz 2026) (Erişim Tarihi 12 Haziran 2026)

Türk Devletleri Teşkilatı (2026) https://turkicstates.org/en/organization-of-turkic-states (Erişim Tarihi 12 Haziran 2026)

Organization of Turkic States - Türk Devletleri Teşkilatı. (2026). https://turkicstates.org/en (Erişim Tarihi 12 Haziran 2026)

Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. (2026). Organization of Turkic States (OTS). https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi-en.en.mfa (Erişim Tarihi 12 Haziran 2026)

Rumelili, B. (2015). Bölgeselcilik ve İnşacılık: Kazanımlar ve Vaatler. Uluslararası İlişkiler.

Waltz, K. N. (1979). Theory of International Politics. McGraw-Hill.

Wendt, A. (1999). Social theory of international politics (Vol. 67). Cambridge university press.

EURASIA AND THE HEARTLAND THEORY: RETHINKING MACKINDER'S GEOPOLITICS IN THE 21ST CENTURY

Indira Suleymenovna Dzhubatkanova[*]
Maratova Khurliman Bakhtiyarovna[**]

Abstract

This research revisits Halford Mackinder's Heartland theory to test whether it still explains global power competition in 2026. The study asks a simple question: does the physical center of Eurasia - stretching from Eastern Europe through Russia and deep into Central Asia, still dictate the rules of global trade and security?

The research compares Mackinder's original maps of the "Pivot Area" with the modern geography of rail routes and energy pipelines. We analyzed public data on the growth of overland freight traffic between China and Europe and reviewed the strategic documents of major powers and regional blocs like the Shanghai Cooperation Organization. This approach allows us to see where old geographic logic meets new infrastructure reality.

The results confirm that the Heartland remains the critical axis of world politics, but the method of control has changed. Mackinder's central zone, which includes the sovereign states of Central Asia, is no longer a fortress to be invaded. Instead, it functions as a vital transit bridge. We found that overland rail volume across this area has increased by 400 percent over the last decade. Nations like Kazakhstan and Uzbekistan are now key logistical hubs linking Chinese manufacturing to European markets. Consequently, influence over the Heartland today is exercised not through territorial conquest, but through the management of these overland corridors and access to the region's strategic minerals.

The Heartland is more than just a geopolitical idea. It is the physical platform for Eurasian connectivity. The research concludes that the great powers are not fighting over empty steppes, but over the ability to regulate the flow of goods and resources through the Central Asian interior. In 2026, geography remains a decisive factor, and the stability and alignment of Central Asia are central to the future of the global order.

Keywords: Heartland, geopolitics, Eurasia, Halford Mackinder, "World Island", Belt and Road Initiative (BRI), transport corridors, rare earth metals, neo-Mackinderism, digital Heartland.

* *Student, International Relations, University of World Economy and Diplomacy Republic of Uzbekistan, Tashkent E-mail: indirazhubatkhan2006@gmail.com
** enior Lecturer, Department of Political Science, University of World Economy and Diplomacy Republic of Uzbekistan, Tashkent E-mail: khurlimanmaratova@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu tadqiqot 2026-yilda global kuchlar o‘rtasidagi raqobatni tushunishda Xelford Makkinderning «Heartland» nazariyasi hali ham dolzarbligini tekshirishga bag‘ishlangan. Tadqiqot oddiy bir savolni o‘rtaga tashlaydi: Yevropaning sharqidan Rossiya orqali Markaziy Osiyoning ichkarisigacha cho‘zilgan Yevrosiyoning jismoniy markazi hamon global savdo va xavfsizlik qoidalarini belgilab bermoqdami?

Tadqiqot jarayonida Makkinderning asl «O‘q hudud» xaritalari zamonaviy temir yo‘l yo‘nalishlari va energiya quvurlari geografiyasi bilan qiyoslandi. Biz Xitoy va Yevropa o‘rtasidagi quruqlikdagi yuk tashuvlarining o‘sishiga oid ochiq ma’lumotlarni tahlil qildik hamda yirik davlatlar va Shanxay Hamkorlik Tashkiloti kabi mintaqaviy bloklarning strategik hujjatlarini ko‘rib chiqdik. Bunday yondashuv eski geografik mantiqning yangi infratuzilma voqeligi bilan qayerda to‘qnash kelayotganini ko‘rish imkonini beradi.

Natijalar shuni tasdiqlaydiki, Heartland jahon siyosatining o‘ta muhim o‘qi bo‘lib qolmoqda, biroq nazorat qilish usullari o‘zgargan. Makkinderning Markaziy Osiyo suveren davlatlarini o‘z ichiga olgan markaziy zonasi endi bosib olinishi kerak bo‘lgan qal’a emas. Aksincha, u hayotiy muhim tranzit ko‘prigi vazifasini o‘tamoqda. Biz ushbu hudud orqali o‘tadigan quruqlikdagi temir yo‘l tashuvlari hajmi so‘nggi o‘n yillikda 400 foizga oshganini aniqladik. Qozog‘iston va O‘zbekiston kabi davlatlar hozirda Xitoy ishlab chiqarishini Yevropa bozorlari bilan bog‘lovchi asosiy logistika markazlariga aylandi. Shunga ko‘ra, bugungi kunda Heartland ustidan ta’sir o‘tkazish hududiy bosqinchilik orqali emas, balki ushbu quruqlikdagi yo‘laklarni boshqarish va mintaqaning strategik foydali qazilmalariga kirish imkoniyati orqali amalga oshirilmoqda.

Heartland shunchaki geosiyosiy g‘oya emas. Bu Yevrosiyo bog‘liqligining jismoniy platformasidir. Tadqiqot shunday xulosaga keladiki, buyuk davlatlar bo‘sh dashtlar uchun emas, balki Markaziy Osiyo ichkarisi orqali o‘tadigan tovar va resurslar oqimini tartibga solish imkoniyati uchun kurashmoqda. 2026-yilda geografiya hal qiluvchi omil bo‘lib qolmoqda, Markaziy Osiyoning barqarorligi va siyosiy yo‘nalishi esa global tartib kelajagi uchun markaziy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: Xartlend, geosiyosat, Yevrosiyo, Xelford Makkinder, «Dunyo oroli», «Bir makon, bir yo‘l» tashabbusi, transport koridorlari, nodir metallar, neomakkinderizm, raqamli Xartlend.

Аннотация

Данное исследование пересматривает теорию «Хартленда» (Heartland) Хэлфорда Маккиндера, чтобы проверить, объясняет ли она по-прежнему глобальную конкуренцию держав в 2026 году. В работе ставится простой вопрос: диктует ли физический центр Евразии, простирающийся от Восточной Европы через Россию вглубь Центральной Азии, правила мировой торговли и безопасности сегодня?

В исследовании проводится сравнение оригинальных карт «осевого ареала» (Pivot Area) Маккиндера с современной географией железнодорожных маршрутов и энергетических трубопроводов. Мы проанализировали открытые данные о росте наземных грузоперевозок между Китаем и Европой, а также изучили стратегические документы ведущих держав и региональных блоков, таких как Шанхайская организация сотрудничества (ШОС). Такой подход позволяет увидеть, где старая географическая логика встречается с новыми инфраструктурными реалиями.

Результаты подтверждают, что Хартленд остается критически важной осью мировой политики, однако методы контроля над ним изменились. Центральная зона Маккиндера, включающая суверенные государства Центральной Азии, больше не является «крепостью», которую нужно захватывать. Вместо этого она функционирует как жизненно важный транзитный мост. Мы обнаружили, что объем наземных железнодорожных перевозок через этот регион за последнее десятилетие вырос на 400%. Такие страны, как Казахстан и Узбекистан, стали ключевыми логистическими хабами, связывающими китайское производство с европейскими рынками. Следовательно, влияние в Хартленде сегодня осуществляется не через территориальные завоевания, а через управление этими сухопутными коридорами и доступ к стратегическим минеральным ресурсам региона.

Хартленд - это не просто геополитическая идея. Это физическая платформа для евразийской взаимосвязанности. Исследование приходит к выводу, что великие державы борются не за пустые степи, а за возможность регулировать потоки товаров и ресурсов через недра Центральной Азии. В 2026 году география остается решающим фактором, а стабильность и геополитическая ориентация стран Центральной Азии имеют центральное значение для будущего мирового порядка.

Ключевые слова: Хартленд, геополитика, Евразия, Хэлфорд Маккиндер, «Мировой остров», инициатива «Пояс и путь», транспортные коридоры, редкоземельные металлы, неомаккиндерианство, цифровой Хартленд.

Introduction

In 1904, at a meeting of the Royal Geographical Society in London, British geographer Halford John Mackinder presented a paper titled "The Geographical Pivot of History." The main point of the report was that geography does not merely describe landscapes, but sets the rules for politics. Mackinder asserted that the era of maritime powers the so-called "Columbian era," was coming to an end. He introduced the concept of the "World Island" - a single landmass comprising Europe, Asia, and Africa. According to his calculations, this region accounts for two-thirds of the Earth's landmass and seven-eighths of the planet's population. Whoever dominates the World Island gains control over humanity.

Mackinder referred to the center of this global system as the "pivot zone," which later came to be known as the Heartland*. This vast expanse in the center of Eurasia was beyond the reach of the powerful British battleships of the time. In his seminal work "Democratic Ideals and Reality" (1919), he formulated a chillingly precise maxim:

"Whoever rules Eastern Europe rules the Heartland;

whoever rules the Heartland rules the World Island;

whoever rules the World Island rules the world."

Mackinder considered railroads to be the key technological factor that shifted the balance of power. They enabled land-based powers such as the Russian Empire and Germany, to deploy troops and resources more quickly than Britain could transport them by sea. The Heartland thus became a strategic stronghold with vast internal resources.

There are three main factors that explain the relevance of this concept in the current decade. The first factor is that the Russian-Ukrainian conflict (2014-2026) has once again brought Eastern Europe to the center of global confrontation. This lends Mackinder's formula an empirically verifiable, almost prophetic significance. The second factor is that since 2013, China has been consistently implementing the Belt and Road Initiative (BRI) infrastructure project. In fact, China is establishing land transport corridors linking Eurasia, thereby challenging U.S. maritime dominance. A third factor is that the resource base of Central Eurasia (energy resources, rare earth

* The Heartland is a concept in geopolitics, introduced by Halford Mackinder, referring to the central landmass of Eurasia as the most strategically important region, where control over it could enable a state to dominate the world.

metals, and strategic minerals) is becoming the subject of intense competition among global powers.

There is a widespread belief that, in the age of hypersonic weapons and digital currencies, geography has lost its significance. It is thought that cyberspace has triumphed over physical space. However, the reality of 2026 shows the opposite: tank columns continue to move across land, and the semiconductor shortage directly depends on access to specific deposits in Eurasia. Control over the heart of Eurasia remains the foundation of global power. However, the very nature of control has changed. In 2026, "controlling Heartland" does not mean occupying territory as defined by old maps, but rather the ability to manage three types of flows: transport flows - who sets the tariffs and standards on trans-Eurasian routes; energy flows - whose infrastructure delivers resources to the end consumer; and information flows - whose cables and satellite nodes provide connectivity in the central part of Eurasia.

Thus, we are witnessing a shift from the geopolitics of territories to the geopolitics of flows. In this new model, the Heartland retains its role as the central hub that shapes the course of world history.

Methods

This study is based on a qualitative and quantitative analysis of geopolitical processes in the Eurasian region. The study employs an interdisciplinary approach that combines classical political geography and modern geoeconomics, which has made it possible not only to examine H. Mackinder's theory as a historical artifact but also to test its viability in the digital age.

A range of scientific methods was employed to achieve this objective. First and foremost, a historical-comparative analysis was conducted a comparison of cartographic models of the "core zone" (1904-1919) with the contemporary political structure of Eurasia, which revealed the continuity of the great powers' strategic interests within the borders of the Heartland. In addition, geopolitical modeling was employed, and Mackinder's classic formula was extrapolated to contemporary realities by incorporating new variables, including the factor of nuclear deterrence, the impact of global sanctions regimes, and the digital transformation of the economy. Additionally, statistical analysis was employed processing quantitative data on cargo turnover along trans-Eurasian routes and the region's resource base to support theoretical conclusions with concrete figures.

The empirical basis consisted of diverse data, which made it possible to test the hypothesis from various angles. The study analyzes both Mackinder's original works and their contemporary reinterpretations by leading geopolitical thinkers of the 21st century. It examines key strategic documents from Russia, China, and the United States for the period 2015-2026, as well as decisions made by the SCO, the EAEU, and BRICS+. A separate section focuses on analysis and maps of current conflicts in Eastern Europe and the Middle East, as these directly impact the security of the "World Island." The economic section draws on data from international institutions and logistics companies regarding cargo flows across Eurasia, as well as statistics on rare-earth metal and hydrocarbon reserves in Central Asia. The picture is rounded out by a comparison of early 20th-century maps of the "axial zone" with modern digital diagrams of Eurasia's transportation and energy infrastructure.

This study does not claim to provide an exhaustive coverage of all aspects of Eurasian geopolitics: the primary focus is on macro-regional patterns rather than country-specific details. The chronological scope covers the period from 1904 to 2026, with a particular emphasis on the last decade (2015-2026).

Results

A comparison of Mackinder's map (1904) with a political map from 2026 shows that the Heartland has undergone a structural transformation but has retained its geopolitical logic. The unified Russian Empire has been replaced by the sovereign states of Central Asia and the Caucasus. However, contrary to the expectations of the maritime powers, this region did not become a "power vacuum." The borders of the Heartland are now defined not by allegiance to a single crown, but by a network of railways and pipelines that "stitch together" independent republics into a single geo-economic bloc.

At the same time, the fact that key players in the Heartland (Russia, China, Pakistan, and India) possess nuclear arsenals has made it impossible for maritime powers to "physically seize" the central zone. Geopolitics has shifted from a "war of territories" to a "war of constraints." Modern sanctions regimes (2014-2026) have merely prompted the countries of the Heartland to create autonomous financial systems and digital currencies. Today, control over territory is complemented by control over digital nodes: the "axis of history" runs through servers and cables laid along the same routes as Mackinder's railways.

Economically, the Heartland has undergone a dramatic turnaround. While in the 20th century it was a "dead end" for global trade, by 2026 it had become its main transit artery exactly as Mackinder predicted when he argued that railways would transform the strategic significance of the Eurasian interior*. According to data for 2013–2025, the volume of container traffic on the "China-Europe" route has increased fivefold. By 2024, the number of trains had exceeded 17,000 per year, connecting more than 60 industrial centers in China with 50 cities in Europe (Duisburg, Malaszewicze, Łódź). The railway through Heartland delivers goods from Chongqing to Germany in 12-15 days, whereas the sea route through the Strait of Malacca and the Suez Canal takes 35-45 days. Given the instability of global maritime transport, the land route has become a strategic safeguard for the global economy.

Politically, the organization of the Heartland is achieved not through territorial conquest, but through a multipolar network of alliances. The expansion of the SCO (with Iran joining in 2023 and Belarus in 2024) has completed the formation of an "axis alliance"; today, SCO countries account for more than 30% of global GDP and about 40% of the world's population. Together with the EAEU (economic integration) and the CSTO (security), a single-space regime has been established within the Heartland, making the region virtually impervious to external pressure from maritime powers.

Its resource base only reinforces this self-sufficiency. By 2025, China controlled 44 million metric tons of the world's 92 million metric tons of rare earth metal reserves (nearly 48%). Together with the deposits in Kazakhstan (the largest reserves of chromium and uranium) and Ukraine (lithium reserves), the Eurasian hub is becoming a monopoly in the high-tech market. As noted in Forbes in 2025, "the global island is not only a geopolitical cauldron, but also an incredible source of mineral deposits." Heartland controls up to 25% of the world's natural gas reserves and a significant share of oil, while pipelines such as "Power of Siberia" have redirected energy flows from West to East, transforming inner Eurasia into a self-contained, self-sufficient system that is not vulnerable to naval blockades.

The figures confirm that geography has not lost its significance, it has simply changed its "currency." Whereas the Heartland was once important as a space for armies, today it is important as a space for flows. Control over this zone means the

* The Eurasian Interior refers to the vast, landlocked central regions of Eurasia - rich in resources and strategically significant, whose control is considered key to geopolitical dominance, a concept closely linked to Halford Mackinder's Heartland theory.

ability to reroute trade routes at any moment or to "shut down" supplies to global industry.

Discussion

In 2026, a unique phenomenon is unfolding: the great powers are acting as if they had Halford Mackinder's original maps spread out on their desks, yet they are employing tools of influence drawn from the arsenal of the future. China's strategy, which could be called the "Silk Network" rather than tank wedges, demonstrates a brilliant geopolitical maneuver. As a coastal power, Beijing acts like a land-based colossus. Through the Belt and Road Initiative, it does not seize the Heartland by force, but buys its loyalty through infrastructure dependence, transforming Eurasia into a gigantic hinterland* of the Middle Kingdom, where railways challenge U.S. maritime hegemony. Russia's strategy, by contrast, treats the Heartland as an ideological stronghold of the "Russian World." The conflict in Eastern Europe (2014-2026) is an attempt to rebuild the "castle" at the gates of the Heartland. However, this is where the main irony lies: in trying to defend itself against the West, Russia is falling ever deeper into China's economic embrace, confirming the thesis that isolation in the modern world leads to vassalage. The U.S. strategy focuses on controlling the "periphery", following Zbigniew Brzezinski's principles, Washington employs "ring containment,"** preventing the emergence of a single dominant power in the Heartland and strengthening alliances in the "Inner Crescent" (NATO, AUKUS).

If, according to Mackinder, Eastern Europe is the "gateway" to the Heartland, then by 2026 the Middle East had become its "Southern Castle," and the destabilization of this region directly affects the viability of the Eurasian project. Following the fall of the Assad regime in Syria (December 2024) and a direct clash between Iran and Israel in 2025, the traditional security architecture has been shattered. Constant attacks on infrastructure in the Persian Gulf and instability in the Strait of Hormuz have led to the replacement of free oil transit with politically controlled corridors. Moreover, the actions of non-state actors and missile technology have made the Red Sea and the Bab el-Mandeb Strait off-limits to Western fleets, forcing global trade to shift toward the land-based Heartland via Central Asia. Iran's accession to the SCO (2023) and BRICS+ was a pivotal development. For Russia and China, Iran is the only

* Hinterland is the inland area beyond a coastal or urban center that supplies it with resources and support, often forming its economic and strategic back region.

** Ring containment (or "containment policy") is a Cold War strategy aimed at surrounding a powerful rival, especially the Soviet Union through alliances and military bases in neighboring regions to prevent its expansion.

route to a warm sea that bypasses NATO's spheres of influence, and in 2026 it became the central hub of the "North-South" corridor, finally closing the Eurasian system into a single, self-sufficient bloc.

One of the most significant factors reviving Mackinder's theory in the 21st century is the resurgence of land-based trade between Asia and Europe. The flagship China Railway Express (CR Express) project continues to expand its network of routes connecting Chinese cities with European hubs. Against the backdrop of geopolitical instability, such as piracy off the coast of Africa, conflicts in the Middle East, and the vulnerability of maritime routes, land corridors across Eurasia are taking on a strategic importance that was underestimated during the era of container shipping's unchallenged dominance. From Mackinder's perspective, the development of railways has always been a key factor in shifting the balance between land and sea power, and the modern transportation revolution combined with digital technologies (GPS tracking, logistics automation), makes this argument even more relevant today.

At the same time, we cannot blindly adhere to a 120-year-old deterministic model. The analysis identifies three critical limitations that reshape the theory. First, nuclear weapons render the Heartland physically inviolable, meaning that the struggle for it has shifted to the realm of hybrid wars and color revolutions. Today, "controlling the Heartland" means not only controlling land but also controlling data: control over cables laid along railways and satellite constellations (BeiDou, GLONASS) forms the "Digital Heartland," where the battle is fought over bits, not kilometers. Second, Mackinder ignored culture, however, by 2026, ideological appeal or technological standards may unite Eurasia more reliably than any army. Thus, neo-Mackinderianism* requires a major reevaluation. The classic geographical axis retains its significance, but is refracted through nuclear deterrence, digital infrastructure, and civilizational identity. What remains of Mackinder in the 21st century?

Classic Mackinder (1904-1919)	**Neo-Mackinderianism (2026)**
Control through territorial occupation.	Control through economic dependence and infrastructure integration.
Railroads as strategic military arteries.	Digital platforms and logistics hubs as tools for influence.

* Neo-Mackinderianism is a modern geopolitical approach that revisits Halford Mackinder's Heartland theory, arguing that control over the Eurasian "pivot area" remains crucial for global power, but now also considers technology, energy routes, and global connectivity alongside geography.

Classic Mackinder (1904-1919)	Neo-Mackinderianism (2026)
The rivalry between maritime and continental powers.	Hybrid confrontation (economy, cyberspace, sanctions).
Geographical determinism.	Geographical context as one of the factors in a multidimensional system of power.

In 2026, Halford Mackinder's geopolitical concept is experiencing a "renaissance," though the nature of this revival is fundamentally different. The classical theory, which emphasized the territorial conquest of the "heartland," is evolving into a theory of relationship management. In today's world, the Heartland is losing its significance as merely the geographical center of Eurasia a region that must be seized by military force and is taking on the role of a "global processor," a hub where flows converge and are redistributed. The key resource is no longer control over the territory itself, but rather control over Eurasia's "logistical code" transport corridors, energy routes, and information highways. Whoever sets the rules governing their operation gains the ability to dictate terms to the entire global economy. The geographical determinism of world politics does not disappear; it simply changes form. From a static "firm ground," space is transforming into a dynamic environment dominated by flows of energy, goods, and data. Thus, the relevance of the Mackinderian approach remains, but it requires rethinking. Instead of a struggle for square kilometers - a struggle for routes and bandwidth.

Conclusion

This study shows that Halford Mackinder's geopolitical concept, formulated 122 years ago, not only remains relevant in 2026 but has also become the only adequate guide amid the current global turbulence. Today we are witnessing not merely a "return of geography," but its technological transformation. The Heartland, the central zone of Eurasia, is no longer a "locked-in" space, isolated from global communications. The protracted conflict in Eastern Europe and the tectonic shifts in the Middle East, such as the fall of old regimes, the paralysis of sea straits, and the growing vulnerability of the Red Sea and the Strait of Hormuz, have definitively shifted the focus of global trade from ocean routes to land. As a result, Eurasia is once again taking on the significance of the "World Island," a space where the fate of global dominance is decided.

However, today's Heartland is more than just soil and geography. It serves as the world's "digital and resource processor." Control over lithium deposits in Central Asia and Ukraine, as well as over China's rare-earth metals, represents a new form of Mackinderian supremacy. Whoever controls the resources needed for artificial intelligence and green energy dictates the terms of technological development to the rest of the world. The geopolitical tensions in the Middle East between 2024 and 2026 have turned Iran into a critical transit hub. The "North-South" corridor, connecting Russia and Central Asia to the Indian Ocean via Iranian territory, has become the only secure outlet to the world's oceans for the Heartland countries, at a time when traditional sea routes through the Suez Canal and the Bab el-Mandeb Strait have been paralyzed by conflicts and insurance risks. This process completed the formation of a self-sufficient Eurasian transport and logistics system, impervious to a naval blockade by the traditional maritime powers.

Thus, Mackinder's classic formula "Whoever controls the Heartland controls the World Island; whoever controls the World Island controls the world," has undergone a necessary update. In 2026, control over the Heartland is exercised not through military occupation of the territory, but through the management of energy, transportation, and information flows. Central Asia, and Uzbekistan in particular, situated at the geographical heart of this "hub," are no longer on the periphery but have become key players in global transit routes. Mackinder was right on the fundamental point: geography still dictates the rules of the game. However, in today's world, the "Heart of the World" is not a fortress to be stormed, but a highly complex network hub that must be learned to manage. In the age of the digital economy and hybrid warfare, Heartland retains its status as the "pivotal region" of history, determining the balance of power for centuries to come.

References:

America And The West Look To Eurasian Energy - Forbes

Another engineering marvel from China - Xi Jinping to build land-based "Suez Canal" to link Europe and Asia - The Economic Times

Eurasia is the future - The Hill

Results of the Belt and Road Initiative Summit for Transport Connectivity in Eurasia - Eurasian Rail Alliance Index (ERAI)

Rite of passage Advancing construction of the economic corridor between China and Europe calls for greater strategic mutual trust among the participating countries - China-CEEC Customs Information Center

The Eurasian Land Bridge: History, Challenges, and Opportunities in Rail Freight Between Asia and Europe - LESCHACO

The Geographical Pivot of History - Britannica

The revenge of geography - National Defense University Press

Ukraine debacle signals the death of Atlanticism - Asia Times

Where are The World's Rare Earth Minerals Located? - OILPRICE.com

Иран намерен укреплять сотрудничество с ЕАЭС, БРИКС и ШОС - Россия - Исламский мир

Падение режима Башара Асада в Сирии - AsiaPlus

GÜNÜMÜZDE BÖLGESEL İSTİKRARA YÖNELİK YENİ NESİL TEHDİTLER: HİBRİT SAVAŞLAR VE ULUSÖTESİ MEYDAN OKUMALAR

Lamiyyə Bağırzadə*

Özet

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası güvenlik anlayışı önemli ölçüde değişmiş, devletler arası klasik askeri çatışmaların yerini çok boyutlu ve asimetrik tehditler almaya başlamıştır. Küreselleşmenin hız kazanması, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile devlet dışı aktörlerin uluslararası sistemde daha görünür hâle gelmesi, güvenlik kavramının kapsamını genişletmiştir. Bu süreçte hibrit savaşlar ve transnasyonel tehditler, yalnızca ulusal güvenliği değil aynı zamanda bölgesel istikrarı da doğrudan etkileyen temel risk alanları arasında yer almaktadır. Hibrit savaş yaklaşımı; askeri güç kullanımını, siber saldırıları, ekonomik baskıları, bilgi manipülasyonunu, psikolojik operasyonları ve diplomatik araçları aynı stratejik çerçevede bir araya getiren yeni nesil çatışma modelini ifade etmektedir. Buna paralel olarak terörizm, organize suç ağları, düzensiz göç, insan kaçakçılığı, salgın hastalıklar ve iklim değişikliğinin neden olduğu güvenlik sorunları gibi transnasyonel tehditler, devlet sınırlarını aşan yapıları nedeniyle tek bir ülkenin kapasitesiyle çözülememektedir. Bu çalışma, hibrit savaşlar ile transnasyonel tehditlerin bölgesel güvenlik üzerindeki etkilerini uluslararası ilişkiler perspektifinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle hibrit savaş kavramının teorik çerçevesi incelenmekte, ardından yeni nesil tehditlerin bölgesel istikrar üzerindeki etkileri analiz edilmekte ve son olarak bu tehditlerle mücadelede uluslararası iş birliğinin önemi ortaya konulmaktadır. Araştırma sonucunda, günümüz güvenlik ortamında yalnızca askeri kapasitenin yeterli olmadığı; siyasi, ekonomik, teknolojik ve toplumsal dayanıklılığın birlikte geliştirilmesinin sürdürülebilir güvenlik açısından zorunlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hibrit savaş, bölgesel güvenlik, bölgesel istikrar, transnasyonel tehditler, siber güvenlik, terörizm, düzensiz göç, dezenformasyon, uluslararası ilişkiler, güvenlik politikaları.

* AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun Beynəlxalq münasibətlər və geosiyasət şöbəsinin əməkdaşı, ORCID: 0009-0008-7996-7842 e-mail: bagirzadelamiyye@gmail.com

New Generation Threats To Contemporary Regional Stability: Hybrid Warfare And Transnational Challenges

Abstract

With the end of the Cold War, the understanding of international security changed significantly, and conventional military conflicts between states began to give way to multidimensional and asymmetric threats. Accelerating globalization, advances in information and communication technologies, and the growing visibility of non-state actors in the international system have broadened the scope of security. In this context, hybrid warfare and transnational threats have emerged as major risks that directly affect both national security and regional stability. Hybrid warfare represents a new generation of conflict that combines the use of military force, cyberattacks, economic pressure, information manipulation, psychological operations, and diplomatic instruments within a single strategic framework. Similarly, transnational threats—including terrorism, organized crime networks, irregular migration, human smuggling, epidemics, and security challenges arising from climate change—cannot be addressed through the capacity of a single country because they transcend national borders. This study aims to assess the effects of hybrid warfare and transnational threats on regional security from an international relations perspective. It first examines the theoretical framework of hybrid warfare, then analyzes the effects of new generation threats on regional stability, and finally highlights the importance of international cooperation in countering these threats. The study concludes that military capacity alone is insufficient in today's security environment and that strengthening political, economic, technological, and societal resilience together is essential for sustainable security.

Keywords: Hybrid warfare, regional security, regional stability, transnational threats, cybersecurity, terrorism, irregular migration, disinformation, international relations, security policies.

Giriş

Uluslararası sistem, son otuz yıl içerisinde güvenlik anlayışında köklü değişimlerin yaşandığı dinamik bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Özellikle küreselleşme, dijitalleşme ve teknolojik gelişmeler, devletlerin karşı karşıya kaldığı tehditlerin niteliğini değiştirmiştir. Geleneksel savaşlar tamamen ortadan kalkmamış olmakla birlikte, günümüzde çatışmaların önemli bir bölümü doğrudan askeri müdahaleler yerine çok katmanlı yöntemlerle yürütülmektedir. Bu durum, güvenlik çalışmalarında "yeni nesil tehditler" kavramının giderek daha fazla önem kazanmasına neden olmuştur. Yeni nesil tehditlerin en belirgin özelliklerinden biri, devlet ve devlet dışı aktörlerin eş zamanlı olarak askeri ve askeri olmayan araçları kullanabilmeleridir. Bilgi teknolojileri, sosyal medya platformları, yapay zekâ destekli propaganda yöntemleri, ekonomik yaptırımlar, enerji politikaları ve siber operasyonlar modern çatışmaların temel bileşenleri hâline gelmiştir. Böylece savaş kavramı yalnızca cephe hattında gerçekleşen askeri faaliyetlerle sınırlı olmaktan çıkmış; ekonomik, siyasal, teknolojik ve toplumsal alanları da kapsayan geniş kapsamlı bir mücadele biçimine dönüşmüştür. Bu dönüşüm, bölgesel güvenlik mimarisini de doğrudan etkilemektedir. Özellikle jeopolitik rekabetin yoğun olduğu bölgelerde hibrit savaş yöntemleri aracılığıyla ülkelerin siyasi istikrarı, ekonomik yapısı ve toplumsal bütünlüğü hedef alınmaktadır. Bilgi manipülasyonu, seçim süreçlerine müdahaleler, kritik altyapılara yönelik siber saldırılar ve ekonomik baskılar, askeri çatışma yaşanmaksızın devletlerin güvenlik kapasitesini zayıflatabilmektedir. Diğer taraftan küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte ortaya çıkan transnasyonel tehditler, güvenlik anlayışının yalnızca ulusal sınırlar içerisinde değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Uluslararası terör örgütleri, organize suç şebekeleri, yasa dışı göç hareketleri, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı, salgın hastalıklar ile iklim değişikliğinin neden olduğu insani krizler, birçok bölgenin güvenlik dengelerini aynı anda etkileyebilmektedir. Bu nedenle günümüz güvenlik politikaları, sadece askeri caydırıcılığa değil aynı zamanda bölgesel iş birliği, istihbarat paylaşımı, dijital güvenlik, ekonomik dayanıklılık ve kriz yönetimi mekanizmalarına da dayanmaktadır. Bu araştırma, hibrit savaşlar ve transnasyonel tehditlerin bölgesel istikrar üzerindeki etkilerini kapsamlı biçimde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada güvenlik kavramındaki dönüşüm ele alınacak, hibrit savaş stratejilerinin temel özellikleri değerlendirilecek ve yeni nesil tehditlerin uluslararası güvenlik sistemi üzerindeki etkileri akademik bir bakış açısıyla analiz edilecektir.

Hibrit Savaşların Kavramsal Çerçevesi

Güvenlik alanındaki dönüşüm, savaş olgusunun da yeniden tanımlanmasına

neden olmuştur. Geçmişte savaşlar daha çok düzenli ordular arasında belirli coğrafi alanlarda gerçekleşen askeri çatışmalar olarak değerlendirilirken, günümüzde çatışmalar çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya dönüşmüştür. Bu değişimin sonucu olarak literatürde "hibrit savaş" kavramı ön plana çıkmıştır. Hibrit savaş, konvansiyonel askeri güç ile düzensiz savaş yöntemlerinin, siber operasyonların, ekonomik baskıların, diplomatik araçların, bilgi manipülasyonunun ve psikolojik harekât faaliyetlerinin eş zamanlı ve koordineli biçimde kullanıldığı yeni nesil çatışma modelidir. Bu stratejinin temel amacı, hedef ülkenin yalnızca askeri kapasitesini değil; siyasi karar alma mekanizmalarını, ekonomik istikrarını, toplumsal bütünlüğünü ve kamuoyunu da etkileyerek direnç kapasitesini azaltmaktır. Hibrit savaşın en belirgin özelliklerinden biri, çatışmanın klasik savaş ilanı olmaksızın yürütülmesidir. Bu nedenle saldırıya uğrayan devlet çoğu zaman tehdidin kaynağını açık biçimde tespit etmekte zorlanmaktadır. Belirsizlik, hibrit savaş stratejisinin en önemli avantajlarından biridir. Böylece saldırıyı gerçekleştiren aktör uluslararası hukuki sorumluluktan kaçınabilirken, hedef ülke uygun karşılık verme konusunda zaman kaybedebilmektedir. Teknolojik gelişmeler hibrit savaş yöntemlerinin etkinliğini önemli ölçüde artırmıştır. Özellikle dijital iletişim ağlarının yaygınlaşması, sosyal medya platformlarının küresel ölçekte kullanılmaya başlanması ve yapay zekâ destekli bilgi üretim sistemlerinin gelişmesi, dezenformasyon faaliyetlerinin daha geniş kitlelere kısa sürede ulaşmasını mümkün hâle getirmiştir. Kamuoyunun algısını değiştirmeye yönelik sistematik bilgi operasyonları, modern hibrit savaşların temel araçlarından biri hâline gelmiştir. Bunun yanında kritik altyapılara yönelik siber saldırılar da hibrit savaşın önemli bileşenleri arasında yer almaktadır. Enerji tesisleri, finans sistemleri, haberleşme altyapısı, ulaşım ağları ve kamu kurumlarına yönelik gerçekleştirilen siber saldırılar, herhangi bir askeri operasyon olmaksızın ülkelerin ekonomik ve toplumsal düzenini ciddi şekilde etkileyebilmektedir. Bu durum siber güvenliği ulusal güvenliğin ayrılmaz bir parçası hâline getirmiştir. Ekonomik yaptırımlar ve enerji politikaları da hibrit savaş kapsamında değerlendirilen araçlardır. Günümüzde devletler, rakip ülkelerin ekonomik kırılganlıklarını kullanarak siyasi kararlarını etkilemeye çalışmaktadır. Enerji arzının kesintiye uğratılması, ticaret kısıtlamaları, finansal yaptırımlar ve yatırım baskıları doğrudan askeri güç kullanılmaksızın stratejik sonuçlar doğurabilmektedir. Sonuç olarak hibrit savaş, yalnızca askeri üstünlük sağlamayı hedefleyen klasik savaş anlayışından farklı olarak toplumun tüm unsurlarını etkileyen kapsamlı bir güvenlik sorunu olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle hibrit tehditlerle mücadelede askeri kapasitenin yanında dijital güvenlik, ekonomik dayanıklılık, stratejik iletişim ve toplumsal farkındalık da

büyük önem taşımaktadır.

Bölgesel İstikrara Yönelik Yeni Nesil Tehditler

Bölgesel istikrar, yalnızca devletlerin askeri güvenliğine değil aynı zamanda siyasi, ekonomik ve toplumsal düzenin sürdürülebilirliğine bağlıdır. Günümüzde bölgesel güvenliği tehdit eden riskler, geleneksel askeri saldırıların ötesine geçmiş ve çok boyutlu bir karakter kazanmıştır. Bu nedenle yeni nesil tehditler, uluslararası güvenlik çalışmalarının temel araştırma alanlarından biri hâline gelmiştir. Bu tehditlerin başında uluslararası terörizm gelmektedir. Terör örgütleri teknolojik imkânlardan yararlanarak propaganda faaliyetlerini küresel ölçekte sürdürebilmekte, finansman sağlayabilmekte ve farklı ülkelerde eş zamanlı faaliyet gösterebilmektedir. Özellikle internet tabanlı iletişim sistemleri, radikalleşme süreçlerini hızlandırmakta ve örgütlerin sınır aşan hareket kabiliyetini artırmaktadır. Bir diğer önemli tehdit organize suç örgütleridir. Uyuşturucu kaçakçılığı, silah ticareti, insan kaçakçılığı, yasa dışı finans hareketleri ve kara para aklama faaliyetleri hem devletlerin ekonomik güvenliğini zayıflatmakta hem de kamu düzenini tehdit etmektedir. Organize suç ağlarının bazı bölgelerde terör örgütleriyle iş birliği yapması, güvenlik risklerini daha karmaşık hâle getirmektedir. Düzensiz göç hareketleri de bölgesel istikrar açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Silahlı çatışmalar, ekonomik krizler, siyasi istikrarsızlık ve iklim değişikliği nedeniyle milyonlarca insan yer değiştirmek zorunda kalmaktadır. Yoğun göç hareketleri; sosyal uyum sorunları, ekonomik baskılar ve kamu hizmetleri üzerindeki yük nedeniyle ev sahibi ülkelerde yeni güvenlik tartışmalarını beraberinde getirebilmektedir. İklim değişikliği de son yıllarda güvenlik çalışmalarında giderek daha fazla önem kazanan transnasyonel tehditlerden biridir. Kuraklık, su kaynaklarının azalması, doğal afetlerin artması ve tarımsal üretimin olumsuz etkilenmesi, bazı bölgelerde toplumsal huzursuzlukların ve zorunlu göçlerin artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle çevresel güvenlik, günümüz uluslararası ilişkiler literatüründe güvenlik kavramının önemli bir boyutu olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanında salgın hastalıklar da ulusal sınırları aşan güvenlik tehditleri arasında yer almaktadır. COVID-19 pandemisi, sağlık krizlerinin yalnızca tıbbi değil aynı zamanda ekonomik, siyasi ve sosyal sonuçlar doğurduğunu göstermiştir. Pandemi süreci, küresel tedarik zincirlerinde yaşanan aksaklıklar ve ekonomik daralmalar nedeniyle uluslararası güvenlik anlayışının yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. Dolayısıyla günümüzde bölgesel istikrarın korunabilmesi için yalnızca askeri tedbirler yeterli değildir. Güvenlik politikalarının ekonomik kalkınma, dijital güvenlik, çevresel sürdürülebilirlik,

halk sağlığı, uluslararası hukuk ve bölgesel iş birliği mekanizmalarıyla desteklenmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde yeni nesil tehditlerin oluşturduğu çok boyutlu riskler etkili biçimde yönetilebilir.

Transnasyonel Tehditlerin Bölgesel Güvenliğe Etkisi

Transnasyonel tehditler, ortaya çıkış biçimleri ve etkileri bakımından ulusal sınırları aşan, tek bir devletin kapasitesiyle önlenmesi mümkün olmayan güvenlik sorunlarıdır. Küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte insanlar, sermaye, bilgi ve teknolojinin dolaşımı kolaylaşmış; buna paralel olarak yasa dışı faaliyetler de uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bu nedenle güvenlik politikaları artık yalnızca ulusal düzeyde değil, bölgesel ve küresel iş birliği çerçevesinde şekillenmektedir. Günümüzde terörizm, organize suç ağları, siber saldırılar, düzensiz göç, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı, enerji güvenliği sorunları ve salgın hastalıklar transnasyonel tehditlerin başlıca örneklerini oluşturmaktadır. Bu tehditlerin ortak özelliği, bir ülkede ortaya çıkmalarına rağmen kısa sürede diğer devletleri de etkileyebilmeleridir. Bu durum, güvenlik anlayışının kolektif bir yaklaşımla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Siber tehditler özellikle kritik altyapılar üzerinde ciddi riskler oluşturmaktadır. Elektrik şebekeleri, ulaştırma sistemleri, bankacılık altyapısı, sağlık kurumları ve kamu bilgi sistemlerine yönelik gerçekleştirilen saldırılar, ülkelerin ekonomik ve sosyal düzenini olumsuz etkileyebilmektedir. Ayrıca yapay zekâ destekli dezenformasyon kampanyaları, seçim süreçlerini ve kamuoyunun karar alma mekanizmalarını etkileyerek demokratik kurumlara duyulan güveni zayıflatabilmektedir. Ekonomik bağımlılığın artması da bölgesel güvenlik açısından yeni kırılganlıklar yaratmaktadır. Küresel tedarik zincirlerinde yaşanan kesintiler, enerji krizleri, finansal yaptırımlar ve ticaret savaşları yalnızca ekonomik kayıplara değil, aynı zamanda siyasi istikrarsızlıklara da neden olabilmektedir. Bu nedenle ekonomik güvenlik, çağdaş güvenlik anlayışının temel bileşenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu gelişmeler, uluslararası kuruluşların ve bölgesel örgütlerin güvenlik alanındaki rolünü daha da önemli hâle getirmiştir. Bilgi paylaşımı, ortak tatbikatlar, sınır güvenliği, siber savunma kapasitesinin geliştirilmesi ve kriz yönetimi mekanizmaları, transnasyonel tehditlerle mücadelede etkili araçlar olarak değerlendirilmektedir.

Türk Devletleri Perspektifinden Değerlendirme

Türk Devletleri Teşkilatı üyesi ülkeler, Avrupa ile Asya arasında stratejik bir coğrafyada yer almaktadır. Bu jeopolitik konum ekonomik fırsatlar sunduğu kadar hibrit savaşlar ve transnasyonel tehditler açısından da çeşitli riskler ortaya çıkarmak-

tadır. Enerji koridorları, ulaşım hatları ve Orta Koridor gibi stratejik projeler, bölgenin jeopolitik önemini artırırken güvenlik risklerini de beraberinde getirmektedir. Türk devletleri, son yıllarda savunma, güvenlik, ulaştırma, dijital dönüşüm ve afet yönetimi alanlarında iş birliğini geliştirmeye yönelik önemli adımlar atmıştır. Ortak güvenlik anlayışının güçlendirilmesi, istihbarat paylaşımının artırılması ve siber güvenlik alanında ortak kapasitenin oluşturulması, hibrit tehditlere karşı dayanıklılığı artırabilecek temel unsurlar arasında yer almaktadır. Özellikle dijital altyapının korunması, enerji arz güvenliğinin sağlanması, kritik ulaştırma koridorlarının güvenliği ve dezenformasyonla mücadele konuları önümüzdeki yıllarda Türk devletlerinin ortak gündeminde daha fazla yer alacaktır. Bunun yanında eğitim, bilimsel araştırmalar ve teknoloji alanındaki iş birlikleri de uzun vadeli güvenlik kapasitesinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Bölgesel istikrarın korunabilmesi için yalnızca askeri tedbirlerin yeterli olmadığı açıktır. Ekonomik entegrasyonun güçlendirilmesi, ortak dış politika mekanizmalarının geliştirilmesi ve uluslararası hukuk temelinde hareket edilmesi, bölgesel güvenliğin sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır.

Sonuç

Uluslararası güvenlik ortamında yaşanan dönüşüm, savaş ve güvenlik kavramlarının yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Hibrit savaşlar, klasik askeri yöntemlerin yanı sıra siber saldırılar, ekonomik baskılar, bilgi manipülasyonu ve psikolojik operasyonları içeren çok boyutlu bir mücadele biçimi olarak öne çıkmaktadır. Buna paralel olarak terörizm, organize suç, düzensiz göç, salgın hastalıklar ve iklim değişikliği gibi transnasyonel tehditler de bölgesel güvenliği doğrudan etkileyen temel risk alanları hâline gelmiştir. Araştırma kapsamında yapılan değerlendirmeler, günümüzde güvenliğin yalnızca askeri güçle sağlanamayacağını göstermektedir. Etkin bir güvenlik politikası; güçlü kurumlar, ekonomik dayanıklılık, dijital güvenlik altyapısı, teknolojik kapasite, toplumsal direnç ve uluslararası iş birliğinin birlikte geliştirilmesini gerektirmektedir. Türk Devletleri Teşkilatı açısından değerlendirildiğinde ise ortak güvenlik politikalarının güçlendirilmesi, bilgi ve istihbarat paylaşımının artırılması, siber savunma kapasitesinin geliştirilmesi ve stratejik altyapıların korunması, bölgesel istikrarın sürdürülebilirliği açısından öncelikli alanlar olarak öne çıkmaktadır. Sonuç olarak hibrit savaşlar ve transnasyonel tehditler, geleceğin güvenlik gündemini belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Bu tehditlerle etkili mücadele edebilmek için devletlerin ulusal güvenlik politikalarını uluslararası iş birliği, teknolojik yenilikler ve kapsamlı kriz yönetimi anlayışıyla desteklemeleri kaçınılmazdır.

Kaynakça

Aydın, M. (2022). Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Çalışmalar. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Baylis, J., Wirtz, J. J., Gray, C. S., & Cohen, E. (2023). Strategy in the Contemporary World (7th ed.). Oxford University Press.

Hoffman, F. G. (2007). Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies.

Kaldor, M. (2013). New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era (3rd ed.). Stanford University Press.

Nye, J. S. (2011). The Future of Power. New York: PublicAffairs.

Singer, P. W., & Friedman, A. (2014). Cybersecurity and Cyberwar: What Everyone Needs to Know. Oxford University Press.

Waltz, K. N. (1979). Theory of International Politics. Reading, MA: Addison-Wesley.

Birleşmiş Milletler. (2023). Global Counter-Terrorism Strategy.

NATO. (2022). NATO Strategic Concept.

Türk Devletleri Teşkilatı. (2023). Türk Dünyası Vizyonu 2040.

TÜRK DÜNYASINI AVROPA İLƏ BİRLƏŞDİRƏN AZƏRBAYCANIN NEFT STRATEGİYASI

Naziyə Məmmədova*

Özet

Məqsəd: Azərbaycan Respublikasının 1991-ci ildə müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra özünün zəngin təbii ehtiyatlarının sahibinə çevrilməsi, ölkənin həm ictimai-siyasi həm də sosial-iqtisadi sahələrinin inkişafına gətirmişdir. Azərbaycanın zəngin karbohidrogen ehtiyatlarından səmərəli istifadə etməklə iqtisadi inkişafını təmin etməsi, eyni zamanda beynəlxalq nüfuzunun artması ilə Türk dünyası ilə Avropa arasında mühüm enerji körpüsünə çevrilmişdir. Araşdırmanın əsas məqsədi Azərbaycanın neft strategiyasının formalaşması, inkişaf mərhələləri və ölkənin iqtisadi, siyasi və enerji təhlükəsizliyində oynadığı rolu təhlil etməklə bərabər, bu strategiyanın Azərbaycanın beynəlxalq mövqeyini necə gücləndirməsi və bunun nəticəsi olaraq Azərbaycanın türk dünyası ilə Avropa arasında tranzit ölkəyə çevrilməsini təhlil etməkdir.

Metodologiya: Araşdırma zamanı müqayisəli təhlil və kontent-analiz metodlarından istifadə edilmişdir. Tədqiqata müxtəlif dillərdə olan elmi ədəbiyyat, kitab, məqalələr və elektron resurslarda olan materiallar cəlb edilmişdir.

Nəticə: Azərbaycanın neft sənayesinin inkişaf mərhələləri ardıcıl şəkildə: institusional formalaşma, ixrac infrastrukturunun yaradılması, şaxələndirmə və enerji transformasiyası şəklində araşdırılmışdır. Qeyd olunur ki, "Əsrin müqaviləsi" müqaviləsi kimi tarixə mühüm sənəd Azərbaycanın müstəqilliyinin möhkəmlənməsində mühüm rol oynamışdır. Bunun məntiqi ardıcılığı olan beynəlxalq enerji neft və qaz boru kəmərləri layihələri beynəlxalq əməkdaşlıq və enerji diplomatiyası gücləndirilmişdir. Araşdırma göstərir ki, Azərbaycanın neft strategiyası: ölkəyə xarici investisiyaların cəlb olunması ilə ixrac infrastrukturunun qurulmasına şərait yaratmış və dünya bazarına çıxışı təmin etmişdir. Beləliklə Azərbaycan regionun mühüm tranzit və enerji mərkəzinə çevirmişdir. Həmçinin vurğulanır ki, son dövrdə Azərbaycan Respublikası neft və qazdan asılılığı azaltmaq üçün alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrinin inkişafına, enerji sahəsinin şaxələndirməsinə və dayanıqlı inkişaf istiqamətinə yönəlmişdir.

Yekun: Araşdırma göstərir ki, Azərbaycanın Türk dünyası üçün strateji əhəmiyyəti onun Asiya ilə Avropanı birləşdirən əsas nəqliyyat və logistika marşrutlarından biri olan Orta Dəhlizin tərkib hissəsi olması ilə şərtlənir. Bu amil Mərkəzi Asiya ölkələrinin Türkiyə və Avropa bazarlarına çıxış imkanlarının genişləndirilməsində Azərbaycanın rolunu artırır və regionlararası iqtisadi inteqrasiyanı gücləndirir. Nəticə etibarilə, Mərkəzi Asiya, Cənubi Qafqaz və Avropa arasında yeni geoiqtisadi əməkdaşlıq körpüsünün formalaşması üçün əlverişli şərait yaranmışdır.

Açar sözlər: təbii sərvətlər, tranzit, enerji layihələri, neft strategiyası

* Bakı Dövlət Universitetinin dissertantı, böyük elmi işçi, AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun Enerji təhlükəsizliyi siyasəti və gürcüstanşünaslıq şöbəsi, Azərbaycan, mamedovanaziya@mail.ru, ORCID 0000-0002-8594-6510

Oil Strategy Of Azerbaijan: Linking The Turkic World With Europe

Abstract

After regaining independence in 1991, the Republic of Azerbaijan developed both the socio-political and socio-economic spheres of the country by taking ownership of its rich natural resources. Azerbaijan has ensured its economic development by effectively utilizing its abundant hydrocarbon resources. At the same time, as its international influence has grown, Azerbaijan has become an important energy bridge between the Turkic world and Europe. This study aims to analyze the formation of Azerbaijan's oil strategy, its development stages, and its role in the country's economic, political, and energy security. Additionally, it will examine how this strategy strengthens Azerbaijan's international position and its transformation into a transit country between the Turkic world and Europe.

Methodology: Comparative and content analysis methods were employed throughout the study. The study involved academic literature in different languages, books, articles, and electronic resources.

Findings: The sequential stages of the development of the Azerbaijani oil industry were examined: institutional formation, creation of export infrastructure, diversification, and energy transformation. It was noted that the "Contract of the Century," an important historical document, played a significant role in strengthening Azerbaijan's independence. Logically, this was followed by international energy, oil, and gas pipeline projects; international cooperation; and energy diplomacy. The study shows that Azerbaijan's oil strategy created conditions for constructing export infrastructure by attracting foreign investments and providing access to the world market. Consequently, Azerbaijan has become a significant regional transit and energy hub. Additionally, it is emphasized that, in recent years, the Republic of Azerbaijan has focused on developing alternative and renewable energy sources, diversifying the energy sector, and promoting sustainable development to reduce its dependence on oil and gas.

Conclusion: The study shows that Azerbaijan's strategic importance to the Turkic world stems from its role in the Middle Corridor, a major transport and logistics route connecting Asia and Europe. This increases Azerbaijan's role in expanding Central Asian countries' access to Turkish and European markets, strengthening interregional economic integration. As a result, favorable conditions have been created for forming a new geoeconomic cooperation bridge between Central Asia, the South Caucasus, and Europe.

Keywords: natural resources, transit, energy projects, oil strategy

Giriş

Azərbaycan Respublikasının 1991-ci ildə müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra özünün zəngin təbii ehtiyatlarının sahibinə çevrilməsi, ölkənin həm ictimai-siyasi həm də sosial-iqtisadi sahələrinin inkişafına gətirmişdir. Azərbaycanın zəngin karbohidrogen ehtiyatlarından səmərəli istifadə etməklə iqtisadi inkişafını təmin etməsi, eyni zamanda beynəlxalq nüfuzunun artması ilə Türk dünyası ilə Avropa arasında mühüm enerji körpüsünə çevrilmişdir. Araşdırmanın əsas məqsədi Azərbaycanın neft strategiyasının formalaşması, inkişaf mərhələləri araşdırmaqla bərabər, bu strategiyanın Azərbaycanın beynəlxalq mövqeyini necə gücləndirməsi və bunun nəticəsi olaraq Azərbaycanın Türk dünyası ilə Avropa arasında tranzit ölkəyə çevrilməsini təhlil etməkdir.

Tarix boyu neft yalnız təbii sərvət kimi deyil, həm də bəşəriyyətin əsas enerji mənbələrindən biri kimi çıxış edərək strateji və siyasi baxımdan böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bu təbii resurslarla zəngin olan ölkələr öz daxili və xarici siyasətlərini formalaşdırarkən bu amili daim nəzərə almışlar.

Azərbaycan Respublikası da zəngin neft yataqlarına malik ölkələrdəndir və son dövrlərdə Avropa ilə Asiya arasında tranzit funksiyasını yerinə yetirən mühüm mərkəzə çevrilmişdir. Müstəqil Azərbaycanın müasir, güclü və davamlı iqtisadi inkişafa malik dövlətə çevrilməsi məqsədilə ölkə rəhbərliyi siyasi və iqtisadi islahatların əsasını təşkil edən neft strategiyasını formalaşdırmışdır. Neft strategiyası bu gün Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi öz milli sərvətlərinə sahib çıxmasının və 1990-cı illərin iqtisadi böhranından çıxaraq yenidən inkişaf yoluna qədəm qoymasının əsas amillərindən biri olmuşdur. Bu strategiya ölkənin enerji ehtiyatlarının iri xarici neft şirkətləri ilə qarşılıqlı fayda və əməkdaşlıq prinsipləri əsasında iqtisadi dövriyyəyə cəlb edilməsini nəzərdə tutan uzunmüddətli milli inkişaf proqramı kimi çıxış etmişdir. Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyasında Enerji təhlükəsizliyi milli təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin ən mühüm fəaliyyət istiqamətlərindən biri kimi əks edilib: "Xəzər hövzəsinin Azərbaycan Respublikasına mənsub olan sektorunda yerləşən mövcud neft və qaz yataqlarının, habelə perspektivli strukturların işlənməsi, istismarı, əsas ixrac neft və qaz boru kəmərlərinə olan təhdidlərin aşkar edilməsi, qiymətləndirilməsi və adekvat tədbirlərin görülməsi Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin ən mühüm fəaliyyət istiqamətlərindən biridir". (Qanun № 2198, 4.3.8.)

Azərbaycanın müasir tarixində neft strategiyası siyasi və iqtisadi faktorların

qarşılıqlı təsiri nəticəsində formalaşmışdır. Onun inkişaf prosesini şərti olaraq bir neçə əsas mərhələyə bölmək olar:

1) institusional formalaşma mərhələsi;

2) ixrac infrastrukturunun yaradılması və neft sənayesinin şaxələndirilməsi mərhələsi;

3) enerji transformasiyası mərhələsi.

İnstitusional Formalaşma Mərhələsi

Keçən əsrin 90-cı illərində Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ciddi siyasi və iqtisadi çətinliklərlə üzləşmişdir. SSRİ-nin keçmiş respublikaları ilə iqtisadi əlaqələrin qırılması, ölkədə hökm sürən qeyri-sabitlik, maliyyə və texniki təminatın kəskin azalması neft və qaz sənayesini dərin böhran vəziyyətinə saldı. Eyni zamanda Ermənistanın hərbi təcavüzü ilə üzləşən Azərbaycan üçün daxili və xarici siyasətdə neft amilinin rolu daha da artmışdı. Ermənistanın regionda həyata keçirdiyi destruktiv siyasət və dövlət dəstəkli terror regional əməkdaşlığın inkişafına maneələr yaratmışdı. (Qasımlı, 2021)

Bütün bu çətinliklərə baxmayaraq, ölkə rəhbərliyinin diqqət mərkəzində daim neft strategiyası dayanmışdır. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini bərpa etməsindən qısa müddət sonra, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 3 dekabr 1991-ci il tarixli Fərmanı ilə "Azərineft" Dövlət Konserni yaradılmışdır. Daha sonra Azərbaycan Respublikası Prezidenti Əbülfəz Elçibəyin 13 sentyabr 1992-ci il tarixli Fərmanı ilə "Azərineft" Dövlət Konserni və "Azərneftkimya" İstehsalat Birliyinin bazasında Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (ARDNŞ) yaradılmışdı. (Qanun № 200)

1993-cü ildə yenidən hakimiyyətə qayıdan Ümummilli lider Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi islahatlar nəticəsində sosial-iqtisadi həyatın bütün sahələrində olduğu kimi, neft emalı sənayesində də mühüm dəyişikliklər baş vermişdi. Ölkədə mövcud olan siyasi və iqtisadi sabitliyi təmin etmək üçün "neft diplomatiyası" adlandırılan siyasəti həyata keçirməyə başlandı. Bu siyasətin mahiyyəti Xəzər regionunun neft ehtiyatlarının hasilatı və onların təhlükəsiz şəkildə dünya bazarlarına çatdırılması məsələsini qlobal səviyyəyə çıxarmaqdan ibarət idi. (Habibbayli, 2025, s. 100)

Həmin dövrdə bu strategiyanın uğuru Azərbaycanın dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsində, beynəlxalq nüfuzunun artmasında, eləcə də ölkənin daxili inkişafını stimullaşdıracaq sosial-iqtisadi islahatların həyata keçirilməsində mühüm rol

oynayırdı.

Neft sənayesində yaranmış çətin vəziyyətdən çıxmaq və ölkənin karbohidrogen ehtiyatlarının mənimsənilməsi üçün xarici neft şirkətlərini dəvət edərək 1994-cü ilin sentyabrın 20-də Azəri-Çıraq-Günəşli yataqlarının işlənməsi üzrə dünyanın 7 ölkəsinin 11 neft şirkəti ilə müasir dövr tarixinə "Əsrin müqaviləsi" kimi düşən "Hasilatın pay bölgüsü haqqında Sazişi" imzalandı. ABŞ, Rusiya, Böyük Britaniya, Türkiyə, Norveç və digər ölkələrin yüksək səviyyəli nümayəndələri bu mərasimdə iştirak etmişlər. Saziş 1994-cü il dekabrın 12-də Azərbaycan parlamentində ratifikasiya olunmuşdur. R. İbrahimovun fikrinə görə, "Əsrin müqaviləsi"nə Qərb şirkətlərinin cəlb olunması Azərbaycanda daxili sabitliyin təmin edilməsinə kömək etmiş və ölkəyə balanslaşdırılmış xarici siyasət kursu həyata keçirmək imkanı yaratmışdır. (Ибрагимов, s. 77)

Beləliklə 1994-cü ildən Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən neft strategiyasının əsas prinsipləri zəngin təbii sərvətlərindən - neft və qaz ehtiyatlarından dövlətin rifahı naminə daha da səmərəli istifadə etməkdən ibarət idi.

İxrac İnfrastrukturunun Yaradılması Və Şaxələndirilməsi Mərhələsi

Hələ Sovet dönəmində 1971-ci ildə Azərbaycanda 1 milyardıncı ton neftin hasilatının təntənəli mərasim qeyd edilməsi keçirilmişdir. Əvvəlki illərlə müqayisədə yeni zəngin neft ehtiyatlarına malik olan yataqlar kəşf olundu 1979-cü ildə Günəşli, 1987-ci ildə Çıraq, 1988-ci ildə Azəri və b. (Aydoğuş ve Akçay, s. 76.).

Azərbaycanın neft-qaz layihələrinə beynəlxalq neft korporasiyalarının cəlb edilməsi hesabına dünyanın enerji daşıyıcıları bazarına sürətlə çıxışın təmin edilməsi məqsədini daşıyırdı. Azərbaycanın karbohidrogen ehtiyatlarının dünya bazarına sərbəst və sürətli çıxışını təmin etmək üçün ixrac boru kəmərləri sisteminin yaradılması nəzərdə tutulurdu. Neft strategiyasının ikinci mərhələsində əsas prioritet hasil olunan xammalın dünya bazarına təhlükəsiz və şaxələndirilmiş marşrutlarla çıxarılması olmuşdur. Bu kontekstdə enerji infrastrukturu layihələri strateji əhəmiyyət kəsb etmişdir. Regional enerji əməkdaşlığının genişlənməsi Azərbaycanın Avropa enerji təhlükəsizliyində rolunun artması ilə müşahidə edilmişdir. Enerji diplomatiyası dövlətin xarici siyasətinin mühüm alətinə çevrilmişdir.

1999-cu ildə İstanbulda keçirilmiş ATƏT-in Sammitində ABŞ, Türkiyə, Azərbaycan, Gürcüstan, Qazaxıstan və Türkmənistanın prezidentləri tərəfindən Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) "Əsas İxrac Neft Kəməri"nin çəkilişi haqqında dövlətlərarası

Müqavilə imzalanmışdır. Bu layihə Azərbaycan neftinin Aralıq dənizi vasitəsilə dünya bazarına çıxışını təmin etmiş və ölkənin geoiqtisadi mövqeyini gücləndirmişdir. Xəzər dənizi və Mərkəzi Asiya neftinin və qazının Avropaya nəqli üçün Azərbaycanın neft strategiyası çərçivəsində Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft və Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərləri kimi genişmiqyaslı layihələrin həyata keçirilməsinə səbəb oldu. Bunlar isə öz növbəsində Azərbaycanı tranzit ölkə kimi həm siyasi, həm də iqtisadi baxımdan gücləndirmişdir. (Həbibbəyli, 2024)

Dünyanın ən zəngin qaz yataqlarından biri olan "Şahdəniz" keçən əsrin ortalarında azərbaycanlı geoloqlar tərəfindən kəşf edilib. Sonrakı illərdə "Ümid" və "Abşeron" yataqlarının kəşfi Azərbaycanın böyük qaz ehtiyatlarına sahib olduğunu təsdiq etmişdir.

2012-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və Türkiyə Respublikasının Baş Naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğanın təşəbbüsü ilə İstanbulda Azərbaycan ilə Türkiyə arasında TANAP (Trans-Anadolu təbii qaz boru kəməri) layihəsinə imza atılmışdır. 2013-cü ildə "Şahdəniz" konsorsiumu TANAP qaz kəməri ilə daşınacaq Azərbaycan qazının Avropa bazarına çatdırılması üçün Türkiyə sərhədini İtaliyanın cənubuna birləşdirən TAP (Trans Adriatic Pipeline) layihəsini həyata keçirir.

Cənub Qaz Dəhlizi layihəsinin təməlqoyma mərasimi 2014-cü il sentyabrın 20-də "Əsrin müqaviləsi"nin iyirmi illiyində Cənub-Şərqi Avropa ölkələrinin dövlət və hökumət başçılarının, nazirlərinin və beynəlxalq şirkətlərin rəhbərlərinin iştirakı ilə keçirilib. Bu təşəbbüsə ilk olaraq Türkiyə və Gürcüstan, sonrakı dövrdə İtaliya, Yunanıstan, Bolqarıstan, Albaniya qoşulub. (president.az)

2023-cü il sentyabrın 25-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın iştirakı ilə İğdır-Naxçıvan qaz kəmərinin təməlinin qoyulması mərasimi keçirilib.

Beləliklə, bu layihələr nəticəsində Azərbaycanın zəngin qaz ehtiyatları Türkiyə və Avropa bazarlarına qısa və təhlükəsiz yolla, şaxələndirilmiş formada çatdırılır.

Araşdırma göstərir ki, Azərbaycanın Türk dünyası üçün strateji əhəmiyyəti onun Asiya ilə Avropanı birləşdirən əsas nəqliyyat və logistika marşrutlarından biri olan Orta Dəhlizin tərkib hissəsi olması ilə şərtlənir. Bu amil Mərkəzi Asiya ölkələrinin Türkiyə və Avropa bazarlarına çıxış imkanlarının genişləndirilməsində Azərbaycanın rolunu artırır və regionlararası iqtisadi inteqrasiyanı gücləndirir. Nəticə etibarilə, Mərkəzi Asiya, Cənubi Qafqaz və Avropa arasında yeni geoiqtisadi əməkdaşlıq körpüsünün formalaşması üçün əlverişli şərait yaranmışdır.

Enerji Transformasiyası Mərhələsi

Azərbaycanın enerji sahəsində məqsədyönlü fəaliyyəti onu regional enerji mərkəzinə çevirir. Həyata keçirilən "Yeni neft strategiyası"nın nailiyyətlərindən biri də Qərbin qabaqcıl texnologiyasının Azərbaycana gətirilməsidir və müasir çağırışlara cavab verən mütəxəssislər yetişdirməkdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin "Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin strukturunda dəyişiklik edilməsi haqqında" 29 noyabr 2011-ci il tarixli 539 nömrəli Fərmanı ilə Bakı Ali Neft Məktəbi yaradılmışdır. Bakı Ali Neft Məktəbi SOCAR-ın və digər sənaye sahələrinin müasir tədris və təlim texnologiyaları əsasında yüksəkixtisaslı mühəndis kadrlarına olan ehtiyaclarını ödəmək məqsədilə təsis edilmişdir. (BANM) 2015-ci ilin sentyabr ayında Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti adlandırılmış, onun qarşısında yalnız neft sahəsi üçün deyil, bütövlükdə yerli sənaye sahələri üçün ixtisaslı kadrlar hazırlamaq vəzifəsi qoyulmuşdur.(ADNSU)

Müasir dövrdə bərpa olunan enerji layihələrinin genişləndirilməsi və dayanıqlı inkişaf prinsiplərinin tətbiqi Azərbaycanın neft strategiyasının yeni mərhələyə keçidini şərtləndirmişdir. Bu mərhələdə əsas prioritet iqtisadiyyatın dayanıqlığının artırılması və alternativ enerji mənbələrinin inkişafıdır. Son dövrdə enerji siyasəti yalnız neft və qaz ixracı ilə məhdudlaşmamış, həm də yaşıl enerji konsepsiyasına yönəlmişdir. 2020-ci ildə Azərbaycan ordusunun parlaq qələbəsi nəticəsində Qarabağ işğaldan azad olunandan sonra Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonları yaradılmış, və burada "yaşıl enerji zonası" modelinin tətbiqinə başlanmışdır. Bu post-neft mərhələsinin istiqamətlərindən biri kimi qiymətləndirilə bilər.

Küləkli və günəşli günlərin sayına görə ölkənin əlverişli şəraitə malik olduğunu nəzərə alaraq, Azərbaycanın enerjiyə olan ehtiyacının müəyyən hissəsi külək, dəniz, günəş, biokütlə, kiçik dağ suları və su elektrik stansiyaları hesabına təmin oluna bilər. XXI əsrdə dünyada enerji daşıyıcıları ilə bağlı böhran gözlənildiyindən Azərbaycan Respublikasında alternativ enerji mənbələrindən istifadə edilməsi qərara alınmışdır. Son dövrdə Azərbaycan Respublikası neft və qazdan asılılığı azaltmaq üçün alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrinin inkişafına, enerji sahəsinin şaxələndirməsinə və dayanıqlı inkişaf istiqamətinə yönəlmişdir. Həmçinin Azərbaycan bərpaolunan enerji sahəsində qonşu ölkə Gürcüstan ilə münasibətlərinin yeni istiqaməti şərtləndirir. (Habibbayli, 2026).

Nəticə

Azərbaycanın neft sənayesinin inkişaf mərhələləri ardıcıl şəkildə: institusional

formalaşma, ixrac infrastrukturunun yaradılması, şaxələndirmə və enerji transformasiyası şəklində araşdırılmışdır. Qeyd olunur ki, "Əsrin müqaviləsi" müqaviləsi kimi tarixə mühüm sənəd Azərbaycanın müstəqilliyinin möhkəmlənməsində mühüm rol oynamışdır. Bunun məntiqi ardıcılığı olan beynəlxalq enerji neft və qaz boru kəmərləri layihələri beynəlxalq əməkdaşlıq və enerji diplomatiyası gücləndirilmişdir. Araşdırma göstərir ki, Azərbaycanın neft strategiyası: ölkəyə xarici investisiyaların cəlb olunması ilə ixrac infrastrukturunun qurulmasına şərait yaratmış və dünya bazarına çıxışı təmin etmişdir. Araşdırma göstərir ki, Azərbaycanın Türk dünyası üçün strateji əhəmiyyəti onun Asiya ilə Avropanı birləşdirən əsas nəqliyyat və logistika marşrutlarından biri olan Orta Dəhlizin tərkib hissəsi olması ilə şərtlənir. Bu amil Mərkəzi Asiya ölkələrinin Türkiyə və Avropa bazarlarına çıxış imkanlarının genişləndirilməsində Azərbaycanın rolunu artırır və regionlararası iqtisadi inteqrasiyanı gücləndirir. Nəticə etibarilə, Mərkəzi Asiya, Cənubi Qafqaz və Avropa arasında yeni geoiqtisadi əməkdaşlıq körpüsünün formalaşması üçün əlverişli şərait yaranmışdır. Beləliklə Azərbaycan regionun mühüm tranzit və enerji mərkəzinə çevirmişdir. Həmçinin vurğulanır ki, son dövrdə Azərbaycan Respublikası neft və qazdan asılılığı azaltmaq üçün alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrinin inkişafına, enerji sahəsinin şaxələndirməsinə və dayanıqlı inkişaf istiqamətinə yönəlmişdir.

Kaynakça / Bibliography

Aydoğuş, İ., & Akçay, S. (1999). Petrol ve Azerbaycan ekonomisi 1993-1997. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2), s. 76.

Həbibbəyli, S. (2024). Azərbaycan Respublikası – Gürcüstan münasibətləri. "Parlaq İmzalar" nəşriyyatı.

Qasımlı, M. (2021). Azərbaycan Respublikasının tarixi (1991-2021). 2 cilddə. I cild (1991-2003). Bakı Dövlət Universiteti.

Habibbayli, S. (2026). Azerbaijan–Georgia: Strategic Cooperation in Renewable Energy Policy. The Reports of Azerbaijan National Academy Of Sciences, 2026, Volume LXXXII, №, 78-84.

Habibbayli, S. (2025). The Importance of Energy Projects in the Establishment of Azerbaijan - Georgia- Türkiye Triple Relations. Collection of the Works № 24. Gori State University, Faculty of Humanities Centre of History and Archaeology, 99-104.

Ибрагимов, Р. (2011). Транспорт энергетических ресурсов странами, лишенными выхода к открытым морям (на примере Азербайджана). Кавказ и глобализация. 2011. №1-2, 75-83.

Kanun

Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin yaradılması haqqında (1992). https://e-qanun.az/framework/7785. Yayım Tarihi: 13.09.1992. Qanun № 200.

Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizlik konsepsiyası (2007). https://e-qanun.az/framework/13373. Yayım Tarihi: 23.05.2007. Qanun № 2198.

İnternet Sayfası

Энергетические проекты. https://president.az/ru/pages/view/azerbaijan/contract

ADNSU. https://asoiu.edu.az/history

BANM. https://bhos.edu.az/page/41/haqq%C4%B1nda

SURİYE DEVRİMİ SONRASI AZERBAYCAN-SURİYE İLİŞKİLERİ: STRATEJİK YENİDEN İNŞA VE ENERJİ JEOPOLİTİĞİ

Sümeyye Yıldırım Büyükarslan*
Mehmet Ali Bolat**

Özet

Bu çalışma, 2011 yılında meydana gelen Suriye krizinin 8 Aralık 2024 tarihinde Baas rejiminin nihaî olarak devrilmesiyle yeni bir döneme girmesinin ardından, Ahmet el-Şara (Ahmad al-Sharaa) liderliğindeki Geçici Hükümet döneminde Azerbaycan ile Suriye arasındaki diplomatik, iktisadî ve jeopolitik ilişkilerin meydana geldiği eksen değişimini ve stratejik değişimi ve dönüşümü detaylı bir şekilde analiz etmektedir. On yılı aşkın bir zaman dilimi boyunca bölgesel istikrarsızlıklar, güvenlik krizleri ve eski rejimin sınırlı dış politika yönelimleri sebebiyle durma noktasına gelen, hatta askıya alınan ikili ilişkilerin; devrim sonrası 2025-2026 sürecinde nasıl dinamik bir imar, kalkınma ve enerji ortaklığına dönüştüğü araştırmanın temel problematiğini oluşturmaktadır. Nitel araştırma metodolojisi doğrultusunda tasarlanan bu çalışmada; doküman analizi ve derinlemesine vaka incelemesi tekniklerinden faydalanılmıştır. Bu doğrultuda; SANA, Anadolu Ajansı, SOCAR, Trend News ve Azertac gibi resmî kurum ile haber ajanslarının 2024-2026 senelerini kapsayan birinci elden verileri ve raporları, Azerbaycan'ın devletleşme süreçleri, dış politika stratejileri ve bölgesel diplomasi girişimlerini inceleyen ulusal ve uluslararası akademik literatür ile sentezlenerek birincil kaynak niteliğinde araştırmanın merkezine konumlandırılmıştır. Çalışmanın ana amacını, Azerbaycan'ın Suriye'nin devrim sonrası yeniden inşa ve kurumsallaşma sürecinde üstlendiği etkin rolü; özellikle enerji diplomasisi ve eğitim/beşerî sermaye odaklı yumuşak güç araçları üzerinden akademik bir zeminde ele alınması oluşturmaktadır. Elde edilen araştırma bulguları, Azerbaycan'ın millî enerji şirketi SOCAR üzerinden yürüttüğü günlük 3,4 milyon metreküplük (aylık yaklaşık 33,5 milyon dolar değerindeki) stratejik doğalgaz sevkiyatı aracılığıyla Suriye'deki akut enerji krizini ve altyapı yetersizliklerini önemli ölçüde hafiflettiğini ortaya koymaktadır. 2026 yılı başı itibarıyla toplamda 100 milyon metreküpü aşan bu hayatî ihracat hamlesinin yanı sıra; iki ülke arasında imzalanan Rabat Anlaşması kapsamında, savaşın âtıl hale getirdiği eğitim altyapısının rehabilitasyonu için ayrılan 30 milyon dolarlık ICESCO fonu ile 100 okulun yeniden inşası üstlenilmiş ve böylece ülkenin beşerî sermayesinin yeniden kazanılmasına doğrudan katkı sunulmuştur. Sonuç olarak çalışma; Azerbaycan'ın sahip olduğu jeopolitik imkânları, ekonomik kapasiteyi ve yumuşak güç unsurlarını etkin bir diplomasi diliyle kullanarak, herhangi bir askerî angajmana girmeksizin Orta Doğu coğrafyasında yapıcı bir bölgesel istikrar aktörüne dönüştüğünü ampirik ve teorik olarak kanıtlamaktadır. Çatışma sonrası dönemde ikili ilişkilerin geçici yardımların ötesine geçerek sürdürülebilir, dayanıklı ve kurumsal bir yapıya kavuşturulması amacıyla; taraflar arasında derinlikli bir Serbest Ticaret Anlaşması'nın (STA) ivedilikle imzalanması ve Azerbaycan'ın uluslararası alanda tescillenmiş dijital devlet modeli olan "ASAN Hizmet" tecrübesinin Suriye kamu yönetimi reformu ve bürokratik değişim ve dönüşüm süreçlerine entegre edilmesi stratejik çözüm önerileri olarak ifade edilmektedir.

* Bilim Uzmanı, Bağımsız, Türkiye, syoflu61@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-8672-8056
** Dr. Doktor, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye, mehmet.bolat@izu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-6897-5336

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan-Suriye İlişkileri, Enerji Diplomasisi, Eğitim Diplomasisi, Ekonomik Entegrasyon, Yeniden İnşa

Azerbaijan-Syria Relations After The Syrian Revolution: Strategic Reconstruction And Energy Geopolitics

Abstract

This study comprehensively analyzes the axis shift and strategic transformation experienced in diplomatic, economic, and geopolitical relations between Azerbaijan and Syria during the Interim Government period led by Ahmad al-Sharaa, following the entry of the Syrian crisis—which originated in 2011—into a new phase with the ultimate overthrow of the Ba'ath regime on December 8, 2024. The core problematique of the research focuses on how bilateral relations, which had stagnated and were even suspended for over a decade due to regional instabilities, security crises, and the narrow foreign policy choices of the former regime, evolved into a dynamic reconstruction, development, and energy partnership within the post-conflict 2025-2026 projection. Structured within the framework of qualitative research methodology, this study utilizes document analysis and in-depth case study techniques. Accordingly, primary data and reports covering the years 2024-2026 from official institutions and news agencies—such as SANA, Anadolu Agency, SOCAR, Trend News, and Azertac—have been synthesized with national and international academic literature addressing Azerbaijan's state-building processes, foreign policy strategies, and regional diplomatic maneuvers to serve as primary sources. The main objective of the study is to examine on an academic footing Azerbaijan's proactive role in Syria's post-conflict reconstruction and institutionalization process, particularly through the lenses of energy diplomacy and human capital-oriented soft power instruments. The research findings reveal that Azerbaijan significantly mitigated the acute energy crisis and infrastructure deficiencies in Syria through strategic natural gas shipments of 3.4 million cubic meters daily (valued at approximately 33.5 million USD monthly) conducted via its national energy company, SOCAR. In addition to this vital export initiative, which surpassed a cumulative 100 million cubic meters by early 2026, direct investments were made in human capital under the Rabat Agreement signed between the two nations by assuming the modernization of 100 schools utilizing a 30 million USD ICESCO fund allocated for the rehabilitation of war-torn educational infrastructure. In conclusion, the study empirically and theoretically demonstrates that Azerbaijan, by effectively deploying its geopolitical capabilities, economic capacity, and soft power elements through an active diplomatic discourse, has transformed into a constructive actor of regional stability in the Middle East without engaging in any military involvement. To establish bilateral relations on a sustainable, resilient, and institutional footing beyond temporary aid in the post-conflict era, the immediate signing of a comprehensive Free Trade Agreement (FTA) between the parties and the integration of Azerbaijan's internationally recognized digital governance model, "ASAN Service," into Syria's public administration reform and bureaucratic transformation processes are presented as strategic policy recommendations.

Keywords: Azerbaijan-Syria Relations, Energy Diplomacy, Education Diplomacy, Economic Integration, Reconstruction

Giriş

Suriye'de 2011 yılında başlayan ve küresel bir krize dönüşen süreç, 8 Aralık 2024 tarihinde Beşar Esed rejiminin devrilmesiyle birlikte tarihî bir kırılma noktasına ulaşmıştır (Sadık, 2026, s. 411). Ahmet el-Şara liderliğinde kurulan Geçici Hükümet, on yılı aşkın bir süre boyunca fizikî, ekonomik ve idarî altyapısı ağır hasar görmüş bir devleti devralmıştır (Anadolu Ajansı, 2025). Bu süreçte Suriye'nin karşısındaki en büyük zorluk, güvenliğin tesisiyle eş zamanlı olarak ekonomik kalkınmanın başlatılması ve özellikle halkın günlük hayatını felç eden kronikleşmiş enerji krizinin çözülmesidir (SANA, 2025u). Şahin vd. (2026, s. 12), bu süreci Suriye'nin bir çatışma sahası olmasının ötesinde, yeniden yapılandırılması gereken çok katmanlı bir idarî ve toplumsal organizasyon olduğu kabulü üzerine inşa etmektedir. Suriye halkının meşru müdafaa çerçevesinde yürüttüğü bu mücadele, 2025 senesi itibarıyla bölgesel güç dengelerini ve ittifak ilişkilerini temelden değiştirerek bölgede düzeni ve barışı inşa eden aktörlerin önünü açmıştır (SANA, 2025d).

Güney Kafkasya'nın yükselen gücü Azerbaycan, Karabağ zaferi sonrası kazandığı jeopolitik üstünlükle yeni dönemde Suriye'nin yeniden inşasında merkezî bir rol üstlenmiştir. Bolat (2024, s. 4), Azerbaycan'ın zengin doğal kaynakları ve hem Asya hem de Avrupa arasında köprü vazifesi gören stratejik konumuyla tarih boyunca farklı medeniyetleri etkilediğini, ancak günümüzde bölgesel barışın şekillendirilmesinde aktif bir oyun kurucu kapasitesine dönüştüğünü belirtmektedir. Azerbaycan'ın bu kapasitesi, 19. yüzyıldan itibaren geçirdiği siyasî ve kültürel dönüşümün ve millî uyanış tecrübesinin doğrudan bir sonucudur (Jafarzade ve Bolat, 2024, s. 6). Özellikle 19. yüzyıl başlarında Rusya ve Kaçar İmparatorluğu arasındaki savaşlarla bölünmüş bir coğrafyadan bağımsız bir devlete evrilme süreci, bugün dış politikadaki toprak bütünlüğü hassasiyetinin tarihî temelini oluşturmaktadır (Efendiyeva ve Bolat, 2024, s. 112). Azerbaycan ve Suriye arasındaki münasebetler 28 Mart 1992'de tesis edilmiş olsa da Sadık (2026, s. 404) bu ilişkilerin 2011 sonrasında eski rejimin Ermenistan ile kurduğu yakınlık sebebiyle uzun bir duraklama dönemine girdiğini ifade etmektedir. Ancak 2024 Devrimi sonrasında Azerbaycan, Suriye'nin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tanıyan ilk devletlerden biri olarak ilişkileri normalleştirme sürecine girmiştir (Haber 7, 2024).

Azerbaycan ve Suriye arasındaki ilişkiler, literatürde genellikle tarihsel duraklama dönemi ve devrim sonrası restorasyon süreci olmak üzere iki ana damardan beslenmektedir. Sadık (2026, s. 403), 1991-2025 dönemini kapsayan analizinde, ikili

ilişkilerin Sovyet sonrası dönemdeki seyrini ve 2024 Devrimi ile başlayan diplomatik restorasyonu dokümante etmektedir. Azerbaycan'ın dış politika doktrininin tarihsel kodları Bolat (2024) editörlüğündeki çalışmada detaylandırılırken; Jafarzade ve Bolat (2024) milli uyanış sürecini, Efendiyeva ve Bolat (2024) ise 19. yüzyıl siyasî ilişkilerini temel almaktadır. Suriye'nin Baas sonrası idarî rehabilitasyonu konusunda Şahin vd. (2026) tarafından sunulan çözüm önerileri ile Yıldırım (2024) tarafından ele alınan beşerî sermaye ve insanî yardım literatürü, bu çalışmanın teorik ve kavramsal çerçevesini oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, 2024 yılında Suriye'de meydana gelen devrimin ardından Azerbaycan ve Suriye arasında gözlemlenen stratejik birlikteliği; enerji jeopolitiği, eğitim diplomasisi ve ekonomik entegrasyon düzleminde irdelemektir. Literatürdeki boşluğu doldurmayı hedefleyen çalışmanın özgün yanı, Azerbaycan'ın günlük 3,4 milyon metreküplük sevkiyat gibi somut verilerini ve ASAN Hizmet gibi idarî modellerini bir devlet inşa aracı olarak Suriye özelinde tartışmaya açmasıdır. Bu genel amaç doğrultusunda şu alt problemlere odaklanılmıştır:

Azerbaycan'ın SOCAR aracılığıyla yürüttüğü ve aylık yaklaşık 33,5 milyon dolar meblağdaki enerji sevkiyatı, Suriye'deki enerji krizinin aşılmasına nasıl katkı sağlamıştır?

Rabat Anlaşması çerçevesince ayrılan 30 milyon dolarlık meblağın, Suriye'nin eğitim altyapısının rehabilitasyonundaki stratejik etkisi nedir?

Azerbaycan'ın dijital devlet tecrübesi, Suriye'nin kamu yönetimi reformu için nasıl örnek bir model oluşturabilir?

Kurulan Üçlü İstikrar Aksı ve ekonomik birliktelik adımları, iki ülke arasındaki ilişkileri sürdürülebilir kurumsal bir yapıya nasıl ulaştırabilir?

Bu çalışma, Azerbaycan ve Suriye arasındaki stratejik birlikteliklerin 2024-2026 dönemindeki değişimini ve dönüşümünü derinlemesine irdelemek amacıyla nitel araştırma yöntemleri ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, belirli bir olguyu sınırlı bir zaman dilimi içerisinde çok boyutlu bir şekilde incelemeye imkân veren vaka incelemesi deseni esas alınmıştır. Azerbaycan'ın Suriye'nin yeniden inşa sürecindeki inisiyatif alıcı rolü inceleme nesnesi olarak seçilmiştir. Çalışmanın verileri, nitel araştırmalarda stratejik bir yapıya sahip olan doküman analizi tekniğiyle incelenmiştir. Araştırmanın veri seti şu kaynaklardan meydana gelmektedir:

Resmî Haber Ajansları: SANA, Anadolu Ajansı, Azertac ve Trend News'in 2024-2026 yıllarını kapsayan resmî bültenleri.

Kurumsal Raporlar: SOCAR sevkiyat verileri ve ICESCO fon tahsis raporları.

Akademik Literatür: Azerbaycan'ın devletleşme sürecini ve dış politika doktrinini analiz eden teorik çalışmalar.

Elde edilen veriler; enerji sevkiyatı değerleri, eğitim yatırımları ve diplomatik görüşmelerin içeriği referans alınarak sınıflandırılmış ve kronolojik bir akış doğrultusunda betimsel analiz ile incelenmiştir.

Tarihsel Perspektif Ve Diplomatik Meşruiyetin Restorasyonu

Azerbaycan ve Suriye arasındaki diplomatik ilişkilerin tarihî kökenleri, modern sınırların çok ilerisinde, asırları kapsayan sosyo-kültürel bir mirasa dayanmaktadır. Halilzadeh (2025), iki millet arasındaki bağların İpek Yolu devrinden itibaren başladığını ve kültürel birliktelik yoluyla devam ettiğini ifade etmektedir (SANA, 2025d). Bu etkileşim; Selçuklu, İlhanlı ve Safeviler gibi Türk devletlerinin bölgedeki mevcudiyeti üzerinden şekillenmiştir (Huseynova, 2024, s. 28). Abdullayev (2024, s. 68), ehl-i beyt mensuplarının ve dervişlerin IX. asırdan başlamak üzere Azerbaycan yoluyla bölgeye yerleşerek ilim dünyasına mühim katkılarda bulunduğunu vesikalarla tespit etmektedir. Şair İmadeddin Nesimî'nin Halep'teki varlığının ve türbesinin kültürel bir değer haline gelmesi, bu eski bağın en güçlü tarihî sembolü olarak bilinmektedir. Sovgatov (2024, s. 48) ise Azerbaycan bilginlerinin modernleşme süreçlerindeki gerçekçi yaklaşımlarının, her iki milletin ortak entelektüel dönüşümünde ve değişiminde pay sahibi olduğunu ifade etmektedir.

Sovyetler Birliği zamanında Haydar Aliyev'in 1972 ve 1984 senelerinde gerçekleştirdiği resmî Suriye ziyaretleri, iki devlet arasındaki kurumsal koordinasyonun temellerini modern düzeyde tesis etmiştir (SANA, 2025d). 11 Mart 1984 tarihinde Haydar Aliyev'in Suriye Dışişleri Bakanı Abdülhalim Haddam ile görüşmesi, bölgesel gelişmelerin değerlendirilmesinde tarihî bir koordinasyon hamlesi olarak ifade edilmiştir (Sadık, 2026, s. 405). Modern bağımsızlık sonrası dönemde 1992'de kurulan resmî ilişkiler, 2009 yılında Beşar Esed'in Bakü ziyaretiyle zirve noktasına ulaşmış; ancak 2011 krizinde rejimin başvurduğu baskıcı tutum Bakü'nün Şam Büyükelçiliği'ni 7 Ağustos 2012 tarihinde kapatmasına neden olmuştur (Sadık, 2026, s. 410). 2024 devrimi ile Azerbaycan, 10 Aralık 2024'te yeni hükümete tam desteğini beyan ederek ilişkileri ihya etmeye başlamıştır (Haber 7, 2024). Azerbaycan Dışişleri Bakan

Yardımcısı Yalçın Rafiyev'in 30 Aralık 2024 tarihindeki Şam ziyareti ve Dışişleri Bakanı Esad El-Şeybanî ile görüşmesi, yeni hükümetin ilk resmî diplomatik görüşmesi olmuştur (SANA, 2024a). Bu sürecin en somut adımı olarak, Şam Büyükelçiliği 17 Şubat 2025 tarihinde yeniden faaliyete başlamıştır (Mehr News, 2025). Siyasî meşruiyet süreci, Nisan 2025'te Antalya Diplomasi Forumu'nda (ADF) Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile Suriye Cumhurbaşkanı Ahmed el-Şara arasında geçen görüşme ile zirveye ulaşmıştır (SANA, 2025a). Aliyev bu zirvede, Azerbaycan'ın Suriye'nin yeniden inşası, güvenlik ve istikrarın artırılmasına yönelik faaliyetlere doğrudan katılmaya hazır olduğunu ifade etmiştir (SANA, 2025c). Diplomatik ilişkilerdeki bu ivme, 2026 senesinde düzenlenen Antalya Diplomasi Forumu'nda (ADF) Aliyev ve Şara'nın yeniden bir araya gelmesiyle stratejik bir konum elde etmiştir. Azerbaycan Cumhurbaşkanlığından yapılan açıklamaya göre, Anadolu Ajansı'nın (AA) global iletişim ortağı olduğu bu forum kapsamındaki görüşmede, hususen enerji alanındaki iş birliği imkanları gündem edilmiştir. Bu doğrultuda, Azerbaycan gazının Türkiye'den Suriye'ye ihraç edilmesinin, Suriye'nin enerji güvenliğine ve genel kalkınmasına sağlayacağı faydalar irdelenmiştir. Bölgesel gerginliklerin diplomatik usullerle çözülmesinin ehemmiyetinin ifade edildiği görüşmede Şara, Azerbaycan'ın desteği için teşekkürlerini sunmuş; bununla birlikte Cumhurbaşkanı Aliyev'in daveti ile Azerbaycan'a resmî bir ziyaret gerçekleştirmeyi kabul ettiğini ifade etmiştir (Haberler, 2026).

Enerji Jeopolitiği Ve Stratejik Kaynak Transferi: SOCAR'ın Rolü

Suriye'nin devrim sonrası yeniden inşa sürecindeki en somut ve acil darboğaz, elektrik üretimi için hayatî ehemmiyet taşıyan doğalgaz ve yakıt yetersizliğidir. Şahin vd. (2026, s. 20), iç savaş süresince enerji altyapısının ağır tahrip görmesinin halkın temel ihtiyaçlara erişimini zorlaştırdığını ve GSYİH'nın ciddi bir düşüşe yol açan temel yapısal problem olduğunu vurgulamaktadır. Bu noktada Azerbaycan, 2 Ağustos 2025 tarihi ile devreye girerek Suriye'ye can suyu niteliğinde bir enerji sevkiyatı başlatmıştır (SOCAR, 2025). Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Alparslan Bayraktar, projenin ilk bölümünde günlük 3,4 milyon metreküp doğalgazın Kilis'te bulunan Yavuzlu Ölçüm İstasyonu üzerinden Suriye Halep bölgesine ulaştırılmaya başlandığını ifade etmiştir (SANA, 2025r). Bayraktar, hattın kapasitesi sayesinde bu miktarın ilerleyen süreçlerde 6 milyon metreküpe arttırılabileceğini ve bu miktar ile yaklaşık 1200 megavatlık bir kurulu gücün aktif hale getirileceğini, bunun da 1,6 milyon hanenin enerji ihtiyacını karşılayacağını ifade etmiştir (SANA, 2025r). Bayraktar, projede Azerbaycan'a hususî bir parantez açmak gerektiğini ifade ederek "Kederde ve

sevinçte bir olduğumuz Azerbaycan, bu projede de desteğini sundu. Azerbaycan devletine ait petrol ve doğal gaz şirketi SOCAR ile Azerbaycan'dan gelen gazın Türkiye-Suriye sınırında teslimine yönelik bir swap anlaşması imzaladık. Azerbaycan'dan gelen doğal gazı, Kilis üzerinden Suriye'ye vereceğiz" dedi (Botaş, 2025).

Katar'ın finansman sağlamasıyla hayata geçirilen bu proje; Azerbaycan, Türkiye, Katar ve Suriye arasındaki bölgesel iletişimin en stratejik sembolü haline gelmiştir (SANA, 2025t). 9 Ağustos 2025'te Azerbaycan gazının Humus'taki Cender Elektrik Santrali'ne aktarılmasıyla birlikte, Santralden günlük 700 ila 800 megavat elektrik üretimi bekleniyor ve bu üretimin, ülkenin çeşitli illerinde elektrik arz saatlerini artıracağı düşünülüyor. Ülkedeki elektrik arz süresi günlük 3-4 saatten 10 saate yükseltilmiş ve bu gelişme sanayi üretiminde niteliksel bir destek olarak değerlendirilmiştir (SANA, 2025w). Bolat (2024, s. 4), Azerbaycan'ın zengin doğal kaynaklarının ve jeopolitik konumunun, devleti bölgesel krizlerde çözüm üreten bir enerji aktörü konumuna taşıdığını ifade etmektedir. Suriye Enerji Bakanı Muhammed El Beşir, bakanlığın Aramco ve Qatar Petroleum modellerini örnek alan holding şirketler kurmaya başladığını ve bu süreçte SOCAR gibi uzman firmalarla üretim ve rafinaj alanlarında teknik iş birliğini yapılacağını ifade etmiştir. Ayrıca madencilik ve fosfat yönetimi için uzmanlaşmış bir şirketin kurulmasının da değerlendirildiğini söylemiştir (SANA, 2025v). Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi SOCAR, Katarlı UCC Petroleum Trading ile Suriye'nin başkenti Şam'da uçak yakıtı alanındaki iş birliği fırsatlarını değerlendirmeyi amaçlayan 6 Aralık 2025 tarihinde bir Mutabakat Zaptı imzalamıştır. Katar merkezli UCC Petroleum Trading, UrbaCon Holding (UCC) çatısı altında faaliyet göstermektedir. Suriye Enerji Bakanlığı, 6 Kasım'da aynı holding ile toplam 5000 MW kapasiteli 8 elektrik santralinin kurulmasına yönelik nihaî anlaşmaları imzalamıştır. Bu projeler, ülkenin enerji ihtiyacını karşılamayı ve ulusal kalkınma sürecini desteklemeyi hedeflemektedir (SANA, 2025ai).

Üçlü İstikrar Aksı Analizi: Güvenlik Koordinasyonu Ve Hibrit Tehditler

Azerbaycan, Türkiye ve Suriye arasındaki güvenlik birlikteliği, 2026 senesi itibarıyla bölgedeki revizyonist aktörlerin müdahaleci politikalarına karşı proaktif bir Üçlü İstikrar Aksına dönüşmüştür. Bu birlikteliğin asıl amacı, bölgedeki terör koridorlarının kalıcı olarak tasfiyesi ve egemenlik haklarını hedef alan hibrit tehditlerin ortadan kaldırılmasıdır. 5 Mart 2026 tarihinde Suriye Dışişleri ve Gurbetçiler Bakanlığı'nın, İran'ın Türkiye ve Azerbaycan hava sahalarına yönelik gerçekleştirdiği balistik füze ve İHA saldırı girişimlerini devletlerin egemenliğinin açık bir ihlali ola-

rak ifade ederek şiddetli bir şekilde kınaması, bu yeni güvenlik oluşumunun ilk ciddi testi olmuştur (SANA, 2026f). Şam hükümeti tarafından yayımlanan resmî bildiride Suriye'nin Türkiye ve Azerbaycan ile tam bir dayanışma içinde olduğu ifade edilmiş ve bölgesel güvenliği tehdit eden her türlü provokatif girişim reddedilmiştir (SANA, 2026f).

Sadık (2026, s. 412), bu tutumun on yıl boyunca dış müdahalelere açık kalan Suriye'nin, artık kendi egemenlik haklarını koruyan ve müttefiklerinin yanında duran bağımsız bir istikrar aktörü olma iradesini yansıttığını ifade etmektedir. Efendiyeva ve Bolat (2024, s. 112), Azerbaycan'ın 19. asrın başlarında Rusya ve Kaçar İmparatorluğu arasındaki egemenlik mücadelelerinden miras kalan tarihî tecrübesinin, bugün Suriye'nin kendi toprak bütünlüğünü koruma mücadelesinde stratejik bir örneklik teşkil ettiğini savunmaktadır (Efendiyeva ve Bolat, 2024, s. 112). 8 Ekim 2025 tarihinde Azerbaycan'ın Gebele kentinde düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) 12. Zirvesi'nde; Türkiye ve Azerbaycan, Suriye'nin toprak bütünlüğüne olan desteklerini ifade ederek, bölgedeki terör unsurlarına karşı ortak bir duruş göstermişlerdir (SANA, 2025z). Mahmandarov (2024, s. 42), Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in dış politika söylemindeki multikulturalizm vurgusunun, Suriye'deki farklı dinî grupların ortak bir güvenlik çatısı altında toplanması için ideolojik bir zemin hazırladığını ifade etmektedir.

Beşerî Sermayenin İhyası Ve Eğitim Diplomasisi: Rabat Anlaşması

Azerbaycan'ın Suriye stratejisi, enerji hatlarının onarımı kadar savaşın en büyük yıkımı yarattığı eğitim altyapısını ve beşerî sermayeyi ihya etmeye de yoğunlaşmaktadır. Şahin vd. (2026, s. 19), Suriye'de on yılı aşkın sürede takriben 7 bin okulun zarara uğradığını ve milyonlarca çocuğun eğitim hakkından mahrum edildiğini belirterek, bu durumun yeni hükümetin önündeki en büyük sosyo-politik problem olduğunu vurgulamaktadır. Bu minvalde, 17 Şubat 2026 tarihinde Fas'ın başkenti Rabat'ta imzalanan üçlü stratejik ortaklık anlaşması, Azerbaycan'ın yumuşak güç nüfuzunun kurumsal zirvesini oluşturmaktadır (SANA, 2026c). Suriye Millî Eğitim Bakanlığı, Azerbaycan Eğitim Bakanlığı ve ICESCO arasında imzalanan protokol kapsamında, Azerbaycan tarafından finanse edilen 30 milyon dolarlık bir bütçe eğitimin ihyasına ayrılmıştır (SANA, 2026c).

Bu stratejik anlaşma, 2030 senesine kadar Suriye genelinde savaşta zarar görmüş 100 okulun onarılmasını ve modern standartlarda 10 yeni okulun inşa edilmesini hedeflemektedir. Suriye Eğitim Bakanı Muhammed Abdulrahman Türko, bu girişimi

bilim ve insanî değerler üzerine kurulu başarılı bir geleceğe uzanan köprü olarak tanımlarken (SANA, 2026c); Huseynova (2024, s. 28), iki coğrafya arasındaki kadim Türk yerleşimleri ve Oğuz boylarının tarihî mirası üzerinden kurulan bu bağın, bugün eğitim diplomasisiyle modern bir kimlik elde ettiğini ifade etmektedir. Yükseköğretimde ise Azerbaycan, 19 Haziran 2025 tarihli görüşmelerde Suriyeli öğrencilere tıp, mühendislik ve siber güvenlik alanlarında ilk etapta 25 adet tam burslu hibe tahsis ederek Suriye'nin yeni bürokratik kadrolarının yetişmesine doğrudan katkı sunmaya başlamıştır (SANA, 2025l). Yıldırım (2024, s. 140), bu tür eğitim hamlelerinin bir yardım olmasının yanı sıra savaş travması yaşayan nesiller için zihnî bir rehabilitasyon süreci olduğunu ifade etmektedir.

Dijital Devlet Ve Bürokrasi: Asan Hizmet Modeli Ve Akıllı Yönetişim Önerisi

Suriye'de Baas sonrası dönemin en büyük idarî imtihanı, yolsuzluktan arındırılmış, şeffaf ve etkin bir kamu yönetimi mekanizması kurmaktır. Bu noktada, Azerbaycan'ın uluslararası alanda başarılı addedilen ASAN Hizmet tecrübesinin Suriye kamu yönetimi reformuna entegre edilmesi, bu çalışmanın temel idarî çözüm önerisini oluşturmaktadır. Sovgatov (2024, s. 48), Azerbaycan bilginlerinin tarihî süreçte modernleşme ve sekülerleşme bağlamında devlet sistemini rasyonel standartlara taşıma çabalarının, bugün Suriye gibi köklü bir değişim ve dönüşüm yaşayan toplumlar için kurumsal bir örneklik taşıdığını ifade etmektedir. Mevcut diplomatik görüşmeler irdelendiğinde, 19 Haziran 2025 tarihinde Şam'da yapılan yükseköğrenim ve dijital dönüşüm görüşmelerinde, siber güvenlik ve elektronik sistemlerin geliştirilmesi sahalarında uzmanlık paylaşımı için bir niyet beyanı ortaya konulduğu görülebilmektedir (SANA, 2025l).

Bu teknik zeminin önerilen ASAN Hizmet modeline tahvil edilmesi; özellikle savaş sonrası mülkiyet haklarının korunması için tapu sicil sisteminin dijitalleşmesi ve dağınık durumdaki nüfus verilerinin merkezî bir platformda toplanması açısından hayatî önem taşımaktadır. Ayrıca, Mahmandarov (2024, s. 40) tarafından belirtilen çok kültürlülük felsefesinin kamu hizmetlerinde fırsat eşitliğiyle birleşmesi, toplumsal uzlaşının idarî altyapısına zemin oluşturacaktır. 23 Ağustos 2025 tarihinde Suriye İçişleri Bakanı Enes Hattab ile Azerbaycan Maslahatgüzarı Elnur Şahhüseynov arasında gerçekleşen görüşmede ele alınan güvenlik ve polis alanındaki uzmanlık paylaşımı, bu tür bir dijital idarî altyapının asayişi pekiştirme potansiyelini göstermektedir (SANA, 2025y). 11 Mart 2026 tarihindeki takip toplantısında ise bu iş birliğinin

organize suçla mücadeledeki kurumsal rolü üzerinde durulmuştur (SANA, 2026j). Azerbaycan'ın kamu yönetimi birikiminin Suriye'ye sistematik aktarımı, ülkenin uluslararası idarî standartlara kavuşması yolunda devrim niteliğinde bir adım olarak değerlendirilebilir.

Enerji Koridoru Ve Orta Koridor Stratejisi: Akdeniz'e Açılan Yeni Kapı

Suriye'nin enerji altyapısının Azerbaycan desteğiyle onarılması, Hazar havzasını Akdeniz ile birleştiren stratejik Orta Koridor vizyonunun tamamlayıcı bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Bolat (2024, s. 4), Azerbaycan'ın tarih boyunca hem Asya'ya hem de Avrupa'ya komşu jeopolitik konumuyla dikkat çeken farklı medeniyetleri etkilediğini, bugün ise zengin enerji kaynaklarıyla bölgesel istikrarın merkezine yerleştiğini belirtmektedir. Azerbaycan'ın Karabağ zaferi sonrası Zengezur Koridoru üzerinden kurmayı hedeflediği kesintisiz lojistik ağ, Suriye'nin istikrara kavuşmasıyla birlikte Akdeniz limanlarına uzanan yeni bir ticaret kapısı kazanma potansiyeline sahip olmuştur.

Bu stratejik derinlik, 5 Aralık 2025 tarihinde SOCAR ve Katarlı UCC Petroleum Trading arasında imzalanan mutabakatla daha da somutlaşarak, Suriye'nin lojistik altyapısını enerji güvenliği zemininde Azerbaycan'ın tedarik zincirine katılmıştır (SANA, 2025ai). Mirzayeva (2024, s. 93), Türkistan unsurlarının ve ticaret yollarının tarih boyunca Kafkasya üzerinden Akdeniz'e uzanan güzergâhlarının, 21. yüzyılda modern enerji boru hatları ile yeniden canlandırıldığını ifade etmektedir. Suriye Sivil Havacılık Genel Kurumu ile yapılan 5 Mart 2026 tarihli görüşmede gündem edilen ulaştırma anlaşmaları, bu lojistik ağın enerjiyle sınırlı kalmayıp hava kargo üzerinden de Orta Koridor'un Akdeniz ayağını kuvvetlendireceğini ortaya koymaktadır (SANA, 2026g).

Ekonomik Entegrasyonun Derinliği: Tarım Ve Madencilikte Yeni Pazarlar

Tablo 1

Sektör	Yatırım Alanı ve Tarih	İlgili Kurum / Şahıs	Amaç
Tarım	4 Kasım 2025 Mutabakatı (SANA, 2025ac)	Emced Bedir & Ramazan Gara Şahin	Modern sulama, organik gübre ve tohum üretimi (SANA, 2025ac).
Madencilik	24 Ekim 2025 Görüşmesi (SANA, 2025ab)	Kıymetli Madenler Genel Müdürü	Altın atölyelerinin kapasitesinin Azerbaycan mücevher pazarına eklemlenmesi (SANA, 2025ab).

Sektör	Yatırım Alanı ve Tarih	İlgili Kurum / Şahıs	Amaç
Ekonomi	5 Ocak 2026 Daveti (SANA, 2026b)	Nidal El-Şaar & Mikayıl Cabbarov	İkili ticaret hacmini artıracak resmi ziyaret ve STA ön görüşmesi (SANA, 2026b).

Suriye'nin ekonomik ihyası, enerji dışındaki sektörlerde de Azerbaycanlı yatırımcıların aktif katılımıyla çeşitlenmektedir. Huseynova (2024, s. 28), Azerbaycan Türklerinin etnik oluşumunda ve yerleşim alanlarının oluşmasında Türk boylarının oynadığı stratejik rolün, bugün ekonomik entegrasyon süreçlerinde bir güven altyapısı oluşturduğunu ifade etmektedir.

Yıldırım (2024, s. 166), bu tür üretim temelli yatırımların, Suriye halkının ekonomik olarak kendi kendine yeter hale gelmesi için hayatî öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, 2024 Suriye Devrimi'nin ardından Azerbaycan ve Suriye arasında meydana gelen stratejik iş birliği; enerji jeopolitiği, güvenlik iş birliği, beşerî sermaye yatırımı ve idarî reform önerileri düzleminde kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, 8 Aralık 2024 tarihinde Baas rejiminin devrilmesiyle birlikte bir iktidar değişiminin ardından Hazar havzasından Akdeniz'e uzanan yeni bir istikrar aksının doğuşunu kanıtlamaktadır. On yılı aşkın süredir bölgesel krizlerin gölgesinde kalan ve eski rejimin dış politika tercihleri nedeniyle durma noktasına gelen ikili ilişkilerin, 2025-2026 sürecinde dinamik bir imar ve enerji ortaklığına dönüştüğü somut verilerle ortaya konulmuştur.

Çalışmanın stratejik verilerinden biri olan enerji diplomasisi, Azerbaycan'ın kriz sahalarında istikrar ihraç eden aktör kimliğini pekiştirdiğini ortaya koymaktadır. SOCAR üzerinden gerçekleştirilen günlük 3,4 milyon metreküplük doğalgaz sevkiyatı, bir ticarî işlem olmasının yanı sıra savaştan çıkan bir halkın temel yaşam standartlarını iyileştiren stratejik bir müdahaledir. Yavuzlu Ölçüm İstasyonu üzerinden başlatılan bu gönderimin, kısa sürede elektrik arzını 10 saate çıkarması ve 1,6 milyon haneye ulaşması, Suriye Geçici Hükümeti'nin toplumsal meşruiyetini kurumsallaştırmasında önemli bir rol oynamıştır. İlerleyen süreçte bu kapasitenin 6 milyon metreküpe ve 1200 megavatlık bir kurulu güce çıkarılması yönündeki planlamalar, Suriye'nin

sanayileşme sürecinin de Azerbaycan enerjisiyle besleneceğini göstermektedir.

Güvenlik veçhesinde, Azerbaycan-Türkiye-Suriye arasında tebarüz eden Üçlü İstikrar Aksı, bölgedeki hibrit tehditlere karşı caydırıcı bir savunma refleksi olarak düşünülmelidir. 5 Mart 2026 tarihinde İran'ın müdahaleci politikalarına karşı sergilenen ortak kınama ve diplomatik iş birliği, Suriye'den Ankara ve Bakü'ye uzanan bir birlik iradesinin dışavurumudur. Azerbaycan, 19. yüzyıl başlarından itibaren geçirdiği millî uyanış ve bağımsızlık tecrübesinin, yeni bir devlet inşası aşamasındaki Suriye için dikkate değer tarihî bir örneklik sunmaktadır. Tarihî bölünmüşlük ortak hafızası ise, bugün her iki ülkeyi toprak bütünlüğü ilkesinde bir araya getiren en büyük etken olarak düşünülebilir.

Beşerî sermayenin ihyası noktasında, Rabat Anlaşması ile teminat altına alınan 30 milyon dolarlık eğitim fonu desteği ve tahrip olmuş 100 okulun onarımı, Azerbaycan'ın yumuşak güç kapasitesinin en uzun vadeli yatırımı olarak öne çıktığı ifade edilebilir. Bu bağların IX. asırdan bu yana süregelen kadim kültürel miras ve ehl-i beyt sevgisi üzerinden meşrulaştığı, dolayısıyla bu yardımın halk nezdinde samimi bir karşılık bulduğu ifade edilebilir.

Bu çalışmanın özgün ve stratejik önerisi niteliğindeki Azerbaycan'ın "ASAN Hizmet" kamu yönetimi modelinin Suriye'nin devrim sonrası idarî sistemine entegre edilme süreci; bürokratik hantallığın, yolsuzluk risklerinin ve kurumsal verimsizliğin ve düzensizliğin aşılması adına son derece kritik bir devrim niteliğinde yol haritası olarak akademiye sunulmaktadır. Çatışma ortamının yarattığı mülkiyet karmaşasını çözüme kavuşturacak şekilde mülkiyet haklarının dijital sistemlerle güvence altına alınması, Suriye'nin iktisadî kalkınmasının ve doğrudan yabancı yatırımların önündeki en büyük engel olan hukukî belirsizliği ortadan kaldıracak hayatî bir hamledir. Bununla birlikte, tarım ve madencilik sektörlerinde başlatılan stratejik yatırımların, Doğu-Batı ticaretinde anahtar rol oynayan Orta Koridor stratejisine dahil edilmesiyle birlikte, Hazar coğrafyası ile Akdeniz havzası arasında kesintisiz, yüksek kapasiteli ve alternatif bir lojistik ticaret kapısı oluşturacağı düşünülebilir.

Sonuç olarak Azerbaycan, 2026 senesi itibarıyla Suriye'de bir komşu veya yardım aktörü olmakla birlikte sivil havacılıktan enerjiye, eğitimden dijital devlet reformuna kadar geniş bir yelpazede stratejik ortaklık geliştiren ve bölgede kalıcı istikrarın eş-mimarı olan akıllı bir güç konumuna yükseldiği ifade edilebilir. Tüm bu ampirik ve teorik değerlendirmeler ışığında, gelecekte gerçekleştirilecek akademik çalışmala-

rın, iki ülke arasında yürütülen görüşmeler neticesinde imzalanması muhtemel olan kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması'nın (STA) sektörel ve makroekonomik düzeydeki muhtemel etkilerini derinlemesine incelenmesi ve dijital devlet reformlarının yerel bürokrasi ile saha düzeyindeki verimlilik sonuçlarını karma araştırma yöntemleri ve nicel göstergeler aracılığıyla analiz etmesi stratejik bir gereklilik olarak önerilebilir.

Kaynakça

Abdullayev, K. (2024). Belgelerle Kuzey Azerbaycan Seyitleri. M. A. Bolat (Ed.), AZERBAYCAN Devlet, Toplum, Din, Kültür (ss. 68-92). İstanbul: İZÜ Yayınları.

Anadolu Ajansı. (2025, 14 Temmuz). Ahmed Şara'nın Bakü ziyareti: Suriye-Azerbaycan hattında yeni dönem. Erişim: [https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ahmed-saranin-baku-ziyareti-suriye-azerbaycan-hattinda-yeni-donem/3630235]. Erişim Tarihi: [25.04.2026].

Bolat, M. A. (2024). Editörden. M. A. Bolat (Ed.), AZERBAYCAN Devlet, Toplum, Din, Kültür (ss. 4-5). İstanbul: İpekyolu Medeniyetleri Araştırma ve Uygulama Merkezi.

Botaş. (2025, 4 Ağustos). BOTAŞ Tarihi Açılışa Ev Sahipliği Yaptı. Erişim [https://www.botas.gov.tr/Icerik/botas-tarihi-acilisa-ev-sahipl/1154]. Erişim Tarihi: [23.04.2026].

CNN Türk. (2026, 5 Mart). Suriye'den İran'a sert 'Türkiye ve Azerbaycan' tepkisi. Erişim: [https://www.cnnturk.com/dunya/suriyeden-irana-sert-turkiye-ve-azerbaycan-tepkisi-2403134]. Erişim Tarihi: [22.04.2026].

Efendiyeva, Ü. ve Bolat, M. A. (2024). 19. Yüzyılın Başlarında Rus-Kaçar Siyasi İlişkileri ve Azerbaycan. M. A. Bolat (Ed.), AZERBAYCAN Devlet, Toplum, Din, Kültür (ss. 112-127). İstanbul: İZÜ Yayınları.

Haber 7. (2024, 10 Aralık). Azerbaycan'dan Türkiye ve Suriye açıklaması! Erişim: [https://www.haber7.com/dunya/haber/3486270-azerbaycandan-turkiye-ve-suriye-aciklamasi]. Erişim Tarihi: [21.04.2026].

Haberler. (2026, 17 Nisan). Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ile Suriye Cumhurbaşkanı Şara, Antalya'da Görüştü. Erişim: [https://www.haberler.com/guncel/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-ile-suriye-19757775-haberi/]. Erişim Tarihi: [20.04.2026].

Huseynova, A. (2024). Azerbaycan Türklerinin Etnik Oluşumunda Oğuzların Rolü ve Oğuz Yerleşimleri. M. A. Bolat (Ed.), AZERBAYCAN Devlet, Toplum, Din, Kültür (ss. 28-39). İstanbul: İZÜ Yayınları.

Jafarzade, Amil ve Bolat, Mehmet Ali. (2024). Azerbaycan Milli Uyanışı ve Bağımsızlığa Giden Yol. M. A. Bolat (Ed.), AZERBAYCAN Devlet, Toplum, Din, Kültür (ss. 6-27). İstanbul: İZÜ Yayınları.

Mahmandarov, D. (2024). Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Konuşmalarında "Din" ve "Multikulturalizm" Vurgusu Üzerinde Bir Değerlendirme (2004-2021). M. A. Bolat (Ed.), AZERBAYCAN Devlet, Toplum, Din, Kültür (ss. 40-47). İstanbul: İZÜ Yayınları.

Mehr News. (2025, 17 Şubat). Azerbaycan 12 yıl aradan sonra Şam'daki büyükelçiliğini açıyor. Erişim: [https://tr.mehrnews.com/news/1923087/Azerbaycan-12-y%C4%B1l-aradan-sonra-%C5%9Eam-daki-b%C3%BCy%C3%BCkel%C3%A7ili%C4%9Fini-a%C3%A7%C4%B1yor]. Erişim Tarihi: [21.04.2026].

Mirzayeva, N. (2024). Azerbaycan Tarihini Etkilemiş Türkistan Unsuru: Kıpçaklar. M. A. Bolat (Ed.), AZERBAYCAN Devlet, Toplum, Din, Kültür (ss. 93-111). İstanbul: İZÜ Yayınları.

Sadık, R. (2026). Azerbaycan-Suriye İlişkileri (1991-2025). Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi (GTTAD), 8(16), 403-420.

SANA. (2024a, 30 Aralık). Dışişleri Bakanı, Azerbaycan Dışişleri Bakan Yardımcısı Başkanlığındaki Hükümet Heyetiyle Görüştü. Erişim: [https://sana.sy/tr/syria/313159/]. Erişim Tarihi: [22.04.2026].

SANA. (2025a, 12 Nisan). Cumhurbaşkanı El Şara, Antalya Diplomasi Forumu'na Katılmak Üzere Türkiye'ye Geldi. Erişim: [https://sana.sy/tr/presidency/318704/]. Erişim Tarihi: [23.04.2026].

SANA. (2025ab, 24 Ekim). Suriye ve Azerbaycan, Altın ve Değerli Metaller Alanında İşbirliğini Görüştü. Erişim: [https://sana.sy/tr/economy/2268014/]. Erişim Tarihi: [24.04.2026].

SANA. (2025ac, 4 Kasım). Suriye Tarım Bakanı, Tarım Sektöründeki Yatırım Fırsatlarını Görüştü. Erişim: [https://sana.sy/tr/economy/2268933/]. Erişim Tarihi: [25.04.2026].

SANA. (2025ai, 6 Aralık). SOCAR ve Katarlı UCC, Şam'da Uçak Yakıtı İş Birliği Mutabakatı İmzaladı. Erişim: [https://sana.sy/tr/economy/2273400/]. Erişim Tarihi: [10.04.2026].

SANA. (2025c, 12 Nisan). Aliyev: Suriye'deki Yeni Değişimleri Memnuniyetle Karşılıyoruz ve Yeniden Yapılanma Çalışmalarına Katılmaya Hazırız. Erişim: [https://sana.sy/tr/presidency/318735/]. Erişim Tarihi: [11.04.2026].

SANA. (2025d, 12 Nisan). AUİAM, SANA'ya: Suriye ile Diplomatik İlişkilerin Yeniden Başlatılması. Erişim: [https://sana.sy/tr/international/318755/]. Erişim Tarihi: [12.04.2026].

SANA. (2025l, 19 Haziran). Yükseköğrenim ve Dijital Dönüşüm Alanında İşbirliği Konusunda Suriye-Azerbaycan Görüşmeleri Gerçekleşti. Erişim: [https://sana.sy/tr/syria/323429/]. Erişim Tarihi: [13.04.2026].

SANA. (2025r, 30 Temmuz). Türkiye Enerji Bakanı: 2 Ağustos'tan İtibaren Suriye'ye Azerbaycan Gazı Sağlayacağız. Erişim: [https://sana.sy/tr/economy/2262489/]. Erişim Tarihi: [14.04.2026].

SANA. (2025t, 2 Ağustos). Suriye-Azerbaycan-Türkiye-Katar Ortak Açıklaması. Erişim: [https://sana.sy/tr/economy/2261567/]. Erişim Tarihi: [15.04.2026].

SANA. (2025v, 9 Ağustos). Suriye Enerji Bakanı, Enerji Sektörünü Güçlendirmek İçin Holding Şirketler Kuruluyor. Erişim: [https://sana.sy/tr/syria/2261791/]. Erişim Tarihi: [16.04.2026].

SANA. (2025w, 9 Ağustos). Azerbaycan Gazı, Humus'taki Cender Elektrik Santrali'ne Ulaştı. Erişim: [https://sana.sy/tr/syria/2261819/]. Erişim Tarihi: [17.04.2026].

SANA. (2025y, 23 Ağustos). Bakan Hattab, Azerbaycan Büyükelçiliği Maslahatgüzarı ile İş Birliğini Görüştü. Erişim: [https://sana.sy/tr/syria/2262937/]. Erişim Tarihi: [18.04.2026].

SANA. (2025z, 8 Ekim). Türk Devletleri Teşkilatı'ndan Suriye'nin Egemenliğine ve Birliğine Destek. Erişim: [https://sana.sy/tr/politics/2266841/]. Erişim Tarihi: [19.04.2026].

SANA. (2026b, 5 Ocak). Suriye Ekonomi Bakanı, Azerbaycan Maslahatgüzarı ile Görüştü. Erişim: [https://sana.sy/tr/syria-and-the-world/2277574/]. Erişim Tarihi: [20.04.2026].

SANA. (2026c, 17 Şubat). Suriye'de Eğitimin İhyası için 30 Milyon Dolarlık Stratejik Anlaşma. Erişim: [https://sana.sy/tr/economy/2283286/]. Erişim Tarihi: [21.04.2026].

SANA. (2026f, 5 Mart). Suriye'den İran'ın Türkiye ve Azerbaycan'a Yönelik Saldırı Girişimlerine Kınama. Erişim: [https://sana.sy/tr/syria/2285274/]. Erişim Tarihi: [22.04.2026].

SANA. (2026g, 5 Mart). Suriye ile Azerbaycan Sivil Havacılıkta İşbirliğini Güçlendiriyor. Erişim: [https://sana.sy/tr/economy/2285135/]. Erişim Tarihi: [23.04.2026].

SANA. (2026j, 11 Mart). Suriye ve Azerbaycan Arasında Güvenlik İşbirliği Görüşmesi. Erişim: [https://sana.sy/tr/politics/2286201/]. Erişim Tarihi: [24.04.2026].

SOCAR. (2025, 2 Ağustos). Azerbaycan Gazının Türkiye Üzerinden Suriye'ye İhracatı Başladı. Erişim: [https://www.socar.com.tr/basin-bultenleri/azerbaycan-gazinin-turkiye-uzerinden-suriyeye-ihracati-basladi]. Erişim Tarihi: [25.04.2026].

Sovgatov, İ. (2024). Modernleşme ve Sekülerleşme Bağlamında Azerbaycan Aydınlarının Dine Bakışı. M. A. Bolat (Ed.), AZERBAYCAN Devlet, Toplum, Din, Kültür (ss. 48-67). İstanbul: İZÜ Yayınları.

Şahin, İ., Kahraman, Y., Gündoğmuş, B. ve Altıntaş, M. (2026). Suriye Raporu: Öngörüler, Teklifler ve Çözümler. İstanbul: Cihannüma Yayınları.

Yıldırım, S. (2024). Türkiye-Suriye İlişkilerinde İnsani Yardımlar: İdlib. İstanbul: Nirengi Yayınları.

FROM GROWTH TO CONTRACTION: AZERBAIJAN'S DEMOGRAPHIC FUTURE AND ITS ECONOMIC IMPLICATIONS

Can Bekaroğlu*

Abstract

This study presents a general long-term dynamic demographic simulation of Azerbaijan under a zero-immigration scenario. Unlike macro-oriented top-down conventional methods, our simulation is a hybrid micro-oriented bottom-up approach that combines cohort-component logic with agent-based principles and produces macro-level results that can easily be adapted to other countries. Those macro-level results include, but are not limited to, tracking birth and death rates, population structure, average age, life expectancy, as well as the overall socioeconomic implications of these, such as changes in the labor force, dependency rates, and the fiscal sustainability of social security and pension systems. The model is developed in R programming language and is based entirely on official data obtained primarily from Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (DSK), and partially from the US Census Bureau. Our goal is twofold: first, to predict the demographic trajectory of Azerbaijan for the next century at all gender-specific age brackets and obtain yearly estimates for the age structure of the entire population; second, to create a flexible, transparent, and open-source population projection model that simulates an entire population with microeconomic principles and the ability to track virtually living individuals. The results reveal a clear and concerning trajectory. Azerbaijan's population will stay above 10 million for the next decade before starting to fall at an accelerated pace, to 8–9 million by 2040, and 1–3 million by 2100. The population's average age will increase from 35 today to over 50 in 40 years, surpassing 60 in 80 years. This primarily stems from the rapid decline in the share of the youth population (ages 0–14), from around 19% today to sub-10% by 2050 and sub-5% by 2100. The working-age population's share (ages 15–64), on the other hand, will stay stable at around 70% until 2050, after which it too will start to rapidly decline to a range of 40–50% by 2100. The elderly population's share (ages 65+) will gradually rise from roughly 10% today to over 20% by 2050, climbing to over 40% by 2100 at an accelerated pace. Meanwhile, dependency ratios will gradually increase from sub-20% today to roughly 35% by 2050, and to fiscally unmanageable levels of over 80% by 2100. Additionally, life expectancy levels are expected to rise over 80 even in the absence of improvement in health or living standards due to compositional changes in the age structure, which should not be interpreted as genuine progress. These results have profound implications for Azerbaijan, which has a very narrow window of opportunity to course-correct. Without proper state policies, such as the adoption of family-oriented policies designed to induce increased birth rates, Azerbaijan will face serious risks of a collapse of social security and pension systems as well as a non-functional labor market. The trends are clear and irreversible, but the severity of their consequences will be shaped by the policy choices made today.

Keywords: Demographic Projection, Microeconomic Modeling, Social Security, Aging Population, Labor Supply

* Doktor, Öğretim Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye, canbekaroglu@comu.edu.tr, 0000-0002-4033-1897

Büyümeden Daralmaya: Azerbaycan'ın Demografik Geleceği Ve Ekonomik Yansımaları

Öz

Bu çalışma, Azerbaycan için sıfır göç senaryosu altında genel, uzun vadeli dinamik bir nüfus simülasyonu sunmaktadır. Makro odaklı, tümden gelim, geleneksel yöntemlerin aksine, simülasyonumuz mikro odaklı, tüme varım, hibrit bir yaklaşım benimsemekte; kohort-bileşen mantığını etmen-temelli prensiplerle birleştirerek makro düzeyde sonuçlar üretmekte ve bu sonuçlar kolaylıkla diğer ülkelere uyarlanabilmektedir. Bu makro sonuçlar, doğum ve ölüm oranları, nüfus yapısı, ortalama yaş, yaşam beklentisi gibi göstergelerin yanı sıra, bunların işgücü, bağımlılık oranları ve sosyal güvenlik ile emeklilik sistemlerinin mali sürdürülebilirliği üzerindeki sosyoekonomik etkilerini de kapsamaktadır. Model R programlama dilinde geliştirilmiş olup, tamamen resmi verilere dayanmaktadır; veriler ağırlıklı olarak Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi'nden (DSK), kısmen de ABD Nüfus Sayım Bürosu'ndan (US Census Bureau) elde edilmiştir. Hedefimiz iki yönlüdür: ilk olarak, Azerbaycan'ın önümüzdeki yüzyıl boyunca cinsiyete göre tüm yaş gruplarındaki demografik gidişatını tahmin etmek ve tüm nüfusun yaş yapısına ilişkin yıllık tahminler üretmek; ikinci olarak ise, mikroekonomik prensiplerle tüm bir nüfusu simüle edebilen ve sanal bireyleri takip edebilme yeteneğine sahip, esnek, şeffaf ve açık kaynaklı bir nüfus projeksiyon modeli oluşturmaktır. Sonuçlar net ve endişe verici bir gidişatı ortaya koymaktadır. Azerbaycan'ın nüfusu önümüzdeki on yıl boyunca 10 milyonun üzerinde kalacak, ardından hızlanan bir düşüşe geçerek 2040'a kadar 8–9 milyona, 2100'e kadar ise 1–3 milyona gerileyecektir. Nüfusun ortalama yaşı, bugün 35'ten 40 yıl içinde 50'nin üzerine çıkacak ve 80 yıl içinde 60'ı aşacaktır. Bu durum, öncelikle genç nüfusun (0–14 yaş) payındaki hızlı düşüşten kaynaklanmaktadır: bugün yaklaşık %19 olan bu oran 2050'ye kadar %10'un altına, 2100'e kadar ise %5'in altına gerileyecektir. Çalışma çağındaki nüfusun (15–64 yaş) payı ise 2050'ye kadar yaklaşık %70 seviyesinde istikrarlı görünmekle birlikte, bu tarihten sonra hızla düşmeye başlayacak ve 2100'e kadar %40–50 aralığına gerileyecektir. Yaşlı nüfusun (65+ yaş) payı ise bugün yaklaşık %10'dan 2050'de %20'nin üzerine çıkacak ve 2100'de hızlanan bir artışla %40'ın üzerine ulaşacaktır. Bağımlılık oranları ise bugün %20 'nin altından 2050'de yaklaşık %35'e, 2100'de ise %80'in üzerinde mali açıdan sürdürülemez seviyelere yükselecektir. Ayrıca, yaşam beklentisinin, sağlık veya yaşam standartlarında herhangi bir iyileşme olmasa dahi, yaş yapısındaki bileşimsel değişiklikler nedeniyle 80'in üzerine çıkması beklenmektedir; ancak bu durum gerçek bir ilerleme olarak yorumlanmamalıdır. Bu sonuçlar, Azerbaycan için çok dar bir müdahale penceresi bulunduğunu göstermektedir. Aile odaklı ve doğum oranlarını artırmayı hedefleyen politikalar gibi uygun devlet politikaları hayata geçirilmediği takdirde, Azerbaycan önümüzdeki birkaç on yıl içinde sosyal güvenlik ve emeklilik sistemlerinin çöküşü ve işlevsiz bir işgücü piyasası gibi ciddi risklerle karşı karşıya kalacaktır. Eğilimler açık ve geri döndürülemez niteliktedir; ancak bu sonuçların ağırlığı, bugün alınacak politika kararlarıyla şekillenecektir. Proaktif planlamanın zamanı şimdidir.

Anahtar Kelimeler: Demografik Projeksiyon, Mikroekonomik Modelleme, Sosyal Güvenlik, Yaşlanan Nüfus, Emek Arzı

1. Introduction

1.1. Background And Demographic Context

Azerbaijan has been going through a rapid fertility decline in recent decades, falling below the replacement rate (Mustafazade, 2025), and far below most Turkic States (Rostovskaya et al., 2025). This trend is highly aligned with Türkiye (Bekaroğlu, 2026) and quickly catching up with the patterns observed in Western and Southern Europe (UN DESA, 2022a), overall reflecting the results of rapid urbanization and its natural and expected consequences, shifting household structures and social norms (Baku Research Institute, 2026).

The implications of the decline of total fertility rates (TFR) are not simply confined to population decline, but a change in the entire age structure of the society. As birth rates hit their lowest levels in 2025 since independence in 1991 (Rutullu, 2026), the main element that keeps the society young is gone, leading to a constant rise in the old population and in the old-age dependency ratio (CEIC Data, 2026; Federal Reserve Bank of St. Louis, 2025). This is a runaway trend that will transform Azerbaijan from a relatively young society to an old one, leading to convergence with European levels.

Population projections are not merely tools for demographic analysis for sociologists, but also an indispensable tool to determine the socioeconomic prospects of a country. After all, the entire economic system is designed for people and within the existing population structure, which greatly influences both the demand side of the market for goods and services, and the supply side of the labor markets. Even more importantly, the changing patterns of population age structure and the cohort sizes are crucial in determining the structure, fiscal viability, and future of social security and pension systems. All of this gets more complicated in Azerbaijan due to the large scale population displacement in the Nagorno-Karabagh Conflict (Guliyev, 2026), in efforts for regional integration and development (EurasiaNet, 2025), leaving a limited window of opportunity to take action.

1.2. Literature Review

The academic literature on demographics usually focuses on topics such as migration, fertility, mortality as well as the political and socioeconomic transformation of societies as a result of such large-scale changes. Demographic Transition Theory (Lee, 2022) is the dominant paradigm, stylistically explaining the evolution of birth rates from high to low, and the death rates, going from high to low and gradually

rising back again due to an aging population. While this model depicts decreasing population growth rates, it is theoretically unclear here whether the rates would turn negative. As predicted, global TFR has fallen from roughly 5 to 2.7 today, a feat that is shared across most countries (Samancı Tekin & Kara, 2018). Most developed countries have long fallen below replacement levels, and joined by other countries each year as a result of modern trends, with profound implications for dependency ratios, healthcare demand, labor markets, and long-term economic outlooks (Soy, 2012). Only a handful of regions such as Africa, remain above the replacement level. Constant downward revisions by UN to its long-term estimates show a growing uncertainty due to over-optimistic former assumptions (UN DESA, 2017; 2019; 2022) and newly developed academic forecasting methods emphasize the sensitivity of these methods with respect to the assumptions such as fertility (Lutz et al., 1997; Vollset et al., 2020).

Turkic States are far from sharing a common trend, with a diverse range of age structures. All Turkic States, including Turkey, have a younger population than Europe, but Türkiye and Azerbaijan are both on a rapidly aging trajectory with sub-replacement fertility rates (Rostovskaya et al., 2025), while Kazakhstan and Kyrgyzstan maintain a relatively healthy age structure with relatively higher fertility rates. Kazakhstan, in particular, presents an interesting case: a state-sponsored rebound after the Soviet fertility collapse, thanks to genuine and family-oriented policies (Kan, 2023). None of this can conceal the broader regional convergence, however; all countries are on a declining fertility trend, albeit at very different speeds (UNFPA, 2019).

Azerbaijan's demographic path more closely mirrors the non-Turkic post-Soviet countries, with a sharp fertility decline, compounded by the displacement of almost 1 million people in the Nagorno-Karabakh Conflict (Guliyev, 2026; Rowland, 2001). The fertility decline has accelerated in recent years, with 2025 recording the lowest birth count since independence (Rutullu, 2026). As in Turkey and Kazakhstan, urbanization, rising female education and labor force participation, and shifting household norms have driven this decline (Baku Research Institute, 2026; Nagiye & Bayramov, 2025). The dependency ratio, which reached a historic low in 2011, has begun rising—driven not by youth but by a steady increase in the old-age dependency ratio (CEIC Data, 2026; Federal Reserve Bank of St. Louis, 2025).

Traditional methods employed by institutions such as the UN, World Bank, and national statistics agencies often rely on deterministic cohort-components models to model their population projections, in which they adjust for fertility, mortality rates

as well as migration (Lutz et al., 2014). The increasing volatility in global conditions, however, necessitate reevaluation of these models, which keep getting revised downward (UN DESA, 2017; 2019; 2022). Micro simulation with their modular and simplistic nature avoid much of the inherent complexity of these models and are increased employed by countries across Europe and North America, especially to study labor markets and the viability of social security systems, particularly in aging societies (Lee & Mason, 2010; Spielauer, 2011).

1.3. Research Gaps

Despite the existence of multiple projection methods, significant gaps remain in the literature. First, most methods rely on macro-oriented, deterministic, aggregated, and inflexible forecasting approaches. Second, the socioeconomic implications of demographic simulations remain largely unexplored, as these models are not designed as economic tools. Additionally, uncertainty surrounding the demographic future of Turkic States and the underlying assumptions leads to substantial differences in projections. This necessitates a transparent, reproducible, open-source, and flexible microsimulation approach—one that creates a microcosm of the target country with virtually living individuals. Such a framework contributes to the literature by enabling micro-level tracking, where economic implications can be directly observed across scenarios and changes in assumptions, as well as transparency, and micro-level engineering.

1.4. Purpose And Scope Of The Study

The purpose of this study is twofold: first, to develop an Azerbaijan-focused general population projection with a scope of one century that can track and estimate the evolution of the entire population and age structure, and therefore generate all relevant socioeconomic indicators at any given year—such as gender-specific birth and death rates, average age, life expectancy, and dependency ratios. Second, to isolate temporary effects such as migration flows from the core demographic mechanism, while keeping the model flexible enough to optionally integrate such changes.

We have created a dynamic, open-source microsimulation that can produce macro-level results with socioeconomic policy implications. Unlike component-cohort models, which rely on deterministic and macro-oriented, top-down mechanisms requiring frequent downward revisions due to faulty and inflexible assumptions (Lutz et al., 2014; UN DESA, 2017; 2019; 2022), our methodology adopts a micro-oriented, modular, bottom-up approach. The model uses age and gender-specific data, enti-

rely based on the most recent available data. Mortality risks are updated each round to match the evolving age structure for better accuracy (Van Imhoff & Post, 1998; Marois et al., 2021), while birth rates change through an internal feedback loop that responds to shifts in the population. The assumptions are few and minimal, based on the most recent trends, and aim to create a range of upper and lower bounds serving as pessimistic and optimistic scenarios. All inputs are plain text files, all parameters are transparent, and all outputs are reproducible, as expected from a best-practice simulation (Spielauer, 2017; Liégeois et al., 2019; Tuccillo et al., 2023).

The primary importance of this study lies in its contribution to post-Soviet projection studies, which are often limited in scope and do typically use macro-oriented aggregate, deterministic, and inflexible data assumptions and variables. Given the historical disruptions in the region, such as the Nagorno-Karabakh Conflict and post-Soviet migration flows, a transparent, flexible, and modular framework that can be used to determine or influence future policies regarding labor markets and the structure and mechanisms of social security and pension systems will prove to be an invaluable. Such a tool would also enable meaningful comparisons with other Turkic States and the aging Western nations.

2. Methodology And Data

This study develops a dynamic micro-oriented population simulation model, implemented in the R programming language under a zero-immigration assumption. The simulation is based on individual-level data, separated by age, gender, and survival status. Deaths occur randomly depending on their chances of death, based on real-world data regarding their age and gender. Birth and death rates are formulated to shift dynamically in response to the changes in age and gender structure. The design indirectly depicts the working-age population and labor force as well as the elderly and the potential number of pensioners. The primary goal is to create a transparent, flexible, modular, reproducible, and updatable tool to analyze Azerbaijan's population over multiple decades in the absence of migration.

The simulation is constructed by using three sets of plain text files, the first of which includes parameters based on real-world data such as initial population size, sex composition, male-to-female ratio at birth, baseline age- and gender-specific birth and death rates, as well as birth rate decay factor and death elasticity. Two additional datasets include the initial age distribution and death probabilities by sex. Because Azerbaijani age distribution data is only available in 5-year brackets (Azərbaycan Respublikasının Döv-

lət Statistika Komitəsi [DSK], 2025), we used additional sources (U.S. Census Bureau, 2025a) to interpolate and disaggregate the 5-year age data into a smooth, consistent, and continuous age distribution for each single year between ages 0 and 100. Likewise, death probabilities are derived and interpolated from real-world data based on age and gender.

The simulation updates the population at each round by accounting for mortality, fertility, and aging. Mortality is calculated separately for males and females using dynamic functions that adjust death rates according to changes in the population's average age relative to the baseline. A death exponent determines how strongly mortality responds as the population ages. The resulting mortality rates are then applied to the male and female populations, after which individuals are selected probabilistically for death using age-specific mortality weights. Fertility is modeled at the aggregate level, and the newborns are divided into males and females according to the observed sex ratio at birth. At each round, the number of births are estimated from the total population and the birth rate, which depends on two factors: the change rate of the population average age (given the internal feedback) and the decay factor that reflects external trends affecting fertility over time. This mechanism allows for a consistent internal feedback and a simultaneous external effect working together to generationally change fertility and shape population age structure.

Table 1. Formulas used in the simulation

Name	Formula	Explanation
Male Mortality Rate at round t	$MDR_t = mdc * (\frac{A_t^M}{A_0^M})^{dc} / 100$	A_t^M is the average age of males at round t, and A_0^M is the baseline average age of males.
Female Mortality Rate at round t	$FDR_t = fdc * (\frac{A_t^F}{A_0^F})^{dc} / 100$	A_t^F is the average age of females at round t, and A_0^F is the baseline average age of females.
Male Death Count at round t	$D_t^M = MDR_t * M_t$	M_t is the total male population at round t.
Female Death Count at round t	$D_t^F = FDR_t * F_t$	F_t is the total female population at round t.
Birth Rate at round t	$BR_t = brc * (A_0/A_t) * (brd^{t-1})$	A_t is the average age of the population at round t, and A_0 is the initial value.

Name	Formula	Explanation
Total Births at round t	$B_t = BR_t * N_t$	BR_t is the number of total births, and N_t is the population size at round t.
Total male births at round t	$B_t^M = B_t / (1 + mfr)$	B_t^M is the number of female births at round t, and mfr is the male-to-female ratio.
Total female births at round t	$B_t^F = B_t - B_t^F$	B_t^F is the number of male births at round t.

Table 2. Parameters used in the simulation

Name	Explanation	Name	Explanation
R	Number of rounds (years)	brc	Initial birth rate
N	Initial Population Size	brd	Birth rate decay factor, representing the decline in fertility over time
s	Initial male share of the population	mfr	male / female ratio at birth
mdc, fdc	Initial male and female death rates	dc	Death exponent, capturing the sensitivity of mortality to changes in average age

After modeling all births and deaths into the simulation, all surviving individuals are aged by one year and newborns are added at age zero. The simulation keeps a detailed record of all individuals and comprehensive statistics from available data such as the birth and death rates, average age by sex, and average age of death, which are then recorded in plain text files at each round, enabling the transparent depiction of population evolution. Continuous iteration over the specified number of rounds captures the interaction between declining fertility, rising mortality, and structural aging, revealing how population decline and aging accelerate under persistent low fertility in the absence of migration. The formulas governing these processes are summarized in Table 1, and the parameters are detailed in Table 2.

3. Results

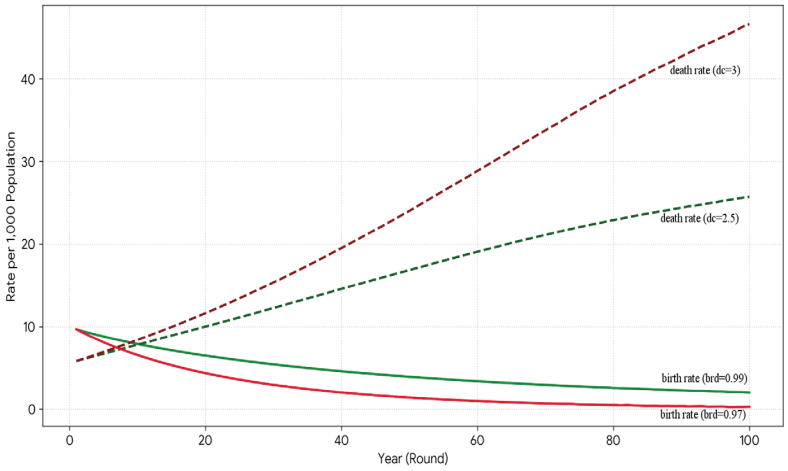
All results explained below include four scenarios depending on the assumptions made for death elasticity (dc) and birth rate decay (brd) as explained in Table 3.

Table 3. Simulation Scenarios

Scenario Name	BRD	DC
s1	0.97 (pessimistic)	2.5 (optimistic)
s2 (worst)	0.97 (pessimistic)	3 (pessimistic)
s3 (best)	0.99 (optimistic)	2.5 (optimistic)
s4	0.99 (optimistic)	3 (pessimistic)

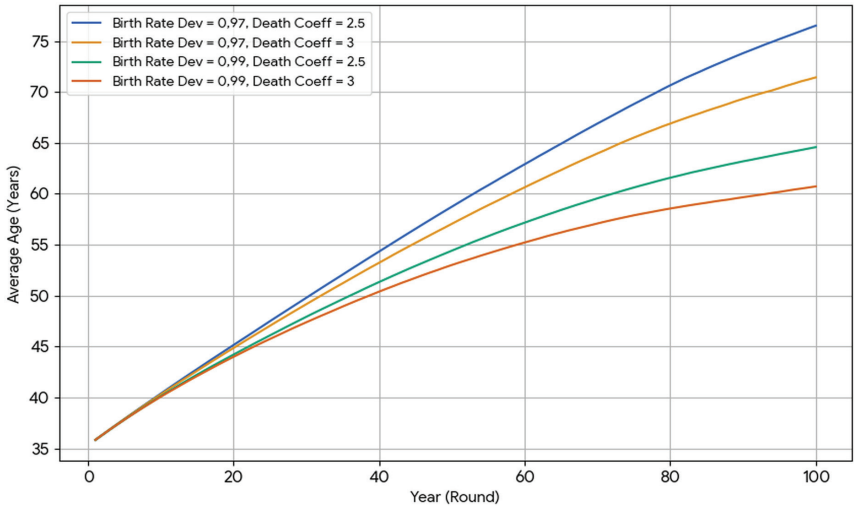
3.1. Crude Birth And Death Rate Estimates

Graph 1 below perfectly summarizes the trend of the estimated birth and death rates in Azerbaijan. Depending on the scenario, birth rates will fall from around 1% today to a range of 0.14 to 0.40% in fifty years, and fall further in a century, to a range of 0.05 to 0.20%. Death rates, on the other hand, are on an unavoidable rise due to an aging population, increasing from the current rate of 0.6% to a range of 1.7 to 1.9% in fifty years, and 2.6 to 4.7% in a century, depending on the age structure of the society. The trajectory becomes more ambiguous further into the future, although things are noticeably easier to see in the near term. One thing is clear, however: the demographic scissors of crude birth and death rates make it obvious that Azerbaijan's population will undoubtedly start to decline in less than a decade, when we only take natural causes into account. These scissors can be likened to demand and supply in economics: when birth rates (demand) intersect death rates (supply), population growth reaches zero, the demographic equilibrium. Whether we take the optimistic or pessimistic scenario does not make too much of a difference in the near future, but has much larger, accumulated and exponentially increasing, consequences in the remote future.

Graph 1. Demographic Scissors: Crude Birth and Death Rate Estimates for Azerbaijan

Graph 2. Average Age Estimates for Azerbaijan

3.2. Crude Birth And Death Rate Estimates

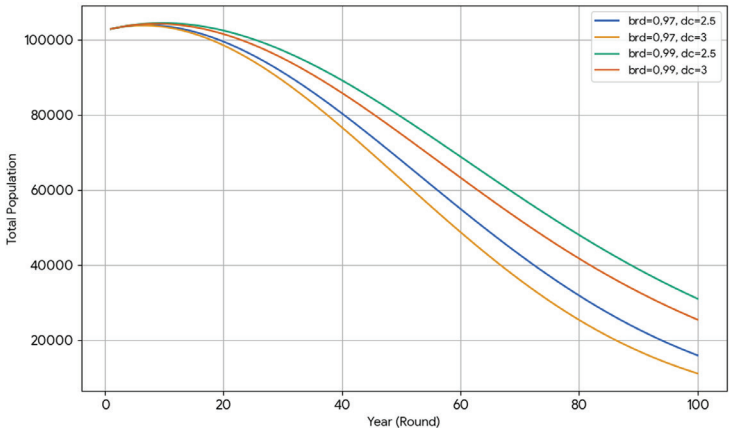
Graph 2 depicts the four possible trajectories for Azerbaijan under the aforementioned scenarios. In the short term, the projections are rather clear: the average age will surpass 40 within a decade and 50 in 30 to 40 years. Only after half a cen-

tury do the scenarios begin to diverge significantly. While the average age will range between 55 and 63 in 60 years, it will rise to a range of 60 to 76 within a century. It is clear, though, that Azerbaijan is getting increasingly older, and in a few decades, it will be an old society regardless of the scenario. Interestingly, while both birth and death rates significantly affect the average age, birth rates have roughly double the impact of death rates.

3.3. Total Population Estimates

Graph 3 presents the four possible scenarios for Azerbaijan's long-term population estimates. All scenarios share a similar trend and shape, differing only in their levels and magnitudes, with minimal divergence across scenarios for the next two to three decades. Azerbaijan's population will initially continue increasing for about a decade before it gradually begins to decline at an accelerating pace. The total population will hover around 10 million for the next several decades, falling to a range of 6 to 8 million in 50 years, and 1 to 3 million within a century, depending on the scenario. Both birth and death rates significantly influence population numbers, although birth rates, as expected, have roughly double the impact of death rates.

Graph 3. Total Population Estimates

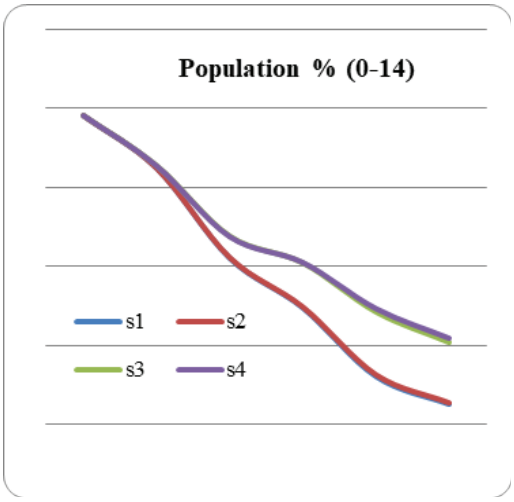

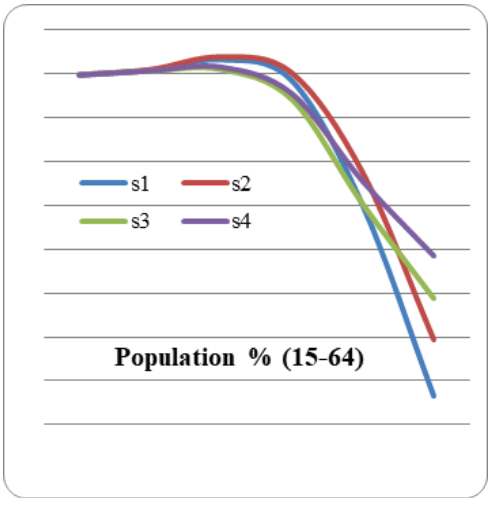
3.4. Population Estimates By Age Groups

Graph 4 presents the four possible scenarios for Azerbaijan's long-term population shares for ages 0-14. Only birth rates appear to have a significant impact on the youth population share, while death rates have minimal influence. The divergence

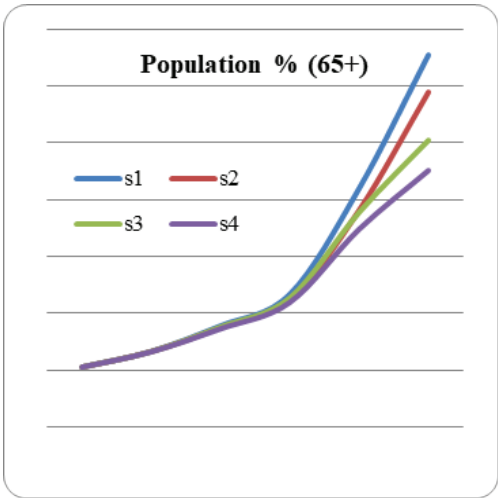
across scenarios will become visible starting from 2030 and accelerate especially after 2040. The share of the youth will decrease from a high of 20% today to 15% in 2030 and to a range of 10 to 12% in 2040. By 2100, the youth population share will fall below 5% under all scenarios. This steep decline highlights a dramatic change in the population age structure, with profound implications for future labor supply, educational demand, and the sustainability of social security systems.

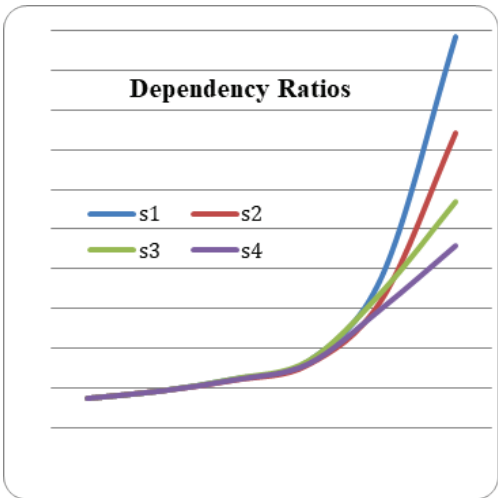
Graph 4. Population % Estimate for age group: 0-14 Graph 5. Population % Estimate for age group: 15-64

Graph 6. Population % Estimate for age group: 0-14 Graph 7. Population % Estimate for age group: 15-64

Similarly, Graph 5 presents the four possible scenarios for Azerbaijan's long-term population shares for ages 15-64, which constitute the basis for the country's labor force. While both birth and death rates have a significant effect on the population share of the working-age population, birth rates appear to have twice the impact of the death rates. Interestingly, the share of the working-age population remains relatively stable at around 70% until 2050, regardless of the scenario, a trend that may create a false sense of demographic stability for a healthy working-age population.

The circumstances dramatically change after 2050, however, when the working-age population collapses from a healthy 70% around 2050 to a range of 50% and 35% by 2100, which will also have profound and direct implications for labor supply, and the sustainability of social security systems, fundamentally changing the demographic landscape of the country in the second half of the century.

Likewise, Graph 6 presents the four possible scenarios for Azerbaijan's long-term population shares for ages 65 and over, which constitute the basis for the country's retired elderly population. The results here are in the same vein as the working-age population. Both birth and death rates have a significant effect, although birth rates have twice the impact of death rates. Moreover, there is little to no divergence across scenarios until 2050, but a large and widening chasm emerges between 2050 and 2100. In essence, the elderly population is already on the rise, from a low of 10% today to around 22% in 2050, a unanimous result across all scenarios. This trend will however accelerate and become unmanageable after 2050, rising to a range of 45-50% (if birth rates are higher) to 60-65% (if birth rates are lower) by 2100.

Likewise, Graph 7 synthesizes results into dependency ratios, defined as the proportion of the elderly population (ages 65+) to the working age population (ages 15-64) in percentage. Azerbaijan currently has a moderate dependency ratio of 19%, which is slightly higher than Turkey's 16% (Turkish Statistical Institute [TÜİK], 2026), and far above the other Turkic States such as Kazakhstan (Kazakhstan: Age Dependency Ratio, Old, 2025), Kyrgyzstan (Kyrgyzstan: Age Dependency Ratio, Old, 2025) and Uzbekistan (Uzbekistan: Age Dependency Ratio, Old, 2025), all of remain below 10%. However, it is still far below the relatively old European Union, which stands at approximately 35% (European Union Old-Age Dependency Ratio, 2025). In essence, the dependency ratio in Azerbaijan will gradually evolve to increasingly resemble EU's current levels by 2050, a trend that is unanimously agreed upon by all four scenarios. After 2050, however, the trajectory becomes dramatically more severe, as dependency ratios rise to unprecedented and potentially unmanageable levels, exceeding 85% depending on the scenario. Clearly, such a population trajectory is unsustainable in every sense, whether from the perspective of social security systems, pension schemes, or the long-term viability of labor markets.

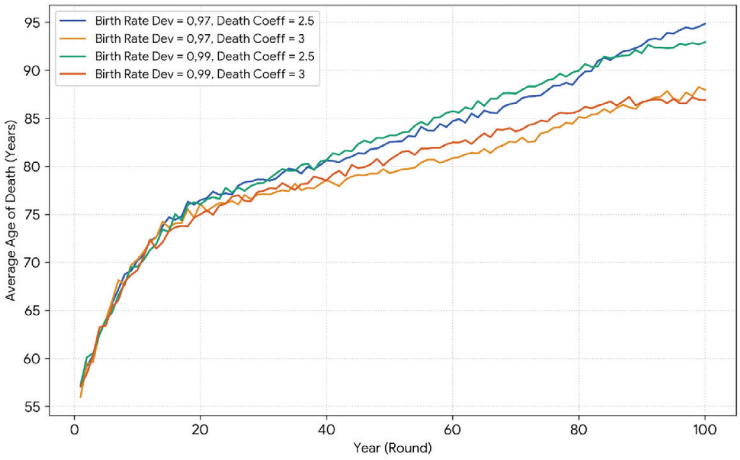
3.5. Average Age Of Death Projections

Graph 8 shows that average age of death (AAD) in Azerbaijan will increase rapidly for the next 20 years, after which it will continue to increase at a slower rate, as

agreed upon by all scenarios. Divergence across scenarios only appears after the first 20 years, and unlike the earlier cases, this divergence is more heavily dependent on death rates than birth rates. In 40 years, AAD will rise to a range of 78 to 80 from the current level of 56 and will stretch beyond 80 in the coming years. This trend should not be confused with increased life expectancy, however, as AAD measures the average lifespan of all current cohorts while life expectancy at birth measures the average expected lifespan of only current newborns. Life expectancy will be higher than AAD when living standards increase, and vice versa; the two tend to converge when there is little change in living standards. In essence, the projected rise in AAD manifests the shift in age composition rather than improvements in longevity alone.

Graph 8 clearly shows that AAD will tend to increase even in the absence of any changes in living standards. However, the diverging trends in projected AAD can be interpreted to result from such changes. When death elasticity remains low, most likely due to better or improving living standards, AAD remains higher, with a persistent and widening gap between high and low death elasticity scenarios. This implies that while the population aging is inevitable, the magnitude of genuine gains in AAD will be largely determined by improvements (or lack thereof) in living conditions and quality of life.

Graph 8. Average Age of Death Projections

4. Discussion

Azerbaijan is entering an irreversible and unavoidable phase of population decline. After a relatively stable decade, the population will start to decline at an acce-

lerated pace, falling to a range of 8-9 million in 40 years, and 1-3 million in a century. Unlike popular opinion, population decline is not age-neutral, but often implies an aging population, changing the entire structure of society, which will necessitate a profound re-engineering of the socioeconomic system in order to survive and function properly. The exact pace of this change is scenario-dependent, especially in the remote future but the direction is certain and the implications are clear.

The youth population, already on a rapid decline trajectory due to low birth rates, will continue to shrink from the current level of 20% to less than 10% by 2050 and below 5% by 2100. The elderly population, on the other hand, already on an increasing trend, will rise from roughly 10% today to over 20% by 2050 and around 50% by 2100. In just 40 years, society will transform from a relatively young population to a rather old one, with average ages rising from 35 to over 50, catching up with European nations and further increasing into the next century (European Union Old-Age Dependency Ratio, 2025).

The working-age population seems surprisingly stable and robust at first glance, but this is misleading and merely a result of earlier population momentum. After staying at around 70% until 2050, the share of the working-age population will start its sudden and dramatic march downward, leading to a substantial rise in the dependency rates, which will already worsen due to the gradual erosion of the youth and the rise of the elderly population. Unless severe socioeconomic measures are put into effect, the dependency ratios will prove to be unmanageable and the surrounding social security and pension systems will unavoidably collapse.

The principal finding of this study is that birth-rate assumptions matter much more than mortality assumptions. Mortality affects timing; fertility determines long-term population size and age structure. Fertility rates, beyond other issues such as immigration, are clearly the dominant driver here. Without total fertility rates (TFR) above 2.1, the population will inevitably age in the long-run, causing serious socioeconomic and fiscal problems, unless a younger immigrant population with higher TFR and greater willingness to work enters the workforce, which is often a short-term solution (Meyerson, 2001).

Immigration, as a whole, is not a solution, not only because it is often a temporary fix to a structural issue, but also because most surrounding countries face different phases of the same problem. Türkiye, for instance, has a very similar long-term

trend to Azerbaijan's (World Economics, 2025; Mustafazade, 2025), though it has a more natural age distribution and does not suffer from the hollowing out of the youth population between ages 20 and 40, and nor the imbalance of sex-selective abortion (TÜİK, 2026; Taghizade, 2024). Other Turkic countries such as Kazakhstan and Uzbekistan are in undeniably better positions, with similar long-term trajectories but a better chance to course-correct (Kazakhstan: Age Dependency Ratio, Old, 2025; Kyrgyzstan: Age Dependency Ratio, Old, 2025).

Another tangential but important finding of this study is the mathematical increase in the average age of death (converging to life expectancy at birth) in an aging society, with a relatively good and stable healthcare system, purely due to age-compositional effects, even in the absence of any genuine improvement in healthcare or living conditions. Life expectancy figures are often instrumentalized to publicize development and better living standards, although they are only an imperfect proxy values that need to be controlled for. A better measure of improvements in healthcare and living standards would be directly related to the survival and death rates of infants and the elderly, rates that capture genuine progress in public health and long-term care, whereas AAD is heavily skewed by age composition and not necessarily a sign of improved health outcomes, which needs to be interpreted with caution.

5. Conclusion

The main contribution of this study is the development of a dynamic, open-source microsimulation model that applies micro-level principles to modular, tractable pieces while remaining capable of deriving macro-level trends and conclusions. This framework fills a critical gap in Azerbaijan-specific demographic projections and provides actionable evidence for policymakers.

The findings of this study carry clear and urgent implications. Population decline is inevitable within a decade, and dependency ratios will exceed 30% by 2050 and surpass 50% in 50 years, reaching unmanageable and potentially irreversible levels. The window for meaningful policy intervention is limited to the next two to three decades, after which demographic momentum will make reversal virtually impossible.

This trend implies a shrinking tax base supporting an expanding pool of pensioners and elderly dependents, placing unsustainable pressure on social security systems. The labor force will decline swiftly as the working-age population collapses from 70% after 2050, while the share of youth plummets to 10%. Unless fertility

rates rise above replacement level and are accompanied by structural reforms, such as gradual retirement age increases or a transition toward funded pension schemes, the fiscal burden will inevitably overwhelm and collapse the system.

Two main limitations should be acknowledged. First, the model deliberately excludes immigration in order to isolate and systematically measure natural demographic change. Future immigration is highly policy-driven and erratic, making it difficult to model with confidence; we hope to properly incorporate immigration flows in future iterations of our model. Second, the scope of this study is constrained by the journal's word limit, which limited our ability to fully elaborate on comparative dimensions with the existing literature. Future research with more expansive scope should address this gap.

Azerbaijan stands at a demographic crossroads. The trends are clear and irreversible, but the severity of their consequences will be shaped by the policy choices made today. The time for proactive planning is now, before demographic momentum eliminates the option.

Acknowledgements

This study was supported by the Independent Research Projects (BAP) Coordination Unit of Çanakkale Onsekiz Mart University under project number SBA-2025-5217.

Conflict Of Interest

The author declares that there are no conflicts of interest regarding the publication of this study and that there are no competing financial or personal interests between the author and any third parties.

References

Azerbaijan: Age dependency ratio, old. (2025). World Economics. Retrieved July 20, 2026, from https://www.worldeconomics.com

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. (2025). Əhalinin sayı, yaş və cins tərkibi [Population size, age and sex composition]. https://www.stat.gov.az

Baku Research Institute. (2026, February 24). Female employment, household norms, and declining fertility in Azerbaijan. https://bakuresearchinstitute.org/en/female-employment-household-norms-and-declining-fertility-in-azerbaijan/

Bekaroğlu, C. (2026). The Imminent Population Decline in Turkey After COVID-19 and the Syrian Crisis. Anadolu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 27(1), 1-50. https://doi.org/10.53443/anadoluibfd.1634769

CEIC Data. (2026). Azerbaijan age dependency ratio: % of working-age population [Data

set]. World Bank. https://www.ceicdata.com/en/azerbaijan/population-and-urbanization-statistics

EurasiaNet. (2025, May 16). Azerbaijan: 'Great Return' numbers not looking so good. https://eurasianet.org/azerbaijan-great-return-numbers-not-looking-so-good

European Union old-age dependency ratio. (2025). Trading Economics / Eurostat. Retrieved July 20, 2026, from https://tradingeconomics.com

Federal Reserve Bank of St. Louis. (2025). Age dependency ratio: Older dependents to working-age population for Azerbaijan [Data set]. World Bank. https://fred.stlouisfed.org/

Guliyev, F. (2026). Internally displaced persons (IDPs) in Azerbaijan: From protracted displacement to 'Great Return'. Central Asian Survey, 45(1), 57–76.

Kan, M. (2023). Fertility rebound in Kazakhstan. Demographic Research, 48, 1–24.

Kazakhstan: Age dependency ratio, old. (2025). World Economics. Retrieved July 20, 2026, from https://www.worldeconomics.com

Kyrgyzstan: Age dependency ratio, old. (2025). World Economics. Retrieved July 20, 2026, from https://www.worldeconomics.com

Lee, R. (2022). Demographic transition. In Oxford Research Encyclopedia of Economics and Finance. Oxford University Press.

Lee, R., & Mason, A. (2010). Some macroeconomic aspects of global population aging. Demography, 47(Suppl 1), S151–S172.

Liégeois, A., et al. (2019). Open microsimulation: Best practices and reproducibility. Journal of Artificial Societies and Social Simulation, 22(3), 12.

Lutz, W., Butz, W. P., & Samir, K. C. (Eds.). (2014). World population and human capital in the twenty-first century. Oxford University Press.

Lutz, W., et al. (1997). Population development and environment in the Middle East. IIASA.

Marois, G., Bélanger, A., & Lutz, W. (2021). Projecting health and demographic outcomes in aging populations. Demographic Research, 44, 555–586.

Meyerson, F. A. B. (2001). Replacement migration: A questionable tactic for delaying the inevitable effects of fertility transition. Population and Environment, 22(4), 401–409. http://www.jstor.org/stable/27503754

Mustafazade, S. (2025). Current Trends in Demographic Processes in the Context of Sustainable Development of the Republic of Azerbaijan. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 8(2), 298-311. https://doi.org/10.33712/mana.1705711

Nagiye, S. G., & Bayramov, I. A. (2025). Urban settlement patterns and socio-economic development of cities in the Republic of Azerbaijan. Baku State University Journals.

Rostovskaya, T. K., Sagynbayeva, A., & Suleymanli, E. (2025). A comparative analysis of the Organization of Turkic States: Population size and birth rate as indicators of demographic sustainability. New Research of Tuva, 3, 407–420. https://doi.org/10.25178/nit.2025.3.24

Rowland, R. H. (2001). National and regional population trends in Azerbaijan. Post-Soviet

Geography and Economics, 42(4), 285–315.
Rutullu, K. (2026, January 22). The fewest children in our independence history were born last year - SHOCKING FIGURES. Modern.az. https://modern.az/en/olke/560920/the-fewest-children-in-our-independence-history-were-born-last-year-shocking-figures/
Samancı Tekin, Ç., & Kara, F. (2018). Fertility transition in Turkey. Turkish Journal of Population Studies, 40, 1–24.
Soy, S. (2012). Global aging and economic implications. Journal of Population Ageing, 5(3), 181–198.
Spielauer, M. (2011). Microsimulation and demographic forecasting. Journal of Economic Surveys, 31(4), 1135–1162.
Spielauer, M. (2017). Microsimulation and demographic forecasting: A review. Journal of Economic Surveys, 31(4), 1135–1162.
Taghizade, N. (2024). Sex-selective abortion and its effects on local demographics and development in Azerbaijan [Master's thesis, Università di Padova]. https://thesis.unipd.it/handle/20.500.12608/79834
Tuccillo, E., et al. (2023). Transparency and accessibility in demographic modeling. Population Studies, 77(2), 245–262.
Turkish Statistical Institute. (2026, March). Elderly statistics, 2025. TÜİK. Retrieved July 20, 2026, from https://kureansiklopedi.com
UNFPA Kazakhstan. (2019). Population projections for Kazakhstan to 2050.
United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2017). World population prospects: The 2017 revision.
United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2019). World population prospects: The 2019 revision.
United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2022). World population prospects: The 2022 revision.
U.S. Census Bureau. (2025a). International database: Single-year age distributions. https://www.census.gov/data-tools/demo/idb
U.S. Census Bureau. (2025b). International database: Life tables and mortality. https://www.census.gov/data-tools/demo/idb
Uzbekistan: Age dependency ratio, old. (2025). World Economics. Retrieved July 20, 2026, from https://www.worldeconomics.com
Van Imhoff, E., & Post, W. (1998). Microsimulation methods for population projection. Population Studies, 52(1), 85–96.
Vollset, S. E., et al. (2020). Fertility, mortality, migration, and population scenarios for 195 countries. The Lancet, 396(10258), 1285–1306.
World Economics. (2025). Workers to each dependent (65+): Türkiye. World Economics. Retrieved July 20, 2026, from https://www.worldeconomics.com

KAMU İHALE KANUNU KAPSAMINDAKİ PERSONEL SERVİS HİZMETİ ALIM İHALELERİNDE SÜRELERİN TESPİTİNE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

Fatih Çakmak*

Özet

Kurumlar ihtiyaçlarını karşılanmasına yönelik olarak sürekli bir alım süreci içerisinde yer alırlar. Bu alımların en efektif bir biçimde tedarik edilmesi herkesin beklentisidir. Satın almalar doğrudan yüz yüze veya çağımızın en büyük alışveriş metodu olan elektronik ticaret kapsamında yapılabileceği gibi, bazı durumlarda rekabetçi bir ortam yaratılmasının temini, yeterliliğin sağlanması ve ekonomik nedenlerden dolayı ihale yöntemleri ile de yerine getirilebilmektedir. Satın alma yönünden kurumlar, kamu kurumları ve özel sektör kurumları olarak ikiye ayrılmaktadır. Özel sektör alım veya ihale yöntemini tamamen şekil şartlarını belirlemekte serbestliğe sahipken, kamu tarafındaki satın almalar, ülkemizde Osmanlı İmparatorluğu zamanından beri belli bir mevzuat ile düzenlenmiştir. Kamu alımlarına ilişkin son mevzuat ise 2002 yılında yayımlanan 4734 sayılı kanun ve bağlı mevzuat ile düzenlenmiştir. 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu ile kamu kurumlarının mal ve hizmet alımlarının tedarik edilme yol ve yöntemleri belirlenmiştir. Kanunda kamu kurumlarına sektörlerine göre bazı istisnalar tanınmıştır. Çalışmada kamu kurumlarının "Personel Servis Taşımacılığı" hizmet alımlarına ilişkin incelemeler yapılmış olup, hizmet alımlarından personel taşımacılığı hizmet alımlarına uygulanan ihale sürelerinin tespitine yönelik olarak Analitik Hiyerarşi Prosesine göre bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu İhale Kanunu, Hizmet Alımları, Analitik Hiyerarşi Prosesi

*Dr., DHMİ Yönetim Kurulu Başkanı ve Genel Müdürü, fatihcakmak34@hotmail.com, ORCID: 0009-0006-5754-4609

An Assessment Of The Determination Of Contract Durations In Tenders For Personnel Shuttle Services Under The Public Procurement Law

Abstract

Institutions are continuously engaged in a procurement process aimed at meeting their needs. It is expected that these procurements be carried out in the most efficient manner possible. Purchases may be conducted either through direct, face-to-face transactions or within the scope of electronic commerce, which is the most prevalent method of trade in our era. In certain cases, however, they may also be executed through tendering procedures in order to ensure a competitive environment, maintain adequacy, and address economic considerations.

From a procurement perspective, institutions are divided into two categories: public institutions and private sector entities. While private sector organizations are entirely free to determine the formal requirements of their procurement or tendering methods, public procurement in our country has been regulated by specific legislation since the time of the Ottoman Empire. The most recent legislation governing public procurement is the Public Procurement Law No. 4734, enacted in 2002, along with its associated regulations. This law establishes the procedures and principles for the procurement of goods and services by public institutions. Certain exceptions have been granted to public institutions under the law, depending on their respective sectors.

This study examines the procurement of "Personnel Shuttle Transportation" services by public institutions. Within the scope of service procurements, an evaluation has been conducted using the Analytical Hierarchy Process (AHP) to determine the tender durations applied specifically to personnel transportation service procurements.

Keywords: Public Procurement Law, Service Procurement, Analytical Hierarchy Process

Giriş

Günümüzde kamu kesimini oluşturan idareler, kamu hizmetlerinin sağlanmasının temini için bazı mal ve hizmetleri özel sektörden tedarik etmektedirler. Bu mal ve hizmetlerin çeşidi ve parasal büyüklüklerine göre çeşitli alım usulleri kullanılmaktadır.

Yürürlükte bulunan 2002 tarihli Kamu İhale Kanunu'nda, bazı ihale usulleri yer almaktadır. Bu usuller;

1. Açık ihale usulü,
2. Belli istekliler arasında ihale usulü,
3. Pazarlık ihale usulü,
4. Doğrudan temin,
5. Tasarım yarışmalarıdır.

Kamu idareleri, ihale yöntemlerinin belirlenmesindeki ilk tercihleri açık ihale usulü olup, bu yöntem aynı zamanda tüm isteklilerin teklif verebildiği usulüdür. Açık ihale usulünün şartları oluşmadığı durumlarda ise belli istekliler arasında ihale usulü veya pazarlık ihale usulü kullanılabilecektir. Doğrudan temin yönteminde ise, parasal limitler dâhilinde alım yapılmasına imkan tanınmaktadır. Doğrudan temin yönteminin parasal limitleri 2020 yılı için Büyükşehir Belediyesi Sınırlarında 97.008 ₺ diğer idareler için ise 32.316 ₺ olarak uygulanmaktadır. Tasarım yarışmaları, mimarlık ve mühendislik alımlarında jüri tarafından değerlendirme yapılarak alımın yapıldığı yöntemdir.

Çalışmada incelenen Personel Servis alımları hizmet kategorisinde yer almakta olup, 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu'nda şu şekilde tanımlanmıştır. Hizmet: Bakım ve onarım, taşıma, haberleşme, sigorta, araştırma ve geliştirme, muhasebe, piyasa araştırması ve anket, danışmanlık, tanıtım, basım ve yayım, temizlik, yemek hazırlama ve dağıtım, toplantı, organizasyon, sergileme, koruma ve güvenlik, meslekî eğitim, fotoğraf, film, fikrî ve güzel sanat, bilgisayar sistemlerine yönelik hizmetler ile yazılım hizmetlerini, taşınır ve taşınmaz mal ve hakların kiralanmasını ve benzeri diğer hizmetleri kapsar. (Kamu İhale Kanunu Madde:4)

Çalışmanın temel amacı personel servis hizmet alım ihalelerinde en etkin ihale sürelerin tespit edilmesidir. Çalışmada en uygun ihale süresinin hesaplanması, analitik

hiyerarşi prosesi modeli ile incelenecektir.

İhale sürelerine ilişkin kamu idareleri tarafından verilecek kararlar ihalenin yürütülmesi aşamasında bazı olumlu ve olumsuz durumlara yol açabilecektir. Karar verme günümüzde bireylerin hayatlarında önemli bir yer tutar duruma gelmiştir. Şirketler de birer kurumsal kimlik sahibi olduğu için bireyler için önemli olan karar vermek süreçleri işletmeler açısından daha büyük etki yarattıkları için hayati bir öneme sahiptir. İşletmeler açısından karar verme, rekabetin giderek keskinleştiği iş hayatında günden güne daha da zorlaşmaktadır. Özellikle değişkenliğin çok olduğu son yıllarda uzun ve kısa vadede yapılan projeler için verilecek olan kararlar son derece büyük öneme sahiptir.

İş hayatının bu yoğun rekabet ortamında alınan kararların sayısal karar verme teknikleri ile desteklenerek alınması, işletmelerin rakipleri karşısındaki rekabet gücünü artıracaktır. (Timor, 2011: 1)

Çalışma kullanılacak yöntem olan Analitik Hiyerarşi Prosesi, 1970'li yılların başlarında Thomas L. Saaty tarafından geliştirilen karmaşık ve çok ölçütlü karar verme aşamalarında karar vermeye yardımcı olan bir yöntemdir. (Kapar, 2013: 197-231)

Kamu Alımlarının Kavramsal Çerçevesi Ve Türkiye Uygulamaları

Kamu alımları büro işlerinde kullanılan kırtasiye malzemelerinden, büyük otoyol ve köprü inşaatlarına kadar geniş bir yelpazeye sahiptir. Bundan dolayı hem alıcı konumundaki kamu idarelerini hem de satıcı durumundaki özel sektör için büyük bir öneme sahiptir. (Çetinkaya, Filibe, Üstün, 2018: 313).

Kamu idareleri hem kendi faaliyetlerini sürdürmek için hem de kamu hizmetlerinin yürütülmesinin sağlanması için çok çeşitli alımlar yapmaktadır. 2002 yılında yürürlüğe giren Kamu İhale Kanunu ve öncesindeki mevzuat sayesinde kamu alımlarına bir standart getirilmiş aynı zamanda şeffaflık ve rekabet sağlamıştır.

Türkiye'de kamu kesimi büyük bir alıcı konumundadır. Kamu İhale Kurumunun Kamu Alımları İzleme Raporunda, kamu alımının tanımı "Kanun kapsamında belirtilen idarelerin yaptıkları mal ve hizmet alımları ile yapım işlerini kapsamaktadır" olarak yapmıştır. (Kamu Alımları İzleme Raporu, 4:2020)

Tablo 1. 2014-2019 Yıllar KİK İhale Bilgileri

YIL	KAMU ALIMLARI (Milyon TL)	ORTALAMA USD	USD KARŞILAĞI (Milyon)
2014	97.420	2,188	44.525
2015	128.244	2,72	47.149
2016	155.661	3,021	51.526
2017	210.299	3,648	57.648
2018	174.990	4,8134	36.355
2019	116.987	5,671	20.629
TOPLAM	883.601		257.831

Kaynak: Kamu İhale Kurumu, Kamu Alımları İzleme Raporları

Tablo 1'de Türkiye'de 2014 ile 2019 yıllarında Kamu İhale Kanunu kapsamında yapılan ihaleler gösterilmiştir. Bütünlük oluşturması açısından TCMB'nin yıllık ortalama USD kurları ile tutarlar USD'ye çevrilmiştir. Tablo 1'de görüleceği üzere Türkiye'de yıllık ortalama 40 milyar USD tutarında kamu ihalesi yapılmış ve sonuçlandırılmıştır.

Tablo 2. İhalelerin Türlerine Göre Dağılımı (Tutarlar)

YIL	Mal Alımları (Milyon TL)	Yapım İşleri (Milyon TL)	Hizmet Alımları (Milyon TL)
2014	19.644	39.453	37.671
2015	24.438	53.808	49.101
2016	26.400	79.693	48.613
2017	30.101	131.046	48.025
2018	33.311	101.093	39.329
2019	34.817	50.263	31.626
TOPLAM	168.711	455.356	254.365
% DAĞILIM	19%	52%	29%

Kaynak: Kamu İhale Kurumu, Kamu Alımları İzleme Raporları

Tablo 1'de yer alan toplam ihale tutarının mal hizmet ve yapım işleri olarak ayrılmış hali Tablo 2'deki gibi gerçekleşmiştir. 2014 ile 2019 yıllarında yapılan ihalelerin dağılımı incelendiğinden %52 ile en fazla yapım işleri ihalesi yapıldığı görülmektedir. Yapım işlerini %29 ile hizmet alımları, %19 ile mal alımları takip etmektedir. İnceleme konumuz olan hizmet alımları son 6 yılda toplam ihalelerinin 1/3'ünü

kapsadığı Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 3. İhalelerin Türlerine Göre Dağılımı (Adetler)

YIL	Mal Alımları (Adet)	Yapım İşleri (Adet)	Hizmet Alımları (Adet)
2014	36.103	16.558	38.211
2015	36.714	19.826	36.045
2016	35.374	19.674	33.982
2017	35.158	21.369	32.494
2018	33.334	19.670	24.368
2019	28.185	10.391	19.604
TOPLAM	204.868	107.488	184.704
% DAĞILIM	41%	22%	37%

Kaynak: Kamu İhale Kurumu, Kamu Alımları İzleme Raporları

Tablo 3'de Tablo 2'de tutarları verilen ihale dağılımının ihale adetleri gösterilmiştir. Aynı dönemde ihalelerin sayıları incelendiğinde tutarlar için Tablo 2'de yapılan istatistiki bilgiler ile zıt sonuçlar çıktığı tespit edilmiştir. Tablo 3'e göre 2014-2019 döneminde adet olarak en fazla %41 ile mal alım ihalesi yapılmıştır. Hizmet alımları çok yakın olmakla birlikte %37 ile ikinci sırada yapım işleri ise %22 ile üçüncü sırada yer almaktadır.

Tablo 4. İhalelerin Usullerine Göre Dağılımı (Tutar) (Milyon TL)

YIL	Açık İhale	Belli İstekliler Arasında	Pazarlık Usulü
2014	83.499	4.642	9.278
2015	110.732	5.842	11.670
2016	125.632	8.316	21.712
2017	141.541	23.414	45.353
2018	130.509	7.131	37.349
2019	88.729	2.102	26.156
TOPLAM	680.642	51.447	151.518
% DAĞILIM	77%	6%	17%

Kaynak: Kamu İhale Kurumu, Kamu Alımları İzleme Raporları

İhale usulüne göre dağılımların yer aldı Tablo 4'de görüleceği üzere 2014-2019 döneminde açık ihale usulü %77, pazarlık usulü %17, belli istekliler arasındaki ihaleler ise %7 oranında gerçekleşmiştir. İdareler yoğunlukla açık ihale usulünü tercih etmişlerdir.

Tablo 5. İhalelerin Usullerinin Türlere Göre Dağılımı (Adet)

2019 Yılı	Mal Alımları (Adet)	Yapım İşleri (Adet)	Hizmet Alımları (Adet)	TOPLAM	%
Açık İhale	19.619	8.992	12.624	41.235	71%
Belli İstekliler Arasında	0	7	72	79	0%
Pazarlık Usulü	8.566	1.392	6.979	16.937	29%
TOPLAM	28.185	10.391	19.675	58.251	100%

Kaynak: Kamu İhale Kurumu, Kamu Alımları İzleme Raporları

Tablo 5'deki 2019 yılına ait ihale türüne göre ihale yöntemlerinin dağılımı incelendiğinde çalışmanın konusunu oluşturan hizmet ihalelerinin 2/3'sinin açık ihale, 1/3'ünün ise pazarlık usulü ile düzenlendiği görülmektedir. Açık ihale usulü en fazla tercih edilen ihale yöntemi olmuştur.

Yukarıdaki tablolardan görüleceği üzere kamu alımları önemli tutarlarda yapılmaktadır. Özellikle çalışmanın konusunu oluşturan hizmet alımları toplam ihaleler içinde önemli bir tutar ve adet oluşturmaktadır.

Makale konusunu oluşturan "Personel Servis Hizmet Alımlarına" ilişkin olarak Elektronik Kamu Alımları Platformu üzerinden yapılan incelemede 2018 ve 2019 yıllarında ihalesi sonuçlanan Personel Servis Hizmet Alımlarının sürelere göre dağılımı aşağıda gösterilmiştir. Yapılan ihaleler 1 ile 11 ay arasında, 12 ile 23 ay arasında olanlar ve 24 aydan fazla olanlar şekilde ayrılmıştır.

Tablo 6. İhalelerin Sürelere Göre Dağılımı (Adet)

	2018	Yüzde Dağılımı	2019	Yüzde Dağılımı
1 ile 11 Ay Arası	109	23%	71	32%
12 ile 23 Ay Arası	249	54%	106	48%
24 Ay ve Sonrası	107	23%	42	19%
TOPLAM	465		219	

Tablo 6'da 2018 ve 2019 yıllarında Personel Servis Alımlarında en fazla tercih edilen sürenin 12 ay ile 23 ay arasında olduğu görülmektedir. 2018 ve 2019 yıllarında yapılan ihalelerin yarısı 12 ay ile 23 ay arasında gerçekleşmiştir. 2018 yılında 0 ile 11 ay arası ihale ile 24 aydan fazla süreli yapılan ihaleler aynı oranda gerçekleşmiş ancak, 2019 yılında 1 ile 11 ay arasında yapılan ihaleler daha fazla tercih edilmiştir.

Metodoloji

Bu çalışmanın konusunu, kamu idareleri tarafından yapılan hizmet alım ihalelerinden personel servis taşımacılığı ihalelerinde en efektif olan ihale sürelerinin tespit edilmesi oluşturmaktadır. Kamu sermayeli ve 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu uyarınca ihale yapılan bir şirketin Satın Alma, İhale ve İnsan Kaynakları bölümündeki 7 kişi ile anket oluşturulması ve uygulaması yapılmıştır. İhale sürelerinde üç farklı alternatif üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada ihale süreleri için 1 ile 11 ay arası, 12 ile 23 ay arası ve 24 aydan fazla olmak üzere üç alternatif tespit edilmiştir.

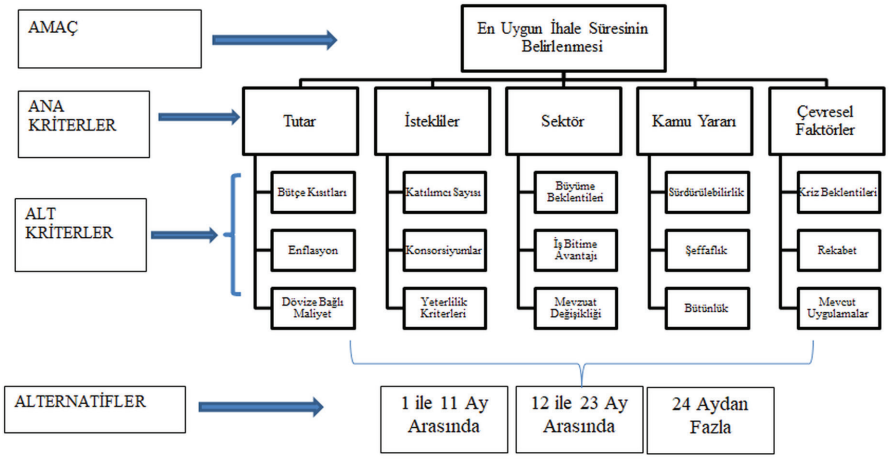
Çalışma Analitik hiyerarşi prosesi ile irdelenecek olup, AHP'nin uygulama aşamaları aşağıdaki gibi sıralanmıştır: (Kamal, 2001: 20)

1. Problemin tanımlanır ve hedefin tespit edilir.
2. Hiyerarşik yapının oluşturulması için kriter ve alt kriterlerin belirlenir.
3. Kriterlerin ve alt kriterlerin hangilerinin baskın olduğunun tespit edilmesi için karşılaştırmaların yapılır ve ikili karşılaştırma matrislerinin (aij) hazırlanır.
4. İkili karşılaştırma matrislerinin normalize edilir.
5. Normalize edilmiş matriste her alternatif veya kriter için satır ortalama alınarak göreli önem matrisinin (wi) oluşturulur.
6. D= [aij]nxn * [wi]nx1 = [di]nx1 formülünde yerine konularak di matrisinin hesaplanır.
7. Ei = [ei]1xn= di/wi, i=1,2,…,n formülü ile Ei vektörü hesaplanır ve bu vektör değerlenin aritmetik ortalaması alınarak λmax'ın bulunur. Bulunan değerin n değerine eşit olması matris tutarlılığı için gereklidir.
8. Bulunan λmax değeri tutarlılık indeksi formülünde yerine konularak tutarlılık indeksi (CI) hesaplanır.
9. Hesaplanan tutarlılık indeksi rassal tutarlılık indeksi tablosunda karşılık gelen değere (RI) bölünerek tutarlılık oranı bulunur. Bulunan değer 0,10'dan küçük veya eşit ise yapılandırılmış görüşme sonucunda elde edilen değerlerin tutarlı olduğu kanaatine varılır.

AHP Uygulaması

AHP formatına uygun olacak şekilde öncelikle hedefin tespit edilmesi gerekmektedir. Hedef, Kamu İhale Kanunu ile yapılan hizmet ihalelerinde en uygun sürenin tespit edilmesidir. Hedefin tespiti sonrasında, ikinci aşaması olan hiyerarşi şeması oluşturulmuştur.

Tablo 7. AHP Hiyerarşik Yapısı

Tablo 7'da hiyerarşi yapısından görüleceği üzere ana ve alt kriterler detaylı olarak tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 8. Ana ve Alt Kriterler

Tutar	Bütçe Kısıtları
	Enflasyon
	Döviz
İstekliler	Katılımcı Sayısı
	Konsorsiyumlar
	Yeterlilik Kriterleri
Sektör	Büyüme Beklentileri
	İş Bitirime Avantajı
	Mevzuat Değişikliği

Tutar	Bütçe Kısıtları
Kamu Yararı	Sürdürülebilirlik
	Şeffaflık
	Bütünlük
Çevresel Faktörler	Kriz Beklentileri
	Rekabet
	Mevcut Uygulamalar

Ana kriterler ve bunların alt kriterleri tespit edilirken satın alma, ihale bölümü ve insan kaynakları bölümünden kişiler ile görüşmeler yapılmıştır. Ana kriterler ve bunların alt kriterlerine ilişkin açıklamalara aşağıda yer verilmiştir:

- Tutar: İhale süresi belirlenirken ihalenin önceden hesaplanan yaklaşık maliyeti en önemli etkenlerden birisidir. Örneğin araç bakım hizmetleri tutarları itibariyle kısa vadede alınabilecek bir hizmet iken, personel taşımacılığı daha uzun vadede alınabilecektir. Tutar ana kriterinin, bütçe kısıtları, enflasyon ve döviz başlıklı alt kriterleri bulunmaktadır.

    1. Bütçe Kısıtları: Kamu İhale Kanunun 5. maddesinde "bütçesi olmayan hiçbir iş için ihaleye çıkılamaz" hükmü yer almaktadır. Kurumların bütçe yetersizliklerinden dolayı, bazı durumlarda efektif olacağı hesaplanmasına rağmen uzun vade yerine kısa süreli ihaleler düzenlenebilecektir.

    2. Enflasyon: Özellikle ülkemizdeki gibi enflasyonist ülkelerde uzun süreli ihale düzenlemek, ihale şartnamelerinde fiyat farkı verileceği öngörülmesine rağmen sıkıntılar doğurmaktadır. Bu fiyat farkları yükleniciler lehine olacağından idarenin maliyetlerinin ilk yaklaşık maliyetin üzerinde olması sonucunu doğuracaktır. Personel taşıma işinde akaryakıt fiyatlarına sabitlenen fiyat farkları, araç fiyatları ve personel ücretlerindeki artışları yansıtmayabilecektir. Yine uzun süreli ihalelerde bugünden verilecek yüksek bir fiyatta enflasyonunun beklentilerin altında olması halinde idareler zarar uğrayabilecektir.

    3. Döviz: Servis taşıma hizmetlerinde araç fiyatlarının büyük bir oranda dövize bağlı olması dolayısıyla ve döviz piyasasındaki esneklik yüzünden uzun süreli fiyatlar öngörülmeyen kar ve za-

rarların yaratılmasına sebep olabilecektir.

- İstekliler: Kamu kurumları tarafından belirlenen ihale şartlarını kabul ederek ihaleye iştirak eden katılımcılar en önemli kriterdir. Kamu kurumları olarak belli hususlarda ihale şartnameleri oluşturabilirsiniz, ancak isteklilerin bu şartlara uygun fiyat teklifi sunabilmesi önemlidir. İhalelerde belirlenen süreler ihaleye katılımcı sayılarını etkileyebilecektir.

    1. Katılımcı Sayısı: İhalelere katılımcı sayısının fazla olması idare açısından doğru bir ihale şartnamesi ve doğru bir süre seçiminin en önemli göstergesidir. Katılımcı sayısının fazla oluşu ihale şartnamesinin daha fazla sayıda görülmesine ve varsa hataların düzeltilmesini sağlayacaktır.

    2. Konsorsiyumlar: İstekliler tek başlarına teklif verebilecekleri gibi süre ve tutarın büyüklüğüne göre ihaleye birden fazla adi ortaklık oluşturarak da katılım mümkün olabilecektir. Bu sayede kendi kapasitesinin üzerinde olan ihalelerde teklif verebilme imkanı olabilecektir. Örneğin idare tarafından en az 50 öz mal aracı olması zorunluluğu olan bir ihalede tek başına bunu sağlayamayan bir yüklenici iki hatta üç firma ile birleşip bir konsorsiyum oluşturarak ihaleye katılabilecektir. Yine kamu idaresi tarafından belirlenen kriterler önemli olmaktadır.

    3. Yeterlilik: İdareler düzenleyecekleri ihalelerde işin yürütülmesi esnasında sıkıntı çekilmemesi için şartnamelerde bazı kriterlerin sağlanmasını isteyebileceklerdir. Bunlar daha önce benzer yaptığı işlerin tutarları olabileceği gibi, Yüklenicinin bilanço ve gelir tablosundaki rasyo oranlarının belli bir düzeyde olmasını şekilde olabilecektir.

- Sektör: Hizmetin çeşidine göre sektördeki büyüme ve gelişme beklentileri ihale sürelerinin tespitinde önemli olmaktadır. İhale düzenlenen sektörü tek başına değerlendirmek doğru olmayacaktır. Örneğin personel taşımacılığı hizmet alımlarında, akaryakıt sektörü, otomotiv sektörü ve maliye politikaları etkindir.

    1. Büyüme Beklentileri: Ülkemizin büyüme beklentileri, içinde bulunulan ulaştırma sektöründeki beklentileri ihaleye katılım ve tek-

lif vermede etkin olacaktır.

2. İş Bitirme Avantajları: Sektörde yer alan firmalar özellikle büyük tutarda ve uzun süreli işleri tercih ederek buralardan kazanacakları tecrübe ve iş bitirme belgeleri sayesinde daha büyük ve daha uzun süreli yeni ihalelere teklif verebileceklerdir.

3. Mevzuat Değişiklikleri: İşlerin yapılma sürelerini uzun olduğunda sektörlere yönelik mevzuat değişiklikleri istekli firmalara yeni maliyetler veya yeni avantajlar yaratabilecektir.

- Kamu Yararı: İhale sürelerinin tespit edilmesi ve uygun süreye karar vermenin temel amacı esasında kamu yararıdır.

    1. Sürdürülebilirlik: İstekli firmaların hizmetlerini kesintisiz bir biçimde sürdürmeleri gerekmektedir. Burada oluşacak kesintiler kamu hizmetinin de aksamasına yol açacağından süreklilik kamu ihalelerinde bir zorunluluktur.

    2. Şeffaflık: İhale düzenlenmesi sırasında ve işin yürütülmesi esnasında şeffaf ve tarafsız olunmalıdır. İhale ilanının yayımlanmasından ihale tamamlanana kadar her türlü iş ve işlemde bilgilendirmeler doğru zamanda yapılmalıdır. Yaklaşık maliyetlerin oluşturulma aşamasından üçten fazla teklifler ve araştırmalar yapılarak oluşturulmalıdır.

    3. Bütünlük: Yine kamu kurumları hizmet sürelerine karar verirken diğer kamu kurumlarının uygulamalarını da gözetmek ve buna göre ihale sürelerini belirlemeleri yerinde olacaktır.

- Çevresel Faktörler: Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal durumlar ihale sürelerinin tespitinde önemlidir.

    1. Kriz beklentileri: Sürekli olumsuz havalarda uzun vadeli ihale sürelerine katılım veya kamu tarafından uzun vadeli ihale belirlemek zorlaşırken, olumlu durumlarda ve ülke ekonomisinin iyi sürmesi ve gelecekteki olumlu beklentilere göre ihale süreleri daha uzun olarak belirlenebilecektir.

    2. Rekabet: Kamu yaptığı ihalelerde hizmetin türüne göre rekabeti sağlamalıdır. Örneğin ihale şartnamelerinde sadece belli kuruluş-

lar tarafından sahip olunan kriterlere yer verilirken rekabetin de gözetilmesini sağlamalıdır.

3. Mevzuata Uygunluk: Kamu kurumları kendi bünyesinde aynı hizmet grubunda ihale düzenlediğinde geçmiş uygulamalardaki olumlu ve olumsuz durumları birlikte değerlendirerek karar vermesi uygun olacaktır.

AHP'nin üçüncü aşamasında, edilen verilere göre ilk olarak görüşme yapılan kişilerin ana kriterlerin birbirleri ile ikili karşılaştırma matrisleri oluşturulmuştur.

Tablo 9. Ana Kriterlerin İkili Karşılaştırma Matrisi

	TUTAR	İSTEKLİLER	SEKTÖR	KAMU YARARI	ÇEVRESEL FAKTÖRLER
TUTAR	1,00	0,66	0,34	0,27	0,48
İSTEKLİLER	1,50	1,00	0,41	0,16	0,37
SEKTÖR	2,98	2,50	1,00	0,14	1,05
KAMU YARARI	3,83	3,05	7,20	1,00	4,86
ÇEVRESEL FAKTÖRLER	2,06	2,12	0,95	0,20	1,00

Tablo 9'da elde edilen verilerin geometrik ortalaması alınarak tek bir değer elde edilmiştir. Bu değerlerle ana kriterlerin ikili karşılaştırma oluşturulmuştur.

Karşılaştırma matrislerin oluşturulmasından sonra AHP'nin dördüncü aşaması olan matris normalize edilmesi işlemi yapılmıştır.

Tablo 10. Ana Kriterlerin Normalize Edilmiş Matris

	TUTAR	İSTEKLİLER	SEKTÖR	KAMU YARARI	ÇEVRESEL FAKTÖRLER
TUTAR	0,09	0,07	0,03	0,15	0,06
İSTEKLİLER	0,13	0,11	0,04	0,09	0,05
SEKTÖR	0,26	0,27	0,10	0,08	0,14
KAMU YARARI	0,34	0,33	0,73	0,57	0,63
ÇEVRESEL FAKTÖRLER	0,18	0,23	0,10	0,11	0,13

Tablo 10'da ikili karşılaştırma matrisi bij=aij/∑i=1 formülü ile normalize edilmiştir. Bu formüle göre her bir hücre bulunduğu sütunun toplamına bölünerek normalize değer bulunmuştur. Sonra ana kriterlerin göreli önemleri hesaplanmıştır.

Tablo 11. Ana Kriterlerin Göreli Önemleri

	TUTAR	İSTEKLİLER	SEKTÖR	KAMU YARARI	ÇEVRESEL FAKTÖRLER	GÖRELİ ÖNEM
TUTAR	0,09	0,07	0,03	0,15	0,06	0,08
İSTEKLİLER	0,13	0,11	0,04	0,09	0,05	0,08
SEKTÖR	0,26	0,27	0,10	0,08	0,14	0,17
KAMU YARARI	0,34	0,33	0,73	0,57	0,63	0,52
ÇEVRESEL FAKTÖRLER	0,18	0,23	0,10	0,11	0,13	0,15

Göreli önemlerin yapılandırılmış görüşme formlarının güvenilirliği açısından kıyaslanması için tutarlılık ölçümü yapılmıştır. Karşılaştırma matrisinin tutarlılığı en büyük öz değerinin (λmax) matris boyutuna (n) eşit olması gerekir.

D=[aij]nxn * [wij]nx1 = [di]nx1 formülü kullanılarak ikili karşılaştırma matrisleri göreli önem ile çarpılmıştır. AHP'nin altıncı aşamasında karşılaştırmalı matrisler göreli önemlerle çarpılmıştır.

Tablo 12. Göreli Önemlerin Çarpımı

	TUTAR	İSTEKLİLER	SEKTÖR	KAMU YARARI	ÇEVRESEL FAKTÖRLER	X	GÖRELİ ÖNEM	=	D
TUTAR	1,00	0,66	0,34	0,27	0,48		0,08		0,40
İSTEKLİLER	1,50	1,00	0,41	0,16	0,37		0,08		0,41
SEKTÖR	2,98	2,50	1,00	0,14	1,05		0,17		0,85
KAMU YARARI	3,83	3,05	7,20	1,00	4,86		0,52		3,03
ÇEVRESEL FAKTÖRLER	2,06	2,12	0,95	0,20	1,00		0,15		0,76

Tablo 12'de karşılaştırma matrisi, göreli önem matrisi ile çarpılarak D matrisi elde edilmiştir. D matrisine ulaştıktan sonra yedinci aşama için Ei değeri Ei=[ei]1xn=-di/wi i=1,2,...,n formülü kullanarak hesaplanır.

Tablo 13. Ei Değerleri Hesaplama Tablosu

	D	/	GÖRELİ ÖNEM	=	Ei
YAPIM	0,40		0,08		4,96
TECRÜBE	0,41		0,08		4,93
SEKTÖRÜN DURUMU	0,85		0,17		5,03
KAMU YARARI	3,03		0,52		5,85
YAPISAL SURUM	0,76		0,15		5,08

Tablo 13'de D matrisi göreli önem matrisine bölünmüştür.

Ei = [4.96 4.93 5.03 5.85 5.08] olduğuna göre;

λmaks=4.96+4.93+5.03+5,85+5.089

5

=5,17

Sekizinci aşamada tutarlılık indeksi CI=(λmaks-n)/(n-1) = 0,042775 bulunmuştur.

Son olarak dokuzuncu aşama için rassallık tablosunda n=5'e karşılık gelen rassal tutarlılık indeksi (RI) 1,12 alınır ve tutarlılık oranı hesaplanır.

Tutarlılık oranı: CR=CI/RI

Bu değeri kullanarak tutarlılık oranı hesaplandığında 0,042775/1,12 = 0,0381925 bulunmuştur. Literatürde kabul edilebilecek en büyük değerin 0,10 olduğu belirtilmiştir. (Timor, 2011: 36) Bulunan λmaks değeri 0,10'dan küçük olması dolayısıyla yapılandırılmış görüşme formlarına verilen cevapların tutarlı olduğu söylenebilir.

Ana kriterlerin tamamında kendi içindeki tutarlılık analizlerinde verilen cevapların tutarlı olduğu sonucu çıkarılmıştır. Son aşamada alt kriterlerin alternatiflere göre değerlendirilmeleri yapılmış ve genel sentez çizelgesi oluşturulmuştur.

Tablo 14. Genel Sentez Çizelgesi

KRİTERLER	G Ö R E L İ ÖNCELİK	1 ile 11 Ay	12 ile 23 Ay	24 Aydan Fazla	
TUTAR	0,08	0,32	0,42	0,26	1,00
İSTEKLİLER	0,08	0,26	0,36	0,37	1,00
SEKTÖR	0,17	0,27	0,36	0,36	1,00
KAMU YARARI	0,52	0,24	0,33	0,44	1,00

KRİTERLER	G Ö R E L İ ÖNCELİK	1 ile 11 Ay	12 ile 23 Ay	24 Aydan Fazla	
ÇEVRESEL FAKTÖRLER	0,15	0,23	0,34	0,42	1,00
ALT KRİTERLER	G Ö R E L İ ÖNCELİK	1 ile 11 Ay	12 ile 23 Ay	24 Aydan Fazla	
Bütçe Kısıtları	0,30	0,41	0,34	0,25	1,00
Enflasyon	0,19	0,28	0,48	0,24	1,00
Döviz	0,51	0,28	0,44	0,28	1,00
Katılımcı Sayısı	0,21	0,25	0,27	0,49	1,00
Konsorsiyumlar	0,14	0,32	0,29	0,39	1,00
Yeterlilik Kriteri	0,66	0,26	0,41	0,34	1,00
Büyüme Beklentileri	0,18	0,12	0,37	0,50	1,00
İş Bitirme Avantajları	0,33	0,23	0,40	0,38	1,00
Mevzuat Değişiklikleri	0,48	0,36	0,34	0,30	1,00
Sürdürülebilirlik	0,22	0,25	0,36	0,39	1,00
Şeffaflık	0,64	0,23	0,32	0,45	1,00
Bütünlük	0,14	0,23	0,30	0,46	1,00
Kriz Beklentileri	0,19	0,32	0,33	0,35	1,00
Rekabet	0,63	0,17	0,35	0,49	1,00
Mevcut Uygulamalar	0,17	0,39	0,34	0,28	1,00
TOPLAM	5	27,3%	35,5%	37,2%	

Tablo 14'de genel sentez çizelgesinde hizmet ihaleleri için süreler konusunda oranlar birbirlerine yakın olmakla birlikte en uygun oranın 24 aydan fazla ihale süresi olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç

Kamu idarelerinin hizmet satın almada ihale süresinin tespitine yönelik seçimleri önemli olmakla beraber, AHP ile test edilen çalışmada oranların birbirine yakın olması, üç alternatifinde olumlu ve olumsuz taraflarının bulunduğu sonucunu çıkarılabilecektir. Örnek olarak personel sayısının çok olduğu kamu idareleri ihale sürelerinde uzun zaman tercih edebilecekken, bir üniversite veya eğitim kurumu sadece eği-

tim süresini kapsayan ihaleler düzenleyebilecektir. Bünyesinde fazla sayıda personel bulunan işletmeler sık sık firma değişikliğini istemeyecekleri gibi bünyesinde daha az sayıda personel bulunduran kurumlar için bu husus çok önemli olmayabilecektir. Yine Kamu idareleri onaylı bütçelerini geçen ihale yapamayacaklarından daha küçük ölçekli kurumlar bütçesinin darlığı sebebiyle daha kısa zamanlı ihale sürelerini tercih edebileceklerdir. Ülkemizin enflasyon oranları ve döviz kurundaki dalgalanmalarda hem kurumlar hem de ihale isteklilerinin kısa süreli ihaleleri uzun süreli ihalelere tercih sebebi olabilecekken bu durum bazı hallerde tersi de olabilir. 2018 ve 2019 yıllarında yapılan incelemede sonucu kesinleşmiş personel servis ihalelerinin yarısının 12 ile 23 ay arasında yapıldığı tespit edilmiştir. Çalışmada da ankete katılanlarında %35,5'i bu sürenin en uygun süre olduğunu söylemişler ancak 24 aydan daha fazla ihale süresinin en uygun ihale süresi olduğunu belirtmişlerdir. Diğer seçenek olan 1 ile 11 ay arasındaki ihale süresi ise %27,3 ile en az tercih edilen ihale yöntemi olmuştur. Çalışmada en uygun ihale süresinin 24 aydan fazla olduğu çıkarılabileceği gibi kurumun niteliği, personel sayısı, sektörün durumu ve ekonomik şartlara göre farklı ihale süreleri de tespit edilebilecektir.

Kaynakça:

Çetinkaya Ö., Filibe M., Üstün K. (2018), Tarihsel Boyutu ile Kamu Alım Usullerindeki Gelişmeler ve Günümüzdeki Yapının Değerlendirilmesi, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1, s. 311-330.

Kamal Al-Subhi Al-Harbi, (2001), Application of the AHP in Project Management, International Journal of Project Management, s. 20.

Kapar K., (2013), Bir Üretim İşletmesinde Analitik Hiyerarşi Süreci ile Tedarikçi Seçimi, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 1, s. 197-231.

Timor M., (2011), Analitik Hiyerarşi Prosesi, Türkmen Yayınevi, İstanbul.

RELATIONSHIP BETWEEN PSYCHOLOGY AND ECONOMICS: NEW PERSPECTIVES OF BEHAVIORAL ECONOMICS

Nail Mammadov[*]
Laman Guliyeva[**]
Gunay Huseynzade[***]

Abstract

Behavioral economics is an interdisciplinary field that seeks to understand how individuals make financial, consumption, and investment decisions by combining insights from psychology and economics. Traditional economic theory assumes that individuals behave rationally, aiming to maximize the utility they derive from their decisions. However, behavioral economics shows that people often act irrationally due to psychological, emotional, and cognitive influences. Based on this premise, the study introduces the unsupervised, network-based CoDetect model, which analyzes psychological and economic variables simultaneously to detect deviations from expected behavior. Using a synthetic sample of 200 participants, the analysis reveals significant interactions between psychological factors—such as motivation, risk perception, cognitive biases, and emotional states—and economic indicators including investment, savings, consumption, and borrowing. Cognitive biases, including overconfidence, loss aversion, and the framing effect, notably affect investment decisions. Results indicate that higher risk tolerance increases investment, motivation enhances saving behavior, and loss aversion reduces willingness to invest. The findings highlight that economic behavior is influenced not only by rational calculations but also by emotions, intrinsic motivations, and social perceptions. Integrating psychological insights into economic models allows earlier detection of irrational behavior and supports the development of behavioral policies aimed at improving well-being. This study contributes theoretically by showing the impact of psychological factors on decision-making, and methodologically by applying a novel network analysis approach using the CoDetect model. It also provides policymakers and financial institutions with a practical tool to better understand, predict, and influence individual behavior.

Keywords: Behavioral Economics, Psychological Factors, Decision Making, Irrational Behavior, Economic Consequences

* Lecturer (PhD Candidate), Nail Mammadov, Azerbaijan State University of Economics (UNEC), Azerbaijan, t-memmedovnail@gmail.com, 0000-0003-2820-6265
** Lecturer (PhD Candidate), Laman Guliyeva, Azerbaijan State University of Economics (UNEC), Azerbaijan, quliyeva.laman@unec.edu.az, 0000-0003-4584-0102
*** *Gunay Huseynzade, International Medical Centre 2 MMC, Azerbaijan, gunayhuseynzade777@gmail.com, 0009-0000-3822-2221

Psikoloji Ve Ekonomi Arasındaki İlişki: Davranışsal Ekonominin Yeni Bakış Açıları

Özet

Davranışsal ekonomi, bireylerin finansal, tüketim ve yatırım kararlarını nasıl verdiklerini psikoloji ve ekonomi alanlarından elde edilen bulguları birleştirerek anlamayı amaçlayan disiplinler arası bir alandır. Geleneksel ekonomi teorisi, bireylerin kararlarından elde ettikleri faydayı en üst düzeye çıkarmayı hedefleyen rasyonel davranış sergilediklerini varsayar. Ancak davranışsal ekonomi, insanların psikolojik, duygusal ve bilişsel etkiler nedeniyle çoğu zaman irrasyonel davranışlar gösterebildiğini ortaya koymaktadır. Bu varsayıma dayanarak çalışma, psikolojik ve ekonomik değişkenleri aynı anda analiz ederek beklenen davranıştan sapmaları tespit etmeyi amaçlayan denetimsiz (unsupervised) ve ağ temelli CoDetect modelini sunmaktadır. 200 katılımcıdan oluşan sentetik bir örneklem kullanılarak yapılan analiz, motivasyon, risk algısı, bilişsel yanlılıklar ve duygusal durumlar gibi psikolojik faktörler ile yatırım, tasarruf, tüketim ve borçlanma gibi ekonomik göstergeler arasında önemli etkileşimler olduğunu ortaya koymaktadır. Aşırı güven (overconfidence), kayıp aversionu (loss aversion) ve çerçeveleme etkisi (framing effect) gibi bilişsel yanlılıkların özellikle yatırım kararlarını belirgin şekilde etkilediği görülmektedir. Sonuçlar, daha yüksek risk toleransının yatırımı artırdığını, motivasyonun tasarruf davranışını güçlendirdiğini ve kayıp aversionunun yatırım yapma isteğini azalttığını göstermektedir. Bulgular, ekonomik davranışların yalnızca rasyonel hesaplamalarla değil, aynı zamanda duygular, içsel motivasyonlar ve sosyal algılar tarafından da şekillendirildiğini vurgulamaktadır. Psikolojik içgörülerin ekonomik modellere entegre edilmesi, irrasyonel davranışların daha erken tespit edilmesine olanak sağlamakta ve refahı artırmaya yönelik davranışsal politikaların geliştirilmesini desteklemektedir. Bu çalışma, psikolojik faktörlerin karar verme üzerindeki etkisini ortaya koyarak teorik katkı sağlamakta, CoDetect modeli kullanılarak geliştirilen yeni ağ analizi yaklaşımıyla da metodolojik bir katkı sunmaktadır. Ayrıca politika yapıcılar ve finansal kurumlar için bireysel davranışları daha iyi anlamaya, tahmin etmeye ve yönlendirmeye yardımcı olacak pratik bir araç sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal Ekonomi, Psikolojik Faktörler, Karar Verme, İrrasyonel Davranış, Ekonomik Sonuçları

Introduction

Economic activity is based on human decision-making, and these decisions are often not based on complete rationality. People's internal psychological states, feelings and thoughts, as well as their emotional reactions and motivation levels, play an important role in making economic decisions. (Kahneman & Tversky, 1979). This article is designed to examine the impact of psychological factors on economic behavior and the resulting economic consequences. The aim of the study is to determine how different psychological theories influence economic decision-making and market behavior.

The relationship between psychology and economics has become an important research topic in recent years, especially in the field of behavioral economics. It is a popular topic. While classical economic theories describe people as rational decision-making agents, behavioral economics criticizes this approach and emphasizes that human decisions are influenced by emotional, cognitive, and social factors (Simon, 1955; Kahneman & Tversky, 1979; Loewenstein et al., 2001; Camerer et al., 2004). This article will discuss the impact of psychology on economic relations, the basics of behavioral economics, motivation and economic behavior, economic uncertainty, and emotional reactions.

The Relationship Between Psychology And Economics

Psychology is the study of human thought, behavior, and emotions. It uses a variety of approaches and methods to understand human experience and solve problems related to it (Myers, 2018). In modern times, psychology plays an important role not only in personal development and mental health, but also in areas such as education, business, economics, healthcare, and technology (Gleitman et al., 2011).

Plato and Aristotle studied human thought and consciousness, trying to understand its nature (Aristotle, 350 BCE). Later, René Descartes described the human mind and body as separate systems with his theory of dualism (Descartes, 1641).

The foundation of scientific psychology was laid by Wilhelm Wundt, who established the first psychological laboratory in 1879 and made psychology an official scientific discipline (Wundt, 1879). Sigmund Freud, developing the psychoanalytic approach, proposed that human behavior is largely shaped by subconscious influences. He proved that subconscious processes are at the root of human behavior (Freud, 1923). Later, various approaches emerged, such as behaviorism (John Watson, 1913; B.F. Skinner, 1953), humanistic psychology (Carl Rogers, 1951; Abraham Maslow, 1968), and cognitive psychology (Neisser, 1967). In modern times, psychology has merged with neuroscience to study the functions of the human brain in greater depth (Gazzaniga, 2018; Kandel, 2006).

Psychology is a broad field of science and is developing in various directions. Psychology plays an important role not only for personal development, but also in the fields of education, health, business and social policy (Kalat, 2019).

Economics is the science that studies how people make decisions to satisfy their needs and wants with limited resources (Samuelson & Nordhaus, 2010). Th-

roughout history, economic thought systems have developed and produced various models and theories to increase the well-being of societies and ensure the optimal use of resources (Smith, 1776). In modern times, the sphere of influence of economics encompasses various fields such as trade, financial markets, public policies, technology, and international relations (Krugman & Wells, 2018). Economics is a science that plays a fundamental role in the development of societies. It acts as one of the main mechanisms for promoting technological innovations and strengthening global cooperation by ensuring the efficient allocation of limited resources, improving the quality of human life (Samuelson & Nordhaus, 2010). The social and economic achievements achieved as a result of economic development have contributed to the formation of the modern world by increasing individual and collective well-being (Krugman & Wells, 2018).

One of the founders of economic psychology is the American psychologist and economist Herbert A. Simon (1916-2001). He studied decision-making processes in the 1950s and proposed the concept of "bounded rationality." This concept emphasizes that people are not completely rational when making decisions and that decisions are influenced by information limitations, time pressure, and other factors. Simon's work in this field earned him the Nobel Prize in Economics in 1978.

Later, in the 1970s, Israeli psychologists Daniel Kahneman and Amos Tversky studied systematic biases and errors in people's decision-making processes. Their work, called "prospect theory," explains how people make decisions under conditions of risk and uncertainty. Kahneman was awarded the 2002 Nobel Prize in Economics for this work.

Thus, the field of economic psychology has been formed and developed since the mid-20th century thanks to the work of researchers such as Herbert A. Simon, Daniel Kahneman, and Amos Tversky.

The Impact Of Psychology On Economic Decisions

Psychological factors play an important role in shaping economic decisions. Daniel Kahneman and Amos Tversky's "Prospect Theory" theory showed that human decisions are far from rational (Kahneman & Tversky, 1979). According to their research, people do not value gains and losses equally and behave differently under risk. For example, people are more loss-averse when faced with the same amount of gain or loss (Thaler, 1980).

Mental shortcuts, called "heuristics" in psychology, play an important role in economic decision-making. These include:

1. Availability heuristic – People make decisions based on the availability of information. For example, events that are more widely reported in the media tend to be more likely to occur, even if they are rare (Tversky & Kahneman, 1973).
2. Confirmation bias – People are more likely to accept information that confirms their beliefs and ignore opposing arguments (Nickerson, 1998).
3. Framing effect – People's decisions change depending on the context in which the information is presented. People make different choices when the same information is presented in different ways (Tversky & Kahneman, 1981).

Behavioral economics is widely applied in various fields:

1. Consumer Behavior – Marketing uses psychological factors to guide customer choices (Ariely, 2008).
2. Policy and Regulation – Governments apply behavioral economics principles to tax, pension systems, and other economic policies (Sunstein & Thaler, 2008).
3. Financial Markets – Investors make irrational decisions, and bubbles and crises can occur in financial markets (Shiller, 2000).

With the development of behavioral economics, artificial intelligence and big data analytics will allow for a more precise study of economic and psychological factors. The fields of machine learning and neuroeconomics offer new opportunities to model people's economic decisions and predict their behavior (Loewenstein et al., 2008).

Behavioral Economics And Perspective

Fundamentals of Behavioral Economics:

- Bounded Rationality: This concept, proposed by Herbert A. Simon, states that individuals cannot act completely rationally when making decisions due to limited information and the limits of their cognitive abilities.
- Loss Aversion: Within the framework of "Prospect Theory" developed by Daniel Kahneman and Amos Tversky, it is shown that people are more

sensitive to losses than to gains. This explains why individuals are more cautious in the face of risky decisions to avoid losses.

- Heuristics and Biases: People often use cognitive shortcuts (heuristics) when making decisions, which can lead to systematic biases and errors. For example, the availability heuristic causes people to evaluate probabilities based on information that they can easily recall.

Application Areas of Behavioral Economics:

1. Finance: The influence of emotional and cognitive factors on investors' decisions can lead to market anomalies and financial bubbles.
2. Public Policy: Policies are developed to encourage individuals to make healthier and more rational choices, using approaches such as "nudges."
3. Marketing: A better understanding of consumer behavior helps optimize product placement and pricing strategies.

Behavioral economics allows economic models to more accurately reflect the realities of human behavior, enabling policymakers and business leaders to develop more effective strategies.

Classical economic theory assumes that people are completely rational in their decision-making process. According to this theory, people make decisions by carefully considering all available information and choosing the best strategy to achieve their goals. However, Kahneman and Tversky (1979) refuted this approach, showing that people often make irrational decisions due to cognitive shortcuts (heuristics) and emotional influences. They explained how people make systematic errors in the decision-making process and that these errors are caused by various heuristics. These errors shape human behavior during risk assessment and decision-making, which contradicts the classical economic theory's notion that people are completely rational. Kahneman and Tversky (1979) presented a detailed study of this phenomenon in the "heuristics and biases" theory, which explains how people's emotional and psychological states cause them to make these errors.

Empirical research suggests that cognitive biases (heuristics) play an important role in economic decision-making. Heuristics are simplified rules that people use to help them make quick and profitable decisions, but these rules can sometimes lead to errors that distort their decisions. For example, in risky investment decisions, peop-

le can make suboptimal decisions by using heuristics such as "overconfidence" and "loss aversion." Kahneman and Tversky (1979) argue that people are more prone to these cognitive biases when assessing risk or making decisions under uncertainty, and as a result, their economic decisions deviate from rationality.

Psychological Effects On Economic Behavior

In recent years, the concept of "animal spirits" has been widely discussed by Akerlof and Shiller (2009) and has shed light on the psychological roots of market fluctuations as well as economic crises, in addition to economic decisions. People's emotional states, such as uncertainty and fear about the future, can unambiguously cause panic or optimism in economic markets. Economic behavior encompasses the social, emotional, and psychological factors that shape the economic decisions and activities of individuals and organizations. Psychology plays an important role in understanding people's economic decisions and analyzing their decision-making processes. People's economic decisions are not only based on information and rational analysis, but are also influenced by psychological factors, emotional states, social influences, and cognitive biases. Research on this topic shows that psychological factors significantly change people's approaches to consumption, investment, debt, and other economic activities.

Cognitive Deficits and Irrationalism: Classical economic theory assumes that individuals make perfectly rational decisions. However, Kahneman and Tversky (1979) challenged this notion with their theory of "heuristics and biases." They showed that people often use psychological shortcuts when making decisions, which can make their decisions irrational. The impact of cognitive biases on economic decisions manifests itself in various ways:

1. Overconfidence bias: People may make risky decisions by overestimating their knowledge and skills (Tversky & Kahneman, 1974).
2. Loss aversion: People are more afraid of losing their gains, which changes their approach to risk-taking and leads to suboptimal decisions (Kahneman & Tversky, 1979).
3. Anchoring effect: People make decisions based on initial information, and this initial information can distort their subsequent evaluations (Tversky & Kahneman, 1974).

Emotional Reactions and Risk Taking: Emotional states significantly influen-

ce people's economic decisions. During periods of economic uncertainty, people are more likely to make emotional decisions. Akerlof and Shiller (2009) note that people are more likely to make decisions in a panic or optimistic way during economic uncertainty. This can lead to fluctuations in the economic market. A person's emotional reactions also change their approach to risk:

1. Emotional decision-making: Panic and anxiety can lead people to make risky decisions. For example, the influence of emotional decisions on investors and consumers has been observed during the global financial crisis (Akerlof & Shiller, 2009).
2. Risk aversion: People affected by emotional states may have difficulty accepting acceptable risks and make less risky, but sometimes suboptimal, choices (Slovic, 1987).

Social Impacts and Behavioral Economics: People's economic decisions are influenced not only by their own psychological states, but also by their social environment, culture, and social groups. Social influences can shape people's consumption habits, investment decisions, and even their approach to the labor market. This is a topic widely studied in behavioral economics.

1. Norms and social influence: People make decisions by observing the behavior of others and may sometimes demonstrate less rationality than social norms. For example, in financial markets, herd behavior causes people to join the general market trends (Banerjee, 1992).
2. Individual and group motivation: People may make decisions based on collective motivations as opposed to individual motivations under social influences (Thaler, 1980). This significantly affects market behavior, especially group decisions.

Intellectual and Intelligent Errors in Economic Behavior: Among other psychological influences on economic behavior, limitations and errors in people's decision-making processes are also important. This sometimes leads to errors in economic decisions due to limited information, cognitive biases, and irrational thinking.

1. Bounded rationality: People have difficulty gathering all the information and making the right decision, and therefore may make wrong decisions. This situation creates difficulties, especially for decision makers, and cre-

ates more uncertainty in the economy (Simon, 1955).

Psychological Factors in Behavioral Economics: In behavioral economics, psychological factors play a key role in the analysis of economic decisions. In contrast to classical economic theories, behavioral economics emphasizes that people are not rational in economic decisions and sometimes make decisions under the influence of emotional and psychological factors. This approach allows economic models to be more realistic and allows for an understanding of human behavior (Thaler, 1980).

These references allow us to understand how psychological influences on economic behavior play a role in various areas. Cognitive biases, emotional reactions, social influences, and bounded rationality are important factors in the analysis of economic decisions.

Motivation And Economic Behavior

Motivation consists of internal and external factors that drive people's actions. Motivation theories are widely used in economic behavior to understand the behavior of individuals and groups and to explain their decision-making processes. Maslow's Hierarchy of Needs and Herzberg's Two-Factor Theory are among the most famous theories applied to understand the motivation and behavior of employees and consumers. These theories explain in more depth the role of internal and external motivational factors in economic decision-making and are important factors to consider when studying people's economic behavior.

Maslow's Pyramid of Needs (Maslow, 1943): Maslow's hierarchy of needs is a theory that explains that human needs move in a certain order. Maslow emphasized that after people have satisfied their physiological needs (such as food, water, shelter) and safety needs (such as job security, personal safety), they begin to move towards higher-level needs. These needs are listed as follows in order:

1. Physiological needs: The most basic requirements for life, such as food, water, and shelter.
2. Safety needs: The physical and financial security of the individual.
3. Social needs: The desire of people to form relationships with other people, including friendship and love.
4. Self-actualization needs: The desire of people to realize their highest potential.

According to Maslow, only after the following needs are met do people try to meet their higher-level needs. In the workplace, this theory plays an important role in increasing employee productivity and promoting their commitment to their work. According to Maslow's theory, when employees only have their physical and safety needs met, their social and self-actualization needs come to the fore, which increases their creativity and overall productivity (Maslow, 1943).

Maslow's hierarchy of needs also has important implications for understanding economic behavior. For example (Maslow, A. H.,1943):

1. Salary increases address individuals' security and esteem needs, which may influence their consumption preferences. Once basic financial needs are met, individuals may shift their spending toward discretionary items such as education, leisure, or luxury goods.
2. Job security policies help fulfill safety needs, which can increase long-term financial planning, saving behavior, and willingness to invest.
3. Recognition and appreciation in the workplace contribute to esteem and self-actualization needs, which can enhance employee motivation, productivity, and even entrepreneurial risk-taking.

Herzberg's Two Factor Theory (Herzberg, 1966): Herzberg (1966) divides employee motivation into two main factors: hygiene factors and motivational factors. Herzberg's theory emphasizes that job satisfaction does not depend solely on material factors, but also on the importance of meaningful work and opportunities for personal development.

1. Hygiene factors: These factors eliminate dissatisfaction in the workplace, but do not create satisfaction. These factors include job security, pay, working conditions, and management behavior.
2. Motivational factors: These factors are factors that increase employee satisfaction and commitment to their work, giving them more value and encouragement. Meaningful work, recognition of achievements, and opportunities for personal development fall into this category.

Herzberg's theory shows the importance of finding a balance between these two factors in order to increase employee motivation and ensure that they work more effectively (Herzberg, 1966).

McClelland's Needs for Achievement and Power: David McClelland (1961) linked human motivation to three basic needs: the need for achievement, the need for power, and the need for affiliation. McClelland's theory explains that people have different types of motivation in different environments. These needs influence decision-making processes in economic environments:

1. Need for achievement: People set high goals for themselves and work hard to achieve them. People with this type of motivation are risk-averse and strive for great success.
2. Need for power: People want to influence others and direct their behavior. People with this type of motivation want to hold leadership positions in organizations or in the marketplace.
3. Need for affiliation: People seek to build healthy relationships with others and strengthen social bonds.

McClelland's theory is used to explain how different types of motivations operate in different economic environments and which factors dominate people's economic decisions (McClelland, 1961).

The Impact of Motivational Factors on Economic Behavior: Motivation is an important factor shaping the economic behavior of both workers and consumers. Employee motivation is shaped by both internal (such as the needs for achievement, power, and affiliation) and external (such as wages and working conditions) factors. According to Maslow's hierarchy of needs, once employees' physical and safety needs are satisfied, higher-level needs come to the fore. This transition leads to employees being more creative and more productive (Maslow, 1943; Herzberg, 1966).

At the same time, the reactions of workers and consumers also change during periods of economic uncertainty. Akerlof and Shiller (2009) studied how human psychology influences market behavior during economic uncertainty. They show that during periods of uncertainty, people can panic or make overly optimistic decisions. These reactions lead to market fluctuations and instability, which in turn alter economic outcomes.

Research Methodology And Model

Research Design

This investigation adopts a mixed-method design that synthesizes theoretical

grounding with empirical analysis. The core aim is to examine how a range of psychological variables (emotion, motivation, risk perception, cognitive biases) interact with economic decisions (consumption, investment, savings, debt) and to identify anomalous patterns using an unsupervised network-based model. A synthetic demonstration dataset comprising 200 participants was constructed. Each participant completed a questionnaire capturing multiple psychological measures—emotion_score, motivation_score, risk_tolerance, bias_score, loss_aversion, overconfidence and anchoring effect—and economic behaviours such as consumption_behaviour, investment_decision, savings_rate and debt_level. Demographic information (age, gender, income, education) was also recorded to enable moderation analyses.

Data Collection And Variables

Data preprocessing followed a structured pipeline to ensure comparability across measures and prepare the data for network modelling:

1. Outlier detection: Interquartile range (IQR) filtering identified 31 outlier events across all variables, with the investment_decision variable exhibiting the most outliers (15 instances, 7.5%). Outliers were retained because they reflect genuine behavioural variation rather than measurement errors.
2. Normalization: All psychological and economic measures were rescaled to a 1–5 Likert range, standardizing the variables and preserving relative differences.
3. Feature matrices: Two primary matrices were constructed:
    a. Feature matrix F: a (200 × 14) matrix containing standardized psychological, economic and demographic features. Each row represents a participant's feature vector.
    a. Network matrix S: a (200 × 200) similarity matrix capturing participant-to-participant behavioural proximity. Initial adjacency was computed via cosine similarity on behavioural feature vectors (F) and thresholded to retain meaningful links (e.g., $r > 0.6$). A stricter adjacency matrix based on participant-level correlations ($r > 0.6$) was also calculated for sensitivity analyses.

The preprocessing step produced multiple artefacts: normalized datasets (survey_data_normalized.csv), feature and graph matrices, and an outlier summary, whi-

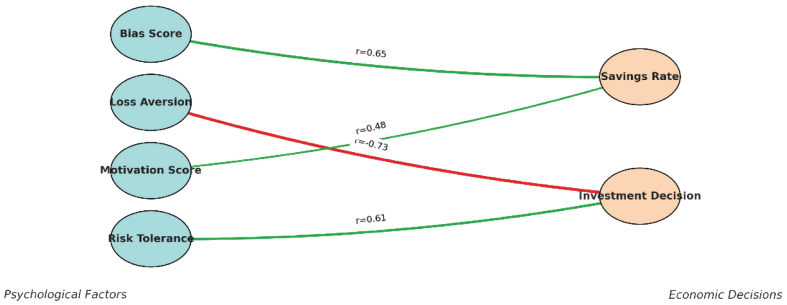
ch facilitate reproducibility and downstream analysis.

Constructing The Graph Matrix (S)

Participants are represented as nodes in an undirected graph G = (V, E). Edge weights S_{ij} measure the behavioral similarity between participants i and j. Following the CoDetect formulation, weights are computed using a Gaussian kernel on standardized features:

where f_i is the feature vector of participant i and σ controls the width of the kernel. The resulting similarity matrix is thresholded to keep only strong ties; weaker edges are set to zero to reduce noise. A correlation-based adjacency matrix is also derived by computing pairwise Pearson correlations between participants' behaviour vectors and retaining links with r>0.6. This dual adjacency approach allows us to test robustness of results under different network constructions. As shown in Figure 1.

Figure 1. Psychological-Economic Network Links

Source: Prepared by authors

Constructing The Feature Matrix (F)

The feature matrix $F \in R^{N \times d}$ stacks each participant's psychological and economic scores into a single vector. In this study N=200 and d=14. The matrix includes standardized psychological traits (emotion_score, motivation_score, risk_tolerance, bias_score, loss_aversion, overconfidence, anchoring effect), economic variables (consumption_behaviour, investment_decision, savings_rate, debt_level) and demographic controls. Each column is standardized to zero mean and unit variance, ensuring that all features contribute equally during factorization.

Codetect Framework

CoDetect jointly factorizes the similarity matrix S and feature matrix F to uncover latent group structure and detect anomalies. The model decomposes the matrices into low-rank approximations and sparse residuals:

$$S=⟦UV⟧_s\^{}op+R_S$$

$$F=⟦UV⟧_f\^{}op+R_f$$

Here, $U \in R^{N \times r}$ encodes shared latent factors, $Vs \in R^{N \times r}$ captures network-specific latent factors and $V_f \in R^{d \times r}$ captures feature-specific latent factors. The residual matrices R_s and R_f capture deviations (anomalies) from the lowrank structure—R_s highlights unusual economic interactions, while R_f captures atypical psychological profiles. Sparsity on the residuals is enforced via an L_1 penalty, reflecting those anomalies are rare. The optimization problem becomes:

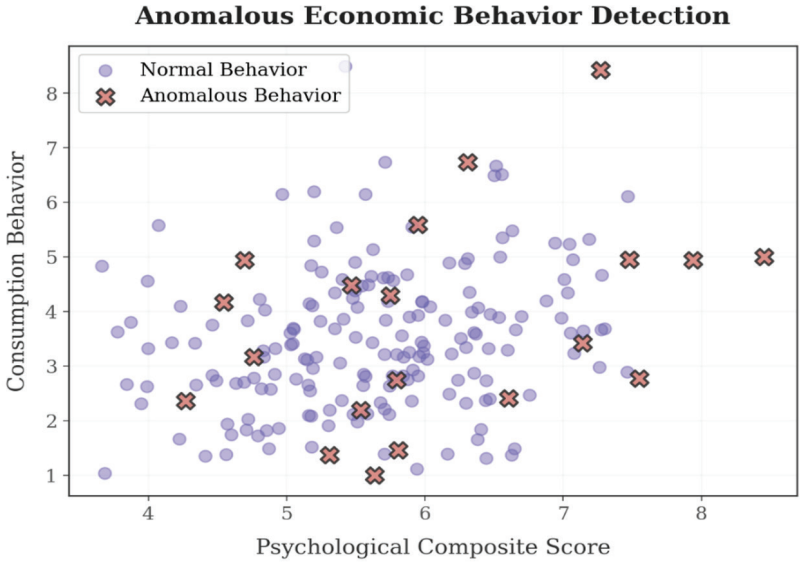
$$(\min@U,V_s,R_s,R_f\ )||R_s\ ||1+\alpha\ ||R_f\ ||1$$

$$s.t.S=⟦UV⟧_s\^{}\top+R_s$$

$$F=⟦UV⟧_f\^{}\top+R_f$$

where $\alpha>0$ balances emphasis between economic and psychological anomaly detection. This joint objective encourages U to capture shared group structure across both domains and provides a unified framework for anomaly detection. As shown in Figure 2.

Figure 2. Anomalous Economic Behavior Detection

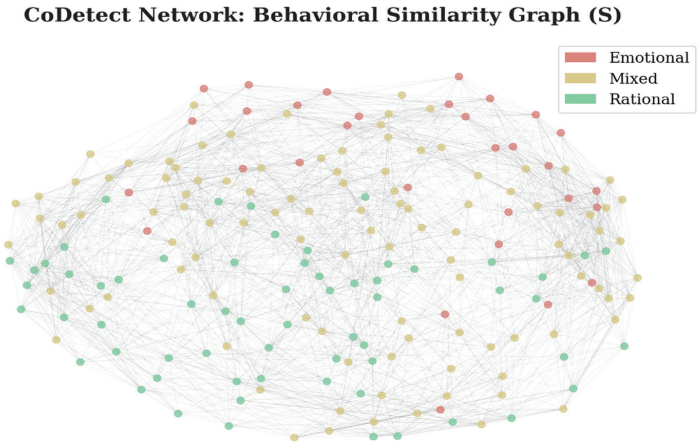

Source: Prepared by authors

Latent dimensionality: The latent dimension r controls the number of underlying factors. Based on grid search and cross-validation, the demonstration study used r=10. Higher r increases model capacity but may overfit; lower r imposes stronger regularization. In applications with more complex data, cross-validation can be used to select an appropriate r.

Optimization and initialization: The optimization is performed via alternating minimization. We initialize U, V_s and V_f using k-means clustering on the rows of F. We then iteratively update one variable at a time while keeping the others fixed, applying soft-thresholding to update the residuals and projecting U onto the Stiefel manifold to maintain orthogonality. Convergence is typically reached after a few dozen iterations. The final model components—including U, V_s, V_f and residuals R_s, R_f—are saved to facilitate replication and further analysis. As shown in Figure 3.

Figure 3. CoDetect Network: Behavioral Similarity Graph (S)

Source: Prepared by authors

Model Tuning

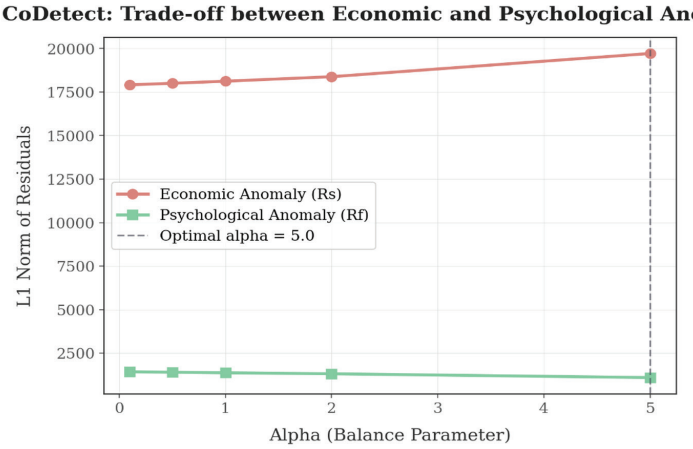
Balancing economic versus psychological anomalies: The balance parameter α governs the trade-off between capturing psychological anomalies (via R_f) and economic anomalies (via R_s). The Julius AI analysis performed a grid search over $\alpha \in \{0.1, 0.5, 1.0, 2.0, 5.0\}$. Increasing α reduces the psychological residual L1 norm but increases the economic residual norm. For the demonstration dataset, α=5.0 provided the best balance. Practitioners can adjust α depending on study objectives: larger values emphasize psychological detection (useful for interventions targeting internal factors), whereas smaller values prioritize detecting anomalous economic behaviour (useful for market surveillance).

Thresholding anomaly scores: Residual matrices produce continuous anomaly scores. To flag participants, thresholds are set on the distribution of $|R_s|_1$ and $|Rf|_1$. The demonstration used the 95th percentile as default but found that lowering the threshold to the 90th percentile substantially increased recall—psychological recall doubled from 17.6% to 33.3% and economic recall increased from 20% to 40% while maintaining high precision. Researchers should calibrate thresholds based on desired sensitivity and the cost of false positives.

Validation And Reliability

Reliability: Internal consistency of the psychometric items was assessed using Cronbach's alpha. When calculated across all psychological items collectively, alpha values were negative (Psych $\alpha \approx -0.073$; Econ $\alpha \approx -0.038$), indicating heterogeneity and suggesting that the questionnaire mixes multiple constructs. To address this, psychological items should be grouped into clear subscales (e.g., emotion vs cognitive bias vs motivation), and alpha should be recomputed within each subscale. This ensures reliable internal measurement and improves the interpretability of anomaly scores. As shown in Figure 4.

Figure 4. CoDetect: Trade-off between Economic and Psychological Anomalies

Source: Prepared by authors

Cross-validation against expert labels: To evaluate predictive performance, CoDetect outputs were compared with simulated expert labels. Supervised logistic models trained with these labels produced satisfactory accuracies: 0.785 ± 0.049 for the psychological model and 0.770 ± 0.053 for the economic model. Precision of CoDetect was high (≈ 0.90), indicating that most flagged cases were true anomalies; however, recall was low at default thresholds (Psych recall 0.176, Econ recall 0.20). Lowering the detection threshold improved recall and F1-scores substantially. These results demonstrate that the CoDetect framework provides accurate anomaly identification when thresholds are tuned appropriately.

Error analysis: Continuous anomaly scores were compared directly against expert scores to compute error metrics. Psychological anomaly scores showed low error

(RMSE ≈ 1.788, MAE ≈ 1.709), whereas economic anomaly scores had larger error (RMSE ≈ 8.92, MAE ≈ 8.18). This indicates that economic behaviors may require richer feature sets (e.g., longitudinal spending patterns, macroeconomic variables) to reduce modelling error.

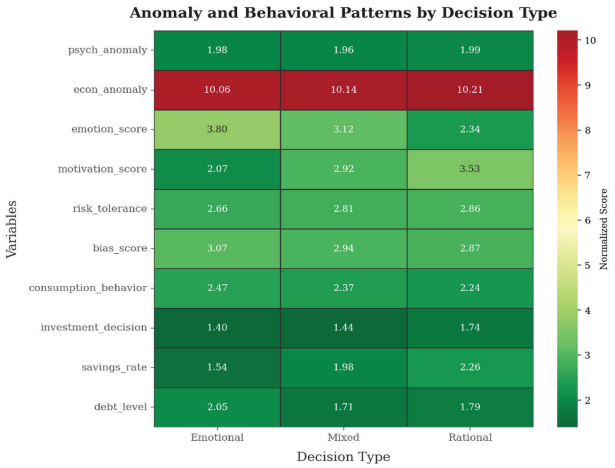
Interpretation Of Network Insights

The bipartite psych–econ network revealed four significant links ($|r| > 0.3$) between psychological constructs and economic behaviors:

- Risk tolerance → Investment decision ($r \approx 0.35$): participants with higher risk tolerance tend to invest more.
- Motivation score → Savings rate ($r \approx 0.332$): more motivated participants save more.
- Loss aversion → Investment decision ($r \approx -0.319$): higher loss aversion reduces willingness to invest.
- Bias score → Savings rate ($r \approx 0.316$): participants with higher bias scores display greater saving behavior.

These links align with behavioral-economics theory and help prioritize which psychological dimensions to target in interventions. For instance, programmes aiming to increase investment might focus on reducing loss aversion and building risk tolerance. As shown in Figure 5.

Figure 5. Anomaly and Behavioral Patterns by Decision Type

Source: Prepared by authors

Anomaly Profiles And Interpretation

In the demonstration, 10 participants were flagged for psychological anomalies and 10 for economic anomalies at the 95th percentile threshold. When the threshold was lowered, one participant exhibited both anomalies. Psychological anomalies were often driven by extreme values in loss aversion or anchoring effect, whereas economic anomalies manifested as unusual consumption or savings/debt patterns. Visualizations such as the anomaly mapping scatter plot (anomaly scores plotted by decision type) and the network with anomalies (nodes coloured by anomaly type and sized by degree centrality) facilitate interpretation and highlight clusters and isolated anomalous participants.

Practical Recommendations

Based on the Julius AI analysis, the following recommendations help refine methodology and application:

Adjust detection thresholds: To increase sensitivity, consider using the 90th percentile (or lower) for anomaly flagging rather than the default 95th percentile. This improves recall while maintaining acceptable precision.

Subscale psychological items: Group psychological items into distinct subscales (emotion, cognition, motivation) before computing reliability metrics. This add-

resses negative Cronbach's alpha and leads to more meaningful latent factors.

Expand economic features: To reduce economic anomaly error, incorporate richer economic indicators such as transaction history or macroeconomic variables into the feature matrix F.

Use network insights for interventions: Leverage the significant psych–econ links to prioritize interventions; for example, risk tolerance interventions may be most effective in groups with investment anomalies.

Combine quantitative and qualitative follow-up: Use CoDetect outputs to identify cases for follow-up interviews. Targeted qualitative work can elucidate causal pathways and ensure that detected anomalies reflect genuine behavioral issues.

Ethical Considerations

As with any behavioral study, ethical protocols must be followed. Participation should be voluntary, with informed consent obtained from all respondents. Data anonymity must be maintained, and anomaly labels should not stigmatize participants. The combined use of quantitative models and qualitative interviews respects participant autonomy and provides richer context for interpreting anomalies.

This enhanced methodology integrates robust data preprocessing, a sophisticated joint matrix factorization model, detailed tuning strategies, and comprehensive validation. Insights from the Julius AI analysis underscore the importance of careful threshold selection, reliability assessment and the incorporation of richer behavioral and demographic features. By balancing psychological and economic perspectives, the CoDetect framework enables researchers to identify rationality deviations, interpret their psychological underpinnings and design informed interventions.

Conclusion

The interaction between psychology and economics has opened up new horizons in understanding individuals' economic decision-making processes. Contrary to the assumption of perfect rationality predicted by classical economic theory, behavioral economics has shown that people make decisions under the influence of emotional, cognitive and social factors. As Daniel Kahneman and Amos Tversky's 'Prospect Theory' has demonstrated, individuals are more sensitive to losses than gains in the face of risk and uncertainty, and this causes economic behavior to deviate from rationality.

The CoDetect model developed in the study offers an innovative approach to identifying behavioral deviations in individuals by examining the relationships between economic and psychological variables within a common network structure. The model's results reveal that psychological factors (motivation, risk perception, cognitive biases, emotional states) interact strongly with economic indicators (investment, savings, consumption, borrowing). In particular, cognitive biases such as 'overconfidence,' 'loss aversion,' and 'framing effect' were observed to have a significant impact on investment decisions.

The findings prove that economic behavior is shaped not only by logical calculations but also by emotions, internal motivations, and social influences. In this context, supporting behavioral economics models with psychological data enables policymakers and businesses to develop more realistic strategies. In particular, nudge-based public policies can guide individuals' decisions in a way that increases their well-being.

Another important finding of the research is that individual and collective economic behavior is based not only on information but also on perception and trust. Emotional responses and cognitive limitations can pave the way for economic fluctuations, market bubbles and crises. Therefore, integrating psychological insights into economic models in the future will enable more balanced and predictable decision-making structures at both the individual and societal levels.

In conclusion, this study demonstrates that the integration of behavioral economics with psychology is not merely a theoretical contribution, but also yields applicable strategic outcomes in terms of economic policy, financial markets, and consumer behavior. The future of economic science depends on the development of multidisciplinary approaches that address human behavior in all its aspects—rational, emotional, and social.

References

Akerlof, G. A., & Shiller, R. J. (2010). Animal spirits: How human psychology drives the economy, and why it matters for global capitalism. Princeton University Press. https://doi.org/10.2307/j.ctv36mk90z

Altunöz, U., & Altunöz, H. (2020). Davranışsal ekonomi (nörofinans): Kavram, teori, uygulama. Seçkin Yayıncılık.

Banerjee, A. V. (1992). A simple model of herd behavior. Quarterly Journal of Economics, 107(3), 797–817. https://doi.org/10.2307/2118364

Camerer, C. F., & Loewenstein, G. (2004). Behavioral economics: Past, present, future. In C. F. Camerer, G. Loewenstein, & M. Rabin (Eds.), Advances in behavioral economics (pp. 3–51). Princeton University Press.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). Intrinsic motivation and self-determination in human behavior. Plenum Press.

Herzberg, F. (1966). Work and the nature of man. World Publishing Company. https://doi.org/10.1177/002218566901100113

Kahneman, D. (2003). Maps of bounded rationality: Psychology for behavioral economics. American Economic Review, 93(5), 1449–1475. https://www.jstor.org/stable/3132137

Kahneman, D. (2011). Thinking, fast and slow. Farrar, Straus and Giroux.

Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. Econometrica, 47(2), 263–291. https://doi.org/10.2307/1914185

Loewenstein, G., & Elster, J. (Eds.). (1992). Choice over time. Russell Sage Foundation.

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. Psychological Review, 50(4), 370–396. https://doi.org/10.1037/h0054346

McClelland, D. C. (1961). The achieving society. Van Nostrand. http://dx.doi.org/10.1037/14359-000

Rabin, M. (1998). Psychology and economics. Journal of Economic Literature, 36(1), 11–46. https://www.jstor.org/stable/2564950

Simon, H. A. (1955). A behavioral model of rational choice. The Quarterly Journal of Economics, 69(1), 99–118. https://doi.org/10.2307/1884852

Simon, H. A. (1997). Models of bounded rationality: Empirically grounded economic reason. MIT Press. https://doi.org/10.7551/mitpress/4711.001.0001

Slovic, P. (1987). Perception of risk. Science, 236(4799), 280–285. https://doi.org/10.1126/science.3563507

Thaler, R. H. (1980). Toward a positive theory of consumer choice. Journal of Economic Behavior & Organization, 1(1), 39–60. https://doi.org/10.1016/0167-2681(80)90051-7

Thaler, R. H. (2016). Behavioral economics: Past, present, and future. American Economic Review, 106(7), 1577–1600. https://doi.org/10.1257/aer.106.7.1577

Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. Science, 185(4157), 1124–1131. https://doi.org/10.1126/science.185.4157.1124

Tversky, A., & Kahneman, D. (1981). The framing of decisions and the psychology of choice. Science, 211(4481), 453–458. https://doi.org/10.1126/science.7455683

Wikipedia. (2025). Behavioral economics. Retrieved July 5, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/Behavioral_economics

TÜRK DEVLETLERİ ARASINDA YATIRIM VE FİNANSAL İŞ BİRLİĞİ

Saddan Safarov*

Özet

Bu çalışmanın amacı, Türk devletleri arasında yatırım ve finansal iş birliği olanaklarını bölgesel kalkınma, ekonomik entegrasyon ve sürdürülebilir ortaklıklar açısından incelemektir. Küresel ekonomik dalgalanmalar, tedarik zinciri sorunları, enerji ve lojistik hatlarının yeniden şekillenmesi ile jeopolitik belirsizlikler, bölgesel iş birliği modellerini daha önemli hâle getirmiştir. Ortak tarihî bağlar, kültürel yakınlık, stratejik coğrafi konum, benzer ekonomik ihtiyaçlar ve gelişmekte olan pazar yapısı, Türk devletleri arasında yatırım ve finans alanında daha güçlü bir ortaklık zemini oluşturmaktadır. Araştırmada doküman incelemesi, karşılaştırmalı analiz ve bölgesel ekonomik iş birliği yaklaşımı kullanılmıştır. İnceleme sürecinde karşılıklı yatırım potansiyeli, finansal mekanizmalar, kurumsal eşgüdüm, bankacılık ilişkileri, sermaye hareketliliği ve ortak ekonomik projeler birlikte değerlendirilmiştir. Bulgular, ortak yatırım fonlarının kurulması, ulaştırma ve enerji projelerinde ortak finansman modellerinin geliştirilmesi, ticaretin finansmanına yönelik yeni araçların oluşturulması, özel sektör odaklı ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi ve çok taraflı yatırım platformlarının yaygınlaştırılması açısından önemli fırsatlar bulunduğunu göstermektedir. Bunun yanında mevzuat farklılıkları, finansal sistemler arasındaki uyumsuzluk, yatırım güvenliğine ilişkin kaygılar, sermaye akışını zorlaştıran yapısal sınırlamalar ve kurumsal koordinasyon eksikliği iş birliğinin derinleşmesini zorlaştırmaktadır. Çalışma, yatırım ve finansal iş birliğinin yalnızca ekonomik fayda üretmediğini, aynı zamanda Türk dünyasında uzun vadeli güven, istikrar, dayanıklılık ve stratejik karşılıklı bağımlılık oluşturan bir unsur olduğunu göstermektedir. Ortak finans platformlarının kurulması, yatırım hukukunda uyumun artırılması, finansal politika diyaloğunun güçlendirilmesi ve bölgesel kalkınma odaklı projelerin desteklenmesi önerilmektedir. Ayrıca ortak projelerin yalnızca devletlerarası düzeyde değil, bankalar, yatırım ajansları, kalkınma kurumları, girişim sermayesi fonları ve özel sektör temsilcileri arasında da kurumsallaştırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda finansal iş birliğinin şeffaflık, karşılıklı fayda, risk paylaşımı ve sürdürülebilirlik ilkeleri üzerine kurulması, Türk devletleri arasındaki ekonomik bütünleşmenin kalıcılığı bakımından belirleyici görülmektedir. Çalışmada ayrıca, bölgesel finansal iş birliğinin başarısının ortak kurumların kurulması kadar bu kurumların şeffaf, hesap verebilir ve profesyonel biçimde yönetilmesine bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Yatırım kararlarında ekonomik uygulanabilirlik, çevresel sorumluluk, toplumsal fayda ve dengeli bölgesel dağılım ölçütlerinin birlikte değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Böylece ekonomik bütünleşmenin geniş toplum kesimlerine yansıması ve ortaklığın uzun vadeli meşruiyet kazanması mümkün olabilir.

Anahtar Kelimeler: Türk devletleri, yatırım, finansal iş birliği, bölgesel kalkınma, ekonomik entegrasyon

*Yüksek lisans mezunu, Gümüşhane Üniversitesi Türkiye/Azerbaycan. E-posta: saddan.safarov@gmail.com ORCID: https://orcid.org/0009-0008-2597-676X

Investment And Financial Cooperation Among Turkic States

Abstract

The purpose of this study is to examine the possibilities of investment and financial cooperation among Turkic states in terms of regional development, economic integration, and sustainable partnerships. Global economic fluctuations, supply chain disruptions, the restructuring of energy and logistics routes, and geopolitical uncertainties have increased the importance of regional cooperation models. Shared historical ties, cultural proximity, strategic geographic location, similar economic needs, and the structure of emerging markets provide a strong basis for deeper cooperation among Turkic states in the fields of investment and finance. The study is based on document analysis, comparative analysis, and a regional economic cooperation perspective. During the analysis, mutual investment potential, financial mechanisms, institutional coordination, banking relations, capital mobility, and joint economic projects were evaluated together. The findings indicate that there are significant opportunities to establish joint investment funds, develop common financing models for transport and energy projects, create new instruments for trade finance, strengthen private sector-oriented economic relations, and expand multilateral investment platforms. At the same time, differences in legislation, incompatibility between financial systems, concerns related to investment security, structural limitations affecting capital flows, and insufficient institutional coordination make deeper cooperation more difficult. The study demonstrates that investment and financial cooperation generates not only economic benefits, but also long-term trust, stability, resilience, and strategic interdependence within the Turkic world. The establishment of common financial platforms, greater legal harmonization in investment matters, stronger financial policy dialogue, and support for regional development-oriented projects are proposed as priority directions. The study also concludes that joint initiatives should be institutionalized not only at the intergovernmental level but also among banks, investment agencies, development institutions, venture capital funds, and private-sector representatives. In this respect, building financial cooperation on transparency, mutual benefit, risk sharing, and sustainability is considered essential for the durability of economic integration among Turkic states. The study further emphasizes that the success of regional financial cooperation depends not only on establishing common institutions but also on managing them transparently, accountably, and professionally. It concludes that economic feasibility, environmental responsibility, social benefit, and balanced regional distribution should be assessed together in investment decisions.

Keywords: Turkic states, investment, financial cooperation, regional development, economic integration

Giriş

Küresel ekonomi son yıllarda yalnızca büyüme oranları veya ticaret hacimleri bakımından değil, üretim merkezlerinin, enerji akışlarının, lojistik güzergâhların ve sermaye hareketlerinin yönü bakımından da önemli bir dönüşüm yaşamaktadır. Salgın sonrası dönemde ortaya çıkan tedarik zinciri kırılganlıkları, bölgesel çatışmalar, enerji fiyatlarındaki oynaklık, yükselen finansman maliyetleri ve korumacı politikalar, ülkeleri ekonomik ilişkilerini daha güvenli ve öngörülebilir bölgesel ortaklıklar üzerinden yeniden düzenlemeye yöneltmiştir. Bu süreçte coğrafi yakınlık, ulaşım bağlantıları, karşılıklı güven ve tamamlayıcı ekonomik yapılar, yatırım kararlarının belirlenmesinde daha görünür hâle gelmiştir.

Türk devletleri, Avrupa ile Asya arasında uzanan geniş bir coğrafyada enerji kaynakları, tarım kapasitesi, sanayi altyapısı, genç nüfus, lojistik geçiş imkânları ve gelişmekte olan tüketici pazarları bakımından önemli bir potansiyele sahiptir. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye ve Özbekistan başta olmak üzere Türk Devletleri Teşkilatı çevresinde gelişen kurumsal yapı, ortak tarihî ve kültürel bağları ekonomik iş birliğine dönüştürme bakımından yeni imkânlar yaratmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı'nın 2009 yılında hükûmetler arası bir örgüt olarak kurulması ve kapsamlı iş birliğini temel amaç olarak benimsemesi, ekonomik ve finansal ilişkilerin kurumsallaşması açısından önemli bir zemin oluşturmuştur (Türk Devletleri Teşkilatı, 2026).

Bununla birlikte kültürel yakınlık tek başına ekonomik entegrasyonu garanti etmez. Yatırım kararları hukuki güvenlik, makroekonomik istikrar, finansmana erişim, vergi rejimi, döviz riski, altyapı kalitesi, düzenleyici öngörülebilirlik ve pazar büyüklüğü gibi somut unsurlara dayanır. Dolayısıyla Türk devletleri arasındaki iş birliğinin kalıcı sonuç üretmesi için siyasi iradenin yanı sıra ortak finansal araçlara, uyumlu mevzuata, veri paylaşımına ve özel sektör katılımına ihtiyaç vardır.

Bu çalışmanın amacı, Türk devletleri arasında yatırım ve finansal iş birliğinin mevcut dayanaklarını, fırsat alanlarını ve temel sınırlılıklarını incelemektir. Çalışmada özellikle ortak yatırım fonları, altyapı ve enerji finansmanı, ticaretin finansmanı, bankacılık ilişkileri, sermaye piyasaları, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin desteklenmesi, dijital finans ve yatırım hukukunun uyumlaştırılması üzerinde durulmaktadır. Araştırmanın temel sorusu, ortak tarih ve coğrafyanın ekonomik iş birliğine hangi kurumsal ve finansal mekanizmalar aracılığıyla dönüştürülebileceğidir.

Çalışmanın önemi, yatırım ve finansal iş birliğini yalnızca kısa vadeli ticari

kazanç çerçevesinde değerlendirmemesidir. Bölgesel finansal ağların kurulması, ülkelerin dış şoklara karşı dayanıklılığını artırabilir, ortak altyapı projelerinin uygulanmasını kolaylaştırabilir ve özel sektörün yeni pazarlara giriş maliyetini düşürebilir. Bu yönüyle ekonomik iş birliği, Türk dünyasında güven ve karşılıklı bağımlılık oluşturan stratejik bir araç niteliğindedir.

Teorik Çerçeve: Bölgesel Ekonomik İş Birliği Ve Finansal Entegrasyon

Bölgesel ekonomik iş birliği, ülkelerin ticaret, yatırım, ulaştırma, enerji, finans ve teknoloji gibi alanlarda ortak kurallar veya eşgüdümlü politikalar geliştirmesi olarak tanımlanabilir. İş birliği, serbest ticaret anlaşmalarından ortak yatırım kurumlarına kadar farklı yoğunluk düzeylerinde gerçekleşebilir. Finansal entegrasyon ise sermayenin sınırlar arasında daha düşük maliyetle hareket edebilmesi, finansal kurumların karşılıklı faaliyet gösterebilmesi ve yatırımcıların farklı ülke piyasalarına daha kolay erişebilmesi anlamına gelir.

Teorik olarak bölgesel iş birliği, işlem maliyetlerini azaltır, pazar ölçeğini büyütür ve yatırımcıya daha geniş bir talep alanı sunar. Özellikle küçük ve orta ölçekli ekonomiler için bölgesel pazarların birleşmesi, tek başına ulusal pazarın sağlayamayacağı ölçek ekonomilerini yaratabilir. Ortak standartlar ve tanınmış düzenlemeler, yatırımcının her ülkede yeniden uyum maliyeti üstlenmesini önleyebilir. Bununla birlikte entegrasyonun yararları, ülkelerin ekonomik yapılarının tamamlayıcılığına ve kurumsal kapasitesine bağlıdır.

Türk devletleri arasında ekonomik tamamlayıcılık belirgin biçimde görülmektedir. Bazı ülkeler enerji ve doğal kaynaklar bakımından güçlü iken bazıları sanayi üretimi, finansal hizmetler, teknoloji, inşaat ve girişimcilik ekosistemi açısından daha gelişmiş kapasiteye sahiptir. Bu farklılıklar doğru bir iş birliği mimarisi içinde rekabetten çok tamamlayıcılık yaratabilir. Enerji üreticisi ülkeler sanayi ve lojistik yatırımları için sermaye çekebilir, sanayi ve hizmet kapasitesi yüksek ülkeler ise yeni pazarlara ve ham madde kaynaklarına erişebilir.

Finansal entegrasyonun bir diğer boyutu risk paylaşımıdır. Büyük altyapı, enerji ve ulaştırma projeleri yüksek başlangıç maliyeti ve uzun geri ödeme süresi nedeniyle tek bir kurum veya ülke için ağır finansman yükü yaratabilir. Ortak fonlar, kalkınma bankaları, sendikasyon kredileri, garantiler ve kamu-özel iş birliği modelleri bu riski farklı taraflar arasında dağıtabilir. Böylece ekonomik açıdan gerekli ancak finansal açıdan zor projeler uygulanabilir hâle gelir.

Ancak entegrasyon aynı zamanda bulaşma riski de doğurur. Bir ülkedeki bankacılık veya döviz krizi, sıkı finansal bağlantılar aracılığıyla diğer ülkelere yayılabilir. Bu nedenle finansal iş birliği yalnızca sermaye akışını serbestleştirmeye değil, denetim, şeffaflık, erken uyarı mekanizmaları ve kriz yönetimi kapasitesine de dayanmalıdır. Sağlam olmayan kurumlar arasında hızlı entegrasyon, beklenen faydanın tersine kırılganlığı artırabilir.

Türk Devletleri Arasında Ekonomik İş Birliğinin Kurumsal Zemini

Türk Devletleri Teşkilatı, ekonomik iş birliğini temel çalışma alanlarından biri olarak ele almaktadır. Teşkilat bünyesinde ekonomi, ulaştırma, gümrük, enerji ve dijitalleşme konularında bakanlıklar ve uzman kurumlar arasında toplantılar yapılması, ortak gündemin sürekliliğini sağlamaktadır. Bu kurumsal zemin, ikili ilişkilerin çok taraflı bir çerçeveye taşınmasına imkân verir.

Kurumsal iş birliğinin en dikkat çekici adımlarından biri Türk Yatırım Fonu'nun kurulmasıdır. Fon, Türk devletleri arasındaki ilk ortak finans kurumu olarak 16 Mart 2023 tarihinde Ankara'da imzalanan anlaşmayla oluşturulmuştur (Türk Devletleri Teşkilatı, 2023). Kuruluşun temel amacı, üye ülkeler arasındaki ticaret ve ekonomik iş birliğini güçlendiren, bağlantısallığı artıran ve kalkınma etkisi oluşturan projeleri desteklemektir.

Türk Yatırım Fonu'nun önemi yalnızca yeni bir finansman kaynağı olmasından kaynaklanmaz. Fon, proje seçimi, risk değerlendirmesi, ortak finansman ve özel sektör katılımı konusunda bölgesel bir standart oluşturabilir. Fonun kredi, sermaye yatırımı, garanti ve ortak finansman gibi araçları aşamalı biçimde kullanmayı planlaması, farklı proje türlerine uyarlanabilir bir yapı sunmaktadır. Kuruluş aşamasında kredilerin uluslararası ve bölgesel kalkınma kurumlarıyla ortak finansman veya sendikasyon yoluyla verilmesi, riskin paylaşılması bakımından rasyonel bir yaklaşımdır (Türk Yatırım Fonu, 2026a).

Fonun faaliyetlerinin başarısı, sermaye büyüklüğünden çok yönetişim kalitesine bağlı olacaktır. Proje seçiminde siyasi yakınlık yerine ekonomik uygulanabilirlik, kalkınma etkisi, çevresel sürdürülebilirlik ve geri ödeme kapasitesi esas alınmalıdır. Bağımsız denetim, düzenli kamuoyu bilgilendirmesi ve çıkar çatışması kuralları, kurumun güvenilirliğini artıracaktır. Ayrıca küçük ekonomilerin ve düşük gelirli bölgelerin projelere erişimi için dengeli bir dağılım yaklaşımı geliştirilmelidir.

Teşkilat ile Fon arasındaki görev paylaşımı da açık olmalıdır. Teşkilat siyasi ve stratejik öncelikleri belirlerken Fon profesyonel finansman ilkeleriyle proje değerlendirmesi yapmalıdır. Bu ayrım korunmadığında ekonomik açıdan zayıf projelerin

siyasi gerekçelerle desteklenmesi riski ortaya çıkar. Buna karşılık iki kurum arasında veri paylaşımı, öncelik belirleme ve ortak izleme mekanizması kurulması, kaynakların daha etkili kullanılmasını sağlayabilir.

Orta Koridor Ve Altyapı Finansmanı

Türk devletleri arasındaki yatırım iş birliğinin en somut alanlarından biri ulaştırma ve lojistik altyapısıdır. Orta Koridor olarak bilinen Trans-Hazar Uluslararası Taşımacılık Güzergâhı, Çin ve Avrupa pazarlarını Orta Asya, Hazar Denizi, Güney Kafkasya ve Türkiye üzerinden birbirine bağlayan çok modlu bir hat niteliğindedir. Dünya Bankası, doğru yatırımlar ve verimlilik önlemleriyle bu koridordaki ticaret hacminin 2030'a kadar üç katına çıkabileceğini ve seyahat sürelerinin yarıya indirilebileceğini belirtmektedir (Dünya Bankası, 2023).

Koridorun gelişmesi yalnızca demiryolu veya liman inşasıyla sınırlı değildir. Gümrük işlemlerinin dijitalleştirilmesi, limanlar arası koordinasyon, tarifelerin uyumlaştırılması, vagon ve konteyner kapasitesi, sınır geçiş süreleri, lojistik veri paylaşımı ve sigorta sistemleri bir bütün olarak ele alınmalıdır. Fiziksel altyapıya yatırım yapılırken idari darboğazların devam etmesi, beklenen verimliliğin oluşmasını engelleyebilir.

Orta Koridor projeleri yüksek sermaye gerektirdiği için ortak finansman modelleri önem kazanmaktadır. Türk Yatırım Fonu, ulusal kalkınma bankaları, uluslararası finans kuruluşları ve özel yatırımcılar arasında kurulacak ortaklıklar, riskin dağıtılmasına yardımcı olabilir. Gelir garantisi, proje tahvili, altyapı fonu, kamu-özel iş birliği ve kullanım ücretine dayalı finansman modelleri proje niteliğine göre değerlendirilebilir.

Altyapı yatırımlarında ekonomik getiri kadar bölgesel kalkınma etkisi de ölçülmelidir. Sadece transit yükün hızlanması değil, güzergâh üzerindeki şehirlerin üretim, depolama, bakım, turizm ve hizmet faaliyetlerinden yararlanması hedeflenmelidir. Aksi hâlde koridor, yerel ekonomilere sınırlı katkı sağlayan bir geçiş hattına dönüşebilir. Lojistik merkezlerin, serbest ekonomik bölgelerin ve sanayi kümelerinin koridorla ilişkilendirilmesi bu nedenle önemlidir.

İklim ve çevre boyutu da finansman kararlarının parçası olmalıdır. Demiryolu ağırlıklı taşımacılık, karayoluna göre daha düşük karbon yoğunluğu sağlayabilir; ancak liman genişletme, enerji kullanımı ve doğal alanlara etkiler dikkatle değerlendirilmelidir. Yeşil finansman araçlarının kullanılması, altyapı yatırımlarını çevresel standartlarla uyumlu hâle getirebilir.

Enerji, Yeşil Dönüşüm Ve Ortak Yatırım Alanları

Türk devletlerinin bir bölümü petrol, doğal gaz, uranyum, güneş ve rüzgâr potansiyeli bakımından önemli kaynaklara sahiptir. Enerji alanındaki iş birliği, arz güvenliği ve ihracat gelirleri bakımından stratejik önem taşır. Bununla birlikte küresel enerji dönüşümü, yalnızca fosil yakıtların taşınmasına dayanan bir iş birliği modelinin uzun vadede yeterli olmayacağını göstermektedir.

Yenilenebilir enerji, elektrik iletim hatları, enerji depolama, yeşil hidrojen ve enerji verimliliği projeleri yeni ortaklık alanları yaratabilir. Bu projeler yüksek teknoloji ve uzun vadeli finansman gerektirdiğinden ortak yatırım fonları ve kalkınma kurumları önemli rol oynayabilir. Özellikle güneş ve rüzgâr kapasitesi yüksek bölgelerde üretilen elektriğin bölgesel şebekelere ve Avrupa pazarına taşınması, enerji iş birliğini yeni bir aşamaya taşıyabilir.

Enerji projelerinde sözleşme güvenliği, fiyatlandırma yöntemi, döviz riski ve siyasi risk temel finansman sorunlarıdır. Uzun vadeli alım anlaşmaları ve devlet garantileri yatırımcı için güven sağlarken kamu maliyesi üzerinde yük oluşturabilir. Bu nedenle riskler şeffaf biçimde hesaplanmalı, garantiler bütçe dışında görünmez yükümlülüklere dönüşmemelidir.

Ortak yatırım alanları enerjiyle sınırlı değildir. Tarım ve gıda güvenliği, sulama sistemleri, ilaç sanayisi, dijital altyapı, telekomünikasyon, turizm, eğitim teknolojileri, savunma dışı ileri üretim, madencilikte katma değerli işleme ve sağlık hizmetleri de iş birliği potansiyeli taşımaktadır. Sektör seçimi yapılırken yalnızca mevcut kârlılık değil, bölgesel değer zinciri oluşturma kapasitesi dikkate alınmalıdır.

Bir ülkede çıkarılan ham maddenin başka bir ülkede işlenmesi, üçüncü bir ülkede lojistik hizmetle taşınması ve ortak pazarlama ağıyla dış pazara sunulması, Türk devletleri arasında üretim temelli ekonomik bağları güçlendirebilir. Böyle bir model, yalnızca ticaret hacmini artırmakla kalmaz, ülkeleri birbirine bağlayan uzun vadeli sanayi ilişkileri yaratır.

Ticaretin Finansmanı Ve Bankacılık İlişkileri

Türk devletleri arasındaki ticaretin artması için yalnızca gümrük vergilerinin azaltılması yeterli değildir. İhracatçı ve ithalatçının güvenli ödeme, kredi, sigorta, garanti ve döviz işlemlerine erişebilmesi gerekir. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler, karşı taraf riski ve finansman maliyeti nedeniyle yeni pazarlara girişte zorlanmaktadır.

Bankalar arasında muhabirlik ilişkilerinin güçlendirilmesi, akreditif, teminat mektubu, alacak sigortası ve tedarik zinciri finansmanı gibi araçların yaygınlaştırılması ticareti destekleyebilir. İhracat kredi kuruluşlarının ortak garanti programları geliştirmesi, işletmelerin riskini azaltabilir. Aynı zamanda bankaların birbirlerinin düzenleyici standartlarını ve müşteri tanıma süreçlerini tanıması, işlem sürelerini kısaltabilir.

Yerel para birimleriyle ticaret konusu da sıkça gündeme gelmektedir. Yerel para kullanımı, üçüncü ülke para birimlerine bağımlılığı ve dönüşüm maliyetini azaltabilir; ancak kur oynaklığı ve piyasa derinliği sınırlı olduğunda yeni riskler doğurabilir. Bu nedenle yerel para mekanizmaları zorunlu bir siyasi hedef olarak değil, piyasa koşulları ve riskten korunma araçlarıyla birlikte değerlendirilmelidir.

Ortak bir ödeme altyapısı veya sınır ötesi hızlı ödeme sistemi, düşük tutarlı ticari işlemler ve turizm harcamaları açısından yararlı olabilir. Bunun için teknik uyumluluk, siber güvenlik, veri koruma ve kara para aklamayla mücadele kurallarının ortak standartlara bağlanması gerekir. Dijital sistemlerin hız avantajı, zayıf güvenlik ve denetim nedeniyle yeni kırılganlıklara dönüşmemelidir.

Bankacılık iş birliğinde finansal kapsayıcılık da göz önünde bulundurulmalıdır. Büyük şirketlerin yanı sıra kadın girişimciler, genç girişimciler, kırsal işletmeler ve yeni kurulan teknoloji şirketleri için özel kredi ve garanti programları geliştirilebilir. Böylece bölgesel iş birliği yalnızca büyük altyapı projelerine değil, geniş bir ekonomik tabana yayılabilir.

Sermaye Piyasaları, Fintek Ve Yeni Finansman Araçları

Türk devletlerinin finansal sistemleri büyük ölçüde bankacılık ağırlıklıdır. Bu yapı, uzun vadeli ve riskli yatırımların finansmanında sınırlılık yaratabilir. Sermaye piyasalarının geliştirilmesi, şirketlere tahvil ve hisse senedi yoluyla alternatif kaynak sağlayabilir. Bölgesel yatırımcıların farklı ülke borsalarına erişimini kolaylaştıran düzenlemeler, piyasa derinliğini artırabilir.

Ortak veya karşılıklı tanınan tahvil standartları, yeşil tahvil, sukuk, proje tahvili ve girişim sermayesi fonları finansman çeşitliliği yaratabilir. Ancak finansal ürünlerin yalnızca adının yeni olması yeterli değildir. Yatırımcı koruması, doğru fiyatlama, bağımsız denetim ve düzenli raporlama olmadan yeni araçlar güven kaybına yol açabilir.

Fintek alanı, sınır ötesi ödeme, dijital kimlik, açık bankacılık ve küçük işletme finansmanı bakımından önemli fırsatlar sunmaktadır. Türk devletleri arasında düzenleyici deneme alanları kurulması, yenilikçi şirketlerin kontrollü ortamda farklı pazar-

larda faaliyet göstermesini kolaylaştırabilir. Ortak teknik standartlar, şirketlerin her ülkede tamamen yeni sistem kurma maliyetini azaltabilir.

Dijital finansın yaygınlaşması siber güvenlik, kişisel verilerin korunması ve tüketici hakları konularını daha kritik hâle getirir. Bir ülkedeki zayıf güvenlik halkası, bölgesel ödeme ağının tamamını etkileyebilir. Bu nedenle ortak siber olay bildirim sistemi, asgari güvenlik standartları ve düzenleyiciler arası hızlı iletişim mekanizması kurulmalıdır.

Girişim sermayesi ve yenilik finansmanı, genç nüfusun ekonomik potansiyelini harekete geçirebilir. Ortak hızlandırma programları, teknoloji fonları ve üniversite-sanayi iş birliği projeleri sayesinde yenilikçi işletmeler bölgesel ölçekte büyüyebilir. Böylece Türk devletleri arasındaki ekonomik bağlar yalnızca geleneksel sektörlere değil, bilgi ve teknoloji temelli faaliyetlere de dayanır.

Hukuki Uyum, Yatırım Güvenliği Ve Kurumsal Koordinasyon

Yatırımcı için en temel beklenti, kuralların öngörülebilir ve eşit uygulanmasıdır. Vergi düzenlemelerinin sık değişmesi, lisans süreçlerinin belirsizliği, sözleşmelerin uygulanmasındaki sorunlar ve yargı süreçlerinin uzunluğu, kültürel yakınlık bulunsa bile yatırım kararını olumsuz etkiler. Bu nedenle yatırım iş birliğinin temelinde hukuk güvenliği yer almalıdır.

Türk devletleri arasında yatırım mevzuatının tamamen aynı hâle getirilmesi gerçekçi olmayabilir. Ancak asgari ortak standartlar geliştirilebilir. Yatırımcının korunması, kamulaştırma koşulları, kâr transferi, uyuşmazlık çözümü, rekabet, kamu ihalesi ve şirket kuruluş işlemlerinde karşılıklı tanınma veya uyumlaştırma mekanizmaları oluşturulabilir.

Tek durak yatırım ofisleri, ortak dijital yatırım portalı ve standart proje bilgi formu yatırımcının bilgiye erişimini kolaylaştırabilir. Portalda sektör bazlı teşvikler, izin süreçleri, vergi yükümlülükleri, arazi koşulları ve yerel ortaklık imkânları şeffaf biçimde sunulmalıdır. Bilgi eksikliği, özellikle küçük yatırımcı için önemli bir maliyet unsurudur.

Uyuşmazlık çözümünde uzun ve belirsiz süreçlerden kaçınmak için arabuluculuk ve tahkim mekanizmaları güçlendirilebilir. Bununla birlikte yatırımcı hakları ile kamu yararı arasında denge kurulmalıdır. Çevre, işçi sağlığı, vergi ve tüketici koruması gibi alanlarda devletin düzenleme yetkisi korunmalıdır.

Kurumsal koordinasyon eksikliği, aynı konuda çok sayıda kurumun farklı karar vermesine yol açabilir. Maliye, ekonomi, merkez bankası, yatırım ajansı, gümrük,

rekabet kurumu ve finansal düzenleyiciler arasında düzenli politika diyaloğu kurulmalıdır. Ortak çalışma grupları yalnızca toplantı yapan yapılar olmamalı; belirli takvim, performans göstergesi ve izleme raporuyla çalışmalıdır.

Riskler Ve Sınırlılıklar

Türk devletleri arasındaki finansal iş birliği önemli fırsatlar sunsa da makroekonomik farklılıklar süreci zorlaştırabilir. Enflasyon oranları, para politikası çerçeveleri, döviz rejimleri, kamu borcu düzeyi ve bankacılık sistemlerinin yapısı ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu farklılıklar ortak finansal ürünlerin fiyatlandırılmasını ve sermaye hareketlerinin yönetimini güçleştirebilir.

Döviz riski, uzun vadeli projelerde temel sorunlardan biridir. Geliri yerel para cinsinden olan bir projenin yabancı para borçlanması, kur şoku yaşandığında ödeme kapasitesini zayıflatabilir. Yerel para finansmanı, risk paylaşım fonları ve uygun türev araçlar geliştirilmeden aşırı döviz borçlanması teşvik edilmemelidir.

Siyasi risk ve düzenleyici değişiklikler de yatırım kararını etkiler. Seçim dönemleri, yönetim değişiklikleri veya dış politika gerilimleri proje koşullarını değiştirebilir. Uzun vadeli projeler, siyasi döngülerden bağımsız ve sözleşmeye dayalı kurumsal güvenceye ihtiyaç duyar.

Şeffaflık eksikliği ve yolsuzluk riski, ortak fonların itibarını zedeleyebilir. Kamu kaynaklarının kullanıldığı projelerde açık ihale, yararlanıcı sahiplik bilgisi, bağımsız denetim ve kamuya açık sonuç raporu zorunlu olmalıdır. Yüksek düzeyde siyasi destek, denetim ihtiyacını azaltmaz; tam tersine artırır.

Ekonomik faydanın ülkeler ve bölgeler arasında dengesiz dağılması da iş birliğine yönelik toplumsal desteği zayıflatabilir. Büyük pazarların veya güçlü şirketlerin bütün fırsatları topladığı algısı, küçük ülkelerde çekince oluşturabilir. Bu nedenle proje portföyü hazırlanırken kapsayıcılık, coğrafi denge ve kapasite geliştirme boyutu gözetilmelidir.

Çalışmanın temel sınırlılığı, doküman incelemesine dayanması ve şirket düzeyinde birincil veri içermemesidir. Ülkeler arasındaki karşılaştırılabilir güncel veri eksikliği de değerlendirmeyi sınırlandırmaktadır. Bu nedenle ulaşılan sonuçlar genel bir politika çerçevesi sunmakta, her proje için ayrı fizibilite ihtiyacını ortadan kaldırmamaktadır.

Özel Sektör, KOBİ'ler Ve Bölgesel Değer Zincirleri

Türk devletleri arasındaki ekonomik iş birliğinin kalıcı hâle gelmesi, yalnızca büyük kamu projelerine değil, özel sektörün günlük ticari ve yatırım ilişkilerine

dayanmalıdır. Büyük altyapı yatırımları bağlantısallığı artırırken ekonomik bütünleşmenin gerçek derinliği, şirketlerin birbirinden mal ve hizmet satın alması, ortak üretim yapması, teknoloji paylaşması ve uzun vadeli tedarik ilişkileri kurmasıyla ortaya çıkar. Bu nedenle bölgesel iş birliği politikalarında özel sektör, kararların uygulayıcısı değil, hazırlık sürecinin aktif tarafı olarak görülmelidir.

Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler, Türk devletlerinin çoğunda istihdam ve yerel üretimin önemli bölümünü oluşturmaktadır. Buna rağmen KOBİ'ler sınır ötesi faaliyetlerde bilgi eksikliği, teminat yetersizliği, yüksek işlem maliyeti ve hukuki belirsizlik gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Ortak kredi garanti mekanizmaları, e-ticaret altyapısı, standart sözleşmeler ve iş eşleştirme platformları bu engelleri azaltabilir. KOBİ finansmanının yalnızca ucuz kredi biçiminde ele alınmaması; danışmanlık, pazar bilgisi, kalite standardı ve dijital dönüşüm desteğiyle birlikte sunulması gerekir.

Bölgesel değer zincirleri, iş birliğinin ticaretten üretime geçmesini sağlayan temel araçlardan biridir. Bir ürünün tasarım, ham madde, ara malı, montaj, lojistik ve pazarlama aşamalarının farklı Türk devletlerinde gerçekleştirilmesi, ülkeler arasında daha dayanıklı ekonomik bağlar kurabilir. Bu modelde her ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğü belirlenmeli ve katma değerin bölgede kalması hedeflenmelidir. Sadece ham madde ihracatına dayalı ilişki, uzun vadeli sanayi gelişimi açısından sınırlı sonuç üretir.

Değer zincirlerinin kurulabilmesi için kalite standartları, teknik düzenlemeler ve uygunluk değerlendirme süreçleri arasında uyum gereklidir. Aynı ürünün her ülkede farklı test ve belge sürecinden geçmesi, maliyeti artırır ve teslim süresini uzatır. Karşılıklı tanıma anlaşmaları, ortak laboratuvar ağları ve dijital sertifika sistemleri, özellikle imalat ve gıda sektörlerinde ticareti kolaylaştırabilir.

Özel sektör katılımının kurumsallaşması için Türk devletleri düzeyinde sektör konseyleri oluşturulabilir. Bu konseyler enerji, lojistik, tarım, finans, teknoloji ve turizm gibi alanlarda yatırım engellerini tespit edebilir, ortak proje önerileri hazırlayabilir ve kamu kurumlarına düzenli rapor sunabilir. Böylece ekonomik iş birliği yalnızca üst düzey deklarasyonlara değil, sektör bazlı ve ölçülebilir bir uygulama gündemine dayanır.

Yöntem

Araştırma nitel yöntemle hazırlanmış ve doküman incelemesi temel alınmıştır. Türk devletleri arasındaki ekonomik iş birliği, yatırım, finansman, ulaştırma ve kurumsal yapı konularındaki resmî belgeler, uluslararası kuruluş raporları ve ilgili akademik çalışmalar incelenmiştir. Belgeler; kurumsal mekanizmalar, finansman

araçları, fırsat alanları, riskler ve politika önerileri temaları altında sınıflandırılmıştır.

Karşılaştırmalı analiz yoluyla ülkelerin ekonomik yapılarındaki tamamlayıcılık ile mevzuat ve finansal sistem farklılıkları birlikte değerlendirilmiştir. Bölgesel ekonomik iş birliği yaklaşımı kullanılarak ikili ilişkilerin ötesinde çok taraflı kurumların ve ortak finansman mekanizmalarının rolü analiz edilmiştir.

Çalışmada sayısal bir ekonometrik model kurulmamış, mevcut verilerden hareketle kavramsal ve politika odaklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu tercih, konunun geniş coğrafi ve kurumsal kapsamından kaynaklanmaktadır. Gelecek araştırmalarda ülke bazlı doğrudan yatırım verileri, bankacılık akımları ve firma anketleri kullanılarak daha ayrıntılı ampirik analiz yapılabilir.

Bulgular Ve Tartışma

İncelenen belgeler, Türk devletleri arasındaki yatırım ve finansal iş birliğinin kurumsal açıdan yeni fakat hızlı gelişen bir aşamada olduğunu göstermektedir. Türk Yatırım Fonu'nun kurulması, siyasi iradenin somut bir finansal araca dönüşmesi bakımından temel dönüm noktasıdır. Bununla birlikte Fonun bölgesel kalkınmada belirleyici rol oynayabilmesi için yeterli proje hazırlama kapasitesine, profesyonel yönetişime ve ortak finansman ağlarına ihtiyacı vardır.

İkinci temel bulgu, ulaştırma ve enerji bağlantısallığının yatırım iş birliğinin omurgasını oluşturduğudur. Orta Koridor, yalnızca transit ticaret güzergâhı değil, üretim ve yatırım kümelerinin kurulabileceği bölgesel bir ekonomik hat olarak değerlendirilmelidir. Dünya Bankası'nın koridor için öngördüğü ticaret ve süre avantajı, altyapı yatırımlarının ekonomik potansiyelini göstermektedir; ancak bu potansiyelin gerçekleşmesi, sınır ve gümrük işlemlerindeki verimliliğe bağlıdır.

Üçüncü bulgu, özel sektörün mevcut kurumsal iş birliğinde daha güçlü temsil edilmesi gerektiğidir. Devletlerarası anlaşmalar temel çerçeveyi oluşturmakla birlikte yatırımın uygulanması şirketler, bankalar, sigorta kurumları ve yatırım fonları tarafından gerçekleştirilir. İş dünyasının proje geliştirme aşamasına erken katılımı, ekonomik açıdan uygulanabilir olmayan girişimlerin önlenmesini sağlayabilir.

Dördüncü bulgu, finansal araç çeşitliliğinin yetersizliğidir. Banka kredileri önemli olmakla birlikte uzun vadeli altyapı ve yenilik yatırımları için sermaye piyasası araçlarına, garanti mekanizmalarına ve öz kaynak finansmanına ihtiyaç vardır. Türk Yatırım Fonu'nun ortak finansman ve sermaye katılımı araçları bu açığın azaltılmasına katkı sağlayabilir.

Beşinci bulgu, mevzuat farklılıklarının işlem maliyetini artırdığıdır. Şirket kuruluşu, lisans, vergi, sermaye transferi ve uyuşmazlık çözümü süreçleri arasındaki farklar, özellikle küçük işletmeler için caydırıcıdır. Asgari ortak standartların ve dijital tek durak sistemlerinin geliştirilmesi, yatırım akışını kolaylaştırabilir.

Altıncı bulgu, iş birliğinin sürdürülebilirlik boyutunun güçlendirilmesi gerektiğidir. Ulaştırma, enerji ve sanayi projelerinde çevresel ve sosyal etkiler proje kararının merkezinde olmalıdır. Yeşil finansman, enerji verimliliği ve düşük karbonlu lojistik, bölgenin uluslararası yatırım çekme kapasitesini de artırabilir.

Yedinci bulgu, ortak finansal veri altyapısının eksikliğidir. Ülkeler arasında karşılaştırılabilir yatırım, proje, sektör ve risk verilerinin düzenli paylaşılmaması politika tasarımını zorlaştırmaktadır. Ortak bir ekonomik veri portalı ve yıllık yatırım görünümü raporu, hem kamu kurumlarına hem özel sektöre daha güvenilir karar zemini sağlayabilir.

Tartışma genel olarak, kültürel yakınlığın ekonomik iş birliği için olumlu fakat tek başına yetersiz bir unsur olduğunu göstermektedir. Kalıcı entegrasyon, güvenilir kurumlar, açık kurallar ve ekonomik açıdan uygulanabilir projeler gerektirir. Türk dünyası söyleminin ekonomik karşılığı, şeffaf ve ölçülebilir sonuçlar üreten ortaklıklarla güçlenebilir.

Politika Önerileri

İlk olarak, Türk Yatırım Fonu'nun proje hazırlama kapasitesi güçlendirilmelidir. Birçok ülkede finansman kadar nitelikli fizibilite, çevresel değerlendirme ve mali model eksikliği sorun oluşturmaktadır. Fon bünyesinde proje hazırlama tesisi kurulması, uygulanabilir projelerin sayısını artırabilir.

İkinci olarak, ulaştırma ve enerji projeleri için ortak bölgesel yatırım planı hazırlanmalıdır. Projeler ulusal önceliklerin basit toplamı biçiminde değil, bütün koridorun verimliliğine katkısı temelinde sıralanmalıdır. Bağlantısı olmayan veya kapasite darboğazı yaratan yatırımlardan kaçınılmalıdır.

Üçüncü olarak, ihracat kredi kuruluşları ve ticari bankalar arasında ortak garanti ve ticaret finansmanı programı oluşturulmalıdır. KOBİ'lere yönelik düşük tutarlı işlemler için standartlaştırılmış dijital ürünler geliştirilmesi, bölgesel ticaret tabanını genişletebilir.

Dördüncü olarak, yatırım mevzuatında asgari ortak ilkeler kabul edilmelidir. Şeffaflık, eşit muamele, kâr transferi, uyuşmazlık çözümü ve yatırımcı bilgilendirmesi

konularında ortak rehber hazırlanabilir. Bu rehber bağlayıcı bir üst hukuk olmak zorunda değildir; ancak ülke reformları için referans oluşturabilir.

Beşinci olarak, ortak yatırım ve proje veri portalı kurulmalıdır. Portalda ülke ve sektör bazlı yatırım fırsatları, teşvikler, finansman kaynakları, ihale duyuruları ve proje sonuçları yayımlanmalıdır. Verilerin güncel tutulması için her ülkede sorumlu kurum belirlenmelidir.

Altıncı olarak, fintek ve sınır ötesi ödeme alanında ortak deneme ortamı geliştirilmelidir. Düzenleyiciler, belirli güvenlik koşulları altında şirketlerin birden fazla ülkede ürün test etmesine izin verebilir. Bu süreç tüketici koruması ve veri güvenliği standartlarıyla desteklenmelidir.

Yedinci olarak, ortak yatırım projelerinde çevresel, sosyal ve yönetişim ölçütleri zorunlu hâle getirilmelidir. Projelerin yalnızca finansal getirisi değil, istihdam, bölgesel eşitsizlik, karbon etkisi ve yerel tedarik zincirine katkısı da ölçülmelidir.

Sekizinci olarak, üniversiteler, düşünce kuruluşları ve iş dünyası arasında sürekli politika diyaloğu kurulmalıdır. Yıllık Türk Devletleri Yatırım ve Finans Forumu, yalnızca protokol toplantısı değil, proje eşleştirme ve ölçülebilir taahhütlerin izlendiği bir platform olarak tasarlanabilir.

Sonuç

Türk devletleri arasında yatırım ve finansal iş birliği, ortak tarih ve kültürün ekonomik alana yansımasını sağlayabilecek stratejik bir imkândır. Bölgenin enerji kaynakları, lojistik konumu, genç nüfusu, sanayi ve hizmet kapasitesi, doğru kurumsal yapı içinde önemli bir ortak kalkınma potansiyeli yaratmaktadır. Ancak bu potansiyelin gerçekleşmesi, kültürel yakınlığın ötesinde hukuki güvenlik, profesyonel finansman, veri şeffaflığı ve özel sektör katılımı gerektirir.

Türk Yatırım Fonu, ortak ekonomik projeler için önemli bir başlangıçtır. Fonun başarısı, sermaye miktarından çok proje seçimi, yönetişim, risk yönetimi ve diğer finans kuruluşlarıyla ortaklık kapasitesine bağlıdır. Fonun Orta Koridor, enerji dönüşümü, KOBİ finansmanı, dijital altyapı ve yenilik projelerine odaklanması, bölgesel ekonomik bağları güçlendirebilir.

Orta Koridor ve enerji bağlantıları, iş birliğinin fiziksel omurgasını oluştururken bankacılık, ticaret finansmanı, sermaye piyasaları ve dijital ödeme sistemleri finansal omurgayı oluşturacaktır. Bu iki yapı birlikte geliştirilmediğinde altyapı yatı-

rımlarının ticari etkisi sınırlı kalabilir. Dolayısıyla fiziksel bağlantısallık ile finansal bağlantısallık eş zamanlı ele alınmalıdır.

Yatırım hukukunun uyumlaştırılması, ortak veri sistemlerinin kurulması ve şeffaf uyuşmazlık çözümü, yatırımcı güveni açısından temel önemdedir. İş birliğinin tüm taraflar için dengeli fayda üretmesi, küçük ekonomilerin ve KOBİ'lerin de ortak projelere erişebilmesine bağlıdır. Aksi hâlde entegrasyon yalnızca büyük şirketlerin ve belirli merkezlerin yararlandığı dar bir yapıya dönüşebilir.

Sonuç olarak yatırım ve finansal iş birliği, Türk dünyasında yalnızca ekonomik büyüme aracı değildir. Aynı zamanda ülkeler arasında uzun vadeli güven, istikrar, dayanıklılık ve stratejik karşılıklı bağımlılık oluşturur. Şeffaflık, karşılıklı fayda, risk paylaşımı ve sürdürülebilirlik ilkeleri temelinde geliştirilecek ortak finansal mimari, Türk devletlerinin küresel ekonomik sistemde daha güçlü ve dayanıklı bir konum elde etmesine katkı sağlayabilir.

Kaynakça / Bibliography

14. Rapor / Report

Asian Development Bank. (2024). Asian economic integration report 2024. Asian Development Bank.

European Bank for Reconstruction and Development. (2024). Azerbaijan country diagnostic 2024. EBRD.

OECD. (2023). FDI qualities policy toolkit. OECD Publishing.

United Nations Conference on Trade and Development. (2024). World investment report 2024. United Nations.

World Bank. (2023). Middle trade and transport corridor: Policies and investments to triple freight volumes and halve travel time by 2030. World Bank.

World Bank. (2024). Ten priority actions that can triple trade in the Middle Corridor by 2030. World Bank.

16. İnternet Sayfası / Web Address

Türk Devletleri Teşkilatı. (2023). Turkic Investment Fund. https://turkicstates.org/en/partners-detail/turkic-investment-fund (Erişim tarihi: 29 Haziran 2026).

Türk Devletleri Teşkilatı. (2026). About us. https://turkicstates.org/en (Erişim tarihi: 29 Haziran 2026).

Türk Yatırım Fonu. (2026a). Loans. https://turkicfund.org/what-we-offer/loans-1 (Erişim tarihi: 29 Haziran 2026).

Türk Yatırım Fonu. (2026b). Priority areas. https://turkicfund.org/priority-areas/ (Erişim tarihi: 29 Haziran 2026).

DAVRANIŞSAL İKTİSAT ÇERÇEVESİNDE SOSYAL MEDYANIN TÜKETİCİ KARAR ALMA SÜREÇLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ANALİZİ

Zabita Mammadzada*
Ali Çimat**

Özet

Geleneksel iktisat teorisi, bireyleri tam bilgiye sahip, sürekli fayda maksimizasyonu sağlayan rasyonel aktörler olarak tanımlamaktadır. Buna karşın, günümüzde öne çıkan davranışsal iktisat yaklaşımı, karar alma süreçlerinin yalnızca rasyonel temellere dayanmadığını; psikolojik, bilişsel ve sosyolojik faktörlerin de bu mekanizmada belirleyici bir role sahip olduğunu güçlü biçimde savunur. Tüketicilerin çoğu zaman irrasyonel eğilimler gösterebildiği kabul edilen bu yeni ekonomik yapıda, özellikle dijitalleşmenin ivme kazanmasıyla birlikte sosyal medya ağları; bireylerin günlük tüketim alışkanlıkları, uzun vadeli tasarruf eğilimleri ve anlık satın alma kararları üzerinde dönüştürücü bir etki yaratmıştır. Bu çalışma, sosyal medya kullanımının tüketici tercihleri üzerindeki söz konusu etkisini davranışsal iktisat perspektifiyle derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Tüketici davranışlarının günümüzde hangi değişkenlere daha fazla bağlı olduğu ve çağdaş dijital ekonomilerde tüketim kalıplarının tam olarak ne yönde evrildiği kapsamlı bir şekilde analiz edilmektedir. Araştırmanın evrenini, Azerbaycan'da aktif olarak sosyal medya kullanan bireyler oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğü, istatistiksel açıdan yüksek güvenilirliği sağlamak adına %95 güven düzeyi ve %5 hata payı dikkate alınarak özenle hesaplanmış, bu doğrultuda 389 katılımcıya ulaşılması hedeflenmiştir. Bu metodolojik yaklaşım, elde edilecek bulguların evreni temsil etme gücünü maksimize etmeyi amaçlamaktadır. Veri toplama aracı olarak kullanılan detaylı anket formu toplam dört temel bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik özellikleri saptanırken; diğer bölümlerde sosyal medya ve çevrimiçi alışveriş etkileşimi, uygulama tercihleri ve sosyal medyanın tüketici kararlarına etkisi bilimsel ölçekler aracılığıyla ölçülmektedir. Geçerliliği ve güvenilirliği test edilerek onaylanmış bu standart ölçekler, araştırmanın bilimsel tutarlılığını artırmaktadır. Toplanan veriler; Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA), korelasyon, regresyon, bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve güvenilirlik testleri gibi istatistiksel yöntemlerle incelenecektir. Sonuç olarak, sosyal medya içeriklerinin satın alma kararlarındaki belirleyici rolü net bir biçimde ortaya konulacaktır. Böylece hem tüketicilerin gelecekte daha rasyonel ekonomik kararlar almasına doğrudan katkı sağlanacak, hem de yerel işletmeler ve politika yapıcılar için stratejik, uygulanabilir öneriler geliştirilerek, dijitalleşen ekonomiler alanındaki güncel literatüre tamamen özgün ve yeni bir değer katılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, Tüketici davranışları, Davranışsal iktisat, Dijitalleşme

* Doktora öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye, zabite.aze97@gmail.com ORCID 0000-0002-4525-3867
** Prof. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye, acimat@mu.edu.tr, ORCID 0000-0003-4423-4696

Analysis Of The Impact Of Social Media On Consumer Decision-Making Processes From A Behavioral Economics Perspective

Abstract

Traditional economic theory defines individuals as rational actors who possess perfect information and consistently strive for utility maximization. In contrast, contemporary behavioral economics argues that decision-making processes are not solely based on rational foundations; psychological, cognitive, and sociological factors also play a highly determinant role. In this modern economic structure, where consumers frequently exhibit irrational tendencies, the rapid acceleration of digitalization has allowed social media networks to exert a transformative impact on individuals' daily consumption habits, long-term saving tendencies, and impulsive purchasing decisions. This study aims to comprehensively examine the impact of social media usage on consumer preferences from a behavioral economics perspective. It thoroughly analyzes which variables consumer behaviors currently depend on and exactly how consumption patterns are evolving in contemporary digital economies. The research population consists of individuals actively using social media in Azerbaijan. To ensure high statistical reliability, the sample size was meticulously calculated based on a 95% confidence level and a 5% margin of error, aiming to reach exactly 389 participants to maximize the representativeness of the findings. The detailed questionnaire used for data collection consists of four main sections. While the first section determines the participants' demographic characteristics, the subsequent sections measure the interaction between social media and online shopping, application preferences, and the effect of social media on consumer decisions using validated scientific scales. These standardized scales significantly enhance the scientific consistency of the research. The collected data will be rigorously analyzed utilizing statistical methods including Confirmatory Factor Analysis (CFA), correlation and regression analyses, independent sample t-tests, one-way analysis of variance (ANOVA), and reliability tests. Consequently, the decisive role of social media content in purchasing decisions will be clearly revealed. Thus, this study will help consumers make more rational decisions and develop strategic recommendations for local businesses and policymakers, adding original value to the literature on digitalizing economies.

Keywords: Social media; Consumer behavior; Behavioral economics; Digitalization

Giriş

İktisat, bireylerin sınırlı kaynaklarla sınırsız ihtiyaçlarını nasıl karşıladıklarını inceleyen bir sosyal bilim dalıdır. Geleneksel iktisat teorisi, bireyleri tam rasyonel davranan ve faydasını maksimize etmeye çalışan ekonomik aktörler olarak kabul etmektedir. Buna göre tüketiciler, alternatifleri değerlendirerek en yüksek faydayı sağlayan seçeneği tercih etmektedir. Ancak gerçek yaşamda kararlar yalnızca rasyonel hesaplamalara dayanmamakta; bilişsel sınırlılıklar, duygusal unsurlar ve sosyal etkiler de tüketici davranışlarını şekillendirmektedir. Bu nedenle davranışsal iktisat, ekonomik karar alma süreçlerini psikolojik ve sosyal faktörleri de dikkate alarak açıklayan daha kapsamlı bir yaklaşım sunmaktadır.

Davranışsal iktisat, iktisat ve psikolojinin yanı sıra sosyoloji ve sosyal psikoloji gibi disiplinlerden yararlanan multidisipliner bir yaklaşımdır. Bireylerin sınırlı rasyonellik çerçevesinde hareket ettiğini kabul ederek ekonomik davranışların daha gerçekçi biçimde açıklanmasını sağlamaktadır. Dijitalleşmeyle birlikte internet ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşması, tüketici davranışlarını önemli ölçüde dönüştürmüştür. Tüketiciler sosyal medya aracılığıyla ürün ve hizmetler hakkında bilgi edinmekte, kullanıcı yorumları ve paylaşımlarından etkilenerek satın alma kararlarını şekillendirmektedir. İşletmeler ise sosyal medyayı tüketicilere ulaşmak ve satın alma davranışlarını yönlendirmek amacıyla etkin bir pazarlama aracı olarak kullanmaktadır.

Bu çerçevede, sosyal medya kullanımının tüketici davranışları üzerindeki etkisinin davranışsal iktisat perspektifinden incelenmesi önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, sosyal medya kullanımının tüketicilerin tercih ve karar verme süreçleri üzerindeki etkilerini analiz etmektir. Araştırmada, sosyal medyada karşılaşılan içeriklerin ve etkileşimlerin bireylerin ekonomik davranışlarına nasıl yön verdiği değerlendirilerek literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Literatür İncelenmesi

Jackson (2009), "Networks and Economic Behavior" adlı çalışmasında sosyal ağların ekonomik davranışlar üzerindeki etkisini teorik ağ modelleri, oyun teorisi yaklaşımları ve ampirik çalışmalar üzerinden analiz etmiştir. Çalışmada bireylerin kararlarının sosyal bağlantılar yoluyla şekillendiği ve ağların bilgi yayılımı ile davranışların oluşumunda önemli rol oynadığı gösterilmiştir. Sonuç olarak sosyal ağların ekonomik sonuçları güçlü biçimde etkilediği, ancak nedensellik ve ağ yapısının karmaşıklığı gibi metodolojik sorunların bulunduğu ifade edilmiştir.

Elisabeta Ioanăs ve Ivona Stoica'nın (2014) "Social Media and its Impact on Consumers Behavior" adlı çalışmasında, sosyal medyanın tüketici davranışları üzerindeki etkisi nicel araştırma yöntemi ile incelenmiştir. Araştırmada 116 katılımcıdan elde edilen veriler univaryant ve bivaryant istatistiksel analizler kullanılarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, sosyal medyanın tüketicilerin satın alma öncesi bilgi edinme sürecini önemli ölçüde etkilediği ve özellikle genç kullanıcıların online alışverişe daha yatkın olduğu belirlenmiştir.

Fitore Jashari ve Visar Rrustemi (2017), "The Impact of Social Media on Consumer Behavior – Case Study Kosovo" adlı çalışmalarında, Kosova'da sosyal medya kullanımının tüketici kararları üzerindeki etkisini 120 tüketiciyle yapılan anket aracılığıyla incelemiştir. Bulgulara göre katılımcıların büyük çoğunluğu sosyal medyayı aktif kullanmakta; %59'u internetten edindiği bilgiler doğrultusunda plansız alışveriş yaptığını, %61,5'i ise sosyal medya yorumlarından etkilenerek satın alma kararı verdiğini belirtmiştir. Sonuç olarak çalışma, sosyal medyanın tüketici davranışı üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Palalić ve diğerleri (2020), "Social Media and Consumer Buying Behavior Decision: What Entrepreneurs Should Know?" adlı çalışmada, Pakistanlı tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde sosyal medyanın etkisini 396 katılımcıyla incelemiştir. Bulgular, sosyal medyanın tüketici davranışları üzerinde kısmen anlamlı bir etkiye sahip olduğunu; özellikle ağızdan ağıza iletişim (WOM) ve içerik güvenilirliğinin satın alma kararlarında belirleyici olduğunu göstermiştir. Ayrıca genç tüketicilerin daha karmaşık satın alma davranışı sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Arslan ve Yavuz (2020), "Sosyal Medyanın Tüketici Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi" adlı çalışmada sosyal medyanın tüketici satın alma davranışlarına etkisini kavramsal olarak incelemiştir. Sonuçlar, sosyal medyanın çift yönlü iletişim ve etkileşim yapısıyla tüketicilerin bilgi edinme, ürün karşılaştırma ve kullanıcı deneyimlerinden yararlanma süreçlerinde önemli rol oynadığını göstermektedir. Ayrıca reklamlar, kullanıcı yorumları ve influencerların satın alma kararlarını etkilediği, sosyal medyanın işletmeler için etkili bir pazarlama aracı olduğu ve rekabet avantajı sağlamak amacıyla stratejik biçimde kullanılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Arslan ve Aybar (2020), "Sosyal Medyanın Tüketici Davranışlarına Etkileri ve İşletmeler Açısından Önemi" adlı çalışmada sosyal medya ile tüketici davranışları arasındaki ilişkiyi kavramsal olarak incelemiştir. Sonuçlar, sosyal medyanın tüketici-

lerin bilgi edinme, ürün karşılaştırma ve kullanıcı yorumlarından yararlanma süreçlerinde önemli rol oynadığını, kullanıcıların bu yorumları güvenilir bulduğunu ve satın alma sonrası deneyimlerini paylaşma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Ayrıca sosyal medyanın işletmeler için hedef kitleye ulaşma ve rekabet avantajı sağlamada stratejik bir pazarlama aracı haline geldiği sonucuna ulaşılmıştır.

Cui (2021), "Analysis of the Impact of Social Media on the Economy" isimli çalışmada sosyal medyanın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada teorik çerçeve ve ikincil veriler kullanılarak, özellikle TikTok örneği üzerinden analiz yapılmıştır. Sonuç olarak, sosyal medyanın işletmeler için maliyetleri azalttığı, yeni pazarlara erişimi kolaylaştırdığı, uzun mesafeli ticareti artırdığı ve ekonomik büyümeye (GSYİH artışı) katkı sağladığı; ayrıca algoritmalar sayesinde bilgi akışının etkinleştiği ve gelecekte ekonomik gelişim üzerindeki etkisinin artacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Kayan (2024), "Sosyal Medyada Pazarlama Stratejileri ve Influencer'ların Tüketici Davranışlarına Etkileri" adlı çalışmasında sosyal medyanın pazarlama stratejileri ve tüketici davranışları üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmada teorik modeller ele alınmış, Türkiye örneğinde anket verileri çeşitli istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiştir. Sonuç olarak, influencerların tüketici davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu; özellikle kadınlar, gençler, düşük gelir ve düşük eğitim düzeyine sahip bireylerin influencerlardan daha fazla etkilendiği belirlenmiştir. Ayrıca sosyal medyanın müşteri edinimini hızlandırdığı ve işletmelerin demografik özelliklere uygun pazarlama stratejileri geliştirmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Pehlivanoğlu ve Akyol (2024), "Davranışsal İktisat Perspektifinde Sosyal Medya Kullanımının Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi: Kocaeli Üniversitesi Örneği" adlı çalışmada sosyal medya kullanımının tüketici davranışları üzerindeki etkisini anket yöntemiyle incelemiştir. Veriler IBM SPSS 25 programında frekans analizi ve t-testi ile değerlendirilmiştir. Bulgular, katılımcıların sosyal medyayı aktif kullandığını ve online alışverişe yöneldiğini, sosyal medya reklamları ile influencerların tüketici davranışları üzerinde orta düzeyde etkili olduğunu göstermiştir. Ayrıca kadınların sosyal medya reklamları, marka takibi, indirim ve online alışveriş konularında erkeklere göre daha fazla etkilendiği, yaş ve eğitim düzeyine göre ise anlamlı farklılık bulunmadığı belirlenmiştir.

Keskin ve Baş (2025), "Sosyal Medyanın Tüketici Davranışları Üzerine Et-

kisinin Belirlenmesi" adlı çalışmada sosyal medya kullanımının tüketici davranışları üzerindeki etkisini 350 kişilik örneklemle incelemiştir. Veriler IBM SPSS 20 programında frekans ve t-testi analizleriyle değerlendirilmiştir. Bulgular, tüketicilerin sosyal medyayı en çok araştırma yapmak ve günceli takip etmek amacıyla kullandığını, sosyal medya yorumlarının satın alma kararlarını önemli ölçüde etkilediğini göstermiştir. Ayrıca kadın tüketicilerin sosyal medya yorumlarından erkeklere göre daha fazla etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tüketim Kavramı Ve Teorik Çerçeve

Tüketim, ekonomi biliminde bireylerin ve hanehalklarının gelirleri doğrultusunda ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla mal ve hizmet kullanmaları süreci olarak tanımlanmaktadır. Modern literatürde ise tüketim, yalnızca ihtiyaçların karşılanmasına yönelik rasyonel bir faaliyet değil, aynı zamanda bireylerin sosyal kimliklerini, statülerini ve yaşam tarzlarını yansıtan sosyo-ekonomik bir davranış olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle tüketim, bireysel karar alma süreçlerinin yanı sıra ekonomik büyüme, gelir dağılımı ve toplam talep gibi temel makroekonomik değişkenleri de etkilemektedir (Demirel ve Yegen, 2015). Teorik açıdan klasik ve neoklasik iktisat, tüketimi gelir, fiyat mekanizması ve fayda maksimizasyonu çerçevesinde açıklamaktadır. Ancak bireylerin psikolojik ve sosyal faktörlerden bağımsız hareket ettiği varsayımı zamanla eleştirilmiştir (Zalega, 2014). Keynesyen iktisat ise tüketimin gelirle arttığını, ancak marjinal tüketim eğiliminin zamanla azaldığını savunarak tüketimin toplam talep üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymuştur (Mullainathan ve Thaler, 2000).

Modern tüketim teorileri, tüketim davranışlarını yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda psikolojik, sosyolojik ve kültürel faktörlerle açıklamaktadır (Arnould ve Thompson, 2005). Davranışsal iktisat, bilişsel önyargılar, alışkanlıklar, sosyal etkileşimler ve duygusal faktörlerin tüketim kararlarında önemli rol oynadığını ortaya koymuştur (DellaVigna, 2014). Ayrıca referans grupları, sosyal medya ve reklamlar tüketici tercihlerini etkileyen temel dışsal unsurlar arasında yer almaktadır. Veblen'in gösterişçi tüketim yaklaşımı ise tüketimin sosyal prestij ve statü göstergesi olarak da kullanıldığını vurgulamaktadır (Kumar vd., 2022). Bu nedenle modern iktisat literatüründe tüketim, ekonomik, psikolojik, kültürel ve teknolojik faktörlerin birlikte değerlendirildiği disiplinler arası bir araştırma alanı olarak ele alınmaktadır (Zukin ve Smith, 2004).

Tüketici Davranışları

Pazarlama faaliyetleri, tüketici ihtiyaçlarını doğru anlayarak bu ihtiyaçlara etkili çözümler sunmayı gerektirir (Aydın, 2022). Bu nedenle çağdaş pazarlama yaklaşımlarında tüketici davranışlarının sistematik biçimde incelenmesi büyük önem taşımaktadır (Karcı, 2019). Tüketici davranışı, bireylerin mal ve hizmetleri satın alma ve kullanma süreçleri ile bu süreçleri şekillendiren karar mekanizmalarını ifade etmektedir (Öztürk, 2027). Bu doğrultuda tüketici davranışlarını etkileyen dört temel faktör grubu bulunmaktadır (Keskin & Baş, 2025):

1. Kültürel faktörler - Tüketici davranışlarını etkileyen faktörler arasında kültürel faktörler en kapsamlı ve kalıcı etkiye sahip gruptur. Kültür; toplumda zaman içinde yaşanmışlık sonucu kazanılan örf, ahlak, sanat, inanç ve siyasete yönelik değerler bütünüdür. Nesilden nesile aktarılan bu köklü miras, hayata bakışımızı ve yaşamımızı şekillendiren temel yapı taşıdır (Arslan & Mutlu, 2020). Kültürel faktörler; kültür, alt kültür ve sosyal sınıf olmak üzere üç temel alt değişkenden oluşmaktadır. Kültür, bireyin toplumsal yaşamda edindiği değerler ve normlarla tüketim tercihlerini doğrudan yönlendirmektedir. Alt kültür ise etnik köken, din ve yaş gibi değişkenlerle şekillenip, geniş yapı içinde farklı tüketim eğilimlerine zemin hazırlayan grupları ifade etmektedir (Şahin & Akballı, 2019). Sosyal sınıf, bireyin gelir düzeyi, eğitim ve meslek ölçütleriyle belirlenen konumunu yansıtmakta olup; aynı sınıfa mensup bireyler benzer tüketim örüntüleri sergilemektedir (Çakır, 2017).

2. Sosyal Faktörler - Tüketici davranışlarını etkileyen sosyal faktörler; referans grupları, aile, roller ve statülerden oluşmaktadır. Bireyler, satın alma kararlarını verirken ait oldukları ya da özdeşleştikleri referans gruplarının normlarına uygun davranma eğilimi göstermektedir (Özsungur & Güven, 2017). Tüketim eğilimlerini belirleyen temel sosyal yapı olan ailenin kararları ve harcamaları ise, aile içi dinamikler ile gelir algısından doğrudan etkilenmektedir (Yıldırım, 2016). Roller ve statüler de bireyin tüketim tercihlerini önemli ölçüde şekillendirmektedir. Tüketiciler ürün veya marka seçerken, kitle iletişim araçlarından ziyade arkadaş, aile ve komşulardan oluşan yakın çevresini en güvenilir bilgi kaynağı olarak kabul etmektedir (Aksöz, 2019). Karar verme sürecindeki belirsizlikleri aşmak ve sosyal onay sağlamak isteyen bireyler, organik bağlara dayalı bu tür referans tavsiyelerine daha fazla yönelmektedir (Erciş vd., 2007).

3. Kişisel faktörler - Tüketici davranışını etkileyen kişisel faktörler; yaş, ekonomik durum, yaşam tarzı ve kişilikten oluşmaktadır. Yaş, bireylerin ihtiyaç, beklenti ve tüketim alışkanlıklarını yaşam döngüsüne bağlı olarak farklılaştırırken, aile yaşam evresi de satın alma kararlarını etkilemektedir (Kara, 2019). Ekonomik durum ise harcanabilir gelir, tasarruf eğilimi, kredi olanakları ve borçluluk düzeyine bağlı olarak ürün ve marka tercihlerini şekillendiren temel faktörlerden biridir (Durmaz vd., 2011). Yaşam tarzı, bireylerin değerleri, ilgi alanları ve görüşleri doğrultusunda şekillenen, tüketim tercihlerini yönlendiren önemli bir faktördür (Vyncke, 2002). Tüketiciler ürün ve hizmet seçimlerini genellikle yaşam tarzlarına uygun biçimde gerçekleştirmektedir. Kişilik ise bireyin tutarlı davranış örüntülerini ifade eden ve ürün ile marka tercihlerini etkileyen önemli bir faktördür. Bu nedenle kişilik, tüketici davranışlarındaki bireysel farklılıkları açıklayan temel değişkenlerden biri olarak değerlendirilmektedir (Khatri vd., 2022; Tarka vd., 2022).

4. Psikolojik faktörler - Psikolojik faktörler; motivasyon, algı, öğrenme, inanç ve tutumlardan oluşmakta ve tüketici davranışları üzerinde belirleyici etkiye sahiptir (Sur & Tolon, 2020). Motivasyon, tüketim davranışını harekete geçiren temel güçtür (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2018). Algı, ürün ve markalara yönelik değerlendirmeleri şekillendirirken; öğrenme, geçmiş deneyimlerin satın alma kararlarına etkisini ifade etmektedir. İnanç ve tutumlar ise ürün, marka ve işletmelere ilişkin değerlendirmeleri yönlendirerek tüketim davranışlarının oluşumunda önemli rol oynamaktadır (Cömert & Durmaz, 2006). Bu temel bileşenler arasındaki etkileşim, tüketicinin karar alma sürecini çok boyutlu bir yapıya dönüştürmektedir. Yoğun rekabet ortamında tüketiciler, pazarlama uyarıcılarını algısal ve bilişsel filtrelerinden geçirerek seçici dikkat göstermektedir. Bu süreçte psikolojik faktörler, satın alma kararlarının yanı sıra algılanan riskin azalmasına, işletmeye duyulan güvenin, duygusal bağlılığın ve marka sadakatinin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Zhang vd., 2023).

Sosyal Medya Kavramı

Sosyal medya kavramı, "medya" ve "sosyal" sözcüklerinin birleşiminden türemiştir. Medya, bilgi, düşünce ve mesajların iletişim kanalları aracılığıyla hedef kitlelere iletilmesini ifade ederken; sosyal kavramı bireylerin karşılıklı etkileşimlerini

tanımlamaktadır. Bu iki kavramın bütünleşmesiyle sosyal medya, bireylerin etkileşim kurduğu, içerik ürettiği ve paylaştığı dijital iletişim platformları olarak tanımlanabilir. Ayrıca sosyal medya, katılımcıların iş birliği içinde bilgi üretimi ve paylaşımını mümkün kılan, "kalabalıkların bilgeliği" yaklaşımına dayanan bir yapı sergilemektedir (Neti, 2011).

Sosyal medya, Web 1.0'ın tek yönlü bilgi iletiminden Web 2.0'ın kullanıcı etkileşimi ve çift yönlü bilgi paylaşımına geçişiyle ortaya çıkmış ve zamanla bireylerin günlük yaşamının önemli bir parçası hâline gelmiştir (Kılıç & Kartal, 2022). Bu gelişim Web 3.0 ile verilerin anlamsal olarak işlenebilir hâle gelmesi, Web 4.0 ile ise insan–makine etkileşiminin daha akıllı ve gerçek zamanlı bir yapıya dönüşmesiyle devam etmiştir (Anwar, 2022; Almeida, 2017). Sosyal medya platformlarının temel özellikleri; içerik paylaşımına olanak sağlaması, sosyal etkileşimi desteklemesi, kullanıcıların içerik üretip paylaşabilmesi, içeriklerin diğer ağlarla bağlantılandırılabilmesi ve kullanıcıların kişisel hesaplara sahip olmasıdır (Lietsala & Sirkkunen, 2008, s. 25).

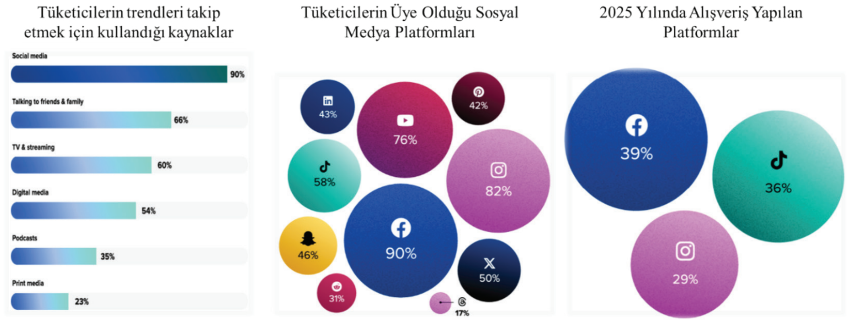
Sosyal medya, kullanıcıların içerik üretmesine, paylaşmasına ve geniş kitlelere ulaştırmasına imkân sağlayan dijital iletişim ortamlarıdır. İçeriğin yayılımı kullanıcı etkileşimleri sayesinde gerçekleşmekte ve bu yapı sosyal medyayı yalnızca bir iletişim aracı olmaktan çıkararak sosyal bir ağ hâline dönüştürmektedir (Polat ve Tokgöz, 2014). Aynı zamanda sosyal medya, bilgi, iletişim ve teknoloji unsurlarını bir araya getirerek bireylerin çevrim içi ortamda etkileşim kurmasına, içerik geliştirmesine ve bağlantı oluşturmasına olanak tanımaktadır (Eröz ve Doğdubay, 2012). Literatürde sosyal medya, hedef kitlenin aktif katılım sağladığı, etkileşime açık ve topluluklar arasında bağlantı kuran çevrim içi iletişim kanalları olarak tanımlanmaktadır (Çömlekçi ve Başol, 2019).

Sosyal Medyanın Tüketici Davranışlarına Etkisi

Sosyal medya platformlarının pazarlama iletişiminde kullanımı, işletmelerin hedef kitlelerine ulaşmasını ve satışlarını artırmasını kolaylaştırmaktadır. Facebook, Instagram, X (Twitter), YouTube, LinkedIn ve WhatsApp gibi platformlar markaların tüketicilerle etkileşim kurmasına ve marka toplulukları oluşturmasına olanak sağlamaktadır. Düşük maliyet, kişiselleştirme, ölçülebilirlik ve çok yönlü kullanım özellikleri nedeniyle sosyal medya pazarlaması yaygın olarak tercih edilmektedir. Ayrıca araştırmalar, işletmelerin sosyal medya reklamlarını aktif kullandığını ve kullanıcıların sosyal medya önerilerine güvenerek yeni ürünleri denemeye daha istekli olduğunu

göstermektedir (Online Productivity Solutions, 2018; Smith, 2019).

Grafik 1: Sosyal Medya Kullanımı ve Tüketici Davranışları İlişkisi

Kaynak: Sprout Social, 2026

Grafik 1, sosyal medyanın tüketicilerin günlük yaşamı ve satın alma davranışları üzerindeki etkisinin giderek arttığını göstermektedir. Tüketiciler trendleri takip etmek için en çok sosyal medyayı (%90) kullanırken, bunu arkadaş ve aile çevresi (%66) ile televizyon ve dijital yayın platformları (%60) izlemektedir. Ayrıca tüketicilerin %93'ünün markaların çevrim içi kültüre uyum sağlamasını önemli görmesi, dijital kültürün pazarlama stratejilerindeki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır. Platform kullanımında Facebook (%90), Instagram (%82) ve YouTube (%76) öne çıkarken, satın alma süreçlerinde Facebook (%39), TikTok (%36) ve Instagram (%29) ilk sıralarda yer almaktadır. Özellikle TikTok'un etkisi, kısa video içeriklerinin tüketici dikkatini çekme ve satın alma kararlarını yönlendirmede giderek daha önemli hâle geldiğini göstermektedir.

Tablo 1: Ülkelerin sosyal medya ve internet kullanımı verileri

№	Ülkeler	Toplam Nüfus	Mobil Bağlantı Sayısı		İnternet Kullanıcıları		Sosyal Medya Kullanıcıları	
		Say	%	Say	%	Say	%	
1	Azerbaycan	10,4	12,3	118,0	9,27	89	7,61	73,1
2	Türkiye	87,7	81,8	93,3	77,5	88,3	62,3	70,9
3	Kazakistan	20,9	27,3	131,0	19,5	93,4	16,9	80,8
4	Özbekistan	37,2	33,9	91,1	33,1	89	14,1	37,9
5	Türkmenistan	7,65	5,24	68,5	3,53	46,1	388**	5,1
6	Kırgızistan	7,32	11,7	159,0	6,48	88,5	3,9	53,3

№	Ülkeler	Toplam Nüfus	Mobil Bağlantı Sayısı		İnternet Kullanıcıları		Sosyal Medya Kullanıcıları	
7	Çin	1,42*	1.8*	129,2	1,3	91,6	1,28	90,3
8	ABD	348	416,9	119,8	324,0	93,1	254	73
9	Rusya	144	225,7	156,8	136,0	94,4	106	73,7
10	Hindistan	1,47*	1,1*	72,5	1,03	70	500	34,1
11	Almanya	83,9	109,9	131,1	78,5	93,5	64,7	77,1
12	Fransa	66,7	77,3	115,9	63,4	95,2	51,5	77,2
13	Birleşik Krallık	69,7	99,4	142,6	68,1	97,8	55,5	79,7
14	İtalya	59,1	67,6	114,5	53,1	89,9	41,2	69,7
15	Dünya geneli	8,28*	8,79*	106,5	6,12	73,8	5,79	69,9

*Milyar, diğer değerler milyon, **Bin, diğer değerler milyon, %-Toplam nüfusa oran

Kaynak: DataReportal, 2026

Tablo 1, dijitalleşme göstergelerinin ülkeler arasında farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Dünya genelinde internet kullanım oranı %73,8, sosyal medya kullanım oranı ise %69,9'dur. Birleşik Krallık, Fransa, Rusya, Almanya ve Kazakistan gibi ülkelerde internet kullanım oranının %90'ın üzerinde olması, dijital teknolojilerin toplumsal yaşamda önemli bir yer edindiğini göstermektedir. Türkiye'de mobil bağlantı oranı %93,3, internet kullanım oranı %88,3 ve sosyal medya kullanım oranı %70,9'dur. Orta Asya Türk devletleri arasında Kazakistan internet (%93,4) ve sosyal medya (%80,8) kullanımında öne çıkarken, Özbekistan'da sosyal medya kullanımının (%37,9) görece düşük olduğu görülmektedir. Türkmenistan ise internet (%46,1) ve sosyal medya (%5,1) kullanım oranlarıyla bölgenin en düşük düzeyine sahiptir. Azerbaycan'da mobil bağlantı oranının %118, internet kullanım oranının %89 ve sosyal medya kullanım oranının %73,1 olması, ülkenin dijital erişim ve çevrim içi etkileşim açısından güçlü bir konumda bulunduğunu göstermektedir. Bu durum, dijital altyapının gelişmesiyle birlikte e-ticaret, dijital pazarlama ve çevrim içi iletişim faaliyetlerinin de yaygınlaştığını ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Amacı Ve Yöntemi

Bu çalışmanın temel amacı, Azerbaycan örneğinde sosyal medyanın tüketim kararları üzerindeki etkisini davranışsal iktisat teorisi çerçevesinde incelemektir. Teknolojik gelişmelerle birlikte alışveriş alışkanlıkları değişirken, geleneksel ticaret yerini giderek e-ticaret ve diğer dijital alternatiflere bırakmaktadır. Bu süreçte sosyal

medya, tüketim davranışlarını etkileyen önemli faktörlerden biri hâline gelmiştir. Bu nedenle sosyal medyanın tüketici karar alma süreçleri üzerindeki etkisinin ve işletmelerin sosyal medya kullanımının değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda, sosyal medyanın kullanıcıların tüketim kararları üzerindeki rolü Azerbaycan örneği üzerinden analiz edilmektedir.

Çalışmada veri toplama yöntemi olarak nicel araştırma yöntemlerinden biri olan anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin sorulara yer verilmiş, ikinci bölümde katılımcıların sosyal medya kullanım alışkanlıkları ile tüketim davranışlarını belirlemeye yönelik ifadeler kullanılmıştır. Üçüncü bölümde ise sosyal medyanın tüketim üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik 7 boyut ve 34 ifadeden oluşan ölçek önerileri yer almaktadır. Araştırmanın evrenini, Azerbaycan'da yaşayan ve sosyal medya kullanan 18 yaş ve üzeri bireyler oluşturmaktadır. Araştırmada, evrenin tamamına ulaşmanın zaman ve maliyet açısından mümkün olmaması nedeniyle kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Örneklem büyüklüğü %5 hata payı ve %95 güven düzeyi esas alınarak 384 kişi olarak belirlenmiş olup, bu büyüklüğün yeterliliği literatürde de desteklenmektedir (Baştürk ve Taştepe, 2013; Kaya ve Işık, 2018). Çalışmada çevrim içi anket yöntemiyle 389 sosyal medya kullanıcısından veri toplanmış, elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Anketin doğrudan sosyal medya kullanıcılarına uygulanması, araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğini artırmıştır.

Araştırmanın Bulguları

Araştırmada ilk olarak katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla tanımlayıcı analiz gerçekleştirilmiştir. Cinsiyet, medeni durum, çalışma durumu, yaş, aylık gelir ve eğitim durumu gibi veriler bu analiz sonucunda istatistiksel olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda, örneklemin sosyodemografik yapısı frekans ve yüzde dağılımları aracılığıyla ortaya konularak sonraki analizler için temel bir profil oluşturulmuştur.

Tablo 2: Demografik Veriler

	N	%		N	%
Cinsiyet			Medeni durum		
Erkek	162	41,6	Bekar	256	65,8
Kadın	227	58,4	Evli	133	34,2

	N	%		N	%
Çalışma Durumu			Yaş		
İşsiz	47	12,1	18-25	142	36,5
Öğrenci	104	26,7	26-35	118	30,3
Kamu sektörü	99	25,4	35-46	72	18,5
Özel sektör	139	35,7	46 ve üzeri	57	14,7
Aylık gelir			Eğitim durumu		
0-400 AZN	137	35,2	Lise	76	19,5
401-800 AZN	67	17,2	Lisans	157	40,4
801-1200 AZN	66	17,0	Lisansüstü	156	40,1
1201-1600 AZN	51	13,1			
1601 AZN ve üzeri	68	17,5	TOPLAM	389	100

Tablo 2'ye göre katılımcıların %58,4'ü kadın, %41,6'sı erkektir. Katılımcıların %65,8'i bekâr, %34,2'si evlidir. Yaş dağılımında 18–25 yaş grubu (%36,5) ilk sırada yer alırken, bunu 26–35 yaş grubu (%30,3) izlemekte ve örneklemin %66,8'ini genç bireyler oluşturmaktadır. Eğitim düzeyinde katılımcıların %40,4'ü lisans, %40,1'i lisansüstü mezunu olup, örneklemin eğitim seviyesi yüksektir. Çalışma durumuna göre katılımcıların %35,7'si özel sektörde, %25,4'ü kamu sektöründe, %26,7'si öğrenci ve %12,1'i işsizdir. Aylık gelir dağılımında ise en büyük grubu 0–400 AZN gelir aralığındaki katılımcılar (%35,2) oluşturmaktadır.

Tablo 3: Doğrulayıcı Faktör Analizi

ÖLÇEK MADDE VE BOYUTLARI	A.O	S.S	Faktör yükü	Cronbach Alpha
Algılanan Kolaylık ve Güvenin Tüketim Karar Etkisi				.727
Online alışveriş sonrasında sipariş ettiğim ürünün çabuk bir şekilde bana ulaşması, bir sonraki alışverişimi tekrar o markadan ya da siteden yapmamı etkiler.	2,02	,974	.670	
Online alışverişlerde sitenin güvenli olup olmaması genellikle ilk dikkate aldığım konudur.	1,55	,771	.609	

ÖLÇEK MADDE VE BOYUTLARI	A.O	S.S	Faktör yükü	Cronbach Alpha
Online alışverişlerimde havale yapmaktan ziyade kredi kartı kullanmayı tercih ederim.	2,61	1,173	.577	
Online alışveriş yaptığım sitelerin arayüzleri özelinde, kolay bir kullanıma sahip olması ve estetik olarak bana hitap ediyor oluşu, o sırada yaptığım alışverişin süresini uzatarak daha fazla ürün satın almama sebebiyet verir.	2,23	1,049	.707	
Hastalık, evden çalışma durumu, pandemi şartları vb, durumlarda online olarak alışveriş yapmak hayatı kolaylaştırdı.	1,70	,878	.740	
Sosyal medya satın almak istediğim ürünün en hızlı şekilde ulaşmam konusunda olanak sağlar.	2,60	1,017	.587	
Sosyal Medya Yorumlarının Tüketim Karar Etkisi				.773
Alışveriş sitesindeki, satın almak istediğim ürüne ait olan yorum kararımın olumlu ya da olumsuz olarak değişmesinde rol oynar.	1,63	,848	.801	
Alışveriş sitelerindeki, satın almak istediğim ürüne ait olan yorumları mutlaka okurum.	1,53	,820	.846	
Sosyal medya hesaplarımda beğenme ya da beğenmeme durumuma göre ürün hakkında yorumlarımı paylaşırım.	2,87	1,121	.762	
Satın almış olduğum bir ürün konusunda bir şikâyetim oluşması durumunda; yetkili kişilere sosyal medya aracılığıyla ulaşmaya çalışıp, gerekenin yapılmasını talep ederim.	2,21	,958	.563	
Çevremdeki çoğu kişinin belli bir ürünü tercih etmesinden sebep, bu durum benim de tüketim mekanizmamı etkiler.	2,58	,985	.611	
Satın aldığım ve memnun kalmadığım ürünleri memnun kalmadığım zaman çevremdeki insanlarla paylaşmam ve kararlarını etkilemesini istemem.	2,87	1,369	.521	

ÖLÇEK MADDE VE BOYUTLARI	A.O	S.S	Faktör yükü	Cronbach Alpha
Sosyal Medya Reklamları ve Influencerlerin Tüketim Karar Etkisi				.812
Daha önce hiç kullanmadığım bir markanın ürünün sırf reklamından etkilenmem sonucunda o ürüne reklamdan sebep şans verebilirim.	2,70	1,112	.609	
Sosyal medya üzerinde verilen giyim, yemek, eşya vb, gibi reklam her zaman ilgimin oraya çekilmesini sağlar.	2,88	1,125	.751	
Sosyal medyada karşıma çıkan reklamların gerçekliğine inanırım.	3,31	1,027	.788	
Sosyal medyada takipte bulunduğum ünlü veya içerik üreticisi insanların tavsiye ettikleri ürünlere çoğunlukla güvenir ve satın almak isterim.	3,16	1,076	.843	
Sosyal medyada içerik üreticiliği mesleğini geleceğin mesleği olarak görüyorum.	2,74	1,037	.680	
Uygulamalarda karşıma çıkan özellikle gıda ürünlerine ait olan reklamlar, o ürünü sipariş etmem konusunda tetikleyici olur.	3,15	1,213	.629	
Sosyal Medya İndirim ve Kampanyaların Tüketim Karar Etkisi				.779
Bir sonraki alışverişimde kupon ya da indirim kazanabilmek adına çok gerekli olmayan uygun ürünleri satın alabilirim.	3,20	1,168	.787	
Online olarak bir alışveriş yaptığım sırada kargo ücretimin olmaması adına acil ihtiyacım olmayan ürünleri zaman zaman sepete eklerim.	2,74	1,114	.703	
Sanal olarak kullandığım uygulamalarda, yemek siparişlerimin önceliğini neyi tüketmek istediğimden ziyade uygulama üzerindeki indirimler ve kuponlar belirler.	3,03	1,175	.766	
Ürünün yanında verilen promosyon ürünü, daha önce memnun kalmamış olsam dahi tercih ederim.	3,26	1,200	.842	

ÖLÇEK MADDE VE BOYUTLARI	A.O	S.S	Faktör yükü	Cronbach Alpha
Sosyal Medyada Fiyat-Performans Karşılaştırmasının Tüketim Karar Etkisi				.845
Sosyal medya satın almak istediğim ürünün bütçeme en uygun olan ürünü bulmam konusunda yardımcı olur.	2,20	,893	.914	
Sosyal medya sayesinde satın almak istediğim ürünle ilgili olarak fiyat performans karşılaştırmasını kolayca yapabilirim.	2,14	,861	.852	
Sosyal medyadaki ürün tanıtımları, aynı amaca hizmet eden birden fazla ürünleri kısa zamanda görüp onları kıyaslamam konusunda yardımcı olur.	2,21	,853	.827	
Sosyal Medyanın Etik Tüketim Kararları Üzerindeki Etkisi				.675
Sosyal medyada kadın emeğiyle ortaya konulup, satışı yapılan ürünler genellikle tercihimdir.	3,00	1,015	.855	
Online alışverişlerimde satın almak istediğim ürünün öncelikle hayvanlar üzerinde test yapıp yapamaması, içeriğinin vegan olup olmamasına dikkat ederim ve içerik kısımlarının detaylı açıklanmış olması o ürüne olan talebimi etkiler.	2,65	1,147	.725	
Sosyal medyadaki özellikle Instagram'da kurumsal olmayan küçük işletmelere katkı sağlaması adına tercihimi büyük markalardan ziyade tercihimi onlardan yana kullanır, alışverişimi o işletmelerden yaparım.	2,83	1,046	.750	
Sosyal Medyada Marka Takibi ve Sadakatinin Tüketim Karar Etkisi				.787

ÖLÇEK MADDE VE BOYUTLARI	A.O	S.S	Faktör yükü	Cronbach Alpha
Satın alınan ürünlerin yanında verilen o markaya ait diğer eşantiyon ürünler, deneyip kullandıktan sonra bir sonraki alışverişimde tercih edeceğim bir seçenek oluşturur.	2,20	1,100	.757	
Sosyal medya hesaplarımdan sevdiğim ve çoğunlukla tercih ettiğim markaları takip ederim.	2,37	1,006	.872	
Takip etmiş olduğum bu marka hesaplarının öncelikli amacı indirimler ve yeni çıkan ürünlerden haberdar olmamı sağlamasıdır.	2,40	1,069	.881	

KMO:,859; Bartlett's Test of Sphericity:,000; Kümülatif Açıklanan Varyans: %59,03; C. Alpha:,858; Ki-Kare: 6553,178

Tablo 3'te ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri sunulmaktadır. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre KMO değerinin,859 ve Bartlett Küresellik Testi'nin anlamlı olması (χ^2=6553,178; p<,001), verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Açıklanan toplam varyansın %59,03, genel Cronbach Alpha katsayısının,858, alt boyutlara ait Cronbach Alpha değerlerinin,675–,845 ve faktör yüklerinin,521–,914 arasında olması, ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır (Kılıç, 2016; Taber, 2018; Can, 2020). Bulgular, algılanan kolaylık ve güven, kullanıcı yorumları ile sosyal medya reklamlarının tüketici kararlarını etkilediğini göstermektedir. Kullanıcı yorumlarının satın alma sürecinde belirleyici olduğu, reklam ve influencer içeriklerine ise daha temkinli yaklaşıldığı belirlenmiştir. Ayrıca ücretsiz kargo gibi teşviklerin plansız satın almayı artırdığı, sosyal medyanın fiyat–performans karşılaştırmasında etkin kullanıldığı ve markaların ağırlıklı olarak indirim ve yeni ürünleri takip etmek amacıyla izlendiği tespit edilmiştir.

Tablo 4: Katılımcıların Alışveriş Alışkanlıkları ile İlgili Analiz Sonuçları

İFADELER		N	%
Sanal alışveriş yapmayı tercih eder misiniz?	Evet	261	67,1
	Hayır	128	32,9
İkinci el ürün satan uygulamalardan alışveriş yapmayı tercih eder misiniz?	Evet	56	14,4
	Hayır	333	85,6

İFADELER		N	%
Muhteşem cuma, sezon sonu indirimlerini takip edip özellikle o günlerde alışveriş yapmaya dikkat eder misiniz?	Evet Hayır	191 198	49,1 50,9
Önceki soruda bahsi geçen özel indirim günlerinde, ihtiyacınız olmasa bile indirimden yararlanmak adına alışveriş yapmayı tercih eder misiniz?	Evet Hayır	173 216	44,5 55,5
Sosyal medya hesaplarınızı kullandığınız sırada çıkan reklamlar dikkatinizi çeker mi?	Evet Hayır	193 196	49,6 50,4
Sevdiğiniz ve genellikle tercih ettiğiniz markaların online üzerinden indirim zamanlarını takip eder misiniz?	Evet Hayır	215 174	55,3 44,7
Sosyal medyada içerik üreticisi (ınfluencer) olan insanların iş birliği amacıyla tavsiye ettiği tanıttığı ürünleri güvenip satın almayı tercih eder misiniz?	Evet Hayır	110 279	28,3 71,7
Online alışveriş siteleri ya da mobil alışveriş uygulamalarından mı alışveriş yapmayı tercih edersiniz yoksa mağazadan direkt olarak alışveriş yapmayı mı tercih edersiniz?	Mağaza Online Her ikisi	100 36 253	25,7 9,3 65,0

Tablo 4'e göre katılımcıların %67,1'i online alışverişi tercih etmekte, %85,6'sı ise ikinci el ürün satan uygulamalardan alışveriş yapmamaktadır. Özel indirim dönemlerini takip edenlerin oranı %49,1, ihtiyaç dışı indirim alışverişi yapanların oranı ise %44,5'tir. Sosyal medya reklamlarının dikkat çektiğini belirtenlerin oranı %49,6 olup, katılımcıların %55,3'ü takip ettikleri markaların online indirimlerini izlemektedir. Buna karşın influencer önerileriyle alışveriş yapanların oranı yalnızca %28,3 olarak belirlenmiştir. Alışveriş kanalı tercihinde ise katılımcıların %65'i hem fiziksel mağaza hem de online kanalları birlikte kullanırken, yalnızca online alışverişi tercih edenlerin oranı %9,3'te kalmıştır. Bu bulgular, katılımcıların alışveriş davranışlarında çok kanallı bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir.

Tablo 5: Faktörlerin Cinsiyet Açısından Karşılaştırılması

BOYUTLAR	Erkek (N=162)		Kadın (N=227)		
	A.O	S.S	A.O	S.S	p
Algılanan Kolaylık ve Güven	2,30	,66	2,22	,53	,223
Sosyal Medya Yorumları	2,32	,69	2,13	,53	,004
Sosyal Medya Reklamları	2,88	,83	3,00	,78	,143

BOYUTLAR	Erkek (N=162)		Kadın (N=227)		
Sosyal Medya İndirimleri	2,86	,88	3,18	,89	,001
Fiyat-Performans	2,75	,81	2,31	,56	,001
Etik İlkeler	2,27	,81	2,11	,70	,056
Marka Takibi	2,47	,88	2,21	,87	,005

Araştırmada sosyal medyanın tüketim kararları üzerindeki etkisinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Bulgulara göre yedi boyuttan dördünde istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Sosyal Medya Yorumları (p=,004), Fiyat-Performans (p=,001) ve Marka Takibi (p=,005) boyutlarında kadın katılımcılar, erkeklere göre daha yüksek katılım göstermiştir. Buna karşılık Sosyal Medya İndirimleri boyutunda erkek katılımcıların ortalaması daha yüksek olup fark anlamlıdır (p=,001). Algılanan Kolaylık ve Güven (p=,223), Sosyal Medya Reklamları (p=,143) ve Etik İlkeler (p=,056) boyutlarında ise cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu bulgular, kadınların sosyal medya yorumları, fiyat-performans değerlendirmeleri ve marka takibinden daha fazla etkilenirken, erkeklerin indirim ve kampanyalara daha duyarlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 6: Faktörlerin Medeni Durum Açısından Karşılaştırılması

BOYUTLAR	Bekar (N=256)		Evli (N=133)		
	A.O	S.S	A.O	S.S	p
Algılanan Kolaylık ve Güven	2,24	,580	2,29	,609	,371
Sosyal Medya Yorumları	2,18	,618	2,27	,599	,158
Sosyal Medya Reklamları	2,89	,817	3,07	,763	,036
Sosyal Medya İndirimleri	3,04	,883	3,08	,945	,645
Fiyat-Performans	2,53	,725	2,43	,684	,162
Etik İlkeler	2,15	,720	2,23	,828	,390
Marka Takibi	2,27	,909	2,40	,832	,183

Çalışmada sosyal medya ve tüketim kararı ilişkisinin medeni duruma göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Bulgulara göre yedi boyuttan yalnızca Sosyal Medya Reklamları boyutunda anlamlı farklılık bulunmuştur (p=,036). Bekâr katılımcılar, evli katılımcılara göre sosyal medya reklamları ve influencerlardan daha fazla etkilenmektedir. Buna karşılık Algılanan Kolaylık ve Güven (p=,371), Sosyal Medya Yorumları (p=,158),

Sosyal Medya İndirimleri (p=,645), Fiyat-Performans (p=,162), Etik İlkeler (p=,390) ve Marka Takibi (p=,183) boyutlarında medeni duruma göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu bulgular, medeni durumun yalnızca sosyal medya reklamları ve influencer etkisi üzerinde farklılık oluşturduğunu göstermektedir.

Tablo 7: Faktörlerin Yaş Grupları Açısından Karşılaştırılması

BOYUTLAR	Grup	N	A.O	S.S	p
Algılanan Kolaylık ve Güven	18-25 yaş	142	2,23	,619	,005
	26-35 yaş	118	2,20	,637	
	36-45 yaş	72	2,19	,429	
	46 yaş ve üzeri	57	2,51	,537	
Sosyal Medya Yorumları	18-25 yaş	142	2,15	,668	,003
	26-35 yaş	118	2,20	,654	
	36-45 yaş	72	2,12	,444	
	46 yaş ve üzeri	57	2,48	,487	
Sosyal Medya Reklamları	18-25 yaş	142	2,84	,921	,034
	26-35 yaş	118	2,93	,666	
	36-45 yaş	72	3,03	,748	
	46 yaş ve üzeri	57	3,19	,770	
Sosyal Medya İndirimleri	18-25 yaş	142	3,02	,933	,110
	26-35 yaş	118	2,93	,870	
	36-45 yaş	72	3,13	,835	
	46 yaş ve üzeri	57	3,27	,955	
Fiyat-Performans	18-25 yaş	142	2,18	,763	,225
	26-35 yaş	118	2,21	,833	
	36-45 yaş	72	2,03	,679	
	46 yaş ve üzeri	57	2,3	,664	
Etik İlkeler	18-25 yaş	142	2,51	,757	,155
	26-35 yaş	118	2,56	,783	
	36-45 yaş	72	2,33	,510	
	46 yaş ve üzeri	57	2,52	,641	
Marka Takibi	18-25 yaş	142	2,26	1,002	,001
	26-35 yaş	118	2,24	,771	
	36-45 yaş	72	2,20	,614	
	46 yaş ve üzeri	57	2,78	,954	

Araştırmada sosyal medyanın tüketim kararları üzerindeki etkisinin yaş gruplarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Bulgulara göre Algılanan Kolaylık ve Güven (p=,005), Sosyal Medya Yorumları (p=,003), Sosyal Medya Reklamları (p=,034) ve Marka Takibi (p=,001) boyutlarında yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bu-

lunmuştur. Post-hoc analizleri, farklılıkların büyük ölçüde 46 yaş ve üzeri katılımcılar ile diğer yaş grupları arasında ortaya çıktığını göstermektedir. Buna göre 46 yaş ve üzeri bireyler; algılanan kolaylık ve güven, sosyal medya yorumları ve marka takibi boyutlarında daha düşük düzeyde katılım gösterirken, 18–25 yaş grubunun sosyal medya reklamları ve influencer içeriklerinden daha fazla etkilendiği belirlenmiştir. Buna karşılık Sosyal Medya İndirimleri (p=,110), Fiyat-Performans (p=,225) ve Etik İlkeler (p=,155) boyutlarında yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Tablo 8: Faktörlerin Eğitim Düzeyi Açısından Karşılaştırılması

BOYUTLAR	Grup	N	A.O	S.S	p
Algılanan Kolaylık ve Güven	Lise	76	2,09	,696	,022
	Lisans	157	2,29	,601	
	Lisansüstü	156	2,30	,506	
Sosyal Medya Yorumları	Lise	76	2,12	,663	,249
	Lisans	157	2,20	,672	
	Lisansüstü	156	2,26	,515	
Sosyal Medya Reklamları	Lise	76	2,82	,958	,195
	Lisans	157	2,95	,748	
	Lisansüstü	156	3,02	,769	
Sosyal Medya İndirimleri	Lise	76	2,76	1,003	,009
	Lisans	157	3,11	,949	
	Lisansüstü	156	3,12	,776	
Fiyat-Performans	Lise	76	2,11	,769	,005
	Lisans	157	2,17	,775	
	Lisansüstü	156	2,21	,738	
Etik İlkeler	Lise	76	2,27	,753	,643
	Lisans	157	2,50	,739	
	Lisansüstü	156	2,60	,641	
Marka Takibi	Lise	76	2,03	,823	,001
	Lisans	157	2,28	,907	
	Lisansüstü	156	2,50	,855	

Sosyal medyanın tüketim kararları üzerindeki etkisinin eğitim düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Bulgulara göre Algılanan Kolaylık ve Güven (p=,022), Sosyal Medya İndirimleri (p=,009), Marka Takibi (p=,001) ve Fiyat-Performans (p=,005) boyutlarında eğitim düzeyine göre anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Post-hoc analizleri, Algılanan Kolaylık ve Güven, Sosyal Medya İndirimleri ve Marka Takibi boyutlarındaki farklılıkların büyük ölçüde lise mezunları ile lisans ve lisansüstü mezunları arasında

ortaya çıktığını göstermektedir. Buna göre lise mezunları bu boyutlardaki ifadelere daha yüksek düzeyde katılım göstermiştir. Fiyat-Performans boyutunda anlamlı farklılık bulunmasına rağmen, post-hoc analizinde farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığı belirlenememiştir. Buna karşılık Sosyal Medya Yorumları (p=,249), Sosyal Medya Reklamları (p=,195) ve Etik İlkeler (p=,643) boyutlarında eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Tablo 9: Faktörlerin Aylık Gelir Grupları Açısından Karşılaştırılması

BOYUTLAR	Grup	N	A.O	S.S	p
Algılanan Kolaylık ve Güven	0-400 AZN	137	2,22	,634	,259
	401-800 AZN	67	2,38	,826	
	801-1200 AZN	66	2,25	,444	
	1201-1600 AZN	51	2,15	,491	
	1601 AZN ve üzeri	68	2,28	,360	
Sosyal Medya Yorumları	0-400 AZN	137	2,13	,656	,112
	401-800 AZN	67	2,35	,779	
	801-1200 AZN	66	2,20	,539	
	1201-1600 AZN	51	2,14	,381	
	1601 AZN ve üzeri	68	2,26	,518	
Sosyal Medya Reklamları	0-400 AZN	137	2,95	,853	,110
	401-800 AZN	67	2,96	,966	
	801-1200 AZN	66	3,13	,695	
	1201-1600 AZN	51	2,72	,607	
	1601 AZN ve üzeri	68	2,96	,718	
Sosyal Medya İndirimleri	0-400 AZN	137	3,05	,959	,045
	401-800 AZN	67	3,04	,863	
	801-1200 AZN	66	3,32	,849	
	1201-1600 AZN	51	2,82	,805	
	1601 AZN ve üzeri	68	2,97	,910	
Fiyat-Performans	0-400 AZN	137	2,18	,771	,003
	401-800 AZN	67	2,24	,861	
	801-1200 AZN	66	2,03	,750	
	1201-1600 AZN	51	1,95	,489	
	1601 AZN ve üzeri	68	2,44	,731	
Etik İlkeler	0-400 AZN	137	2,44	,783	,164
	401-800 AZN	67	2,38	,740	
	801-1200 AZN	66	2,50	,630	
	1201-1600 AZN	51	2,59	,710	
	1601 AZN ve üzeri	68	2,64	,586	

BOYUTLAR	Grup	N	A.O	S.S	p
Marka Takibi	0-400 AZN	137	2,10	,955	,007
	401-800 AZN	67	2,45	1,057	
	801-1200 AZN	66	2,48	,726	
	1201-1600 AZN	51	2,31	,725	
	1601 AZN ve üzeri	68	2,47	,717	

Faktörlerin aylık gelir düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Bulgulara göre Sosyal Medya İndirimleri (p=,045), Fiyat-Performans (p=,003) ve Marka Takibi (p=,007) boyutlarında gelir grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Post-hoc analizleri, Sosyal Medya İndirimleri boyutunda farklılığın 801–1200 AZN ile 1201–1600 AZN gelir grupları arasında, Fiyat-Performans boyutunda 801–1200 AZN ile 1601 AZN ve üzeri gelir grupları arasında, Marka Takibi boyutunda ise 0–400 AZN gelir grubu ile 801–1200 AZN ve 1601 AZN üzeri gelir grupları arasında ortaya çıktığını göstermektedir. Buna karşılık Algılanan Kolaylık ve Güven (p=,259), Sosyal Medya Yorumları (p=,112), Sosyal Medya Reklamları (p=,110) ve Etik İlkeler (p=,164) boyutlarında gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Tablo 10: Faktörlerin Çalışma Durumu Açısından Karşılaştırılması

BOYUTLAR	Grup	N	A.O	S.S	p
Algılanan Kolaylık ve Güven	İşsiz	47	2,20	,534	,322
	Öğrenci	104	2,26	,753	
	Kamu sektörü	99	2,34	,585	
	Özel sektör	134	2,21	,457	
Sosyal Medya Yorumları	İşsiz	47	2,02	,390	,129
	Öğrenci	104	2,26	,807	
	Kamu sektörü	99	2,20	,558	
	Özel sektör	134	2,24	,530	
Sosyal Medya Reklamları	İşsiz	47	3,10	,763	,479
	Öğrenci	104	2,94	,912	
	Kamu sektörü	99	2,98	,746	
	Özel sektör	134	2,89	,767	
Sosyal Medya İndirimleri	İşsiz	47	2,75	,850	,008
	Öğrenci	104	3,09	,958	
	Kamu sektörü	99	3,26	,713	
	Özel sektör	134	2,97	,970	

BOYUTLAR	Grup	N	A.O	S.S	p
Fiyat-Performans	İşsiz	47	2,21	,730	,184
	Öğrenci	104	2,30	,873	
	Kamu sektörü	99	2,08	,747	
	Özel sektör	134	2,14	,674	
Etik İlkeler	İşsiz	47	2,25	,629	,030
	Öğrenci	104	2,62	,846	
	Kamu sektörü	99	2,50	,663	
	Özel sektör	134	2,49	,645	
Marka Takibi	İşsiz	47	2,06	,654	,113
	Öğrenci	104	2,27	1,076	
	Kamu sektörü	99	2,37	,856	
	Özel sektör	134	2,40	,799	

Son olarak, sosyal medyanın tüketim kararları üzerindeki etkisinin çalışma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Bulgulara göre yalnızca Sosyal Medya İndirimleri (p=,008) ve Etik İlkeler (p=,030) boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Post-hoc analizleri, Sosyal Medya İndirimleri boyutundaki farklılığın işsiz bireyler ile kamu sektörü çalışanları, Etik İlkeler boyutundaki farklılığın ise işsiz bireyler ile öğrenciler arasında ortaya çıktığını göstermektedir. Buna karşılık Algılanan Kolaylık ve Güven (p=,322), Sosyal Medya Yorumları (p=,129), Sosyal Medya Reklamları (p=,479), Fiyat-Performans (p=,184) ve Marka Takibi (p=,113) boyutlarında çalışma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Sonuç

Bu araştırmada, davranışsal iktisat perspektifi çerçevesinde sosyal medyanın tüketici karar alma süreçleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bulgular, satın alma kararlarının yalnızca rasyonel değerlendirmelere değil; sosyal etkileşimler, kullanıcı yorumları, dijital kampanyalar, marka iletişimi ve psikolojik faktörlerden de önemli ölçüde etkilendiğini göstermektedir. Bu sonuç, davranışsal iktisadın sınırlı rasyonellik yaklaşımını destekleyerek tüketici kararlarında bilişsel, sosyal ve duygusal unsurların belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırma bulguları, sosyal medyanın tüketiciler için fiyat-performans karşılaştırmasında önemli bir araç olduğunu göstermektedir. Sosyal medya platformları, farklı ürün ve markaların kısa sürede karşılaştırılmasını sağlayarak fiyat ve ürün bilgilerine hızlı erişim imkânı sunmaktadır. Bu durum, tüketicilerin bilgi arama maliyet-

lerini azaltmakta ve satın alma kararlarını daha hızlı vermelerine katkı sağlamaktadır.

Araştırmanın önemli bulgularından biri, kullanıcı yorumlarının tüketici kararları üzerinde güçlü bir etkiye sahip olmasıdır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun ürün yorumlarını dikkatle incelemesi ve bu yorumlardan etkilenmesi, kullanıcı deneyimlerinin tüketim sürecindeki belirleyici rolünü göstermektedir. Bu sonuç, davranışsal iktisattaki "sosyal kanıt" yaklaşımıyla örtüşmekte; tüketicilerin belirsizlik durumlarında diğer kullanıcıların deneyimlerinden yararlanarak algılanan riski azaltmaya çalıştığını ortaya koymaktadır.

Araştırmada dikkat çeken bir diğer bulgu, sosyal medya reklamları ve influencer içeriklerinin tüketici davranışlarını etkilemesine rağmen bu içeriklere duyulan güvenin sınırlı olmasıdır. Katılımcılar, reklamların yeni markaları denemede etkili olabileceğini belirtirken, influencer tavsiyelerine daha temkinli yaklaşmıştır. Bu durum, tüketicilerin dijital reklam ve sponsorlu içeriklere karşı daha bilinçli ve eleştirel bir tutum geliştirdiğini göstermektedir. İndirimler ve kampanyalara ilişkin bulgular ise davranışsal iktisatta öne çıkan FOMO (fırsatı kaçırma korkusu) ve dürtüsel tüketim eğilimlerini desteklemektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı, indirim, kupon veya ücretsiz kargo avantajı nedeniyle ihtiyaç duymadığı ürünleri satın alabildiğini belirtmiştir. Bu sonuç, ekonomik teşviklerin plansız satın alma davranışını artırabildiğini ve kampanya içeriklerinin tüketiciler üzerinde psikolojik baskı oluşturabildiğini göstermektedir.

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu, tüketicilerin marka hesaplarını ağırlıklı olarak pratik fayda elde etme amacıyla takip ettiklerini ortaya koymaktadır. Katılımcıların büyük bir kısmı, markaları özellikle indirimlerden ve yeni ürünlerden haberdar olabilmek için takip ettiklerini ifade etmiştir. Bu durum, marka sadakatinin geleneksel anlamda duygusal bağlılık temelli yapısından uzaklaşarak daha çok fayda odaklı bir niteliğe dönüştüğünü göstermektedir. Bununla birlikte, sosyal medyanın marka ile tüketici arasında kesintisiz iletişim ve etkileşim sağlayan önemli bir platform hâline geldiği de anlaşılmaktadır.

Demografik bulgular, sosyal medyanın tüketici karar alma süreçlerinde bireyler üzerinde farklı etkiler oluşturduğunu göstermektedir. Kadın tüketicilerin sosyal medya yorumları, fiyat–performans karşılaştırmaları ve marka takibine daha fazla önem verdiği, erkek tüketicilerin ise indirim ve kampanyalara daha duyarlı olduğu belirlenmiştir. Yaş değişkenine ilişkin bulgular, 46 yaş ve üzeri bireylerin sosyal medya

yorumları, marka takibi ve algılanan güven boyutlarında daha düşük katılım gösterdiğini; genç ve bekar bireylerin ise sosyal medya reklamları ve influencer içeriklerinden daha fazla etkilendiğini ortaya koymaktadır. Eğitim düzeyine ilişkin bulgular, yüksek eğitimli bireylerin sosyal medya içerikleri ve dijital pazarlama mesajlarına karşı daha eleştirel bir tutum sergilediğini göstermektedir. Gelir düzeyi analizinde, orta gelir grubundaki tüketicilerin fiyat-performans karşılaştırmalarına daha duyarlı olduğu, düşük gelir grubunun ise marka takibine daha fazla önem verdiği belirlenmiştir. Çalışma durumu açısından ise işsiz bireylerin indirim ve kampanyalara daha duyarlı olduğu, ayrıca etik tüketim boyutunda daha yüksek hassasiyet gösterdiği tespit edilmiştir. Bu bulgular, tüketici kararlarının yalnızca ekonomik değil, psikolojik, sosyal ve demografik faktörlerden de etkilendiğini göstermektedir.

Araştırma sonuçları, işletmeler açısından önemli çıkarımlar sunmaktadır. Sosyal medya stratejilerinde kullanıcı yorumları, şeffaflık ve güven unsurlarına daha fazla önem verilmesi gerekmektedir. Tüketicilerin influencer içeriklerine karşı daha eleştirel yaklaşması, yapay reklamlar yerine samimi ve deneyim odaklı iletişim stratejilerini gerekli kılmaktadır. Ayrıca, indirim ve kampanyaların güçlü etkisi dikkate alındığında, kişiselleştirilmiş dijital pazarlama uygulamaları işletmelere rekabet avantajı sağlayabilir.

Araştırma, politika yapıcılar açısından da önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Dijital tüketimin yaygınlaşması, tüketicilerin manipülatif reklamlar ve yanıltıcı içeriklere karşı korunmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle sosyal medya reklamcılığı ve influencer pazarlamasının etik ve hukuki düzenlemelerle desteklenmesi; sponsorlu içeriklerde şeffaflığın artırılması ve dijital ortamda tüketici haklarının etkin biçimde korunması önem taşımaktadır. Bu düzenlemeler, tüketici refahını artırırken dijital pazarlama ekosisteminin daha güvenilir hâle gelmesine katkı sağlayacaktır.

Bu çalışma belirli sınırlılıklar çerçevesinde yürütüldüğünden, gelecekte farklı ülkeler, kültürler ve yaş gruplarını kapsayan karşılaştırmalı araştırmalar yapılması önerilmektedir. Ayrıca sosyal medyada geçirilen süre, çevrim içi alışveriş sıklığı, reklamlara yönelik tutum ve ani satın alma davranışı gibi değişkenlerin araştırmalara dâhil edilmesi, tüketici davranışlarının daha kapsamlı analiz edilmesine katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma sosyal medyanın yalnızca bir iletişim aracı değil, tüketici davranışlarını yönlendiren güçlü bir ekonomik ve psikolojik mekanizma ol-

duğunu ortaya koymuştur. Davranışsal iktisat perspektifinden değerlendirildiğinde, tüketici kararlarında sosyal etkileşimler, dijital içerikler, kampanyalar ve psikolojik faktörlerin belirleyici olduğu görülmektedir. Bu yönüyle sosyal medya, günümüz tüketim ekonomisinin temel dinamiklerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

Kaynakça

Aksöz, O. E. (2019). Tüketici davranışları. Anadolu Üniversitesi Yayını.

Almeida, F. (2017). Concept and dimensions of Web 4.0. International Journal of Computers and Technology, 16(7), 7040–7044.

Anwar, A. A. (2022). A survey of semantic web (Web 3.0), its applications, challenges, future and its relation with Internet of Things (IoT). Web Intelligence, 20, 173–202. https://doi.org/10.3233/WEB-210491

Arnould, E. J., & Thompson, C. J. (2005). Consumer culture theory (CCT): Twenty years of research. Journal of Consumer Research, 31(4), 868–882.

Arslan, İ. K., & Aybar, Z. D. A. (2020). Sosyal medyanın tüketici davranışlarına etkileri ve işletmeler açısından önemi. Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi, 3(7), 548–565.

Arslan, İ. K., & Yavuz, A. (2020). Sosyal medyanın tüketici satın alma davranışları üzerindeki etkisi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi, 4(8), 151–170.

Arslan, K., & Mutlu, M. E. (2020). Kültürel faktörlerin tüketici davranışlarına etkileri. Premium E-Journal of Social Sciences (PEJOSS), 4(7), 243–248.

Aydın, A. (2022). Tüketici davranışlarını etkileyen faktörler ve müşteri/tüketici memnuniyetinin işletmeler için önemi. Ulusal ve küresel ölçekte tüm yönleriyle pazarlama içinde (ss. 183–196). Gazi Kitabevi.

Baştürk, S., & Taştepe, M. (2013). Evren ve örneklem. S. Baştürk (Ed.), Bilimsel araştırma yöntemleri içinde (ss. 129–159). Vize Yayıncılık.

Can, A. (2020). SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi (9. baskı). Pegem Akademi.

Çakır, M. (2017). Tüketicilerin sosyal medyada markalı ürün tercihlerinin satın alma davranışları üzerindeki etkisi. İktisadi Yenilik Dergisi, 4(3), 1–15.

Cömert, Y., & Durmaz, Y. (2006). Tüketicinin tatmini ile satın alma davranışlarını etkileyen faktörlere bütünleşik yaklaşım ve Adıyaman ilinde bir alan çalışması. Journal of Yaşar University, 1(4), 351–371.

Cui, Z. (2021). Analysis of the impact of social media on the economy. Advances in Economics, Business and Management Research, 203, 3062–3066.

Çömlekçi, M. F., & Başol, O. (2019). Gençlerin sosyal medya kullanım amaçları ile sosyal medya bağımlılığı ilişkisinin incelenmesi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(4), 173–188.

DataReportal. (2026). Digital 2026 global overview report. https://datareportal.com/reports/digital-2026-global-overview-report (Erişim tarihi: 15 Nisan 2026)

DellaVigna, S. (2009). Psychology and economics: Evidence from the field. Journal of Economic Literature, 47(2), 315–372.

Demirel, S., & Yegen, C. (2015). Tüketim, postmodernizm ve kapitalizm örgüsü. İLEF Dergisi, 2(1).

Durmaz, Y., Bahar (Oruç), R., & Kurtlar, M. (2011). Kişisel faktörlerin tüketici satın alma davranışlarına etkisi üzerine bir araştırma. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 2(1), 114–130.

Erciş, A., Ünal, S., Candan, F., & Yıldırım, H. (2007). Ağızdan ağıza iletişimin tüketici satın alma davranışları üzerindeki etkisi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21(2), 31–50.

Eröz, S. S., & Doğdubay, M. (2012). Turistik ürün tercihinde sosyal medyanın rolü ve etik ilişkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, 27(1), 133–157.

Gülay Şahin, B., & Akballı, E. E. (2019). Tüketici davranışlarını etkileyen faktörler ve yöntem analizi. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi, 1(1), 43–85.

Ioanăs, E., & Stoica, I. (2014). Social media and its impact on consumers behavior. International Journal of Economic Practices and Theories, 4(2), 295–303.

Jackson, M. O. (2009). Networks and economic behavior. Annual Review of Economics, 1, 489–511.

Jashari, F., & Rrustemi, V. (2017). The impact of social media on consumer behavior – Case study Kosovo. Journal of Knowledge Management, Economics and Information Technology, 7(1), 1–21.

Kara, E. (2019). Tüketici karar alma süreci II. F. B. Çakır (Ed.), Tüketici davranışları içinde. Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Karcı, H. D. (2019). Tüketim kültürü ve tüketici davranışı çerçevesinde popüler kültür üzerine bir değerlendirme. International Social Sciences Studies Journal, 5(29), 331–341. https://doi.org/10.26449/sssj.1222

Kaya, N., & Işık, O. (2018). Hasta güçlendirme ölçeğinin Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği. İşletme Bilimi Dergisi, 6(1), 27–42.

Kayan, F. (2024). Sosyal medyada pazarlama stratejileri ve influencer'ların tüketici davranışlarına etkileri. Sosyolojik Bağlam, 5(3), 421–445.

Keskin, S., & Baş, M. (2015). Sosyal medyanın tüketici davranışları üzerine etkisinin belirlenmesi. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(3), 51–69.

Khatri, J., Marín-Morales, J., Moghaddasi, M., Guixeres, J., Giglioli, I. A. C., & Alcañiz, M. (2022). Recognizing personality traits using consumer behavior patterns in a virtual retail store. Frontiers in Psychology, 13, 1–17.

Kılıç, M., & Kartal, C. (2022). Sosyal medya araçlarının kullanımının tüketicinin satın alma davranışları üzerine etkisi: Türkiye-Lübnan karşılaştırması. İşletme Araştırmaları Dergisi, 14(3), 2182–2200. https://doi.org/10.20491/isarder.2022.1496

Kılıç, S. (2016). Cronbach'ın alfa güvenirlik katsayısı. Journal of Mood Disorders, 6(1), 47–48.

Kumar, B., Bagozzi, R. P., Manrai, A. K., & Manrai, L. A. (2022). Conspicuous consumption: A meta-analytic review of its antecedents, consequences, and moderators. Journal of Retailing, 98(3), 471–485.

Lietsala, K., & Sirkkunen, E. (2008). Social media: Introduction to the tools and processes of participatory economy. Tampere University Press.

Mullainathan, S., & Thaler, R. H. (2000). Behavioral economics (NBER Working Paper No. 7948). National Bureau of Economic Research.

Neti, S. (2011). Social media and its role in marketing. International Journal of Enterprise Computing and Business Systems, 1(2), 1–15.

Online Productivity Solutions. (2018). Why you should invest more on social media marketing. https://opspl.com/infographic/why-you-should-invest-more-on-social-media-marketing/ (Erişim tarihi: 7 Mayıs 2026)

Özsungur, F., & Güven, S. (2017). Tüketici davranışlarını etkileyen sosyal faktörler ve aile. International Journal of Eurasian Education and Culture (IJOEEC), 2(3).

Öztürk, A. (2017). Pazarlama ilkeleri (Gözden geçirilmiş 3. baskı). Gazi Kitabevi.

Palalić, R., Ramadani, V., Gilani, S. M., Gërguri-Rashiti, S., & Dana, L.-P. (2021). Social media and consumer buying behavior decision: What entrepreneurs should know? Management Decision, 59(6), 1249–1270. https://doi.org/10.1108/MD-10-2019-1461

Pehlivanoğlu, F., & Akyol, S. (2024). Davranışsal iktisat perspektifinde sosyal medya kullanımının tüketici davranışları üzerindeki etkisi: Kocaeli Üniversitesi örneği. 5th International Acharaka Congress on Humanities and Social Sciences Proceedings Book.

Polat, B., & Tokgöz, C. (2014). Twitter user behaviors in Turkey: A content analysis on Turkish Twitter users. Mediterranean Journal of Social Sciences, 5, 244–251.

Smith, K. (2019). 15 reasons why marketing through social media is a must for every small business. LYFE Marketing. https://www.lyfemarketing.com/blog/marketing-through-social-media/ (Erişim tarihi: 7 Mayıs 2026)

Sprout Social. (2025). The 2025 Sprout Social Index. https://sproutsocial.com/insights/index/success/ (Erişim tarihi: 11 Mayıs 2026)

Sur, E., & Tolon, M. (2020). Tüketici satın alma davranışlarını etkileyen faktörler ile seçmen oy verme davranışlarını etkileyen faktörlerin pazarlama bağlamında karşılaştırması. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 55(2), 659–709.

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2018). Tüketici profili ve bilinç düzeyi araştırma raporu. Tüketicinin Korunması ve Piyasa Gözetimi Genel Müdürlüğü.

Taber, K. S. (2018). The use of Cronbach's alpha when developing and reporting research instruments in science education. Research in Science Education, 48(6), 1273–1296. https://doi.org/10.1007/s11165-016-9602-2

Tarka, P., Kukar-Kinney, M., & Harnish, R. J. (2022). Consumers' personality and compulsive buying behavior: The role of hedonistic shopping experiences and gender in mediating-moderating relationships. Journal of Retailing and Consumer Services, 64, 1–16.

Vyncke, P. (2002). Lifestyle segmentation: From attitudes, interests and opinions, to values, aesthetic styles, life visions and media preferences. European Journal of Communication, 17(4), 445–463.

Yıldırım, Y. (2016). Tüketicinin satın alma karar sürecinde bilgi kaynakları ve güvenirlikleri: Referans grubu olarak yakın çevrenin etkisinin incelenmesi. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 7(1), 214–231.

Zalega, T. (2016). Consumer and consumer behaviour in the neoclassical and behavioural economic approach. Konsumpcja i Rozwój, 4(17), 3–20.

Zhang, G., Cao, J., & Liu, D. (2023). Examining the influence of information overload on consumers' purchase in live streaming: A heuristic-systematic model perspective. PLOS ONE, 18(8), 1–16.

Zukin, S., & Smith Maguire, J. (2004). Consumers and consumption. Annual Review of Sociology, 30, 173–197.

AZERBAYCAN'DA GÖZLEMLENEMEYEN EKONOMİNİN TAHMİNİ

Rizvan İbrahimov*

Özet

Bu çalışmada, Azerbaycan'da gözlemlenemeyen ekonomik faaliyetlerin boyutlarının tahmin edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, dünya genelinde gözlemlenemeyen ekonominin tahmininde yaygın olarak kullanılan dolaylı yaklaşımlardan biri olan parasal yöntemler içerisinde yer alan Gutman modeli çerçevesinde elde edilen veriler incelenmiştir. Çalışmanın ele aldığı dönem itibarıyla, Merkez Bankasının gözlemlenemeyen ekonomi ile pro-siklik yönde hareket eden mali ve parasal politikaları, daha açık bir ifadeyle bankacılık sistemi dışında elde tutulan nakit paraya yönelik düzenlemeleri nedeniyle Gutman yönteminin gözlemlenemeyen ekonominin boyutunu tahmin etme konusundaki açıklayıcılığı önemli ölçüde azalmıştır. Bu nedenle, söz konusu yöntemin tek başına güvenilir sonuçlar üretmesi giderek güçleşmektedir. Uluslararası mali kuruluşların raporlarında gözlemlenemeyen ekonominin hacmine ilişkin dikkat çekici istatistikler yer almaktadır. Bu çalışmada örnek olarak Dünya Bankasının verilerine atıf yapılmıştır. Çalışmada görüleceği üzere, Dünya Bankasının Dynamic General Equilibrium (DGE – Dinamik Genel Denge Modeli) ve Multiple Indicators Multiple Causes (MIMIC – Çoklu Göstergeler Çoklu Nedenler Modeli) yöntemleri kullanılarak elde edilen sonuçlar, Azerbaycan ekonomisinde gözlemlenemeyen ekonominin oldukça büyük bir paya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Dünya Bankasının DGE ve MIMIC yöntemlerine dayanan raporları, yeni mikro tahminlerin yanı sıra ekonometrik açıdan da umut verici yaklaşımlar sunmaktadır. Ayrıca bu yöntemlerle elde edilen tahminlerin, istatistik kurumları tarafından kullanılan veya anket verilerine dayanan diğer tahminlerle büyük ölçüde uyumlu olduğu görülmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, gözlemlenemeyen ekonomi sorununun yalnızca ekonomik ve mali reformlarla çözülemeyeceği; bunun yanında siyasi ve yapısal reformların da zorunlu olduğu vurgulanmaktadır. Gözlemlenemeyen ekonominin bu denli büyük boyutlara ulaşmasının başlıca nedenlerinden biri, bürokratik engelleri ortadan kaldıracak yapısal reformları hayata geçirecek güçlü bir siyasi iradenin yeterince ortaya konulamamasıdır. Dolayısıyla, gözlemlenemeyen ekonominin azaltılabilmesi için ekonomik politikaların yanı sıra kurumsal, siyasi ve yapısal reformların eş zamanlı olarak uygulanması büyük önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Gözlemlenemeyen Ekonomi, Gutman Yöntemi, GSYİH, Vadesiz Mevduat, Banka işlemleri

*Yüksek lisans öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Türkiye Azerbaycan, 0009-0001-0674-7290 e-mail: rizvan.ibrahimov1@gmail.com

Forecasting The Unobserved Economy In Azerbaijan

Abstract

This study aims to estimate the scale of unobserved economic activity in Azerbaijan. To this end, data obtained using the Gutmann model of the monetary methods that fall under the indirect approaches widely used worldwide to estimate the unobserved economy were analyzed. Given the period covered by the study, the Central Bank's fiscal and monetary policies which move in a pro-cyclical direction relative to the unobserved economy, or, more specifically, its regulations targeting cash held outside the banking system have significantly reduced the explanatory power of the Gutmann method in estimating the size of the unobserved economy. Consequently, it is becoming increasingly difficult for this method alone to produce reliable results. Reports by international financial institutions contain striking statistics regarding the size of the unobserved economy. This study refers to World Bank data as an example. As will be seen in the study, the results obtained using the World Bank's Dynamic General Equilibrium (DGE) and Multiple Indicators Multiple Causes (MIMIC) methods reveal that the informal economy accounts for a substantial share of Azerbaijan's economy. The World Bank's reports, based on the DGE and MIMIC methods, offer promising approaches not only in terms of new micro-level estimates but also from an econometric perspective. Furthermore, the estimates obtained using these methods are found to be largely consistent with other estimates used by statistical agencies or based on survey data. In the subsequent sections of the study, it is emphasized that the problem of the unobserved economy cannot be solved by economic and fiscal reforms alone; political and structural reforms are also essential. One of the main reasons the shadow economy has reached such large proportions is the failure to demonstrate sufficient political will to implement structural reforms that would eliminate bureaucratic obstacles. Consequently, the simultaneous implementation of institutional, political, and structural reforms alongside economic policies is of great importance for reducing the shadow economy.

Keywords: Unobservable Economy, Gutman Method, GDP, Demand Deposits, Bank Transactions

1. Giriş

Gözlemlenemeyen ekonominin toplumların sosyal iktisadi yaşam standartları üzerinde önemli sonuçlara sebep olması nedeniyle ülkelerin ekonomileri için çok öneme sahiptir. Gözlemlenemeyen ekonomi ülke ekonomisinin gelişimini negatif yönde etkilemekle beraber ulusal ekonomi için ciddi anlamda iktisadi güvenlik, iktisadi tehdit oluşturmaktadır. İktisadi alanda kayıtlı GSYİH'nin, dolayısıyla üretimin azalması, iktisadi suçların artımı, ekonomik krizlere neden olmaktadır. Sosyal alanda ise fakir zengin arasında olan tabakalaşmanın derinleşmesine, ülkedeki hükümete olan inamın azalmasına neden olmaktadır. Hane halkının büyük kısmının legal illegal yol fark etmeden gelir elde etmeye teşvik etmektedir. Yine aynı şekilde Gözlemlenemeyen ekonominin derinleşmesi ekonomik sorunlara hatta ekonomik krize kadar gidebilmektedir. Gözlemlenemeyen ekonomi sorununa karşısı alınmadığı sürece gittikçe derinleşen döngüsel sorun diyebiliriz. Dolayısıyla diyebiliriz ki, hükümet ülkede iktisadi reform yapmak niyetindeyse gölge ekonomisi sorununa karşı savaşmak zorundadır.

2024 yılı üzere "Landon Dünya Ekonomi Araştırmaları" tarafından dünya ekonomilerinde gölge ekonomisinin hacmi üzerine yapılan araştırmada Azerbaycan Cumhuriyetinde gözlemlenemeyen ekonominin hacmi GSYİH'nin 37.1 faizi kadar olduğu tespit edilmiştir. İstatistik bilgi olarak belirtmek gerekirse bu rakam Türkiye'de 31.4, Gürcistan'da 46.5, Ermenistan'da bu rakam 39.4 olarak gösterilmiştir (https://www.worldeconomics.com/Informal-Economy/).

"Landon Dünya Ekonomi Araştırmalarının GSYİH rakamlarına göre 2024 yılı için GSYİH rakamı (satın alma gücü paritesi kayda alınaraktan) 305 milyar dolar hacminde tahmin edilmiştir. 2023 yılı için bu rakam 296 milyar dolar hacminde belirtilmiştir (https://www.worldeconomics.com/Indicator-Data/Economic-Size/Revaluation-of-GDP.aspx). Bu rakamlardan yola çıkarak Azerbaycan'da satın alma gücü paritesi kayda alınaraktan ülkede gözlemlenemeyen ekonominin hacminin 100 milyar üzerinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu veriler satın alma gücü paritesi dikkate tahmin edilen verilerdir.

Azerbaycan İstatistik Kurumunun verilerine göre ise 2023 yılı için ülkede GSYİH miktarı 123 milyar 500 milyon manat olmuştur (https://www.stat.gov.az/source/system_nat_accounts/). Landon dünya ekonomi araştırmaları kurumunun Azerbaycan'da gözlemlenemeyen ekonominin hacmine dair tahminini kayda alırsak Azerbaycan ekonomisinin reel hacmi (gölge ekonomisini ile birlikte) 168 milyar manat hacmindedir.

Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın neredeyse 40 faizi kadarında boyutlara ulaşmış gözlemlenemeyen ekonomi hacmi Ülke ekonomisi için sorun olabilecek boyutlardadır diyebiliriz. Gözlemlenemeyen ekonomi nedeniyle oluşabilecek sorunlar ve Azerbaycan'da şu an elimizde olan Landon dünya Ekonomi Araştırmaları Dergisinin 2023-2024 tahminleri ve Dünya Bankası gölge ekonomisi üzere veri tabanı gölge ekonomisinin Azerbaycan ekonomisi için sorun olabilecek boyutta olmasını tahmin etmekte zorlanmamaktayız.

2. Literatür Taraması

Gözlemlenemeyen ekonomi konusu Azerbaycan'da akademisyenler ve araştırmacılar tarafından üzerine çok sayıda çalışma yapılan konulardan biridir. Burada konu ile ilgili çalışmaların zorluğu özellikle veri resmi veri tabanlarının güvenilir olmaması, devletlerin ve istatistik kurumlarının bu konuda çoğu zaman susmaya, özen göstermesi, bilgileri kamudan gizlemeye çalışması, özellikle de en sık yapılan işlem olarak enflasyon gibi, gözlemlenemeyen ekonomi konusundan resmi tahmin oranlarını düşük tutulmaktadır. Gözlemlenemeyen ekonomi ile ilgili Azerbaycan hükümeti son defa 2010 yılında yayımlamıştır. Yayımlanan bu verilerde Gözlemlenemeyen ekonominin 2000-2010 yılları üzere GSYİH'ye oranda seyri kamuya açıklanmıştır. İstatistik Kurumunun verilerine göre 2000-2010 yılları üzere gözlemlenemeyen ekonomi oranları 22.7 ile 9 arasında değişmektedir. En yüksek oran 2001 yılında en düşük ise 2008-2010 yıllarında 9 faiz olmuştur (Ibadoghlu, 2012). Azerbaycan gözlemlenemeyen ekonomi konusunda Gubad İbadoğlu, Hafiz Guliyev, Elşen Bağırzade, Ferid Guliyev kayda değer iyi araştırmalar yapmış bağımsızlık sonrası Azerbaycan'da gözlemlenemeyen ekonominin seyir oranını, nedenleri, resmi ekonomi ile ilişkileri, gözlemlenemeyen ekonomi ile yolsuzluğun ilişkileri üzerine değerli araştırmalar yapmışlardır. Ayrıca gözlemlenemeyen ekonominin hacim tahmini üzerine yabancı akademisyenlerin çalışmaları, Dünya Bankası, IMF verileri de bulunmaktadır.

Friedrich Schneider, Andreas Buehn 1996-2014 yılları için 143 ülke üzere yaptıkları tahmin sonuçlarında Azerbaycan'da gölge ekonomisinin tahmin verileri ortalama yıllık resmi GSYİH'nin 52,96 oranında da gözlemlenemeyen ekonominin olduğu tahmininde bulunmuştur (Schneider & Buehn, 2018). Leandro Medina ve Friedrich Schneider hazırlanan, 2018'de yayımlanan IMF Çalışma Belgelerinde 1991-2015 yılları arası MIMIC tahminleri ortalaması 52.2 olarak gösterilmiştir (Medina, 2018).

Faaliyetin gizli doğası ve resmi istatistiklerin güvenilmezliği göz önüne alındığında kayıt dışı faaliyetlerin kesin boyutunu ve ölçeğini tahmin etmek zordur. Bu

konuda çalışma yapan diğer bir araştırmacı Leyla Seyfuddinova dolaylı (makroekonomik) yöntemlere dayalı çalışmasında belirtmiştir ki yaptığı tahmin sonuçlarındaki resmi GSYİH'nin 60 faizi oranındaki tahminin, çalışmasının resmi verilere dayalı yapıldığı nedeniyle eksik bir tahmin olabileceği kanaatini belirtmektedir. Diğer bir araştırmacı ekonomist Ogtay Hagverdi çalışmalarının gözlemlenmeyen ekonominin yolsuzluk ile ilgi kısımlarında Azerbaycan'daki tüm ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmının oligarkların elinde cem edildiğini dile getirmektedir. Diğer bir akademisyen Gubad İbadoğlu ise Gutman yöntemi ile yaptığı çalışma tahminlerini destekleme amacıyla dış ticaret ilişkilerindeki tutarsızlıkları ölçme nedeniyle kullanılan Ayna istatistikleri (Mirror statistics) yöntemi ile ihracat ithalat ciro istatistiklerindeki açığı tahmin etmiştir (Guliyev, 2015).

Gubad Bayramov da 1991-2011 yılları için Gutman yöntemi ile yapılan tahmin çalışmasında, ülkelerin dış ticaret verilerini karşılaştırma amacıyla kullanılan Ayna istatistiklerini (Mirror statistics) kullanarak 2003-2009 arası 16 ülke ile Azerbaycan'ın ihracat ithalat rakamlarını karşılaştırarak ithalattaki toplam ortalama tutarsızlığın 41 faiz olduğunu hesaplamıştır. Bu oranın 10 faizin üzerinde olması ülkede gözlemlenemeyen ekonomi ile ilgili durumun kuşkulanacak durum olduğunu belirtmemektedir (Ibadoghlu, 2012).

3. Gölge Ekonomisinin Tanımlanması

Gözlemlenemeyen ekonomi üzerine dünyanın farklı ülkelerinde yapılan birbirinden farklı çalışmalarda gözlemlenemeyen ekonomi olgusu için 30 üzerinde alternatif adlandırılma kullanılmaktadır. Bunlara gayri resmi, kayıt dışı, gizli, gayri formal, gözetlenemeyen, beyanda bulunulmayan, paralel kayda alınmayan, illegal, ay ışığı, beyanda bulunulmayan, gri, siyah, yasa dışı, vergiye muaf tutulamayan ve gölge ekonomisi gibi çeşitli isimleri içerir. Yasa dışı terimi daha çok kanunen yasal olmayan mal ve hizmetlerin üretimini, yeraltı, gizli terimleri vergi ve diğer yasal ödemelerden, kanunda belirtilmiş çalışma standartları ihlali için, paralel ve siyah döviz ticareti ile, kayıt dışı ve gayri resmi terimleri ise daha çok devletin istatistiksel denetim raporlarından kaçınan ekonomik faaliyetleri anımsatmaktadır. Gözlemlenemeyen ekonomi isminden de belli gibi gölgede kalan, kamu kurumlarının denetimini tabi tutulmayan, gözlemlenmeyen (bilinçli veya bilinçsiz) veya gözlemlenemeyen katma değer oluşturan ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır.

Gözlemlenemeyen ekonomi sorunu konusunda çalışma yapan öğrenciler, akademisyenler öncelikli karşılaştıkları sorunlardan ikincisi gölge ekonomisinin kap-

samlı tanımının nasıl olması ile ilgilidir. Akademik literatürde ünlü ekonomist ve iktisatçılar tarafından kullanılan en yaygın tanımlardan biri Resmi olarak hesaplanan Gayri Safi Milli Hasılaya katkıda bulunan ancak şu anda kayıt dışı olan tüm ekonomik faaliyetlerdir. Bu tanım Edgar L. Feige, Schneider, Frey, Werner ve Herald Lubell tarafından birçok kez akademik çalışmalarında kullanılmıştır. Philip Smith ise gölge ekonomisini "GSYİH'nin resmi hesaplamalarında tespit edilemeyen yasal ya da yasadışı mal ve hizmetlerin piyasa temelli üretimi" olarak tanımlamaktadır (Schneider & Enste, 2000).

GSYİH'nin geniş ve kapsamlı tahminin nasıl yapılacağı konusunda OECD'nin 2002 yılında yayımladığı "Measuring the Non-Observed Economy" isimli el kitabında gözlemlenememe ihtimali yüksek olan faaliyet türleri 5 grupta toplanmıştır. Bunlar üreticilerden kaynaklı olan yeraltı, yasadışı, kayıt dışı sektör, hane halkları tarafından kendi nihai kullanımları için üstlenilen faaliyetler ve kamu kurumlarının denetim sürecindeki istatistiksel eksiklikler nedeniyle meydana çıkan bazen "istatistiksel yeraltı" gibi de isimlendirilen Veri Toplama Programındaki Eksiklikler Nedeniyle Kaçırılan Üretim faaliyetleri olarak 5 grupta toplanmaktadır.

Gözlemlenmeyen ekonomik faaliyetler çeşitli türden nedenlerden dolayı gözlemlenmemektedir. Örnek olaraktan birkaç neden aşağıda sıralanmaktadır.

Bunlar:

Çeşitli (gelir, katma değer vb.) vergilerin ödemesini yapmamak için (yeraltı ve kayıt dışı);

Devletin yasalaştırdığı çeşitli çalışma standartlarını karşılamamak için (yeraltı ve kayıt dışı);

Üretimi, satışı yasalarla yalnız yetkili üreticiler, satıcılar tarafından üretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi (yasadışı);

Bulundurulması satışı ve üretimi kanunla tamamen yasaklanmış mal ve hizmetlerin üretimi ve satışı (yasadışı).

Kayıt dışı faaliyetlerin kayıt dışı kalmasının nedenleri bazen yeraltı ekonomik faaliyetlerle aynılık oluşturmayabilir. Kayıt dışı faaliyetle çoğu zaman küçük ölçekte ve geçici istihdam, akrabalık veya kişisel ve sosyal ilişkilere dayanmaktadır ki bu da çoğu zaman bu tür faaliyetlerin kayıt dışı kalmasına neden olmaktadır.

Diğer iki tür gözlemlenemeyen faaliyet grupları da isimlerinden belli oldu-

ğu gibi hane halkları tarafından kendi nihai kullanımları için üstlenilen faaliyet türü ve kamu kurumlarının denetim sürecindeki istatistiksel eksiklikler nedeniyle ortaya çıkan diğer bir faaliyet türü olduğundan dolayı çoğu zaman kamu kurumları tarafından gözlemlenmemektedir (Measuring the non-observed economy, 2002; In-depth review of measuring the non-observed/informal economy, 2021; System of National Accounts, 1993).

4. Gölge Ekonomisinin Tahmin Etme Yöntemleri.

Bu konu üzerine çalışmalar yapmak için ekonomistler nitel ve nicel teknikler kullanmaktadırlar. Şunu da söylemekte fayda vardır ki, Feinstein'in belirttiği üzere gölge ekonomi kapsamına giren iktisadi faaliyetlerin tahminine dair çalışmaların öncelikli odak alanının bu çalışmaların tahminine ilişkin kapsamlı ve güvenilir çalışmaların nasıl yapılacağına dair pratik konular üzerinde tartışmaların yapılması gerekmektedir. Feinstein'in belirttiği pratik konular üzere çalışmalar çoğunlukla nitel teknikler kullanılarak yapılmakta ve iktisat literatüründe gözlemsel ve anekdotsal yaklaşım gibi tanımlanmaktadır (Fleming, Roman, & Farrell, 2000).

Dolayısıyla, gözlemsel yaklaşım, isminden de belli olduğu üzere ekonomik faaliyetler üzerine bir gözlemci gözü ile kayıt dışı faaliyetlerin ekonomik etkileri, iktisadi politikaların gölge ekonomisi üzerindeki etkileri incelemektedir. Anekdotsal yaklaşım ise var olan kayıt dışı durumu anlamak için genellikle bireysel hikayeler, yerel gözlemler ve toplumsal algılar üzerine anekdotlar üzerine yapılan analiz türüdür.

Genel literatürde gölge ekonomisinin büyüklüğünün tahminine dair yöntem farklılıklarından dolayı çeşitli prosedürler içeren 3 farklı yöntem için umumi bakış açısı sunmaya çalışacağız. Modern ekonomik çalışmaların zor konularından olan gölge ekonomisinin tahminine dair niceliksel çalışmalar isminden belli olduğu gibi gizli faaliyet türü olduğu nedeniyle kesin ölçümünden ziyade daha çok yalnızca tahmin edilebilir rakamlara ulaşmak mümkündür. Bu yöntemler literatürde dolaylı (mikro), doğrudan (makro) ve ekonometrik modelleme veya karma yöntem olarak da geçen tahmin yöntemleridir.

4.1. Doğrudan Yöntemler

Doğrudan yöntemler türü kamu kurumları tarafından yapılan vergi denetimi, iyi tasarlanmış anketlere gönüllü yanıtlara dayanmaktadır. Dolaylı yaklaşımlar literatürde mikroekonomik yaklaşımlar olarak da geçmektedir. Bu yöntemin temel avantajı ekonomideki gözlemlenemeyen ekonominin yapısını tanımlamak, hacminin tahmin

etmek, yapılacak mücadele için yapısına uygun mücadele araçları üretmekte yardımcı olmaktadır. Dolaylı yöntemlerin avantajları gibi dezavantajları da vardır. Bunlar temel olarak anketlerin doğasında bulunan kusurlardır. Yapılan tahmin sonuçları büyük ölçüde anketin muhataplarının iş birliğine ve soruları doğru cevap verme niyetine bağlıdır. Anketin muhatapları çoğu zaman ekonominin kamudan saklı tutulan kısmı için yapılan bir sıra hileli davranışları saklı tutarlar (Schneider & Klinglmair, 2004). Dolayısıyla anket ve denetim yöntemleri ile yapılan anket ve denetim tabi tutulan işletmelerin ve işletme yöneticilerinin iyi niyetine umudun kalmaktadır.

Örnek olaraktan 2009-2016 yılları içinde "Arnis Sauka ve Talis Putnins Shadow economy index for the Baltic countries" isimli çalışmasına göz attığımızda doğrudan yöntemlerin gözlemlenemeyen ekonominin niceliksel tahmini için uygun olmadığı kanaatine varmaktayız. Makalenin yazarları K. Gerxhani, Hanousek, J. Ve Palda, F çalışma yöntemlerini de kullanarak yaptıkları çalışmada işletme yöneticilerine kendilerinin çalıştığı firma ve işletmelerle ilgili değil, ankete tabi tutulan kişilerin piyasaya hakim oldukları kanaatlerinden dolayı piyasadaki diğer işletmelerle ilgili gölge ekonomisinin tahminine dair sorular sormuşlardır. Anket muhatabı olan işletme ve firma yöneticileri hassas sorulardan kaçınmışlar veya tahmin sorularından kaçmışlardır. Örneğin sizin tahmininize göre piyasadaki diğer işletmelerin kaç oranda kayıt dışı faaliyetlerde bulunması ile ilgili soruya 0 oranı gibi cevaplarda bulunmuşlardır. Arnis Sauka ve Talis Putnins Baltık ülkeleri için Gölge ekonomi endeksi isimli çalışmasında daha öncesinde Gerxani tarafından da kullanılmış olan, ekonomik faaliyette bulunan işletme yöneticilerine kayıt dışı faaliyetle ilgili anket sorularını dolaylı yoldan soraraktan yani direk yöneticisi olduğu işletmeler yerine piyasadaki diğer işletmelerle ilgili sorular soraraktan anket çalışması yapmışlardır. Fakat sorunlar sektördeki diğer işletmelerle ilgili olduğunda bile bazı firma yöneticileri hassas sorulardan kaçınma eğiliminde bulunmuşlardır. Anket çalışması yapımcıları örnek olarak bu tür faaliyetlerin yöneticiler tarafından oranla 0 olarak gösterilmesi yanıtını doğru yanıttan daha çok sorudan kaçınma gibi değerlendirmişlerdir. Sauka 2008 yılında yaptığı daha bir çalışmasında firma yöneticilerine anket sorusunu daha farklı bir tarzda soraraktan bir çalışma yapmıştır. Sauka çalışmasında geçen yıl sizin gelirinizin eksik bildirilme oranının 23 faiz olduğunu önceden belirterekten, bu yıl değişimin hangi yöne doğru değiştiğini sormuştur (Putniņš & Sauka, 2017). Bu yöntemle yapılan çalışmalarda işletme yöneticilerinden işletmelerle ilgili sorulara cevapların subjektif varsayım olmasını gözden kaçırmamak, daha da önemlisi bu tür çalışmaların doğruya yakın tahmine ulaşması için çalışmayı yürüten bireysel çalışan

akademisyenlerin, derginin anketin muhatapları tarafından güvenilir taraf olarak kabul edilmesi önemli şarttır.

Doğrudan yöntemlerle yapılan çalışmaların diğer taraftan da protesto ve benzeri amaçlardan dolayı da kamu kurumlarının denetiminde ve anketlerinden gizlenmektedir (Sabra, Eltalla & Alfar, 2015).

4.2. Dolaylı Ölçme Yöntemleri.

Gözlemlenemeyen ekonomi dolaylı ölçme yöntemleri makro ekonomik veri göstergeleri kullanarak tahminlerde bulunması nedeniyle literatürde makro yöntemler olarak da geçmektedir. Makro yöntemler türü kendinde İstihdam, GSMH, vergi incelemeleri yöntemi ve parasalcı yaklaşımları bulundurmaktadır.

Ayrıca literatürde parasalcı yaklaşımda, Sabit Oran Yaklaşım, Ekonometrik Yaklaşım, İşlem Hacmi Yaklaşımı, MIMIC (Multiple Indicator Multiple Causes) çoklu göstergeler, çoklu nedenler gibi çok sayıda tahmin yöntemleri bulunmaktadır (Güven, 2021).

5. Sabit Oran Yaklaşım Veya Nakit/Mevduat Oranı Yöntemi Gölge Ekonomisinin Tahmini

Literatürde Gutman yöntemi olarak da geçen Nakit/Mevduat Oranı Yöntemi nakit/mevduat oranındaki sabit oran varsayımı üzerine inşa edilmektedir. Gutmanın gözlemlerine göre nakit/mevduat oranındaki sabitlik İkinci Dünya Savaşı yılları kayda alınmadan 1937 yılından başlayıp, ikinci dünya savaşını sonrasında ABD'de ani ve kısa bir yükselişin yine bir müddet sonrasından 1961 yılına kadar nakit/mevduat oranı neredeyse hiç değişmeden kalmıştır. İkinci dünya savaşının öncesi ve sonrasında beklenilen durum iktisadi gelişmelerin aynı olacağı varsayımı idi. Fakat 1961 sonrasında nakit/mevduat oranındaki artışın iktisadi faaliyetlerdeki parasal işlemlerin nakit para üzerinden yapıldığını ve bunun gölge ekonomisine yol açtığını tahmin etmiştir (Measuring the non-observed economy, 2002).

Modelin bu gözlemden çıkan ve diğer varsayımlarını aşağıdaki gibidir.

Nakit Paranın yıllar içinde sabit olarak gözlemlenen nakit/mevduat oranından fazlası gölge ekonomisinde kullanılmaktadır. Yani nakit fonlar sabit kısmı resmi ekonomide nakit/ mevduat oranındaki kısım gölge ekonomisinde kullanılıyordur. C=C-r+Cg veya M0=M0r+M0g

Transfer edilebilir yani vadesiz mevduat sadece resmi ekonomide kullanılı-

yordur.

Paranın gölge ve resmi ekonomideki dolaşım hızı yani gölge ve resmi ekonomik faaliyetlerde bulunan paranın yarattığı katma değere eşittir. Yani (Vr=Vg).

Nakit/mevduat oranın sabit olduğu dönemde gölge ekonomisi neredeyse sıfırdır. Örneğin Feige 1964'te 0 oranda gölge ekonomisi varsayımına değişiklik yaparak 1937-1961 aralığında gölge ekonomisinin hacmini resmi GSYİH'nin 5/100 oranda olduğu varsayımını öne sürmüştür. Ayrıca Feige gölge ekonomisinde 1 birim doların katma değerinin 10/100 kadar daha yüksek olduğunu ve tüm gölge ekonomik faaliyetlerin nakit para ile yapılmadığının 30/100 bankalarda mevduat transferleri ile yapıldığını dile getirmiştir (Measuring the non-observed economy, 2002; Ibadoghlu, 2012; Guliyev, 2019).

Şuna ek olarak ilave edebiliriz ki, 1980-85 yılları aralığında Norveç'te anket yöntemi ile yapılan akademik çalışmada kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin para işlemlerinin 80/100 oranında nakit para ile yapılmaktadır (Schneider & Enste, 2000).

Gölge ekonomisinin nakit/mevduat oranın yöntemi ile niceliksel tahmini aşağıdaki formülle yapılmaktadır.

$Yg=Yr\times (M0 - ko \times D) / (M0+D) = Yr\times (M0 - ko \times D) /M1$ (Ibadoghlu, 2012).

Formülden de görüldüğü üzere Gutman yönteminin ilgi alanında olan parasal büyüklükler M0 ve M1 parasal büyüklükleridir. Parasal büyüklüklerin birleşimleri ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Bu yöntemin sonuçlarını etkileyecek farklılıklar gösterebilmektedir. Azerbaycan Merkez Bankası parasal büyüklükler sınıflandırılmasında M1=M0 +D olarak belirtilmiştir. Burada M0 - bankalar dışındaki dolaşımda olan toplam nakit parayı, D, çekler, vadesiz mevduatlar (ve banka kartları), kuruluşların hesaplarındaki ulusal para bakiyeleri birleşiminden oluşmuştur (https://www.cbar.az/page-42/monetary-indicators https://banker.az/pul-aqreqatlari-n%c9%99dir/).

Formüldeki diğer değişenleri

Yg gözlemlenemeyen GSYİH'yi

Yr resmi GSYİH'yi

Bankalar dışındaki nakit paranın vadesiz mevduata oranı, M0/D= K burada hem de bir katsayıdır inceleme yapılan yıllar üzere K'nin en düşük rakam aldığı yıl

baz yıl kabul edilir ve gölge ekonomisinin 0 olduğu yıl gibi kabul edilir.

Burada K0 × D, gölge ekonomisinin 0 varsayıldığı yıldaki dolaşımdaki nakit paranın vadesiz mevduat olan oranı çarpı yıllar üzere vadesiz mevduat bize aynı yıldaki resmî ekonomide kullanılan nakit para miktarını verecektir.

Gölge ekonomisinde kullanılan nakit oranını bulmak için ise M0g = M0 – M0 r veya

M0 g = K × D

Formülden de belli olduğu gibi (M0- K0×D) /M1 formülünden bulunan rakamlar bize resmi ekonominin yüzdesinde gölge ekonomisini tanımlamaktadır.

Yıllar	Bankalar dışındaki nakit (mil AZN) (M0)	Vadesiz mevduatlar (mil AZN) (D)	M0 / D veya K	(K0×D)	Resmi GSYİH (mil AZN)	Gölge ekonomisinin resmi GSYİH'ye oranı.
2006	1311,3	528,2	2.48	581	18746,2	0.4
2007	2713,5	908,2	2.99	999	28360,5	0.47
2008	4145,7	959,3	4.32	1054	40137,2	0.6
2009	4174,8	1056,5	3.95	1161	35601,5	0.58
2010	5455,8	1382,6	3.95	1520	42465,0	0.58
2011	7158,2	1637,9	4.37	1802	52082,0	0.6
2012	9256,6	1865,5	4.96	2051	54743,7	0.65
2013	10458,7	2278,2	4.59	2473	58182,0	0.63
2014	10152,4	2678,0	3.79	2945	59014,1	0.56
2015	4775,93	2121,2	2.25	2333	54380,0	0.35
2016	6376,9	2583,5	2.47	2841	60425,2	0.39
2017	7490,3	3053,9	2.45	3358	70337,8	0.39
2018	7601,4	4673,3	1.63	5140	80092,0	0.2
2019	9501,1	5896,8	1.6	6487	81896,2	0.2
2020	10773,4	7091,2	1.52	7800	72578,1	0.17
2021	10940,8	9631,7	1.14	10594	93203,2	0.0008
2022	13297,5	12068,3	1.1	13275	133972,7	0
2023	15873,3	13805,3	1.15	15185	123005,5	0.023

Kaynak: Azerbaycan Merkez Bankası parasal büyüklük verileri ve Azerbaycan İstatistik Kurumu makroekonomik gösterge verileri. https://www.cbar.az/page-42/monetary-indicators

https://www.stat.gov.az/source/system_nat_accounts/#

Öncelikle çalışmada dolaşımdaki nakit para miktarının vadesiz mevduat

miktarına oranlayaraktan resmi ekonomide kullanılan nakit para miktarının katsayısını bulunmuştur. Yıllar üzere en düşük katsayının bulunduğu yıl temel- baz yıl olarak kabul edilmiştir. Baz yılı kabul görülen yıldaki katsayı diğer yılların vadesiz mevduat miktarları ile çarpılarak resmi ekonomide kullanılan nakit para miktarının tahmini yapılmıştır. Diğer işlemler yukarıda belirtilen formüle uygun yapılarak Gutman yöntemi ile 2006-2023 yılları üzere gölge ekonomisinin hacmi tahmin edilmiştir.

Tablo 2: Azerbaycan'da gözlemlenemeyen ekonominin DGE ve MIMIC model yöntemleri ile Dünya Bankası tahminleri

Yıllar	DGE	MIMIC
1991	47	-
92	46	-
93	49	61
94	53	61
95	56	59
96	56	59
97	56	59
98	57	60
99	57	59
2000	57	61
01	57	60
02	57	59
03	55	59
04	54	58
05	54	57
06	53	56
07	52	55
Yıllar	DGE	MIMIC
08	51	54
09	50	54
2010	49	54
11	47	54
12	46	54
13	45	53
14	43	53

Yıllar	DGE	MIMIC
1991	47	-
15	42	54
16	42	54
17	41	54
18	41	54
19	40	53
2020	39	55

Kaynak: Dünya Bankası https://www.worldbank.org/en/research/brief/informal-economy-database

Grafik 1: Dünya Bankası DGE ve MIMIC modelleri ile gözlemlenemeyen ekonomi tahmin verileri ve Gutman yöntemi ile kendi tahmin verilerimiz

Kaynak: Dünya Bankası, Gölge ekonomisi veri tabanı ve Tablo 1.

https://www.worldbank.org/en/research/brief/informal-economy-database

Dünya Bankasının iki farklı yöntemi ile yapılan çalışmalar dahil Gutman yöntemi ile yaptığımız çalışma sonuçlarını grafiğe taşıdığımızda Gutman yöntemi ile yapılan çalışmanın çok ilginç dalgalanma şekli oluşturduğunu görmekteyiz. 2006 yılında resmî GSYİH'nin 40/100 oranında olan gölge ekonomisi hacmi bunun sonrasında 2012 yılında 60'ların üzerine, 65/100 oranını görmektedir. Bu artış sonrasında azalan hat tutarak pandeminin ikinci yılından sonrasında yok düzeyinde görünmektedir.

Azerbaycan'da gölge ekonomisinin Gutman yöntemi ile tahmini üzerine önceki yapılan birkaç çalışmada dolaşımdaki nakit/vadesiz mevduat oranlaması temel yıl 1993 yılı götürülmüştür. 1993 yılı için K0=0.8 sayısına ulaşmışlar. (Ibadoghlu, 2012; Guliyev, 2019; Bağırzade, 2007).

Aşağıdaki tabloda temel yıl 1993 yıl kabul edilerekten yine aynı şekilde merkez bankası ve istatistik kurumunun 2006 sonrası verilerini de kullanaraktan 2006 sonra gölge ekonomisinin tahmini yapılmaktadır.

Tablo 3: Temel yıl 1993 olmak üzere 2006 sonrası Gutman yöntemi ile gözlemlenemeyen ekonominin tahmini

Yıllar	Bankalar dışındaki nakit (M0)	Vadesiz mevduatlar (D)	M0 / D veya K	(K0*D)	Resmi GSYİH	Gölge ekonomisinin resmi GSYİH ya oranı Baz yıl 1993
1993	0,8	1	0.8	0.8	4.8	0
2006	1311,3	528,2	2.48	422	18746,2	0.48
2007	2713,5	908,2	2.99	726	28360,5	0.55
2008	4145,7	959,3	4.32	767	40137,2	0.66
2009	4174,8	1056,5	3.95	845	35601,5	0.65
2010	5455,8	1382,6	3.95	1106	42465,0	0.64
2011	7158,2	1637,9	4.37	1310	52082,0	0.66
2012	9256,6	1865,5	4.96	1493	54743,7	0.7
2013	10458,7	2278,2	4.59	1822	58182,0	0.68
2014	10152,4	2678,0	3.79	2142	59014,1	0.62
2015	4775,93	2121,2	2.25	1697	54380,0	0.45
2016	6376,9	2583,5	2.47	2067	60425,2	0.48
2017	7490,3	3053,9	2.45	2443	70337,8	0.48
2018	7601,4	4673,3	1.63	3738	80092,0	0.31
2019	9501,1	5896,8	1.6	4718	81896,2	0.31
2020	10773,4	7091,2	1.52	5673	72578,1	0.29
2021	10940,8	9631,7	1.14	7704	93203,2	0.16
2022	13297,5	12068,3	1.1	9654	133972,7	0.14
2023	15873,3	13805,3	1.15	11044	123005,5	0.16

Kaynak: Baz yıl için (Ibadoghlu, 2012; Guliyev, 2019; Bağırzade, 2007).

Diğer veriler https://www.cbar.az/page-42/monetary-indicators

https://www.stat.gov.az/source/system_nat_accounts/#

Azerbaycan'da gölge ekonomisinin Gutman yöntemi ile tahmin için yapılan çalışmada temel yılı değişerekten öncesinde aynı yöntemle yapılan çalışma kaynaklarındaki baz yıl olarak belirtilen 1993 ile 2006-2024 yılları için aynı yöntemle yapılan çalışmada bu sefer gölge ekonomisinin resmi GSYİH oranda farklı; yıllar üzere 8/100 ile 12/100 arasında bir tahmin artışı göstermektedir. 1993 baz yıl temelli çalışmada 10/100 daha büyük hacimli tahmin de 2017 sonrası tahminlerde ilginç bir fark göstermektedir.

5. Gutman Yönteminin Yetersizlikleri.

Literatürde Gutman yönteminin yetersizliği olarak geçen Gutman yöntemine

ilişkin eleştiriler iki konuda eleştiri almaktadır.

1. Bunlar Gutman yönteminin temel varsayımlarına ilişkin eleştirilerdir. Gutman yönteminin temel varsayımlarında biri paranın dolaşım hızının resmî ve gölge ekonomisinde aynı olduğu varsayımı 2. nakit paranın gölge ekonomisinde yalnız nakit paranın kullanıldığı, nakit dışında paranın kullanıldığını göz ardı etmesidir (Güven, 2021).

Ayrıca buraya baz yılında gölge ekonomisinin hacminin 0'a eşit olduğu ön kabulünü ilave edebiliriz. Feige. Gutmanın ABD için 1937-1941 senelerini baz yıl olarak yani gölge ekonominin 0 olarak tahmin ettiği yıllarda ABD'de gölge ekonomisinin 5 faiz olduğunu varsaymıştır. Ayrıca Feige çalışmalarında gölge ekonomisinde paranın dolaşım hızının en az 10 faiz daha yüksek olduğu belirtmiştir (Measuring the non-observed economy, 2002).

21. yüzyılda dijitalleşen dünyada gölge ekonomisinin Gutman yöntemi ile tahminin Azerbaycan için yaptığımız tahminin grafiklerini de göz önünde bulundurularaktan Gutman yönteminin yetersiz olduğunu farklı türden eleştirilerle açıklamaya çalışacağız.

Tablo 4: 2010 sonrası e-ticaret verileri, banka sektöründeki bazı banka işlemleri ve ülkedeki banka kartlarının hacminin değişim seyri

Yıllar	Ülkedeki ödeme kartlarının toplam sayısı. (bin)	Diğer kartların sayı (bin)	Sosyal kartlrın sayı (bin)	Maaş kartlrın sayı (bin)	Kredi kartlrın sayı (bin)	Debit ve kredi kartlarla yapılan işlemlerin hacmi (mil manat)	Debit ve kredit kartları ile yapılan işlemlerin sayı. (bin)	Toplam nakit para çekimleri.(mil manat) (Ülke içi)	Toplam nakit dışı ödeme-ler (mil manat) (Ülke içi)	E-ticaret nakit dışı ödemeer (mil manat) (Ülke içi)
2010	4231	410	2427	1260	134	6056	46502	5538	149	
2011	4580	547	2522	1330	181	7230	50954	6544	233	
2012	5008	679	2560	1361	408	8827	57169	7878	350	
2013	5673	788	2505	1437	942	10297	67810	8965	579	
2014	5965	794	2426	1444	1302	11870	79228	10293	797	151
2015	5659	732	2451	1467	1010	12472	85218	10552	1014	283

Yıllar	Ülkedeki ödeme kartlarının toplam sayısı. (bin)	Diğer kartların sayı (bin)	Sosyal kartlrın sayı (bin)	Maaş kartlrın sayı (bin)	Kredi kartlrın sayı (bin)	Debit ve kredi kartlarla yapılan işlemlerin hacmi (mil manat)	Debit ve kredit kartları ile yapılan işlemlerin sayı. (bin)	Toplam nakit para çekimleri.(mil manat) (Ülke içi)	Toplam nakit dışı ödeme-ler (mil manat) (Ülke içi)	E-ticaret nakit dışı ödemeer (mil manat) (Ülke içi)
2016	5359	630	2552	1546	631	12829	83737	10676	1183	325
2017	5874	866	2535	1849	623	14891	97557	12096	1776	622
2018	6657	1217	2522	2058	860	18147	118754	13940	3.038	1671
2019	7545	2025	2383	2339	797	23808	163725	17568	4.853	3334
2020	9571	2510	3443	2525	1093	29447	227839	21764	6.876	4139
2021	11480	3974	3469	2627	1409	37973	356800	24622	13.847	7501
2022	13631	5502	3547	2759	1823	59027	644573	32068	29.252	18516
2023	16925	8173	3655	2881	2216	91340	1205083	39090	57.975	39171
2024	19162	10746	3335	2854	2227	102253	1375352	36078	73.018	53.178

Özellikle son 10 yılda akıllı telefonların yaygınlaşması, yenilikçi, kolay ve hızlı ödeme sistemlerinin piyasaya sürülmesi ile dijital ödemelerin dinamiğinde hızlı yükseliş vardır. Dijital ödemelerin emniyeti, hızlılığı, dijital ödemelere kolay erişilebilme, dijital ödemelerin artım dinamiğinin arka planında birçok ülkeler gibi Azerbaycan'da da hane halkının finansal davranışlarını ve paranın sosyal-iktisadi öneminde reformelere neden olmuştur.

Dünya Ödemeler Raporunun 2020 yılı için yayımladığı raporda rapora kadarki 1 yıl içinde dijital ödeme uygulamaları ile akıllı telefonlar üzerinden yapılan ödemelerde 8,1 faiz, toplam internet ağı üzerinden yapılan ödemelerde ise 14.1 faizi artım olmuştur. Bunun yanı sıra COVID-19 pandemisi nedeniyle e-ticaret vasıtasıyla yapılan dijital ödemeler hacmi 50 faizin üzerindedir (Azerbaycan Cumhuriyeti Merkezi Bankasının 2021-2023-cü iller üçün Dijital Ödeniş Stratejisi). Finansal sisteme hızlı bir biçimde dahil olan inovatif reformcu yenilikler Azerbaycan ekonomisinden de yan geçmemiştir. Son yıllardaki dengesiz iktisadi büyüme, 2015 yılındaki iki devalüasyon nedeniyle banka sektöründeki başarısızlıklar, buhran, enflasyon içeren ekonomik sisteme rağmen 2018 sonrası Azerbaycan'da global trendden geri kalmamaktadır.

Kaynak: Merkez Bankası ve İstatistik Kurumu verileri esasında yazar tarafından oluşturulmuştur.

https://www.cbar.az/page-45/payment-system-indicators

Debet və kredit kartları ilə aparılan əməliyyatlar (27.11.2024)

https://www.cbar.az/pages/stats-monthly

Not: 2024 verileri 10 aylık dönemi kapsamaktadır.

Tablodaki rakamları incelemeden önce belirtmek isterdik ki, 2015 Şubat ve 2016 Aralık aylarında Azerbaycan Merkez Bankası 2 defa devalüasyon işlemi yapmıştır. Devalüasyon öncesi Azerbaycan milli parası olan manat 1,28 dolara tekabül ederken 2015 Şubat devalüasyonu sonrası 1 manat 0.95 sente tekabül etmiştir. İkinci 2016 Aralık devalüasyonu sonrası 1 Azerbaycan manatı 0.65 sente tekabül etmiştir. 2017 Şubatında ise piyasada 1 manat 0.52 sente tekabül etmekteydi (Əliyev, 2017).

2017 yılı içinde ise manat kısmen değer kazanarak 2017'den bu tarafa 0.59 sente civarında sabitlenmiştir. Dolayısıyla Amerikan türü döviz hesaplama yaklaşımı, ikincisi ile doğrudan döviz kuru yaklaşımına göre Azerbaycan'da devalüasyon süreci öncesinde 100 dolar 70 Azerbaycan manatına tekabül etmekteyken, birinci devalüasyon sonrası 105 manata ikinci devalüasyon da 155 manata, 2017 Şubat kadar olan 2 aylık zaman içinde ise 191 manata tekabül ederken zaman içinde 170 manat olarak sabitlenmiştir.

Art arda olan devalüasyonları belirtmek eşliğinde onu da belirtmek isteriz ki, hane halkının gelirlerinde manat bazında devalüasyona tekabül edecek bir değişim olmamıştır. Devlet İstatistik Kurumunun hane halkının gelirleri ve harcamaları ile ilgili yıllar üzere verileri incelendiğinde hane halkının gelirleri 2014 sonuna yekûn gelir verileri ile 2017 sonuna yekûn gelir verileri arasında nominal cari fiyatlar bazında 25/100 bir artım olmuştur. Bu nominal artım dolar bazında gelirlerin düşüşünü göstermektedir. Fakat bu hane halkının gelirler ve harcamaları kısmında yer alan diğer bir veriye dikkat çekmek isterim ki, bu da 2013 sonra hane halkı gelirlerinin daha büyük kısmını harcamaktadır. Bir taraftan gelirlerin dolar bazında azalması ile ilişkilendirsek de düşünüyoruz ki diğer taraftan resmi ekonomik ilişkilerin gözlemlenemeyen ekonomik ilişkilere oranda artışı ve banka sistemindeki reformlar sonucunda bankalar dışındaki nakit paraya olan talebin vadesiz mevduata oranda düşüşü ile açıklayabiliriz (https://www.azstat.gov.az/portal/tblInfo/TblInfoList.do#).

26 Eylül 2018 tarih ve 508 sayılı emir ile onaylanmış, "2018-2020 yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde dijital ödemeler" devlet genişletme programı ("Azər-

baycan Respublikasında rəqəmsal ödənişlərin genişləndirilməsi üzrə Dövlət Proqramı"nın 2019-cu il üzrə icrasına dair monitorinq və qiymətləndirmə HESABATI) kapsamında merkez ve ticari bankların dijital ödemelere teşvik faaliyetlerinden kaynaklandığını düşünmekteyiz. Bunun üzerine 2021-2023 yılları içinde yeni bir strateji programı Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Merkezi 2021-2023 için Dijital Ödeme Stratejisi programı uygulamaya koyulmuştur. Bu strateji programlarından ileri gelen faaliyetler çerçevesinde ülkede kendiliğinden modern dijital ödeme sorunlarını çözen hızlı, Anında Ödeme Sistemi ve blok zincirine dayalı "Dijital Kimlik Doğrulama Sistemi" oluşturulmuş, dijital ödeme fırsatları artırılmıştır (Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının 2021-2023-cü illər üçün Rəqəmsal Ödəniş Strategiyası).

Tablo 4'deki verilerden belli olduğu üzere özellikle 2017 sonrası banka işlemleri e-ticaret işlemlerinde hızlı bir yükseliş trendi görülmektedir. Bu yükseliş trendi özellikle 2021 sonrası 2017 sonrasına karşılaştırmalı olarak daha büyük hacimde işlemler yapılmıştır. 2024 Ekim ayı itibarıyla ülkede kişi başına 2 banka kartı bulunmaktadır. Bu 2021 aynı dönemi ile mukayesede neredeyse 1,8 kat daha fazla banka kartı bulunmaktadır. E-ticaret işlemleri 2021 yılının verileri ile mukayesede 5 kat daha çoktur. Debit və kredi kartlarla yapılan işlemlerin hacmi 2021 yılın aynı dönemi ile mukayesede 3 defa, debit və kredi kartlarla yapılan işlemlerin sayı ise 3,5 kat daha çoktur.

Debit ve kredi kartlarla yapılan ödemelerin büyük bir kısmı e-ticaret işlemleri için yapılan ödemeleri kapsamaktadır. 2023 yılı için bu oran debit ve kredi kartlarla yapılan ödemelerin 42/100, 2022 yılı için bu rakam 31/100 oranındadır. Akıllı elektronik cihazların, bilgisayar ve telefonların, özellikle de internet ağının erişilebilirliğin kolay olması, özellikle de geleneksel ticarete göre daha kolay, daha ucuza mal olması nedeniyle e-ticaret işlemlerini her gün daha da artırmaktadır. Unutmamak gerekmektedir ki, banka sektöründeki gelişmeler, E-ticaret yaygınlaşması kendisi ile farklı mücadele yöntemleri geliştirilmesini kaçınılmaz kılan kayıt dışılık ve vergilendirilememe sorununu da çıkarmaktadır (Çevik & Bingöl, 2024).

6. Sonuç Ve Öneriler

Öncelikle gözlemlenemeyen ekonominin her yerinde varlığını sürdürmesini ve gerçek boyutunu ölçmenin tabiatı doğrultusunda zor olduğunu dile getirmek gerekmektedir. Azerbaycan için uyguladığımız gözlemlenemeyen ekonominin tahmin metotlarından olan Gutman yöntemi ile yaptığımız tahmin çalışmasının sonuçlarında Azerbaycan ekonomisinde gözlemlenemeyen ekonomik faaliyetlerin

kayda değecek boyutlarda olduğu gözlemlenmektedir. Metodun varsayımları ve eksikleri nedeni ile modern dönemde özellikle 2020 Kovid pandemisi ve sonrası dönemde banka sektöründeki gelişmeler ve E-ticaret alanındaki global düzeyde olan gelişmeler nedeniyle Gutman modelinin artık modern ekonomik ilişkiler döneminde işe yaramadığını görmekteyiz. Dünyada ortak kabul gören veri tahminleri olan Dünya Bankası verileri Tablo 1'de Gutman yöntemi ile karşılaştırdığımızda Gutman modelinin varsayımları nedeni ile artık tahmin elde etmede çok yetersiz kaldığını, diğer tahmin modellerinden mantığa uymayacak düzeyde bir farklılıklar içermektedir.

Akademik literatürlerde gözlemlenen ekonomi ile mücadele yöntemleri arasında ismi geçen nakit işlemlerin düşürülmesi ve Azerbaycan ekonomisinde uygulanan diğer politikalar Gözlemlenemeyen ekonomi ile mücadelede Dünya Bankası verilerinden görüldüğü gibi istenilen sonuçları vermemektedir. Düşünüyoruz ki, burada yapılması gerekenlerin başında yapısal reformların ve siyasi hayatın demokratikleşme sürecinin hızlandırılmasına ve siyasi idare edicilerin bu konuda omurgalı duruşuna ihtiyaç vardır. Köklü bir yapısal reformlar olmada ülkede Gözlemlenemeyen faaliyetlerin resmi düzeye taşınması zor görülüyor. Nedenimiz ondan oluşuyor ki, hane halkı onun vergilerin ile oluşan devlet bütçesinin nasıl oluşturulacağına karar veren parlamentonun üyelerinin halktan bağımsız tayin edildiği ve o bütçenin dağıtımında yer alan devlet görevlilerine inam artmadıkça ekonomik faaliyetleri devletin gözünden her zaman gizli tutmaya çalışacaklardır. Dolayısıyla devlet ve halk arasında sıkı bağ kurulmadan gözlemlenemeyen ekonomi ile mücadelede diğer politikalar yetersiz kalacaktır. Son olarak onu belirtmek isteriz ki, gözlemlenemeyen ekonomi ile mücadelede her türlü yumuşak ve sert mücadele uygulanmanın yanı sıra toplumda gözlemlenemeyen ekonomi için hoşgörüsüz bir toplumsal bilincin aşılanması ve kabul görülmesi gereklidir.

Kaynakça / Bibliography

"2018–2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında rəqəmsal ödənişlərin genişləndirilməsi üzrə Dövlət Proqramı"nın 2019-cu il üzrə icrasına dair monitorinq və qiymətləndirmə HESABATI

Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının 2021-2023-cü illər üçün Rəqəmsal Ödəniş Strategiyası

Bağırzade, E. (2007) "Gizli iqtisadiyyatın kemiyyet qiymetlendirmesinin Gutmann metodu ve Azerbaycan üzre tetbiqi imkanları". "Milli İqtisadiyyatın Problemləri"(məqalələr toplusu) II Buraxılış, II Buraxılış, Bakı-Elm-2007, səh. 43-55.

ÇEVİK, D., & BİNGÖL, O. (2024). KAYIT DIŞI EKONOMİ VE KAYIT DIŞI EKONOMİYİ

ÖNLEMEYE YÖNELİK POLİTİKALARIN ANALİZİ. The Journal of Academic Social Science, 92(92), 351-369.

Əliyev, S., & İB, I. T. Y. (2017). Manatın devalvasiyasının biznesə mənfi təsirinin azaldımasında dövlət siyasəti.

Fleming, M. H., Roman, J., & Farrell, G. (2000). The shadow economy. Journal of international affairs, 387-409.

Guliyev, F. (2015). The Informal Economy in Azerbaijan. Caucasus Analytical Digest, (75).

Guliyev, H. (2019). Estimating the size of the shadow economy in Azerbaijan. Voprosy upravleniya i ekonomiki: sovremennoye sostoyaniye aktual'nykh problem, Sbornik statey po materialam XXVIII mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii, (10), 26.

Güven, H. (2021). Kayıt Dışı Ekonominin Neden Olduğu Vergi Kaybı Ile Mücadelede Kartlı Ödeme Sistemlerinin Rolü (Master's thesis, Marmara Üniversitesi (Turkey)).

Ibadoghlu, G. (2012). The Shadow Economy in Azerbaijan: Size and Causes. Available at SSRN 3103392.

In-depth review of measuring the non-observed/informal economy is a document prepared by INEGI (Mexico), IMF and UNECE in 2021.

International Statistical Committee of the Commonwealth of Independent States. (2002). Measuring the non-observed economy: A handbook. OECD Publishing.

Medina, L. (2018). Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?

Putniņš, T. J., & Sauka, A. (2017). Shadow economy index for the Baltic countries 2009-2016. Available at SSRN 3171746.

Sabra, M. M., Eltalla, A. H., & Alfar, A. R. (2015). The shadow economy in Palestine: Size and causes. International Journal of Economics and Finance, 7(3), 98-108.

Schneider, F., & Buehn, A. (2018). Shadow economy: Estimation methods, problems, results and open questions. Open Economics, 1(1), 1-29.

Schneider, F., & Enste, D. (2000). Shadow economies around the world size, causes, and consequences.

Schneider, F., & Klinglmair, R. (2004). Shadow economies around the world: what do we know? Available at SSRN 518526.

System of National Accounts 1993 in searchable PDF format - English version

Internet Kaynakları

https://www.worldbank.org/en/research/brief/informal-economy-database

https://www.worldeconomics.com/Informal-Economy/

https://www.worldeconomics.com/Indicator-Data/Economic-Size/Revaluation-of-GDP.aspx

https://www.stat.gov.az/source/system_nat_accounts/

https://www.cbar.az/page-42/monetary-indicators

https://banker.az/pul-aqreqatlari-n%c9%99dir/

https://www.cbar.az/page-42/monetary-indicators
https://www.stat.gov.az/source/system_nat_accounts/#
https://www.cbar.az/page-45/payment-system-indicators
10 Debet və kredit kartları ilə aparılan əməliyyatlar (27.11.2024)
https://www.cbar.az/pages/stats-monthly
https://www.azstat.gov.az/portal/tblInfo/TblInfoList.do#

GENÇ AKADEMİSYENLER BİRLİĞİ
2017